

EÇA DE QUEIRÓS
A VÁROS ÉS A HEGYVIDÉK

FORDÍTOTTA
LUKÁCS LAURA

A SZÖVEGET AZ EREDETIVEL EGYBEVETETTE
PÁL FERENC

A fordítás a Livros do Brasil Obras de Eça de Queiroz sorozatának kiadása
alapján készült, amely az író kézírata és a regény 1901-es kiadása alapján
rögzítette a szöveget.

Eredeti címe: A Cidade e as Serras

HUNGARIAN TRANSLATION
© LUKÁCS LAURA

EÇA DE QUEIRÓS REGÉNYÉNEK FORDÍTÁSÁT A
PORTUGÁL KÖNYV- ÉS KÖNYVTÁRINTÉZET
TÁMOGATTA

A TRADUÇÃO DO ROMANCE DE EÇA DE QUEIRÓS FOI APOIADA PELO
INSTITUTO PORTUGUÊS DO LIVRO E DAS BIBLIOTECAS

Az ÍBISZ KÖNYVKIADÓ BT. kiadása
1173 Budapest, Búbosbanka u 5/b
tel/fax: 256-57-91
Felelős kiadó Rosta Katalin
Felelős szerkesztő Pál Ferenc
a „Portugál Műhely” 14. kötete
ISSN 1217 2286
ISBN 963 9294 03 9

I.

Az én Jacinto barátom palotában született, amelynek szántóföldjei, szőleje, paratölgy- és olajfa-ligetei évente százkilenc millió reis jövedelmet hoztak.

Alentejo-ban, Estremadura vidékein, Alsó- és Felső-Beira tartományban, hegyen-völgyön kanyargó, sűrű sövénykerítések, erős kőből emelt falak, folyópartok, országutak határolták e régi földművelő család birtokait, amelyeken már Dénes királyunk korában is magot vetettek, és szőlővesszőt ültettek. A családi birtok és az udvarház, amely a Douro alsó folyásánál, Tormesban volt, egy egész hegység felett uralkodott. A Tua és a Tinhela folyók között, öt hosszú mérföldön keresztül nem akadt egyetlen földecske sem, amely ne fizetett volna földbért neki. Sűrű fenyvesei pedig Arga-tól kezdve egészen Ancora tengeréig sötétlettek. Hanem a palota, ahol Jacinto született, és ahol mindig is lakott, Párizsban, a Champs-Élysées 202-es szám alatt volt.

Nagyapja, a rettentő kövér, dúsgazdag Jacinto, akit Lisszabonban „Csínom úr”-nak hívtak, egyszer egy délután éppen a Trabuqueta utcán igyekezett lefelé, még hozzá egy vadszőlővel befuttatott fal mellett, amikor meg talált csúszni egy narancshéjon, és a kőlapokkal kirakott útra zuhant. A kertkapun ebben a pillanatban borotvált arcú, barna férfi lépett ki, aki vastag, zöld, gyapjúflanel kabátot és hosszú szárú bikaviadorcsizmát viselt; azonnal Jacinto segítségére sietett, játszi könnyedséggel emelve föl a hatalmas testet – sőt, még az utca szemetébe lehullott aranygombos sétatálcáját is elkapta. Aztán, a kövér emberen nyugtatva hosszú pillájú, fekete szemét:

– Ej, „Csínom” Jacinto, mit keresel te itt ilyenkor, hová gurulsz a kövek között?

És Jacinto ekkor döbbszent, ámulva ismerte fel segítőtjében őfelségét, Mihály trónörökös!

E naptól fogva úgy szerette a jó királyfit, hogy a saját hasát sem jobban, pedig igen falánk volt, és úgy, ahogy nem szerette soha még Istenét sem, pedig bizony istenfélő volt! Háza dísztermében (Pampulha-ban), a damasztal borított falra kiakasztotta „megmentője” képmását, és pálmaágakkal díszítette, akár egy oltárképet, alatta pedig elhelyezte a sétatatot, amelyet a fenséges királyi kezek kiemeltek a szemétből. És miközben az imádni való, hön áhított királyfi bécsi száműzetésben tengette keserű napjait, a pocakos uraság sárga csészájában rázatta magát Zé Maria belémi csapszéke és Plácido algibebesi patikája között, és hol csak visszasírta az „angyali” királyfit, hol pedig titkos terveket is szőtt az „angyali” királyfi hazatérésére. Azon a mind között legáldottabb napon, amikor a *Pérola*, fedélzetén a Megmentővel, megjelent a kikötő bejáratánál, Jacinto virágfüzérékkel díszítette föl Pampulha-t, a partra pedig papírból és vitorlavászonból eskábált, óriási figurát állíttatott, amely Szent Mihályként ábrázolta Mihály trónörökösöt, fehérben, arkangyali glóriával és szárnyakkal, amint nemesvérű alteri paripája hátáról keresztüldöfi a liberalizmus sárkányát, amely vonaglik, s közben a Chartát okádja magából. A másikkal, „azzal a szabadkőművessel” vívott háború alatt teherhordó állatokkal sonkát, gyümölcsizzal teli dobozokat, saját termésű, tarrafali bort küldött Santo Tirso-ba és S. Gensbe az infánsnak, meg sodort selyemfonálból szőtt erszényeket, tele mindenféle csecsebecsével, melyeket még szappanos vízzel is megtisztított, hogy jobban csillogjon rajtuk az arany. És amikor megtudta, hogy Mihály királyfi öszvér hátára kötötte két régi ládáját, és elindult Sinesbe, az immár végleges száműzetés felé – „Csínom” Jacinto gyorsan végigszaladt háza termein, becsukta az összes ablakot, mintha gyászolna, és dühösen kiabálta:

– Én sem maradok itt! Én sem maradok itt!

Nem, ő bizony nem marad abban az elvetemült országban, ahonnan kifosztva, űzötten kell távoznia Portugália egyetlen olyan királyának, aki az utcán felsegíti a Jacinto-kat! El is indult nyomban Franciaországba a feleségével, Dona Angelina Fafes asszonnyal (a sokat emlegetett, Avelã-ba való Fafes-családból); kisleányával, a sápatag, gyöngécske Cintinho-val, akit betokosodott kiütések és csúf kelések borítottak; a dajkával és egy fekete cselédfiúval. Cantabria partjainál olyan szilaj viharba került a hajó, hogy Dona Angelina, kócosan térdepelve a kabin padlójára vetett szalmazsákon, ígéretet tett a Passos de Alcântara-i Krisztusnak egy arany töviskoszorúra, amelyen a vércseppek pegui rubintból lesznek. Bayonne-ban, ahol partra szálltak, Cintinho sárgaságot kapott. Orléans felé menet az országúton, egy barátságtalan éjszakán, eltörött utazókocsijuk tengelye, így a hájas uraság, az avelã-i házból való, kényes asszony és a kisleány három órán át gyalogolt a száműzetés esőjében és sarában a legközelebbi faluig, ahol, miután koldusmódra végigkopogtattak egy sor néma kaput, végül egy kocsmá padjain kellett éjszakázniuk. A párizsi Hôtel des Saints-Pères-ben át kellett élniük egy tűzvész borzalmait, amely az istállóban, éppen „Csínom úr” szobája alatt ütött ki, és amikor az érdekes uraságnak mégis sikerült egy szál ingben lehömpölyögnie a lépcsőn, az udvaron üvegszilánk fúródott meztelen talpába. Ekkor nekikeseredve az égnek emelte szőrös öklét, és elbődült:

– A teringettét! Ami sok, az sok!

„Csínom” Jacinto nem sokat teketóriázott, még azon a héten megvásárolta a Champs-Élysées 202 alatti kis palotát egy lengyel hercegtől, aki Varsó eleste után beállt kórházi szerzetesnek. És megpihelve végre a sok viszontagság után, visszavonult az épület súlyos, aranyozott stukkói alá, suhogó selymei közé, hogy ott élje nyugalmas életét, hódolva a terített asztal örömeinek, melyeket néhány száműzött sorstársával (Nuno Velho bíróval, Rabacena grófjával, és más, kevésbé rangos férfikkal) is megosztott, míg egy napon, elfogyasztván azt a bizonyos pácolt orsóhalat, melyet Montemorban hátrahagyott intézője küldött neki, bele nem halt a gyomorrontásba. A barátait azt hitték, Dona Angelina Fafes majd hazatér Portugáliába. A jó hölgy azonban félt az utazástól, a tengertől, a törékeny kocsi tengelyektől. Amúgy meg nem akaródzott megválnia a gyóntatójától, sem az orvosától, akik oly nagyszerűen megértették kétségeit és az asztmáját.

– Ami engem illet, maradok itt, a 202-ben – jelentette ki az asszonyság –, még ha hiányzik is nekem az a jó acolena-i víz... Cintinho meg, ha felnőtt, majd eldönti.

Cintinho felnőtt. Soványabb és sápadtabb lett, mint egy templomi gyertya, ez hosszú, sima hajú, nagy orrú, csöndes fiatalember, aki mindig nagyon bő és lötyögős, fekete ruhákba bújt; éjszaka, amikor a köhögés és a fulladás nem hagyta aludni, hálóingben, kezében méccsével bolyongott a 202-es szobáin keresztül; a cselédség „árnyék”-nak hívta. A papa halála utáni gyász elteltével egyszerre csak kiderült, hogy a néma, tétova árnyék igen nagy kedvet érez a faesztérgáláshoz: később, húszas évei virágjában, újabb érzelmek bimbóztak ki benne, immár a vágyé és az ámulaté, Velho bíró uram leánya iránt, aki oly begyes volt, akár egy gerle, egy párizsi zárdában nevelkedett, és ráadásul olyan ügyesnek teremtette az ég, hogy zománcolni, aranyozni, órát javítani és filcből kalapot készíteni is tudott. 1851 őszén, amikor a Champs-Élysées-n már lehullott a gesztenyefák levele, Cintinho vért köpött. Az orvos az állát dörzsölgetve, széles homlokán komoly ránccal azt tanácsolta, hogy a fiatalember utazzék a Juan-öbölbe vagy melegedjék Arcachon langyos homokján. Cintinho azonban árnyékszerű csökönyösséggel ragaszkodott Teresinha Velho-hoz, és bármerre járt a lány Párizsban, ő lomha árnyékként követte. Akár egy árny, úgy házasodott; egyszer-kétszer még esztérgált az esztérgapadon; még egy kevéske vért köpött; és továtűnt, mint egy árnyék.

Temetése után három hónappal és három nappal megszületett az én Jacinto barátom.

A bölcsőtől kezdve, amely köré ávizst és ámbrát hintett a nagyanyja, hogy elriassza a „balszerencsét”, Jacinto oly magabiztosan, határozottan és életrevalón fejlődött, akár egy parti fenyő a homokdűnén. Nem kapta meg a kanyarót, és nem volt bélférge. Oly könnyedén sajátította el az ábécét, az egyszeregyet, a latint, ahogy a nap hatol át az ablaküvegen. Ha bádoggardját lengetve vezényszavakat kiabált pajtásainak az iskolaudvaron, azonnal elismerték, hogy ő a győztes, a király, akit körülhízelegnek a többiek, és akinek az alattvalók átengedik az uzsonnára kapott gyümölcsöt. Abban az életkorban, amikor az ember Balzacot és Musset-t olvas, őt sosem kínozza a felfokozott érzékenység – ahogy a meleg szürkületi órák hatása alatt sem időzött soha egy-egy ablak magányában, szenvedőn epedve valami formátlan, nevenincs vágtyól. Minden barátja (hármán voltunk, öreg fekete szolgáját, Tücsköt is beleszámítva) tiszta és megingathatatlan barátsággal szerette – meg sem fordult a fejükben, hogy jobban szeressék, ha a fényűző jómódból nekik is csurrant-csöppent, de Jacinto önzésének nyilvánvaló jelei sem ártottak barátságuknak. Minthogy Jacinto szíve nem volt elég erős hozzá, hogy megfogadjon benne egy nagy, erős szerelem, s mert ő maga örült e felszabadító fogatékosságnak, sosem kóstolt mást a szerelemből, mint a mézét – azt a mézet, amelyet a gyűjtögetőknek tart fenn a szerelem, azoknak, akik méhek módjára, könnyedén, fűgén és énekelve gyűjtik. Határozott volt, gazdag, és teljességgel közönyös az államok és a kormányok mindenféle dolgai iránt, így sosem ismertük más becsvágyát, mint, hogy jól megértse az alapeszméket; s a boldog iskolaévek alatt és a jókedvű vitákban értelme úgy siklott a legsűrűbb filozófiák rengetegében, mint tiszta vízű medencében a csillogó testű angolna. Környezete mindig elismerte és sokra becsülte szellemének kiválóságát; így ha véleményt mondott, vagy akár csak tréfás megjegyzést vetett közbe, mindjárt rokonszenvező, egyetértő szellő suhant át a hallgatóságon, amely fölkapta a szavait, ringatva és megcsillantva őket a magasban. A tárgyak kezesen, odaadón szolgálták – nem emlékszem, hogy egyszer is leszakadt volna az inggombja, vagy gonoszul elbújt volna előle egy papírlap, vagy hogy egy álnok fiók, szembeszegülve eleven, sietős gazdájával, beszorult volna. Amikor egy szép napon, hitetlenkedően kikacagva Fortunát meg a kerekét, lottószelvényt vásárolt egy spanyol sorsjegyarústól, a tündöklő Fortuna tüstént felpattant a kerekére, és kacagva szaladt utána, hogy megajándékozza négyyszázezer pesetával. És ha a telt, lassú felhők az égen azt látták, hogy Jacinto-nál nincsen esernyő, hódolattal visszatartották súlyos vizeiket, míg ő biztonságra nem ért. . . Úgy bizony! Dona Angelina ámbrája és ávizsa győzedelmesen és örökre kiúzta Jacinto sorsából a „balszerencsét”! A szeretetre méltó nagymama (én már terebélyes, szakállas asszonyságnak ismertem meg) gyakran idézte Nunes Velho bíró uram egy születésnapj szonettjét, benne egy igen tanulságos sorral:

Tudja meg, asszonyom, folyó az Élet. . .

Igaz, hiszen nyáridőben egy szelíd, áttetsző folyó, melynek vize derűs nyugalommal terül szét a puha, fehér homokon, illatos ligetek és boldog falucskák között, cédrusfából épített, ponyvás tetejű, párnás ülésű hajót hordozva a hátán, a fedélzeten gyümölcsök és jégbe hűtött pezsgő, egy angyal a kormánylapátnál, más angyalok a vontatóköteleknél, nos, egy efféle hajó sem nyújthatna nagyobb biztonságot és nyájasabb törődést, mint amilyet az élet kínált az én Jacinto barátomnak.

Ezért hívtuk őt „a sors kegyelt hercege”-nek!

Jacinto és jómagam, José Fernandes, Párizsban, a *Quartier Latin* iskoláiban találkoztunk, és barátkoztunk össze – engem bácsikám, a jó Afonso Fernandes Lorena de Noronha e Sande küldött oda, miután szívtelenül eltanácsoltak az egyetemről, mert egy körmenet alkalmával pofon találtam vágni az ingerlő képű Pais Pita urat.

Jacinto-nak ekkoriban támadt egy eszméje... Az az eszméje támadt a hercegnek, hogy „csak akkor lehet felsőfokon boldog az ember, ha felsőfokon bírja a civilizációt”. Barátom elképzelése szerint a civilizált ember először is gondolati erejét edzi azáltal, hogy elsajátítja az Arisztotelész óta felhalmozott ismereteket, míg testrészeinek fizikai teljesítő képességét mindazon szerkezetek segítségével sokszorozza meg, amelyeket Theramenész, a kerék megalkotója óta feltaláltak, és így oly nagyszerű, szinte mindenható, szinte mindentudó Ádámmá alakul át, aki alkalmas rá, hogy a társadalom és a haladás (vagyis amit ez 1875-ben jelentett) határai közé bevigye a tudás és a hatalom birtoklásából fakadó összes örömeket és előnyöket... Legalább is ilyen körültekintő alaposággal fogalmazta meg Jacinto az eszméjét, amikor a boulevard Saint-Michel filozofikus sörözőinek ponyvája alatt, szállongó porban *bock*-okat szürcsölve az emberélet céljáról és értelméről beszélgettünk.

Jacinto elmélete nagy hatást gyakorolt körünk tagjaira, tekintve, hogy mindannyian 1866 és 1875, vagyis a königgrätzi csata és a sedani csata között bukkantak fel a szellemi élet fórumain, és így mást se hallottak a műszaki tudományok és a filozófia szószólóitól, mint hogy Königgrätznél a hátultöltő puska győzött, Sedannál pedig az iskolamester, így alaposan föl voltak készülve rá, hogy elhiggyék, csakugyan a gépészet és a műveltség korlátlan fejlődése által valósulhat meg mind az egyének, mind pedig a nemzetek boldogsága. Ezen ifjak egyike, a találékony Jorge Carlande, algebrai képlatté sűrítette Jacinto elméletét, a könnyebb terjeszthetőség és a tömörebb csillogás kedvéért:

$$\left. \begin{array}{l} \text{Maximális tudomány} \\ \times \\ \text{Maximális hatalom} \end{array} \right\} = \text{Maximális boldogság}$$

Napokon át, az Odéontól a Sorbonne-ig magasztalta Jacinto metafizikai egyenletét a haladó szellemű ifjúság.

Jacinto számára azonban ez az elmélet nem pusztán metafizikai volt, amelyet csak a spekulatív gondolkodás gyakorlatának kedvéért vetett fel könnyed eleganciával: ellenkezőleg, szabály volt, kézzel fogható valóság, tiszta praktikum, amely meghatározta viselkedése formáit, és megfelelt mederben tartotta életét. Saját előírásainak megfelelően már ekkor felszerelkezett az „Egyetemes Ismeretek Kis Enciklopédiája” hetvenöt kötetével, és a 202-es padlásán üveges falú kilátót rendezett be, teleszkóppal. Egy lány, álmosan meleg augusztusi éjszakán pontosan e teleszkóp segítségével tette számomra kézzelfoghatóvá eszméje lényegét. A távoli égbolton tétova villámok cikáztak. A Champs-Élysées-n lassan, fáradtan gurultak a nyitott fiákerok a frissítő Bois de Boulogne felé, s belsejükből minduntalan előlibbentek a világos színű ruhák.

– Most megtapasztalhatod, Zé Fernandes – kezdte Jacinto a kilátó üvegének dőlve – az életemet vezérlő elmélet legékesebb bizonyítékát. Ha átnézünk a sugárúton fürge, egészséges szemünkkel, amellyel megajándékozott minket az anyatermészet, csupán egy kivilágított kirakatüveget látunk a túloldali üzletből. Semmi többet! Ha azonban a szemem elé illeszttem egy lóversenyen használatos, egyszerű kis látcső két lencséjét, észreveszem, hogy az üveg mögött sonkák, sajtok, lekváros csuprok és aszalt szilvás dobozkák vannak. Levonom a következtetést, hogy az egy fűszerüzlet. Tudomást szereztem valamiről; előnyre tettem szert veled szemben, aki pusztá szeméddel csak a csillogó üvegtáblát látod. Ha most ezen egyszerű lencsék helyett tudományosan megszerkesztett teleszkópom lencséit használnám, akkor amott, messze a Mars bolygón, megpillanthatnám a tengereket, a hómezőket, a csatornákat, az öblök csipkés partjait, egy olyan bolygó egész földrajzát, amely sok ezer mérföldre kering a Champs-Élysées-től. Ismét tudomást szereztem valamiről, és milyen nagyszerűt! Nem más ez, mint

az eredeti, természet-adta szem, amelyet a civilizáció a lehető legnagyobb látási képességgel ruházott fel. És innentől fogva, ha a szemet tekintem, civilizált emberként boldogabb vagyok, mint nem civilizáltként, mert észrevétlenül kileszhetem a világegyetemet, meglophatom tényeit. Alkalmazd ezt az elméletet a test minden szervére, és megérted alapelvemet. Ami az értelmet illeti, valamint azt a boldogságot, amelyet az ismeretek fáradhatatlan halmozásával általa nyerhetünk, csak annyit kérek, hasonlítsd össze Renant és Tücsköt... Világos tehát, a lehető legnagyobb mértékben körül kell vennünk magunkat civilizációval, hogy a lehető legnagyobb mértékben élvezhessük az élet örömeit. Most már egyetértesz velem, Zé Fernandes?

Nem voltam feltétlenül biztos benne, hogy Renan boldogabb, mint Tücsök; és nem értettem azt sem, miféle szellemi vagy világi előny származik abból, hogy az úrron áthatolva foltokat fedezek fel egy égites felszínén, vagy a Champs-Élysées fölött átpillantva, sonkákat látok egy kirakatban. Mégis egyetértettem barátommal, mert jószágos vagyok, és nincs szívem szellemi hajléktalanná tenni bárkit, aki addig oltalmazó biztonságot és fegyelmet lelt valamely elgondolásban, energiát merítve belőle. Kigomboltam hát a mellényemet, és széles mozdulattal kitérve karomat a kávéház és a fények felé:

– No, akkor igyunk, a lehető legmaximálisabb mértékben, *brandy*-t szódával és jéggel!

Nagyon is kézenfekvő módon a civilizáció eszméje nem vált el Jacinto fejében a város, méghozzá egy olyan óriási város képétől, amelynek minden hatalmas szerve lendületesen működik. Nem értette meg ez az én túlcivilizált barátom, hogy távol az árucsarnokoktól, ahol háromezer árus dolgozik; és a piacoktól, ahová harminc tartomány gyümölcssei és termőföldjei ontják árujukat; és a bankoktól, ahol az oly egyetememes arany csilingel; és a gondterhelten füstölgő, gondterhelten egyre újító gyáraktól; és a telezsúfolt könyvtáraktól, melyeket szinte szétvet a sok évszázados papírtömeg; és a megszámlálhatatlan mérföldnyi utcától, melyeket fönt és lent telegráfdrótok, telefonvezetékek, gázcsövek, szennyvízcsatornák szelnek át; távol az omnibusz, a villamos, a lovas kocsik, a velocipédek, a rogyant konflisok és fényűző fogatok dübörgésétől; a kétmillió, hemzsegő emberözöntől, mely zihálva keresi a mindennapi betevőt, vagy azt képzeli, éppen remekül mulat – hogy mindettől távol is a maga teljességében izlelgetheti az élet gyönyöreit a XIX. századi ember!

Amikor Jacinto kifejtette nekem e nézeteit a Champs-Élysées 202-es számú házában, amelynek nyitott ajtajú erkélyei nyíló orgonákra néztek, ő maga is megnőtt, valósággal tündökölt. Micsoda fenséges alkotás a város! Csak általa, Zé Fernandes, csak általa teljesülhet be a nagyszerű emberi lélek...!

– De Jacinto, és a vallás? Hát a vallás talán nem bizonyítja a lélek létezését?

Vállat vont. A vallás! A vallás minden más teremtmény ösztönével közös, kezdetleges emberi ösztön, a rettegés pöffeszkedő továbbfejlesztése. Már egy kutya is, ha csontot vagy éppen ostort adó gazdája kezét nyalja, hívó a maga csiszolatlan formájában, és imádkozva borul le eget vagy poklot osztó istene előtt!... No, de a telefon!, a fonográf!

– Vedd csak a fonográfot!... A fonográf, Zé Fernandes, már egymagában is képes rá, hogy igazán átérezzem gondolkodó lény mivoltom felsőbbrendűségét, amely elválaszt az állattól. Hidd el, nincs más, csak a város, Zé Fernandes, nincs más, csak a város!

No, és aztán (tette hozzá rendszerint), csak a városban érezheti át az ember az összetartozás jelentőségét, amely ugyanolyan elengedhetetlenül fontos az élethez, mint a meleg. És amikor körültekint a 202-es számú ház ablakából, átfogva pillantásával a sűrű párizsi háztömeget, ahol kétmillió teremtmény szorgoskodik a civilizáció művén

(hogy biztosítsa a Jacinto-k uralmát a természetben!), olyan nyugalmat, olyan oltalmat érez, amely csak a sivatagon átkelő zarándok megkönnyebbüléséhez hasonlítható, midőn tevéje nyergében felágaskodva megpillantja a karavánt, fénypontok és fegyverek hosszan vonuló menetét. . .

Én pedig lenyűgözve suttogtam:

– A teringettét!

Ha azonban vidéken járt, ahol a tudattalan és közönyös természet az úr, Jacinto reszkető félelemmel döbbsent rá, milyen törekeny és magányos. Olyan elveszettnek érezte magát, akár egy merőben más, fikarcnyit sem testvéries világban; a bozót nem húzta be a tüskéit, hogy utat engedjen neki; ha kopogott a szeme az éhségtől, nem akadt fa, mely szánakozó ágacska végén gyümölcsöt nyújtott volna felé, még ha roskadozott is a termés súlya alatt. A természet ölen egyszerűen be kellett látnia, hogy felsőbbrendű képességei ott fabatkát sem érnek. Hiszen mire jó a növények és a vadállatok között lángelmének vagy szentnek lenni? A szántóföldek nem értik a *Georgicá*-t; és bizony az aggódó Úristen segítsége, meg az összes természeti törvény felrúgása kellett hozzá, hogy a gubbioi farkas föl ne falja Assisi Szent Ferencet, midőn a szent rámosolygott és karját kitérve „farkas testvérem”-nek szólította! Falun meddővé lesz az értelem, és csak az állatiasság marad. A növényi és állati birodalmak e burjánzó sűrűjében csupán két hajtóerő működik tovább, a táplálkozása és a szaporodása. Szegény lelke elszigetelve, tétlenségre kárhóztatva, szakadatlanul szívó gyökerek, szüntelen legelő állati pofák között, fulladozva az egyetemes megtermékenyítés forró lehetőségében, egészen összegyűrődött, egyetlen morzsányi lélekké, szikrányi, pislákoló szellemmé töpörödött össze, akár egy halott lélek, mely az anyag egy darabja fölött lebeg; és ebben az anyagban két ösztön munkált parancsolón és fájdalmasan, a habzsolás és a nemzés ösztöne. Elég volt egyetlen, vidéken töltött hét, és oly nemesen összeszerkesztett lényéből mindössze egy gyomor és egy fallosz maradt! A lelke? Az eltűnt az állati felszín alatt. Rohant hát vissza a városba, hogy megmerítkezzék a civilizáció ragyogó hullámaiban, és lemossa magáról a növényi kérget, majd újra emberi formában, ismét szellemi lényként, jacinto-san tűnjék elő!

És barátom e kifinomult metaforái igazi érzelmeket fejeztek ki – magam is meggyőződhettem róla, és mulattam is rajta eleget egyetlen vidéki kiruccanásunk alkalmával, melyet Montmorency szelíd, nagyon is emberi erdejébe tettünk. Ó, milyen nagyszerű bohózat, Jacinto a természetben! Mindegy volt, miféle talajon tapos a lába, ha egyszer letért a deszkával vagy makadámmal borított járdákról, azonnal elfogta a gyanakvás és a rémület. Nem volt az a nap perzselte gyep, amely az ő szemében ne tűnt volna végzetesen nyirkosnak. Félve tekintett minden rögre, minden kő árnyékára, ahonnan bármikor skorpiók, viperák, síkosan csúszó-mászó lények támadhatnak rá. Az erdő csöndje neki a világegyetem gyászos elnéptelenedését sugallta. Tűrhetetlen bizalmaskodásnak érezte, ha ruhája ujját vagy arcát súrolták a gallyak. Egy sövény átugrása számára lealacsonyító tettek számított, amely a majom-ösök sorába vetette volna vissza. Azok a virágok, amelyekkel még nem találkozott a díszítők szolgátságába vetett, hosszú évszázadok során háziasított, kerti növények között, nyugtalanították, hiszen mérgezők lehetek. És csapongó mélabúval szemlélte az élettelen lét egyes megnyilvánulásait és formáit, a csermelyek fürge, hiábavaló futását, a sziklák kopaszságát, a liget ágas-bogas nyújtózkodását, ünnepélyes, szédült mormolását.

Egy órát töltött Montmorency őszinte, nyílt erdejében, és barátom máris bágyadni kezdett, miközben rémületen tapasztalta, hogy lassan fogyatkozik, szökik belőle a lélek, míg végül maga is csak egy lesz az állatok között. Csak akkor derült föl, amikor már ismét Párizs gázlámpái között, az utca kövén jártunk – de győzelmünket kis híján szétzúzta egy emberekkel telezsúfolt, dübörgő omnibusz. Végigkocsizott a boulevard-

okon, hogy hatalmas társaságigénye csillapításával szétoszlassa a barommá tompító delejt, amely hatalmába kerítette, és egészen elnehezítette a fejét. Követelte, hogy kísérjem el a Varieté Színházba, ahol a *Femme à Papa* refrénje majd kiúzi a füléből azt a tolakodó csengést, a sudár nyárfákon daloló rigók énekének utóhangját.

Ekkor huszonhárom éves volt az én remek Jacinto barátom, pompás ifjú, akiben a régi, falusi Jacinto-k ereje öltött újra testet. A XIX. század kifinomult érzékenységéről csak a hegyes orr és a szinte átlátszó, idegesen mozgékony orrcimpák vallottak, amelyek mintha szüntelenül illatokra vadásztak volna. Haja ekkor még göndör, csaknem gyapjas volt, akár a régieké; a kelta módra lefelé konyuló, selymes bajusz pedig gondos ápolást, olykor besütést igényelt. Minden öltönye, a sötét szaténból készült, igazgyöngy tüllel megtűzött, vastag nyakkendők, a fehér tapírbőr kesztyűk, a lakkcipők egytől-egyig Londonból érkeztek, cédrusládákban; és a virág soha nem hiányozhatott barátom a kabátjáról, de nem ám holmi természetes virág, hanem olyan, amelyet az ügyes kezű virágkötő asszony tudott készíteni többféle virág, szegfű, azálea, orchidea vagy tulipán szirmaiból, egyazon szárra, könnyű kis ánizslevélkéik közé illesztve őket.

1880 februárjában, egy esős, szürke, borzongós reggel levelet kaptam Afonso Fernandes bácsikámtól, amelyben először hetven évét és aranyeres kínjait panaszolta a jó öreg, valamint javainak oly terhes igazgatását, „mert az már fiatalabb, erősebb lábú embert kívánna” –, majd felszólított, hogy térjek vissza a Douro-völgyi házba, Guiãesba! Nekidőlve a kandalló repedt márványának, amelyen előző este egy *Journal des Débates*-ba csomagolt fűzöt felejtett az én Ninim, komoly szemrehányással illettem bácsikámat, aki ilyenformán bimbójában nyisszantotta le jogi tudományom virágját, mielőtt kinyílhatott volna. Bácsikám utóiratban fűzte hozzá: „Szép az idő mifelénk, az ilyet mondják rózsafakasztónak, és drága nénikéd sokszor csókoltat, amúgy pedig a konyhában szorgoskodik, mert éppen ma harminchat éve, hogy egybekeltünk, ezért nálunk vacsorázik a plébános úr meg Quintais barátunk, és nénikéd elhatározta, hogy húslevest főz.”

Hasábfát rakva a tűzre elgondolkodtam, milyen jó is lehet Vicência néni húslevese. Hány éve már, hogy nem ízlelem, ahogy más otthoni ízeket, a sült malacét meg a kemencében főtt rizsét sem! És ha ilyen szép az idő, bizonyára már a mimózák is nagy, sárga fürtöktől elnehezülve hajladoznak az udvaron. Egy darabka kék ég kukkantott be a szobába, guiaesi kék, mert ahhoz foghatón fényes, lágy kékség nincsen máshol, és olyan füvet, patakpartot, százszorszépet, lóherét vetített elém a kopott szőnyegre, hogy könnybe lábadt a szemem. És a szerzs függönyök között hegyek és fenyvesek tiszta, erős, illatos levegője áradt befelé.

Egy kedves *fado*-t fütyörészve elővettem öreg bőrröndömet az ágy alól, és a nadrágok, harisnyák mellé gondosan elcsomagoltam egy polgárjogi értekezést is, hogy a ráérős falusi nyugalomban, egy bükkfa alatt elnyújtózva végre megtanuljam, miféle törvények igazgatják az embereket. Ugyanaznap délután bejelentettem Jacinto-nak, hogy Guiãesba utazom. Barátom döbbsent, szánakozó nyögéssel hőkölt hátra:

– Guiãesba!... Ó, Zé Fernandes, hisz ez borzasztó!

És egész héten újra meg újra figyelmembe ajánlotta, milyen módon szerelkezzem fel a kényelem azon kellékeivel, amelyek majd lehetővé teszik, hogy az erdei magányban, oly távol a várostól, megőrizsem testemben a lelkem egy kicsinyke darabkáját. „Vigyél egy karosszéket! Vidd el az *Enciklopédia*-t! Vigyél spárgát konzervdobozban!...”

Hanem Jacinto szemében, hogy így elszakítottak a várostól, én már csak gyökere-restül kitépett bokor voltam, amely többé nem tér magához. Olyan fájdalmas képpel kísért ki a vonathoz, hogy az tökéletesen megfelelt volna a temetésemen is. És ami-

kor súlyos ünnepélyességgel rám csukta fülkém ajtaját, ahogy sírbolt rácsát zárja le az ember, kis híján felzokogtam – annyira sajnáltam hátrahagyott éneket.

Megérkeztem Guiãesba. Maradt még virág az udvari mimózák ágain; gyönyörűséggel ettem Vicência néni húslevesét; fatalpú cipőt húzva magam is ott voltam, amikor betakarították a kukoricát. Így, egyik aratástól, egyik szántástól a másikig, barnára cserződve a napsütötte szérűn, zúzmarás erdőben fogolyra vadászva, friss dinnyét hasítva a vásárok porában, sült gesztenyét ropogtatva a tűz körül, gyertyafénynél éjszakázva, Szent Jánoskor tüzet élesztgetve, karácsonyi jászolt csinosítva, észrevétlen elillant feltem hét esztendő, még hozzá olyan dolgos hét esztendő, hogy egyszer sem tudtam felütni a polgárjogi értekezést, mégis oly természetes egyszerűséggel telt el ez az idő, hogy más nevezetes eseményre nem is emlékszem, csak arra, amikor egyszer Miklós nap előtt a plébános úr leesett a kancája hátáról, éppen Brás das Cortes kapuja előtt. Jacinto-tól csak nagy ritkán kaptam néhány, a civilizáció nyüzsgése közepette sietősen odavetett sort. Aztán, egy forró szeptemberi napon, a szüreti munkálatok kellős közepén, meghalt jó Afonso Fernandes bácsikám, oly csöndesen, Istennek legyen hála érte, ahogyan egy madárka hallgat el becsülettel átdalolt, sűrű röptű napja végén. A faluban vártam meg, míg letelik a gyászruha ideje. Joantina keresztlányom disznóölés-kor férjhez ment. A házunkon éppen javították a tetőt. Visszatértem Párizsba.

II.

Ismét február volt, borzongós, szürke késődélután, amikor a 202-es számú ház felé igyekezve újra nekivágtam a Champs-Élysées-nek. Elöttem kissé hajlott hátú férfi ment; fényes csizmájától kalapja felhajtott karimájáig, mely alól kiszabadult egy-egy göndör hajfürt, minden porcikájából az előkelő dolgok eleganciája és meghittsége áradt. Háta mögött összekulcsolt, fehér tapírbőr kesztyűs keze vastag sétatálcát tartott, amelynek kristályüveg gombja volt. És csak akkor ismertem fel a hegyes orrot, a lekonyuló, selymes bajuszt, amikor a férfi megállt a 202-es számú ház előtt.

– Jacinto!

– Zé Fernandes!

Oly hevesen ölelkeztünk össze, hogy a kalapom lepottyant a sárba. És a rácsos kapun belépve mindketten megindultan dűnnyögtük:

– Hét éve már!...

– Hét éve már!...

Hanem a 202-es kertjében mégsem változott semmi e hét év alatt! A két fasor közötti homokkal felszórt területen még most is kerek pázsit volt, simább és ápoltabb, mint egy gyapjuszőnyeg felszíne. Középen, a korinthuszi stílusú virágedény az áprilist várta, hogy tündököljenek benne a tulipánok, aztán pedig a júniust, amikor majd beborítja a margaréta. És a bejárathoz vezető, üveg védőtetős lépcső két oldalán még most is a „Csínom úr” idejéből maradt, két sovány istenszobor tartotta a régi lámpák tompa fényű gömbjeit, melyekben már gáz sziszegett.

Odabent azonban, nem kis meglepetésemre, felvonó ötlött a szemembe, amelyet Jacinto építtetett a díszoszlopok közé – jóllehet a 202-es háznak csak két emelete volt, és oda is oly lágyan emelkedő lépcső vezetett, amely még Dona Angelina asztmájának sem ártott! A tágas, szőnyeggel borított fülke sokféle módon igyekezett az utas kényelmét szolgálni a mindössze hét másodperces út alatt, így dívány, medvebőr, párizsi utcatérkép, rácsos polcocsok, rajtuk szivar és könyvek várták a látogatót. Az előszobában, ahol kiszálltunk, barátságosan langyos hőmérséklet fogadott, akár egy májusi délután Guiãesban. Egy cseléd dolga volt szemmel tartani a hőmérőt, figyelmesebben, mint kormányos az iránytűjét, és ügyesen szabályozni a hőfejlesztő aranyfényű nyílását. És palmafácskák között, akár Benaresben a folyóparti szent lépcsőn, illatosító szórták az aromatikusan permetet, amely egészséges párával dúsította a belső tér kényes, finom levegőjét.

Mélységes ámulatomban suttogva jegyeztem meg:

– Íme, a civilizáció!

Jacinto kitárt egy ajtót előttem, beléptünk; ünnepélyes, árnyékokkal népes csarnokba jutottunk, ahol, miután csaknem orra buktam egy új könyvekből rakott, jókora kupacban, ráismertem barátom könyvtárára. Jacinto könnyedén a falhoz érintette az ujját: a mennyezeti stukkódíszek között felragyogó villanyfények koronája megvilágította a hatalmas, egytől-egyig ébenfa polcokat. Több mint harmincezer, fehér, skarlátvörös és fekete kötésű könyv pihent rajtuk, oly feszesen a maguk fényűző és tekintélyt parancsoló mozdulatlanságában, akár konzíliumra gyűlt doktorok.

Nem lepleztem csodálatomat:

– Ó, Jacinto! Milyen nagyszerű könyvtár!

Barátom halvány mosollyal válaszolta:

– Olvasni kell, olvasni kell...

Ekkor vettem észre, hogy barátom lefogyott, s hogy az orra is hegyesebbnek látszik a két mély ránc között, amelyek fáradt színész ráncaira emlékeztettek. Gyapjas hajának csigái megritkultak a homloka fölött, mely ugyancsak elvesztette régi, csiszolt márványhoz hasonló, derűs nyugalmát. Már nem sütötte be két tűnődő, ernyedt szárként csüngő bajuszát sem. Megfigyeltem azt is, hogy milyen hajlott a háta.

Kinyitott egy faliszőnyeggel borított ajtót – itt nyílt a dolgozószobája; de amint beléptünk, nyugtalanság fogott el. A sötét, vastag szőnyegek elnyelték valószerűtlenné váló lépteink zaját. A falakat borító damaszt, a díványok, a bútorok fája zöld volt, mély zöld, mint a babérlevél. Zöld selyemernyő borult a villanylámpákra, melyek oly alacsonyan függtek, hogy csillagoknak tetszettek, az asztalok fölött lebegő, kihűlt, kihunytt csillagoknak: csupán egyetlen fény ragyogott csupaszon és világosan egy keskeny, szögletes, magányos könyvespolc tetején, mely úgy állt ott, mint torony a síkság közepén, és rajta a fény, mint világítótorony mélabús tündöklése. Zöldre, friss gyepezöldre lakkozott spanyolfal állt a márvány kéményalja előtt, mely ugyancsak zöld volt, sötét tengerzöld, és amelyben még pislákol egy illatos fahasáb kihunyó parazsa. És mindezen zöldek között egy lábazatokon, állványokon nyugvó, pompás gépezet csillogott, szerkentyűk, pengék, kerekék, csövek, fogaskerekék, rudak, fémek hidegsége, merev közönye...

Jacinto azonban rácsapott a dívány párnáira, miközben oly fáradtan süppedt köziük, ahogyan még sosem láttam:

– Ül csak ide, Zé Fernandes, ül csak ide! Újra össze kell kötnünk hét éve oly messzire szakadt életünket!... Hét év Guiãesban! Mit csináltál?

– És te, Jacinto, te mi mindent csináltál?

Barátom erőtllenül vállat vont. Élt – derűsen végezte minden dolgát, azokat, amelyek az anyag birodalmához tartoznak, és azokat is, amelyek a szelleméhez...

– És halmoztad a civilizációt, Jacinto! Szentséges Úristen... Rendkívüli az otthonod, a 202-es!

A szobát végigpásztázó tekintetéből hiányzott a régi szikrázó elevenség:

– Igen, van benne kényelem... De mennyi hiányzik még! Az emberiség még nincs jól felszerelve, Zé Fernandes... És olykor bizony ellenállásba ütközünk.

Az egyik sarokban hirtelen megcsörrent a telefon csengője. És miközben barátom a beszélő fölé görnyedve türelmetlenül ismételte, hogy „Halló! – Halló!”, én kíváncsian szemügyre vettem a hatalmas íróasztalt, amelynek lapját különös, aprócska eszközök egész hada borította, nikkelből, acélból, rézből, vasból készült tárgyak, amelyeknek hegyük, karikáik, csipeszeik, kampójuk, pöckeik voltak, titokzatos rendeltetésük megannyi kifejező formája. Kezembe vettem, ide-oda forgatva vizsgálgattam az egyiket – de egy gonosz tüske mindjárt meg is szúrta az ujjamat. Ebben a pillanatban egy másik sarokból izgatott, szinte aggodalmas kattogás hangzott fel. Jacinto a telefon mellől segített ki:

– Nézd meg a telegráfot!... A dívány mellett. Egy papírcsíknek kell ott éppen kifelé jönni.

Úgy is volt, valóban, egy henger fölé helyezett üvegburából, amelyben egy okos és buzgó készülék rejtőzött, a szőnyegre egy gilisztaszerű, nyomtatott betűkkel telerótt hosszú papírcsík ereszkedett, melyet én, a hegyvidéki ember, ámulva emeltem föl. A késsel írt sor azt adta Jacinto barátom tudtára, hogy az *Azov* nevű orosz fregatt megrongálódva futott be Marseille kikötőjébe!

Ő közben letette a telefont. Nyugtalanul tudakoltam tőle, hogy az *Azov* hibája közvetlenül őt is érinti-e?

– Az *Azov*?... A hibája? Engem?... Ugyan! Hisz ez csak egy hír.

Ezután arra a hatalmas órára pillantott, amely a könyvtár másik végében egyszerre mutatta, hány óra van a világ fővárosaiban, és hol járnak éppen a bolygók:

– Meg kell írnom egy levelet, nem több hat sornál. . . Ugye megvársz, Zé Fernandes? Itt vannak a párizsi esti lapok; és a ma reggeli londoniak. A képes újságok amott, abban a kapcsos bőrmappában.

Én azonban szívesebben derítettem fel a dolgozószoba kincseit, ami közönséges hegyvidéki emberi minőségemben vetekedett bármely beavatási szertartással. Jacinto széke mellett kétoldalt széles hangcsövek lógtak, és bizonyára ezek tették lehetővé, hogy a beléjük sóhajtott parancsot bárhol a házban meghallja a cselédség. Az asztal lábai mellett vastag, puha zsinórok tekergőztek elő, majd rémült kígyók módjára eltűntek az árnyékos zugokban. Egy kis asztalkán, amelynek lakkozott lapja úgy tükrözött vissza a ráhelyezett tárgy képét, akár kútban a víz, írógép állt; kissé arrébb pedig egy hatalmas számológép, rajta lyuksorok, amelyek mögül várakozón kandikáltak elő a merev, vasból készült számok. Aztán az imént oly különösnek tetsző, magányos polcsor előtt álltam meg, amely síkságon álló toronyra emlékeztetett, jelzőfényrel a tetején. Az egyik polcán szótárak sorakoztak; a másikon kézikönyvek; a harmadikon atlaszok; az utolsón pedig útikalauzok, melyek között, egy *fólio*-t kinyitva, Szamarkand utcáinak jegyzékére leltem. Micsoda adathalmaz gyűlt össze e toronyban! Más polcokon felfoghatatlan szerkezeteket csodáltam meg: kocsonyás anyaggal bevont tárgylemezen egy – talán szerelmes – levél egyre halványuló, félig-meddig elmosódott sorai látszottak; egy másik szerkezet félelmetes pengét emelt egy szegény fűzött könyv fölé, mintha le akarná nyakazni; a harmadik egy tuba tölcsérét tartotta magasba, s az szélesre nyílna hallgatta a láthatatlan világ hangjait. Az ajtófélfákhoz simulva, a párkányzatokhoz erősítve drótok csillogtak, majd a mennyezeten keresztül elillantak, ki a térbe. Mindegyik egyetemes erőben merítkezett, mindegyik egyetemes erőket közvetített. A természet megjuhászodva állt barátom szolgálatába, és beköltözött otthona falai közé! . . .

Jacinto ekkor türelmetlenül felkiáltott:

– Ó, hogy ezek a villanyos tollak! . . . Micsoda bosszúság!

Haragosan összegyűrte a megkezdett levelet – én kimenekültem a könyvtárba, és fellélegeztem. Micsoda nagyszerű tárháza mindannak, amit az ész és a képzelet teremt! Harmincezernél több kötet feküdt ott, s bizonyára mind elengedhetetlenül fontos volt a művelt ember számára. Mindjárt belépéskor felfigyeltem egy zöld könyvgerincen Adam Smith arany betűkkel írt nevére. Ez hát a gazdaságtudomány birodalma. Tovább léptem – elámulva szemléltem végig azt a nyolcméternyi polcsort, amelyet a politikai gazdaságtan uralt. Aztán megláttam a filozófusokat és műveik magyarázóit, akik egy teljes falat töltöttek be, a Szókratész előtti iskoláktól kezdve egészen a neopesszimista irányzatokig. E deszkákon több mint kétezer rendszer zsúfolódott össze – és valamennyi ellentmondott az összes többinek. Már a kötés is árulkodott a doktrínáról: Hobbes egy alsó polcon foglalt helyet, súlyos volt, és fekete bőrbe kötötték; Platón magasan állt, és tiszta, fehér, finomra cserzett bőrben tündökölt. Kissé arrébb kezdődtek a világtörténetek. De itt óriási könyvrakás torlaszolta el a kilátást, friss nyomdafesték és új dokumentumok szagát árasztó, fűzött könyvek, melyek úgy tornyosultak a polc elé, mint évszázados folyópart falát ostromló, friss hordalékföld. Megkerültem a halmot, és elmerültem a természettudományok birodalmában, egyre növekvő döbbenettel zarándokolva a hegyrajztól az őslénytanig, az alaktantól a kőzettanig. Ez a polc egy Champs-Élysées-re néző ablak mellett állt. Széthúztam a bársonyfüggöny két szárnyát – és mögötte újabb elképesztő könyvhegyet találtam, ezúttal vallástörténeti műveket, vallásos szövegmagyarázatokat, amelyek hegycsúcsokhoz hasonlóan fölnyúltak egészen a legutolsó ablaküvegig, még a legtisztább reggelen is elzárva az utat az Úr világgossága és levegője előtt.

Annál szebben ragyogott utána a költők halvány szattyánbőrökbe öltözött, szeretetre méltó polca. Mintha felüdülésnek szánta volna a túlerőltetett tudományos gondolkodásban kimerült szellem számára, Jacinto itt barátságos kis zugot rendezett be, dívánnyal és citromfából faragott asztalkával, mely szebben csillogott, mint a legfinomabb zománc, és nagy bőséggben kínálta a szivarokat, keleti cigarettákat és tizennyolcadik századi dohányos szelencéket. Egy dísztelen faládikán otffelejtt tányér volt, rajta szárított japán sárgabarack. Nem álltam ellen a csábító díványpárnáknak; elmajszoltam egy barackot, és felütöttem egy verseskönyvet; különös módon közben mintha zümmögést hallottam volna, egyenletesen verdeső rovarszárnyakat. Elmosolyodtam arra a gondolatra, hogy netán méhek járnak arra, és e virágba borult verszőn-ből gyűjtögetik a mézre valót. Aztán rájöttem, hogy a távoli, álmosító döngicsélés az egyszerű külsejű mahagóni ládikából jön. Arrébb toltam egy *Gazette de France*-ot, és egy zsinórt fedeztem fel, amely a ládikára vágott nyílásból bukkant elő, és elefántcsont tölcserben végződött. Kíváncsian odaszorítottam a tölcserű egyszerű hegyvidéki hangokhoz szokott, hűséges fülemhez. És ebben a pillanatban egy nagyon szelíd, de nagyon határozott hang, visszaélve kíváncsiságommal, fortélyos suttogásba kezdett, hogy meghódítson, hatalmába kerítse értelmemet: „És így, az ördögi kockák elrendeződése által, meggyőződöm a hipermágikus terek létezéséről!...”

Hangos kiáltással ugrottam fel.

– Jacinto, egy ember van itt! Egy ember beszél itt, ebben a dobozban!

Csodákhoz szokott barátomon nyoma sem látszott az idegességnek:

– Hisz ez a konferfon... Éppen olyan, mint a színházi komedifon; csak ez iskolából és előadásokról tudósít. Nagyon kényelmes!... Most éppen miről beszélnek, Zé Fernandes?

Én még most is rémülten meredtem a dobozra:

– Tudom is én! Ördögi kockákról, mágikus terekről, mindenféle borzalomról...

Láttam Jacinto fölényes mosolyát:

– Ó, Dorchas ezredes lesz az... Tudományos metafizikai előadások a negyedik dimenzióról... Találgatások, csupa zagyaság! Idehallgass, Zé Fernandes, nem akarsz ma velem és néhány barátommal vacsorázni?

– Nem, Jacinto... Én még a hegyvidéki szabó ünneplőjét hordom!

És visszamentem a dolgozószobába, hogy megmutassam neki vastag flanel zekemet és a skarlátvörös pettyes nyakkendőt, vagyis azt az öltözékemet, amelyben vásárnaponként az Úr házát látogattam Guiãesban. Jacinto azonban kijelentette, hogy ez az egyszerűség érdekelni fogja a barátait, akik mindketten művészek... Hogy kik? Nos, egyikük a *Háromdimenziós szív* szerzője, a női lélek transzcendensen éles elméjű bűvára, az érzelmi tudományok igen nagy tapasztalatú mestere, akinek véleményét sűrűn kikérik; a másikuk neve Vorcan, és mitikus festő, aki egy éve hatalmas kompozícióban, a *Pusztító Heléná*-ban idézte meg éteri bájjal a trójai ostrom szeszélyes jelképekkel terhes világát...

Az államot vakargattam:

– Nem, Jacinto, nem... Guiãesból, a hegyekből jövök; lassan kell behatolnom újra e civilizációba, óvatosan, különben szétduzzanok. Egyazon délután villamosság és konferfon, hipermágikus terek és feminista lélekbűvár, az éteri meg a pusztító szimbolika, ez mégis csak túl sok! Holnap újra eljövök.

Jacinto komótosan összehajtogatta a levelet, amelybe képmutatás nélkül csúsztatott bele (hiszen így illett barátságunkhoz) két fehér ibolyát; addig kabátja hajtókáját díszítették.

– Holnap, Zé Fernandes, ebéd előtt jössz, fiákeren és csomagostul, hogy átköltözz a 202-esbe, ahol saját szobád lesz. A szállodában minden oly nehézkes, csupa lemondás. Itt lesz telefonod, komedifonod, könyveid. . .

Habozás nélkül elfogadtam. Jacinto pedig egy hangközvetítő csőhöz hajolva sutogta:

– Tücsök!

A damasztal bevont falból, amely most hirtelen és hangtalanul szétnyílt, egyszerre előugrott barátom öreg komornyikja (az a néger cselédfiú, aki annak idején „Csínom úr”-ral érkezett), s én örömmel láttam, hogy jó erőben van, feketébb, mint valaha, és tiszteletet parancsolón ragyog feszes nyakkendőjében és az aranygombos, fehér mellényben. Ő is értékelte, hogy újra láthatja „Fernandes úrfi”-t. Amikor pedig megtudta, hogy Jacinto nagypapa szobájában fogok lakni, fekete képében fehérfogú mosoly ragyogott föl, amelybe a gazdáját is belefoglalta, elégedetten nyugtázva, hogy barátomnak végre ismét lesz családja.

– Tücsök – mondta Jacinto –, ezt a levelet madame d’Oriolnak. . . Figyelj csak! Telefonálj Trèves-éknek, hogy a spiritiszták csak vasárnap érnek rá. . . És még valami! Tusfürdőt veszek vacsora előtt, langyos, tizenhét fokos legyen. Dörzsölés mályvarózsával.

És egy hosszú, elnyújtott ásítás kíséretében nehézkesen a díványra roskadt:

– Úgy bizony, kedves Zé Fernandesem, itt vagyunk, mint hét évvel ezelőtt, a jó öreg Párizsban. . .

Én azonban nem tágitottam az asztal mellől, szerettem volna, ha beavatásom teljessé válik:

– Mondd csak, Jacinto, mire valók ezek az apró eszközök? Az egyik szemtelen még meg is szúrt. Olyan különösek. . . Hasznosak-e?

Jacinto ernyedtt mozdulattal fejezte ki, milyen nagy becsben tartja őket.

– De még mennyire, öregem, de még mennyire, abszolúte áldásosak, hiszen rendkívül megkönnyítik a munkát! Így ni. . . – mutatott az egyikre. – Ezzel itt régi tollhegyeket lehet kihúzni; ez a másik pedig gyorsan meg tudja számozni bármely kézirat oldalait; amaz meg, ott, kivakarja a javításokat. . . – És volt olyan is, amelyik bélyeget ragasztott, vagy dátumot nyomtatott, vagy pecsétviaszt olvasztott, vagy iratokat kötözött össze. . .

– De igazából – tette hozzá – sok baj van velük. A rugók, a hegyes pöckök szúrnak, sebeznek. . . Megesett, hogy újra kellett írnom egy levelet, mert vérző ujjam bepiszkította. Nagy bosszúság!

Barátom ismét a monumentális órára pillantott, ezért úgy véltem, tovább nem tarthatom vissza a tusfürdő és a mályvarózsa örömeitől.

– Nos, Jacinto, viszontlátalak, s nagyon örültem neki. . . A holnapi viszontlátásra, akkor már csomagostul.

– Az ördögbe is, Zé Fernandes, várj még egy percet. . . Menjünk csak át az ebédlőbe. Hátha kísértésbe esel!

Avval a könyvtáron keresztül, átmentünk az ebédlőbe, amely derűs, üde fényűzéssel egészen elbűvölt. Lakkozott fehér faborítás fedte a falakat, csillogóbb és simább, mint a szatén; egyformaságát medál formájú falidíszek bontották meg, amelyek eperszínű damasztból voltak, de nagyon érett, puha eper színére kell gondolni; a faragott virágdíszekkel és füzérekkel ékes tálalóasztalok ugyanolyan hőszerű lakkfehérben tündököltek; és ugyancsak eperszínű damasztból készült a fehér, nagyon kényelmes székek kárpitja; a székek tágas öble mutatta, hogy a kifinomult, lassú ízelgetés, a szellemi ínycséség hosszú órára készültek.

– Éljen az én hercegem! Úgy bizony... Íme egy nagyon tetszetős, nagyon pihentető ebédlő, Jacinto!

– Vacsorázz hát itt, ember!

Csak hogy én nyugtalanul állapítottam meg, hogy minden terítékhez hat, egytől-egyig ravasz küllemű villa tartozik. Elképedésem csak nőtt, amikor Jacinto elmagyarázta, hogy az egyik az osztrigához szolgál, a másik a halhoz, a harmadik a húshoz, a negyedik a zöldséghez, az ötödik a gyümölcsökhöz, a hatodik pedig a sajthoz! Ugyanakkor Salomonnak is dicsőségére vált volna, oly bámulatos józanságra vallott, hogy minden teríték mellett mindössze két pohár állt, két különböző borhoz: kristályüveg kancsóban bordeaux-i rosé, az ezüstvödrökben pedig jégben hűlő pezsgő várta a vendégeket. Egy egész tálalóasztal roskadozott viszont a különféle vizek túlzó, szinte ijesztő bősége alatt – volt ott oxigéndús víz, szénsavas víz, foszfátos víz, steril víz, gyógyos víz, és még más vizek, hasas palackokban, címkéjükre nyomtatott gyógyászati értekezésekkel.

– Szentséges Jóisten, Jacinto! Hát te még mindig olyan rettentő sok vizet iszol?... *Un aquatico!* vízi lény, ahogy Klopstockot fordító chilei költő barátunk mondta.

Barátom csüggedt tekintetét vetett a fémkupakos palackok erdejére:

– Nem... A város fertőzött vizei miatt van így, csak úgy hemzsegnek bennük a mikrobák... De még nem találtam meg az igazán kedvemre való, kellemes, jóízű vizet... Előfordul, hogy szomjazom.

Kíváncsi lettem, mit fog enni a lélekbúvár meg a szimbolista – csontlapocskákra piros tintával írt menü feküdt a tányérjuk mellett. Ahogy illik, klasszikus marenes-i osztrigával kezdik. Aztán articsókaleves következik, és pontyikra...

– Jó az?

Jacinto vállat vont, mint akit nem érdekel:

– Jó... Csak egy ideje már nincs jó étvágyam... Évek óta.

A következő fogásból csak annyit értettem, hogy csirke és szarvasgomba van benne. Aztán xerezi borban puhított szarvasjavát ízlelhetnek majd az urak, és hozzá diószelét. A desszert pedig egyszerűen éterben fagyasztott narancs volt.

– Éterben, Jacinto?

Barátom tétozva, majd ujjaival hullámzó mozdulatot tett, mintha elillanó aromáról lenne szó.

– Újdonság... Úgy fest, hogy az éter föltárja, fölszabadítja a gyümölcsök lelkét...

Lehajtva tudatlan fejemet, lényem legmélyéből mormogtam:

– Lám, a civilizáció!

Miközben szorosabbra húzva magamon a felöltőt, lefelé ballagtam a Champs-Élysées-n, és ezen a jelképes desszerten tűnődtem, meg kellett állapítanom, hogy Guiães, a szülőfalam nyersen faragatlan és megátalkodottan maradi, hiszen nálunk évszázadok óta mit sem tudnak a narancs lelkéről, mely így felhasználatlanul bennreked a lédús gerzedekben, az árnyat adó narancsligetekben, melyek Roqueirinha-tól Sandofimig megillatosítják a völgyet! Most azonban, Istennek legyen hála, oly nagy beavatott mellett élhetek, mint Jacinto, s általa kiismerem majd a civilizáció minden csínját-bínját.

És (még kedvesebb a lelkemnek!) olyan ritka fajta embert figyelhetek meg, aki nemcsak kitalál egy életelméletet, hanem meg is valósítja – és általa szert tesz a tökéletes boldogságra.

Jacinto bizony nagyon is megállta a helyét, mint „a sors kegyelt hercege”!

III.

A 202-esben minden reggel kilenckor, csokoládém elfogyasztása után, és még papucsban, átszoszogtam Jacinto szobájába. Barátom ekkor már túl volt a fürdőn, a borotválkozáson meg a bedörzsölésen, és egy fehér, tibeti kecskegyapjú köntösbe burkolózva ült *toilette*-asztalkája előtt, amelynek (a mikrobák miatt) teljes egészében kristályüveg lapja zsúfolásig tele volt rakva mindazon – teknőspáncélból, elefántcsontból, ezüstdből, acélból és gyöngyházból készült – eszközökkel, amelyekre a XIX. századi embernek szüksége van, ha nem akarja elcsúfítani a civilizációról alkotott tekintélyes összképet, s benne azt típust, melyet ő maga képvisel. Főleg a hajkefék láttán újult meg naponta tetszésem és bámulatom – mert voltak szélesek, akár egy súlyos szabin kocsikerék; keskenyek és görbébbek, mint egy mór szablya; homorúak, akár a tetőcserép egy falusi házon; hegyesek, repkénylevél formájúak; kemények, mint a vaddisznó sörtéje; és oly puhák, akár a gerle pihés tolla! Az én Jacinto barátom hűségesen használta valamennyit, akár egy jó gazda, aki egyik szolgáját sem veti meg. Így hát az ezüstlevekkel ékes keretű tükör előtt üldögélve, különféle szőrszálakkal simogatva hajszálait, tizennégy percet töltött a herceg.

Közben a festett selymű kiotói spanyolfal mögött Tücsök és egy másik komornyik tapasztalt, gyors mozdulatokkal kezelte a mosdóhoz tartozó berendezéseket – a 202-es legkáprázatosabb csodája, a fürdőszoba monumentális gépezeteinek egyszerűsített változatát. A szerényebb kidolgozású márvány helyiségben csak két, „nullától százig” szabályozható vízszugár volt; a hajmosáshoz kétféle, egy vékony és egy vastag szórású zuhanyfej szolgált; a fogmosáshoz külön öblítőből bugyogott elő a steril víz; a pezsgővizet borotválkozásnál kellett használni; és voltak még tapintatosan elhelyezett gombok, melyeket elég volt éppen csak megérinteni, máris daloló vízugarak, zuhatagok léptek működésbe, vagy valahonnan könnyű nyári harmat hullott alá. Ebből a félelmetes zugból, ahol karcsú csövek tartották fegyelemben és szolgaságban a rengeteg forró, a rengeteg hevesen áradó vizet, végre aztán előkerült az én Jacinto barátom, frottír törülközőbe törölve a kezét, vagy vászonba, vagy csavart szövésűbe, hogy helyreállítsa a vérkeringést, olykor omló selyembe, mely friss fényt ad a bőrnek. Eme utolsó rítus után, melyet hol sóhaj, hol ásítás kísért, Jacinto végigdőlt a díványon, és fellapozta a naptárát, ahol, Tücsök betűivel vagy a sajátjaival, napi teendői sorakoztak, néha oly sűrűn, hogy akár két lapot is megtöltöttek.

Minden dolga társas tevékenységével, sokrétűen bonyolult, civilizált lény mivoltával függött össze, esetleg olyan érdekekkel, amelyeket hercegem az elmúlt hét év folyamán épített ki, hogy még tudatosabb szerepet vállaljon a városi funkciók ellátásában. (Valóban, Jacinto elnöke volt a Kard és Céltábla klubnak; csendestárs a *Le Boulevard* című lapnál; igazgató a Konstantinápolyi Teleföntársaságnál; pártoló tag a Spirituális Művészet Egyesületében; tag az Ezoterikus Vallások Beavatási Bizottságában, stb.) Hanem ezen elfoglaltságok aligha tűntek kellemesnek barátom szemében – szelíd, kiegyensúlyozott modora ellenére bizony nem egyszer a szabad ember lázadásával vágta földhöz a naptárt, tiltakozva e rabszolgaság ellen. Nos, egy ilyen reggelen (szelles, havas reggel volt), én vettem föl a szőnyegről a zsarnoki könyvet, melynek finom bőrkötése a hervadó rózsza gyöngéd színét viselte –, és megtudtam belőle, hogy Jacintonak ebéd után a rue de l'Universitébe kell mennie, aztán a Parc Monceau-ba, majd a Muette messzi ligeteibe látogat; lojalitásból részt kell vennie egy szavazáson a klubjában; majd elkíséri Madame d'Oriolt egy legyező-kiállításra; eljegyzési ajándékot keres

Trèves-ék unokahúgának; elmegy az öreg Malville gróf temetésére; becsületbírósgon elnököl egy sikkasztási ügyben, kizárólag úriemberek közt, egészen *écarté*... Jacinto kézírásával további, ceruzával odafirkantott emlékeztetők sorakoztak aznapra – „Kocsis – *Five o'clock* Efraiméknál – A kicsike a *Variété*-ből – Elvinni a jegyzetet a laphoz... ” Hercegemre pillantottam. Kinyújtózva feküdt a díványon, szenvedőn behunyta szemekkel, és ásított, óriási, néma ásítással.

Jacinto-nak azonban már korán reggel, mindjárt a fürdő után akadt dolga, pedig még el se ment otthonról. A telefon nyolc órától kezdve szüntelen csörgött, és oly türelmetlenül, szinte haragosan csörömpölt utána, ahogy egy lomha szolgát szólongat az ember. És még meg sem szárított rendesen, tibeti kecskegyapjú köntösében vagy antik-arany színű, vastag plüss pizsamában sietett ki minduntalan a folyosóra, hogy suttogva tárgyaljon különös emberekkel, akik mind rettentően siettek, annyira, hogy le sem tették kezükből a szőnyegre csöpögő esernyőt. Egyikük, aki szinte mindig ott lábatlankodott (és alighanem a Konstantinápolyi Telefonszolgálat tartozott), igen félelmetesnek tűnt – girhes volt, füstös képű, szúvas fogú, és a hóna alatt hatalmas, zsírpecsés irattartót szorongatott, míg kikopott szőrmekabátjának magas gallérja mögül, mint valami odú nyílásából, két kis mérges ragadozószem szórt villámokat. Egy komornyik újra meg újra, kérlelhetetlenül megjelent a tálcával, amelyen leveleket hozott... Aztán iparosok jöttek, és a művészvilág szereplői; jöttek pirospozsgás lókereskedők fehér felöltőben; feltalálók testes papírtekerccsekkel; antikváriusok, egy zsebükben lapuló „egyetlen”, szinte valószínűtlen kiadású Ulrich Zellel vagy *Lapidanusszal*. Jacinto szédülten bolyongott a 202-es szobáiban, telefirkálta a jegyzetfüzetét, csilingelt a telefontalpalán, csomagokat bontogatott idegesen, és jártában-keltében olykor még egy-egy lesben álló látogatót is lerázott, aki az előszoba árnyékából orvul elébe toppant, és az orra alá nyomta, mint valami mordályt, az emlékiratait vagy portékáinak katalógusát!

Délben mélabúsan zengő argentin gong szólított ebédre. Tányérom fölött szétterítve a *Figaro* vagy a *Nouveautés* friss számát, mindig fél órát vártam hercegemre, aki ekkor beviharzott az ebédlőbe, és az órára pillantva, elgyötört arccal lehelte felém örök panaszát:

– Ó, hogy mennyire unom! Ráadásul egy kusza álmokkal terhes, förtelmes éjszaka után... Altatót kellett bevennem, és Tücsök bedörzsölt terpentinnel... Kínszenvedés!

Unott tekintettel nézett körül az asztalon. A legötletesebben összeállított tál sem tudta levenni a lábáról; és minthogy a délelőtti nyüzsgésben megszámlálhatatlanul sok cigarettát szívott, és kiszáradt a szája, először is egy hatalmas pohár oxigéndús, szénsavas vagy szénsavval dúsított vízzel csillapította a szomját, különleges, nagyon drága, rettentően édes, siracusai muskotályosból készült konyakot keverve hozzá. Aztán, sietősen és étvágytalanul, imbolygó villája hegyére tűzött egy szelet sonkát, egy darabka langusztát, és máris türelmetlenül követelte a kávéját, amelyet, hála egy dedzsai intéző havi küldeményeinek, igazi Mokka-kávéból főztek, törökösen és nagyon erősen, és amelyet barátom egy fahéj-rudacskával kevergetett!

– És te, Zé Fernandes, te mit fogsz csinálni?

– Én?

Élvezettel dőltem hátra a székekben, és mellényem karkivágásába akasztottam mindkét hüvelykujjamat:

– Csavarogni fogok, kedvemre, akár egy kóbor eb!

Készséges barátom, miközben a fahéj-rudacskával kevergette a kávéját, igyekezett áttekinteni a civilizált város számos lehetőségét, hogy olyan elfoglaltságot találjon számomra, amelytől majd el leszek ragadtatva. Végül mégis csak annyit ajánlott, menjek

kiállításra, hallgassak meg egy előadást, nézzek műemlékeket, vagy sétáljak sokat, aztán csüggedten vállat vont:

– De hát minek is, ha merő unalom az egész!

Ismét rágyújtott orosz cigarettái egyikére, melynek papírján nyomtatott, arany betűkkel csillogott a saját neve. Ideges sietségében bajuszát tekergetve, a könyvtár ajtajából még meghallgatta jogi képviselőnek, a zsíros bőrű és méltóságteljes Laporte beszámolóját. Aztán, nyomában egy cseléddel, aki hóna alatt hatalmas hírlapköteget cipelt le a *coupé*-jába, „a sors kegyelt hercege” alámerült a városban.

Amikor társadalmi kötelezettségek szempontjából Jacinto-nak szellősebb napja volt, és a márciusi égbolt kegyeskedett megajándékozni minket egy darabka híg kékséggel, ebéd után együtt keltünk útra, és gyalogszerrel vettük nyakunkba Párizst. Ezek a lassú barangolások régen, diákkorunkban, Jacinto egyik legkedvesebb időtöltésének számítottak – mert általuk élvezhette felfokozottabban, aprólékos gyönyörűséggel a város ízeit. Most azonban, hiába voltam mellette, a séták csak türelmetlenné tették és elfárasztották; fáradtsága elkeserítő ellentétben állt a régi, tündöklő mámorral. Döbbenettel (sőt, fájdalommal, mert jólelkű vagyok, s elszomorít, ha szertefoszlik egy hit) tapasztaltam mindjárt az első olyan délutánon, amikor végigmentünk a boulevard-okon, hogy az aszfalton nyüzsgő, sűrű emberi boly és a makadámon hömpölygő járműözön szenvedést okoz barátomnak goromba sietségével, önzésével és ricsajával. Ez az új Jacinto, karomra támaszkodva s mintegy menedéket keresve, ekkor arról kezdett beszélni, milyen sajnálatos, hogy a mi civilizációnkban nem szokás guttapercsával fedni az utcákat! És a guttapercsa nyilvánvalóan azt a jótékony anyagot jelentette barátom számára, amely tompítja a tárgyak ütközésének erejét, nyers durvaságát. Ez ám a csoda! Hogy Jacinto gumival, rugalmas gumival akarja elszigetelni önnön érzékenységét a zsidongó várostól! És nem hagyta azt sem, hogy bámészkodjak a csillogó-villogó, csupa tükör üzletek előtt, melyeket régen „a XIX. század ékes múzeumai”-nak tekintett. . .

– Semmi értelme, kedves barátom. Határtalanul szegényes és unalmas manapság az emberi fantázia! Mindig ugyanazok a XV. Lajos korabeli virágminták, mindig ugyanolyan plüssök. . . Semmi értelme!

Elkerekedett szemmel bámultam megváltozott barátomat. Legjobban a tömegtől való iszonyán csodálkoztam – a tömeg különös módon, csak saját maga által érzékelhető formában hatott rá; e hatásokat „barázdák”-nak hívta.

– Te nem érzed, Zé Fernandes. Hisz a hegyekből jössz. . . Nos, e barázdák a város nem kívánatos érdességét jelentik! A barázda lehet nagyon erős, tolaadó illat, melyet egy nő hagy maga után, az illat beveszi magát a szaglásunkba, és egész napra megrontja belélegezhető levegőnket. Lehet társaságban elhangzó, meglepő közbeszólás, mely kitarja előttünk a gázság, az öntelt szórszálhasogatás vagy az ostobaság birodalmát, és amely új tapad a lélekhez, mintha ráfröcskölték volna, nehogy megfélemedezzünk róla, milyen hatalmas sártengeren kell átkelnünk. Vagy, ha úgy tetszik, barátom, a barázda lehet ember is, aki annyira felfuvalkodott, vagy izléstelen, vagy pimasz, vagy aljas, vagy kőszívű, hogy a személye kibírhatatlan, olyan, akire már csak undorral tudunk tekinteni. . . Félelmetesek e barázdák, Zé Fernandes! Az ördögbe is, egy nagyszerű civilizáció aprócska nyomorúságai!

Látványos, talán gyermeteg okfejtés volt – de megmutatta nekem, hogy a város e lángoló lelkű hívében már alábbhagyott a lángolás. Ugyanaznap délután, ha jól emlékszem, lágyak, finomak voltak a fények, és mi besétáltunk Párizs belvárosába – hosszú utcákon, háztömbök mérföldjei, fekete bádokkéményekkel megtűzdelt, szürkés gipsztömegek mellett, ahol mindig zárva vannak az ablakok, a függönyöket mindig behúzzák, elfojtva, elrejtve az életet. Téglá, vas, habarcs, stukkó, semmi más: feszes vonalak,

szigorú szögletek: csupa száraz, csupa merev idom. És a földtől a tetőig, erkélyeket elfedő, falakat habzsoló cégtáblák, cégtáblák. . .

– Ó, Jacinto, ez a Párizs, ez a te Párizsod! Milyen hatalmas, milyen közönséges nagy bazár!

És inkább csak hercegem véleményét puhatolva, nem pedig rábeszélésnek szánva, nem győztem hangsúlyozni, milyen csúnyák és szomorúak ezek az épületek, ezek a komor áruházak, melyek emeletei valójában nyüzsgő emberekkel telezsúfolt polcok! És milyen kíméletlenül osztályozott, gondosan elkülönített csoportokra oszlanak mindannyian! A legmutatósbab, fényűző példányok az alacsony, szépen zománczott polcokra kerülnek. A hitványabb, munkára szánt fajta fölülre, rejtett zugokba, csupasz fenyődeszkákra, por és moly közé. . .

Jacinto elszörnyedve suttopta:

– Csúnya, nagyon csúnya!

De nyomban helyesbített, meglegetve tapírbőr kesztyűjét:

– De milyen csodás szerveződés, Zé Fernandes! Milyen szilárd! És milyen termelékeny!

Szememben Jacinto leginkább akkor tagadta meg önmagát, ha a korábban szinte vallásos áhitattal szeretett Bois de Boulogne-ról esett szó. Ifjúként bonyolult és figyelemre méltó elméleteket alkotott róla. A fanatikus hívő csillogó tekintetével fejtette ki nézetét, amely szerint a város minden délután ebből az erdőből merít friss, egészséges erőt, mert hercegnői, kurtizánjai, politikusai, bankárai, tábornokai, akadémikusai, művészei, klubjai és zsidói jelenléte által ebben az erdőben győződhet meg róla, hogy lakóinak száma megnyugtató állandóságot mutat, életerejük a régi, és mind ellátják a feladatukat, innen tudja a város, hogy önnön nagyságának nem hiányzik, nem sorvad egyetlen eleme sem! „Kikocsizni a Bois de Boulogne-ba” – hercegem számára ekkor még lelkiismereti kérdés volt. Amikor pedig hazatért, mindig büszkén erősítette meg, hogy a városnak minden egyes csillaga megvan, így bizonyosan maga is örökké tündökölni fog!

Most azonban lelkesedés nélkül, kedvetlen vánszorgással vitt el az erdőbe, ahol én, április kegyeit kihasználva, igyekeztem csillapítani fák utáni vágyakozásomat. Amíg a két ragyogó kanca végigügetett kocsinkkal a Champs-Élysées-n, majd a Bois de Boulogne sugárútján, a megújuló, zsenge pázsitok és zöldellő, friss rügyek között, addig Jacinto, kifújva cigarettája füstjét a *coupé* nyitott ablakán, továbbra is a remek, jó kedélyű pajtás maradt, akivel oly élvezetesen lehet filozofálni, miközben átkelünk Párizson. De amint áthajtottunk az erdő aranyozott, rácsos kapuján, és nekivágtunk az akáckról elnevezett sugárútnak, csatlakozva a fényűző fogatok és hintók lassú menetéhez, a méltóságteljes csöndben, melyet csak olykor szakított meg a zablák csilingelése vagy a homok csikorgása a lassan gördülő kerekek alatt –, hercegem elhallgatott, és ernyedten süppedt az üléspárnák közé, ahonnan csak egy-egy óriási, unott ásítás kedvéért bukkant elő az arca. A régi szokásnak engedve, meg kellett győződnie „a városi társadalom, a csillagok” megnyugtató jelenlétéről, ezért néha most is odamutatott egy-egy zárt *coupé*-ra vagy félfedeles *viktória*-ra mutatott, amely egy másik, vánszorgó sorban haladt csikorogva – és elmormogott egy-egy nevet. Így ismertem meg Efraim bankár csigás héber szakállát; Madame de Trèves hosszú patrícius-orrát és a védelmében megbújó örökös mosolyát; a mindig fiáker mélyén dülleszkedő, neoplatonikus költő, Dornan petyhüdt orcáit; Madame Verghane hosszú, fekete és pre-raffaelita hajfonatait; a *Le Boulevard* igazgatójának füstös üvegű monokliját; a nyitott harci kocsin feszítő Marizac gróf győzedelmes bajuszkáját; és sok más, mozdulatlan mosolyt, reneszánsz szakállerdőt, álmos szemhéjakat, kutakodó szemeket, púderrel behintett arccokat, csupa kiválóságot, akit hercegem egytől-egyig jól ismert. Az avenue des Acacias

legmagasabb pontjától azonban újra ereszkedni kezdtünk, lépésben, lassan taposva a homokot; és a velünk szemben fölfelé igyekvő, másik lomha sorban, ahol ócska batár araszolt *landau* mögött, *viktória* követett fiákert, végzetszerűen újra látnunk kellett a *Le Boulevard* vezérének sötét monokliját, Madame Verghane haragos-fekete hajtekerceit, a neoplatóni költő gömbölyű hasát, és Efraim talmudi szakállát, vagyis az összes, viasz-mozdulatlanságba dermedt figurát, akit barátom az unalomig ismert, hisz az évek során minden délután láthatta szembejönni őket, mindig ugyanazokat a mosolyokat, mindig ugyanolyan púderréteg alatt, ugyanolyan viaszszerű mozdulatlanságban; és Jacinto ekkor nem türtőztette tovább magát, hanem odakiáltotta a kocsisnak:

– Induljunk haza, gyorsan!

A két kanca száguldvá menekült a Bois sugárútján, majd végig a Champs-Élyséesen, Jacinto sietségéhez mérhető, elkeseredett indulattal, melyet a számukra is túlságosan ismerős lovak társasága, az ideges zablarágás és a toporgó lassúság váltott ki belőlük.

Kíváncsi voltam, mit gondol az erdőről, ezért én magam lefitymáltam:

– Mulatságnak már nem valami fényes, elenyészett minden csillogása!...

Bátortalanul tiltakozott:

– Ellenkezőleg, nagyon is kellemes, nincs nála kellemesebb; de...

És barátom a délutáni hűvösségre vagy zsarnoki teendőire hivatkozott. Visszahajtottunk tehát a 202-esbe, ahol hamarosan fehér köntösébe burkolózva, a kristályüveg asztalka és a légiónyi hajkefe előtt találtam hercegemet; valóban, máris esti elfoglaltságához készülődött.

Éppen egy hasonló (szombat) este, ugyancsak e roppant korszerű szobában éltünk át oly nyers, oly páratlan borzalmakat, amelyeket csak az elemek szilaj tombolása képes előidézni. Késő volt, Jacinto sietve megszorította fehér nyakkendője csomóját (Marizackal készültünk vacsorázni a klubban, hogy utána vele tartsunk az operába, és megtekintsük a *Lohengrin*-t) –, ám ebben a pillanatban forró vízsugár tört elő gőzölögve és sípolva a mosdóból, mert megrepedt a vízcső, vagy elpattant a csap forrasztása. Sűrű, forró gőzfelhő homályosította el a fényeket – a ködben tévelyegve érzékeljük, hogy a pusztító vízsugár a cselédfiú és Tücsök kiáltozása közepette a falat veri, köröskörül forrázó esőt permetezve. Lábunk alatt olyan volt az átázott szőnyeg, mint a tűzforró sár. És mintha a víz lázadásának hatására a Jacinto szolgálatába állított összes természeti erő háborogni kezdett volna – tompa hörgést hallottunk a falak belsejéből, a villanyfények zsinórjai mentén pedig fenyegető szikrák sziporkáztak fel! Kimenekültem a folyosóra, ahol egyre terjeszkedett a sűrű gomolygás. Az egész házban fejvesztett nyüzsgés támadt. Az ablakokon át kiszökő gőzfelhő láttán rendőrök szaladtak a nagykapuhoz, egész kis tömeg verődött össze bábémszkodókból. A lépcsőn pedig mindjárt egy tudósítóba botlottam, aki tarkójára tolt kalapban, nyitott jegyzetfüzettel a kezében, mohón érdeklődött, hogy „van-e halott?”

Amikor sikerült megfékezni a vizet, és eltisztult a köd, ráleltem Jacinto-ra is: hamuszürke arccal, egy szál alsónadrágban állt szobája közepén.

– Ó, Zé Fernandes, hát ennyit ér a mi híres iparunk!... Micsoda tehetetlenség, micsoda tehetetlenség! Másodszor esik meg ez a baleset! Pedig ezúttal tökéletes volt a berendezés, a működési elve pedig vadonatúj!

– Engem bizony alaposan eláztatott ez az új működési elv! És nincsen másik szalonkabátom!

Körülettünk csak úgy gőzölögtek a fekete foltokkal elcsúfított, drága, hímzett selymek és XIII. Lajos korabeli brokátok. Hercegem sápadtan törölgette Madame d’Oriol meztelen vállú, dekoltált fényképét, amelyet a durva vízsugár hólyagosra áztatott. Jómagam mérgelődve gondoltam rá, hogy otthon, Guiãesban, biztonságos fazekakban melegszik a víz – és Catarina erős karján, biztonságos korszokban érkezik fel hozzám, a

mosdóba! Nem vacsoráztunk Marizac gróffal a klubban. nem gyönyörködtem *Lohengrin*-ban, sem fehér lelkében, sem fehér hattyújában, és fehéren villogó fegyvereiben sem az opera színpadán – kínlódva túrtem magamon a Jacinto-tól kölcsön kapott, szűk kabátot, amely a karnyílásnál kellemetlenül vágott, és szédítőn ontotta magából Nessari virágainak illatát.

bigskip

Vasárnap reggel, igen korán, Tücsök jelent meg a szobámban, és előző este leforrázott, majd selyembe bugyolált kezével elhúzta a függönyt, aztán ágyam szélére ülve, sugárzó néger mosolyával újságolta:

– Megírta a *Figaro*!

Győzdelmesen nyitotta ki az újságot. A „Visszhang” rovat tizenkét sorában oly nagyszerű ékesszólással dübörögtek és bugyogtak vizeink, hogy magam is élvezettel mosolyogva olvastam.

– És a telefon, Fernandes úr, egész reggel! – lelkendezett Tücsök ében ragyogással. – Mindenki tudni akarja, mindenki erre kíváncsi. . . „Halló? Le van-e forrázva?” Egész Párizs értünk aggódik, Fernandes úr!

A telefon valóban csillapíthatatlanul csilingelt. És amikor lementem ebédelni, az abrosz ki sem látszott a sürgönyök özöne alól, melyeket Hercegem késsel vágott föl, homlokát ráncolva, zsémbesen morogva az őt ért „bosszúság” miatt. A kék papírosok olvasása közben, melyeket sorban a tányéromra hajított, egyszerre mégis csak földerült az arca, és ugyanaz az elégedett mosoly jelent meg rajta, mint reggel Tücsök képén meg a magamén:

– Kázmér nagyherceg. . . Ó, az a szeretnivaló kópé! szegény barátom!

Lágy tojásomat fogyasztva élvezettel olvastam őfelsége telegramját. „Mit hallok! Jacinto barátomat elárasztotta a víz! No hiszen, minő sikk a Champs-Élysées-n! Nem is megyek többé a 202-be mentőöv nélkül! Együttérző öleléssel! Kázmér. . .” Magam is megilletődve suttogtam: – Szeretnivaló! Szegény! – Majd, lassan átforgatva a hegyé nőtt sürgöny-halmot, amely már a poharamig ért:

– Mondd csak, Jacinto! Ki ez a Diana, aki szüntelenül ír neked, telefonál, sürgönyöz, és. . . ?

– Diana?. . . Diana de Lorge. Egy *cocotte*. Egy igazi nagy *cocotte*!

– A tiéd?

– Enyém, enyém. . . Nem! Csak egy darabkája.

Sajnálatosnak tartottam, hogy gazdag, előkelő és büszke hercegem, noha megill-etné saját vályú, kénytelen másokkal egy vályúnál tülekedni – Jacinto azonban, villájára szúrva egy garnélarákot, vállat vont:

– A hegyekből jössz. . . Egy olyan nagyvárosnak, mint Párizs, barátom, szüksége van a maga fényűző, ragyogó kurtizánjaira. Márpedig ahhoz, hogy valakiből Párizsban, e retentő párizsi drágaságban *cocotte* váljék, és legyenek hozzá ruhái, gyémántjai, lovai, lakája, színházi páholya, estélyei, palotája, legyen ismert és kellően arcátlan, nos, ehhez az kell, hogy összeadódjék néhány vagyon, hogy valóságos szindikátus jöjjön létre! A mi klubunkból körülbelül heten lehetünk. Én is fizetek egy keveset. . . De csakis polgári öntudatból, hogy megajándékozzam a várost egy igazán nagyszerű *cocotte*-tal. Egyébként nem osztozom. Szegény Diana!. . . Hisz fogalmam sincs, hogy a vállától lefelé hófehér-e a bőre vagy éppenséggel citromsárga.

Vidoran meresztettem rá a szememet:

– A vállától lefelé?. . . No, és fölfelé?

– Ó, hát ott púder van!. . . De milyen fárasztó! Örökös levélkék, örökös telefonok, örökös sürgönyök. És havi háromezer frank, a virágról nem is beszélve. . . Mennyi bosszúság!

És a két ránc, salátája fölél hajló hercegem vékony orra mellett, kétoldalt, olyan volt, mint két nagyon szomorú völgy alkonyatkor.

Éppen befejeztük az ebédet, amikor az egyik komornyik végtelenül tapintatosan, suttogó hangon bejelentette Madame d'Oriolt. Jacinto higgadtan letette a szivarját; nekem kis híján a torkomra ment a sietve felhörpintett kávé. Az eperszínű ajtófüggöny szétvált, és két szárnya közt megjelent a tiszta feketébe, dísztelen, szigorú, nagyheti feketébe öltözött hölgy, és karmantyúja kecses legyintésével máris nyugalmat parancsolt ránk. Majd nyomban csapongó, édes csicsérgésbe kezdett:

– Csak egy pillanat, föl se álljanak! Erre jártam, a Madeleine-be menet, és nem bírtam ki, meg kell nézmem, mi kár esett... Árvíz Párizsban, a Champs-Élysées-n! Jacinto barátunknak nincs párja! És a *Figaro* is megírta! El se hiszi, mennyire meg voltam ijedve, amikor idetelefonáltam! Képzeljék csak! Forró víz tör fel, akár a Vezúvból... Ez ám a hír! A kárpitozás bizonyára mind tönkrement, no, és a szőnyegek... emészt a kíváncsiság, hadd tekintsem meg a romokat!

Jacinto, akin e különös érdeklődés láttán nem vettem észre sem felindulást, sem hálát, mosolyogva vette föl újra a szivarját:

– Már megszáradt minden, drága asszonyom, minden száraz! Tegnap volt szép a látvány, amikor gőzölgött és zúgott a víz! Ó, milyen sajnálatos, hogy még egy fal sem omlott be!

A hölgy azonban nem tágított. Nem minden nap gyönyörködhet az ember Párizs közepén egy árvíz pusztításaiban. Megírta a *Figaro*... és milyen különleges kaland, egy leforrázott ház a Champs-Élysées-n!

Egész személye, a kalapján borzolódó kis tollaktól lakk csizmácskája csillogó hegyéig reszketett, vibrált az izgalomtól, mint zsenge ág a csivitelő madárka ugrádozása alatt. Csak mosolya őrizte meg mozdulatlan ragyogását a sűrű fátyol mögött. És a levegőben máris szétáradt e minden porcikájában mozgékony, minden ízében bájos lényből kisugárzó aroma, édes illat.

Jacinto közben vidáman megadta magát: és Madame d'Oriol még folyosó-hosszat dicsérte a nagyszerű *Figaro*-t, és megvallotta, milyen nagyon reszketett... Én pedig visszatértem a kávéhoz, és gondolatban gratuláltam „a sors kegyelt hercegének” a civilizáció e tökéletes virágához, mely beillatozza az életét. Aztán arra a hibátlan összhangra gondoltam, amelyben ez a virág mozog. És gyorsan kisiettem az előszobába, hogy a tükör előtt megigazítsam a frizurámat és nyakkendőm csomóját. Aztán visszamentem az ebédlőbe, és az ablak mellett ernyedten lapozgattam a *Revue du XIXème siècle*-t, miközben elegáns, rettentő művelt pózt öltöttem magamra. Amazok szinte nyomban vissza is érkeztek: Madame d'Oriol továbbra is mosolyogva kijelentette, hogy úgy érzi, megrabolták, mert semmit sem talált, ami a haragos vizekre emlékeztette volna, és elsuhant az asztal mellett, ahol Jacinto a máltai mandarinok, cukormázás gesztenyék, tokaji borba mártott kekszek között válogatott, hogy valamivel megkínálja.

A hölgy, karmantyújába rejtve a kezét, elhárította a kínálást. Nem volt se magas, se erős – de ruhája minden redője, köpenyének minden ránca oly nagyszerű összhangban hullámozott és omlott alá, mint csupa tökélyre halmozott tökély. A sűrű fátyol alatt csak a púderes arc fehérségét és a hatalmas szemek sötét foltjait láttam. A fekete selymek és bársonyok közül egy szőke tincs, egy meleg szőke fürt kandikált elő, erősen megcsavarodva a hölgy nyakát körülölelő, fekete prémgalléron, és ettől egész lénye valamiféle puha előkelőséget sugárzott magából. Én konokul a civilizáció virágának akartam tekinteni: – és arra gondoltam, micsoda évszázados munka és magas fokú művelés kellett hozzá, hogy megteremje őt a föld, ezt a már kibomló rügyekkel, erősen illatozón szárba szökkenő, kényes növényt, melyet csak még becsesebbé tesz a gon-

dos munka és a melegház igénye, s a szirmain fölsejlő, megfoghatatlan fakóság és a hervadás előjele.

Madame d’Oriol közben tovább csapongott, akár egy állhatatlan kismadár, hol nekem, hol Jacinto-nak csicseregve, és elbűvölőn álmélkodva az asztalra halmozott sürgönyhegy láttán.

– Ezt mind ma délelőtt, az áradás miatt?... Ó, Jacinto, hisz ön ma a legfontosabb, az egyetlen férfi Párizsban! Ugye sok nő van ezekben a sürgönyökben?

Hercegem ernyedte mozdulattal, szája sarkában füstölő szivarral tolta barátnője elé a nagyherceg sürgönyét. Ekkor igazán megilletődött, mélyen átértzett „ah!” hagyta el Madame d’Oriol ajkait. Alaposan, többször is átolvasta őfelsége sürgönyét, melyet sóvárgó tisztelettel cirógattak ujjai. És még mindig nagyon megilletődve, még mindig komolyan:

– Csodásan szellemes!

Ó, valóban!, e szerencsétlenség közepette minden szellemesen, minden nagyon párizsias hangnemben történt. A bájos hölgy azonban nem maradhatott tovább, hiszen foglalt helye volt a Madeleine-templomban, a szentbeszédre oda kellett érnie!

Jacinto ártatlan csodálkozással kiáltott föl?

– A szentbeszédre?... Hogyhogy, már a szentbeszéd ideje van?

Madame d’Oriol olyan mozdulatot tett, mint aki egy botrányos vagy fájó dolog hallatán mégis gyöngéden megbocsájt. Nocsak!, hát már a szigorú Trèves-házban sem vette észre Jacinto, hogy megkezdődött a nagyböjt? No, de nem is csodálkozik – hiszen Jacinto igazi pogány! Azzal nekilátott magasztalni a domonkos-rendi prédikátort, Granon atyát! Ó, minő ékesszólás! micsoda hevület! A szerzetes legutolsó prédikációja a szerelemről szólt, a világi szerelmek törekenységéről! És milyen ihletett, milyen nyers erővel teli dolgokat mondott! Aztán milyen fenséges, milyen rettentő mozdulattal sújtott le, míg a lendülettől felgyűrődő ruhaujj megmutatta mezítelen karját, ezt a remek, nagyon fehér, nagyon erős kart!

Mosolya, akárcsak a fekete fátyol mögött feketén izzó szeme, továbbra is tündöklően ragyogott. Jacinto nevetett:

– Éppen ilyen kar kell egy lelki atyának, ugye? Hogy meghajlítsa a lelkeket, ellássa a bajukat...

A hölgy tiltakozott:

– Ó, nem! Granon atya sajnos nem gyóntat!

És hirtelen meggondolta magát – mégis kér egy kekszet, elfogadja a pohárka tokajit. Szükség van egy kis szíverősítőre, hogy baj nélkül átvészelve az ember Granon atya érzelmi tombolását! Mindketten buzgón siettünk szolgálatára, egyikünk üveget nyitott, másikunk édességet kínált. Ő feljebb húzta a fátylat, és gyorsan elszopogott egy darabka tokaji borba mártott süteményt. És mert Jacinto figyelmét melleleg fölkelte a hölgy kalapja, melyet most kíváncsian odahajolva, tetszéssel méregetett, Madame d’Oriol mosolya egyszerre csak kihunyott, mert a komoly dolgok komolyságot követelnek.

– Elegáns, ugye?... Madame Vial modellje, egészen új. Igazán ildomos, és most, nagyböjt idején valódi áhítatot sugalmaz.

Pillantása engem is befogott, engem is hívott, hogy csodáljam meg. Közelebb tolta hegyvidéki ember képemet, hogy szemügyre vegyem a nagyböjti fényűzés e műremekét. Csodás volt, az bizony! A bársonyon, a bodros tollak árnyékában, csipkék közé fektetve és egy szeggel odatűzve szurokközből készített, míves kis tövisszorosú pihent a kalapon!

Mindketten rajongva dicsértük. Madame d’Oriol pedig, ismét mosolya illatát és ragyogását árasztva ránk, sarkon fordult, és már ment is – a Madeleine-be.

Hercegem néhány elgondolkodó, erőltetett lépést tett a szőnyegen. Aztán hirtelen vállat vont, rettentő eltökéltséggel, mintha egy egész világot mozdítana ki a helyéből:

– Ó, barátom, Zé Fernandes, töltsük ezt a vasárnapot valami egyszerű és természetes dologgal...

– Mi legyen az?

Jacinto úgy jártatta körbe kimeresztett szeme pillantását, mint aki sóváran keres valami természetes és egyszerűt a világegyetemben. Végül rajtam állapotodott meg a nagy, fáradt szem távolról megtérő tekintete, de bizony kevés reményt láttam benne:

– Menjünk el a Növénykertbe, s nézzük meg a zsiráfot!

IV.

Ezen az eseménydús héten történt, hogy egyik este, az operából hazafelé menet, Jacinto ásitozva bejelentette, hogy estélyt rendez a 202-ben.

– Estélyt?...

– A nagyherceg kedvéért, tudniillik küldetni fog nekem egy nagyon ízletes és nagyon ritka halat, amelyet Dalmáciában halásznak. Én rövid kis ebédet akartam. A nagyherceg azonban ragaszkodott a vacsorához. Szegény barbár, akit megfertőzött a XVIII. század irodalma, s még hisz a vacsorák értelmében, Párizsban! Meghívok tehát vasárnapra három-négy nőt, és vagy tíz jellegzetes férfiút, hogy jól szórakozzon. Te is élhetsz az alkalommal. Sűrített kiadásban forgathatod Párizs könyvét... De azért keserves megpróbáltatás lesz!

Az estély ugyan csöppet sem hozta lázba, Jacinto mégis fáradhatatlanul törekedett minél különlegesebbé, csillogóbbá tenni. Mindössze egy cigányzenekart rendelt (azokban a régi időkben még elbűvölték Párizst a skarlátvörös zekét viselő cigányok és a csárdás érdes melankóliája); utasításba adta, hogy könyvtárában kapcsolják be a teatrofont, és helyezték összeköttetésbe az operával, a *Comédie Française*-zel, az *Alcazar*-ral és a vígoperai színhelyekkel, így gondoskodva róla, hogy a tragikustól a pikareszkig minden igénynek megfeleljen a kínálat. Vasárnap estefelé mindketten megtekintettük a vacsoraasztalt, amelyen „Csínom úr” régi edénykészlete ragyogott. A selyemmel hímzett abroszon hosszú tálcákat töltöttek meg, száz gyümölcsös tálakat fontak körül és aranyfiligránnal ékes, metszett kristályedények széléről omlottak alá a pompás orchideák, s így oly ízlésesen fényűző lett az összehatás, hogy dűnnyögve jegyeztem meg: – Ejha, áldott legyen a pénz! – Ugyancsak most csodáltam meg először a tálalót és számtalan berendezését, felszereléseit – mindenekelőtt a két felvonót, mely a konyhai mélységekből siklott föl, s míg az egyik a halakat és a húsokat szállította, és belsejében forró vízzel teli csövek gondoskodtak a melegegről, addig a másik fülkében a saláták és a fagyaltok közlekedtek, és falait hűtőlapokkal bélelték ki. Ó, ez a 202-es!

Kilenc órakor azonban, amikor lementem Jacinto dolgozószobájába, hogy Vicência nénikémnek levelet írjak, míg barátom a toalett-asztalkánál ülve manikűröztette a körmét, bizony nagyon köznap ijedelmet kellett kiállnunk a pompás, felvirágozott, ünnepre díszített palotában! Az egész 202-esben hirtelen mindenütt kialudtak a villanyfények! Lévéen mélységesen bizalmatlan ezen egyetemes erővel szemben, rögtön ajtóhoz ugrottam, megbotlottam a sötétben, és a „Jóságos Uram Isten!”, mely elhagyta ajkaimat, talán még Guiãesban is hallatszott. Jacinto odafönt ordított, miközben a manikűrös a pizsamájába csimpaszkodott. Majd mint vonakodó cseléd, aki papucsában csoszogva hazatér, a fény lassan visszajött. Hercegem sápadtan ereszkedett le az emeletről, és tüstént mérnököt hívatott a Központi villamossági Társaságtól. Egy másik cseléd elővigyázatosságból leszaladt a boltba néhány csomag gyertyáért. Tücsök pedig előásta egy szekrény mélyéről az elfeledett karos kandelábereket, meg a „Csínom úr” tudománytalan idejéből való súlyos, avított gyertyatartókat; öreg harcosok megbízható vésztartaléka volt ez, arra a rettegett esetre, ha később, vacsora közben, ismét hűtlenül felmondanák a szolgálatot a civilizáció újonc erői. A lélekszakadva odasiető villanyszerelő azonban kezeskedett érte, hogy az elektromosság ezentúl hűséges lesz, nem makrancoskodik többet. Ami engem illet, óvatosan a zsebembe rejtettem két gyertyacsonkot.

Az elektromosság nem makrancoskodott, kitartott hűségesen. És amikor lementem a szobámból, későn (mert sehol se leltem estélyi mellényemet, és csak szitkozódással kísért, őrző keresgélés után bukkantam rá az ágy mögött, ahová beesett!), az egész 202-es ragyogott, és a cigányok az előszobában sörényüket rázva oly fergeteges, sodró tempójú keringőre zendítettek, hogy a faliszőnyegek hatalmas alakjai, Priamosz, Nesztor, a furfangos Odüsszeusz lihegve ropták a becses talpuk alá valót!

Félénken, nesztelenül, kézelőmet ráncigálva léptem be Jacinto dolgozószobájába. És mindjárt Trèves grófnő mosolya fogadott, aki a jeles történész, Danjon (a francia akadémia tagja) társaságában éppen álmélkodva szemlélte rettentő civilizált hercegem szerkesztőit, szerszámait és nagyszerű gépi berendezéseit. Sosem láttam őt fensége-sebbnek, mint akkor, sáfrányszínű selyemben, keblén keresztben csipkedéssel, Marie-Antoinette módjára, amint hullámos, vörös haja csigás fürtökben omlott uralkodói homlokára, és hajlott patrícius-orra úgy őrizte mindig ragyogó, mindig fürge mosolyát, mint patak hídja őrzi a sebes víz csillámló folyását. A grófnő egyenes derékkal, akár egy trónon, és apró, zavaros-kék szeme körül teknőspáncélból faragott, jókora okuláré karikáival ült előbb a grafofon, majd a mikrofon elé, s mintha égi zenére figyelne, úgy hallgatta a bonyolult magyarázatokat, melyeket buzgó s fáradságos előzékenységgel rázúdított az én Jacinto barátom. És minden egyes kerék, minden egyes rugó előtt úgy ámult, oly csiszolt fordulatokkal méltatta barátomat a fortélyosan naiv hölgy, mintha az a sok tudományos találmány egytől-egyig Jacinto érdemét dicsérné! Az ébenfa asztal lapját beborító tárgyak elbűvölő titkokba avatták be őt. Ó, az „oldalszámzó!”, ó, a „bélyegragasztó!”

Száraz, simogató ujjai elidőztek a fémeken, és fölmelegítették őket. És esengve kérte a gyártók címét, hogy maga is beszerezhesse a csodás eszközök mindegyikét! Hisz milyen gördülékennyé, könnyűvé válik az ekképpen felszerelt élet! No persze, Jacinto tehetsége, ízlése kell hozzá, hogy választani, „alkotni” tudjon! És nem csak barátomnak jutott a mézes szavakból (melyeket ő beletörődően hallgatott). Okuláréja szárával becézőn megkocogtatva a telegráfot, a hölgy megtalálta az alkalmat, amikor idézheti a történész egyik ékesszóló megjegyzését is. Még én sem maradtam ki (holott nevemet sem tudta), mert a fonográf mellett, barátokról szólva, „akiknek hangját gyönyörűség lehet gyűjteni”, szerét ejtette, hogy megajándékozzon ezzel a kerek, csillogó hízelgéssel, melyet úgy szopogattam el, mint valami égi cukorkát. Jó gazdasszony módjára, mintha magot szórna éhes csibéinek, lépten-nyomon, anyai gondoskodással táplálta hiúságunkat. Mohón vágyva még egy cukorkára, követtem sáfrányszínű, suhogó uszályát. Megállt a számológép előtt, amelyet Jacinto már bemutatott neki, türelmes, értő magyarázattal. A dáma most újra megérintette a nyílásokat, amelyekből kikandikáltak a fekete számjegyek, és elragadtatottan mosolyogva suttogetta: – Csodás, ez az elektromos nyomdagép!...

Jacinto tiltakozott:

– Nem! Nem! Hiszen ez a...

De Madame de Trèves csak mosolygott, és már lépett is tovább... a leghalványabb fogalma sem volt arról, mire szolgálnak hercegem különleges szerkezetei! Madame de Trèves mit sem hallott hercegem értekezéseiből! A gépészet e pompás szertárában kizárólag azon művészet minél hasznosabb és tökéletesebb gyakorlásával volt elfoglalva, hogy mások kedvében járjon. Egész lénye merő magasztos hamisság volt. Danjon előtt sem titkolhattam el a csodálatot, mely egész valómat áthatotta.

Az ékes szavú akadémikus düledt szemét forgatta:

– Ó! és az a remek ízlés, az az okosság, egészen leveszi az embert a lábáról!... És milyen nagyszerűen vacsorázik nála a vendég! Micsoda kávéja van!... Különleges asszony, bizony, drága uram, igazán különleges!

Beosontam a könyvtárba. A műveltség csarnokának bejáratánál, mindjárt az egyházatyák polcai mellett, ahol néhány úr beszélgetett, megálltam, hogy üdvözljem a *Le Boulevard* igazgatóját és a női lélek bűvárat, a *Háromdimenziós szív* szerzőjét, akit az előző napi ebéden alkalmam volt megismerni. Atyai szívéllyességgel fogadott: és mintha szüksége lenne jelenlétemre, erősen, mohón szorongatta nagyérdemű, csillogó-villogó gyűrűkkel ékes kezében az én érdes tenyerű, hegyvidéki ember kezemet. A körülötte álló urak valójában éppen az ő regényét, a *Páncél*-t ünnepelték, mely azon a héten jelent meg, boldog ujjongás és izgatottan suhogó szoknyák meleg forgotagában. Egy felöltő, melyhez egy Van Dyck stílusát idéző, széles, és csöppet sem valódinak látszó fej tartozott, a cipője orrán ágaskodva hirdette, hogy a kísérleti lélektan pengéje még sosem hatolt ilyen mélyre a jó öreg emberi lélekbe! Mindenki egyetértett, mindenki ölelgette, és „mester”-nek szólította a lélekbűvárt. Én magam is, jóllehet a *Páncél*-nak még a sárga fedőlapját sem láttam, de mert a szerző könyörgő, éhes kutyaszemekkel esdekelt még több édes dicséretért, halkan füttyentve odasúgtam neki: – Igazi csemege!

A lélekbűvár ragyogva, nedves szájjal, magas gallérba préselve, mely körül egy 1830-as nyakkendő tekergőzött, szerényen megvallotta, hogy „némi óvatossággal” végezte a *Páncél*-ban szereplő lelkek boncolását, dokumentumok alapján, még meleg, még vérző élet-darabkákból... Ekkor azonban Marizac, Marizac grófja szólt közbe, és zsebre dugott kézzel, villogóbb mosollyal, mint egy megvillanó tőr éles csillogása, megjegyezte:

– És mégis, drága barátom, ebben az oly alapos tanulmányokra épülő könyvben van egy igen furcsa, igen különös hiba!...

A lélekbűvár heves mozdulattal hőkölt hátra:

– Hiba?

Ó, igen, hiba! És nagyon is váratlan hiba ilyen tapasztalt mestertől!... Mert bizony hiba a *Páncél* ragyogó szerelmes hősnőjének, a nemes ízlésű hercegnőnek „egy fekete szatén fűzőt” tulajdonítani! A szóban forgó fekete szatén fűző egy szépségesen szenvedélyes, mélyenszántó elemzésekben gazdag oldalon fordul elő, ahol a hősnő levetkőzik Ruy d’Alize szobájában. És Marizac, továbbra is zsebre dugott kézzel, elkomorlyodva fordult a jelenlévő urakhoz. Hát hihető-e, hogy egy olyan hölgy, mint a hercegnő, aki él-hal a széperért, aki a pre-raffaelitákkal rokon lélek, aki Doucet-nél, Paquinnél és az értelmiségi szabászatokban öltözik, fekete szatén fűzőt visel?

A lélekbűvár összetörve, megsemmisülten hallgatott! Hiszen Marizac oly hatalmas tekintélynek számít, ha arról van szó, milyen intim ruhadarabokat hordanak azok hercegnők, akik délután, merő idealizmusból és sajtó lelkük sóvárgásától üzve – fűzőre és alsószoknyára vetkőznek fiatalemberek szobájában!... A *Le Boulevard* igazgatója egyébként tüstént elítélte a fűzőt, könyörtelenül és szilárd tapasztalatok alapján, hisz hasonló csak valamely elmaradott szatócsüzletben képzelhető el, ahol még azt hiszik, hogy a kövérkés bájak és a fekete szatén kombinációja nagyon jól mutat. És én, nehogy járatlannak higgyenek a hercegi házasságtörés és a fényűzés dolgaiban, ujjaimmal a hajamba túrva gyorsan hozzátettem:

– Valóban, csak akkor lehetne fekete, ha mély gyászban lenne, mondjuk, az apját gyászolná!

A *Páncél* szerencsétlen mestere megadta magát. Szertefoszlott a dicsősége, melyet mint a női elegancia doktora szerzett – és Párizs mostantól meggyőződéssel hiszi majd, hogy lélekbűvári rendelőjében még sosem látott hercegnőt, aki meglazította volna előtte a fűzőjét! Szorongástól ismét kiszáradt ajkaihoz érintve zsebkendőjét, a lélekbűvár ekkor töredelmesen beismerte hibáját, melyet egy zavarosan feltoluló rögtönzésnek tulajdonított:

– Hamis hangon szóltam, teljesen hamis hangon, melynek valóságatlansága elkerülte a figyelmemet!... Valóban!, képtelenség, még hogy fekete fűző!... Már csak azért is, hogy összhangban legyen a hercegnő lelki állapotával, lilának kellene lennie, talán igen halovány rezeda színűnek, rengeteg régi malines-i csipkével... Rejtély, hogyan kerülhette el a figyelmemet! Hisz a füzetemben megörökített beszélgetésekhez számtalan jegyzet, kiegészítés tartozik!...

Elkeseredésében végül könyörgött Marizacnak, hogy mindenhol, a Klubban és a szalonokban is terjessze vallomását. A művész tévedése volt ez, a művészé, aki lázasan, lelkekben kutatva, a lelkek sötét mélységeiben tévelyegve dolgozik! Nem figyelt eléggé a fűzőre, eltévesztette a színeket... Karját kinyújtva a *Le Boulevard* igazgatója felé, felkiáltott:

– Kész vagyok helyesbítést tenni, egy *interjú*-ban, drága barátom! Küldje el hozzám egyik szerkesztőjét... Holnap, tíz órákor! *Interjú*-t készítünk, megállapítjuk a szint. Csakis lila lehet... Küldje el egyik emberét, drága barátom! Együttal alkalمام lesz rá, hogy fennhangon hirdessem, milyen jó szolgálatot tett már eddig is a *Le Boulevard* a női lélektan tudománya érdekében!

Így könyörgött a lélekűvár a polcnak támaszkodva, az egyházatyákat rejtő könyvgerincek előtt. És mert a könyvtár túlsó végében megpillantottam Jacinto-t, amint két férfi között vergődve éppen szabadulni próbál, odasiettem.

Éppen az a két férfi fogta közre barátomat, aki oly sokat számított madame de Trèves-nek – az egyik ugyanis a férje, Trèves gróf volt, hellászi királyok leszármazottja, a másik pedig a szeretője, a rettegett zsidó bankár, David Efraim. És oly belemelegedve rontottak hercegemre, hogy engem meg sem ismertek, s míg puhán, lagymatagon kezelt velem, „drága grófom”-nak szólítottak! szivart kerestem magamnak a citromfa asztalkán, és közben egy pillanat alatt megállapítottam, hogy a Burmai Smaragd Társaságról, erről a hatalmas vállalkozásról van szó, ahol sziporkázó milliók fordulnak meg, és hogy ez a két férfiú, lévén már az év eleje óta egymás szövetségese mind a tőzsdén, mind a hálószobában, most Jacinto nevét, befolyását és pénzét akarja megszerezni. Ő, aki idegenkedett mindenféle üzlettől, ellenállt, és gyanakodva gondolt az ázsiai völgyben eltemetett smaragdokra. Ekkor Trèves gróf, ez a hórihorgas, beesett arcú férfi, akinek gyér szakáll meredezett az állán, és olyan kerek, sárgás homloka volt, akár egy sárgadinnye, biztosította szegény hercegemet, hogy a már felmért kilátások, melyek kiválóan mutatják, milyen nagyszabású vállalkozásról van szó, túlszárnyalják az *Ezeregy éjszaka* kincseinek ragyogását. Mindenek felett azonban a smaragd ki-termelése azért nem hagyhat közömbösen egyetlen művelt elmét sem, mert civilizáló hatást fejt ki. Hiszen nyugati eszmék egész sora árasztja el, műveli Burmát. Ami őt magát illeti, merő hazaszeretetből vállalta el az igazgatói tiszteletet...

– Különben is, ha ékszerek, művészet és haladás képezi az üzlet tárgyát, a fejlett világban az ilyesminek barátok között kell lebonyolódnia...

A rettegett Efraim viszont, rövid, kövérkés kezével simogatva gyönyörű szakállát, mely göndörebb és feketébb volt, mint egy asszír uralkodóé, úgy vélekedett, hogy a vállalkozás sikere egészen biztos a benne résztvevő tekintélyes erők, a Nagaierek, a Bolsanók, a Saccart-ok jóvoltából...

Jacinto idegesen ráncolta az orrát:

– De legalább a felmérések elkészültek-e már? Bebizonyosodott-e, hogy van smaragd?

Ennyi naivitás kétségbe ejtette Efraimot:

– Hogy smaragdok! Hát persze, hogy van smaragd!... Mindig van smaragd, csak legyenek részvényesek!

Én pedig csodálattal adóztam e pompás jelmondatnak – amikor egyszerre csak ki-fulladva, erősen illatosított zsebkendőjét bontogatva megjelent a 202-es egyik törzsvendége, Antoine de Todelle, ez a korán kopaszodó fiatalember, akinek sokoldalú tehetsége volt, kezdve a *cotillon*-nal, melyet szívesen vezetett éltáncosként, de tudott utánozni kávéházi énekeseket, készíteni különleges ízesítésű salátákat, és ismerte az összes szerelmi bonyodalmat Párizsban.

– Már megjött?... Már itt van a nagyherceg?

Nem, őfelsége még nem érkezett meg. És Madame de Todelle?

– Nem tud... A pamlagon... Lehorzsolta a lábát.

– Ó!

– Ugyan, semmiség... Leesett a velocipédről!

Jacinto azonnal érdeklődni kezdett:

– Ó, Madame de Todelle már tud velocipédézni?

– Tanulja. Nincs is velocipédje!... Most, hogy nagybőjt van, komolyabban nélkülötött Ernest atyának, a Saint-Joseph plébánosának velocipédjén! No, de tegnap, a Bois-ban, bumm, a földön kötött ki!... Lehorzsolta a lábát. Itt, ni.

És már rajzolta is a körmével, saját combjára, a horzsolás mintáját. Efraim brutális komolysággal dünnyögte: – Az ördögbe! Éppen a legjobb helyen! – De Todelle meg se hallotta, mert már sietett is a *Le Boulevard* komótosan és pocakosan közeledő igazgatója elé, aki egy borogatásra emlékeztető, fekete monoklit viselt. A két férfi egy könyvespolchoz lapult, és elmerült a sugdolódzásba.

Jacinto és jómagam ekkor átmentünk a biliárdszobába, amelynek falait régi kordován bőrök borították, és amely a dohányzás helye volt. Az egyik dívány sarkában a nagy Dornan, a neoplatóni misztikus költő, minden versmértékek finom tollú mestere omlott el puhán az ülőpárnákon, kövér combjára támasztva egyik lábfejét, akár egy indiai istenség, és uralkodói pózban szopogatott egy hatalmas szivart; a mellényén ki volt gombolódva két gomb, és tokája elfedte széles kivágású gallérját. Mellette vékonydongájú öregúr ült, őt sosem láttam még a 202-esben, most azonban a füle mögé fésült, göndör, ősz hajával és púderezett arcában ágaskodó, hetyke, koromfekete kis bajuszkájával bizonyára éppen egy mulatságos és tanulságos történetet fejezett be – mert a dívány előtt, a kacagástól már skarlátvörös, tar koponyával állt Johan, a színikritikusok legfőbb tekintélye, és egy nagyon vörös hajú fiatalember (Coligny leszármazottja), aki oldalról papagájra emlékeztetett, rövid karjával szárnyyszerűen verdesve nyöszörgött: – Remek! Isteni! – Csak az idealista költő maradt szenttelen a maga elhízott fenségében. De amikor közelebb léptünk, a tökéletes versmértékek mestere sűrű füstfelhőt pöfékelt ki magából, üdvözlés gyanánt felém rebentette súlyos szemháját, majd csengő-bongó fémhangon rázendített:

– Van jobb, van ezerszer is jobb ennél... A jelenlévők mindannyian ismerik Madame Noredalt. Madame Noredalnak hatalmas hátsófele van...

Mulatságom azonban odalett, mert ekkor Todelle rontott be a biliárdszobába, izgattottan keresve Jacinto-t. A hölgyek kívánságát hozta, akik egy áriát kívántak meghallgatni a fonográf, Adelina Patti előadásában. Barátom vonogatta a vállát, s titokban bosszankodott:

– Ária Pattival... Tudom is én! A hengerek közt nagy a rendetlenség. Különben is, rosszul működik a fonográf. Nem is működik! Három is van. De egyik sem működik!

– Hát jó! – rikkantotta vidáman Todelle. – Akkor majd én eléneklek a *Pauvre fille*-t... Az való csak igazán a vacsorához! „*Oh, la pauvre, pauvre, pauvre*... ”

Karon ragadott, és a hervadt rózsaszín szalonba vonszolta hegyvidéki ember félnésgemet, ahol, mint válogatott olimposzi istennők, tündökölve ültek körben Madame d’Oriol, Madame verghane, Carman hercegnő, s még egy szőke hölgy – nagy tincsei

közt hosszú, csillogó ékszerek, és a válla oly meztelen, a karja oly meztelen, a keble oly meztelen, hogy halvány arannyal hímezett fehér ruhája ingnek tetszett, mely éppen le akar csúszni róla. Ámulatomban még visszafogtam Todelle-t, és halkán odadünyögtem neki: – Ki ez? – De a vidám kedélyű férfiú már szaladt is Madame d’Oriolhoz, hogy a következő pillanatban fölényes, könnyű meghittséggel kacagjon vele együtt, és Marizachoz (Marizac grófjához), valamint egy fiatalemberhez, akinek kukoricaszín szakálla könnyebb volt a pihénél, ő maga pedig kecsesen imbolygott a lábán, akár a szélben hajladozó kalász. Jómagam a zongorához szorultam, és zavarommal küszködve éppen a kezemet dörzsölgettem, amikor Madame Verghane fölállt, addig ugyanis a pamlagon ülve beszélgetett egy öregúrral (aki a Szent András rend nagykeresztjét viselte), és tovasiklott a szőnyegen, kicsin és gömbölyűn, maga után vonva dús redőzetű, zöld-fekete bársony uszályát. Oly vékonyra volt övezve a dereka termékeny csípője és hatalmas, szinte fedetlen, gyöngyházzsínű keble között, hogy attól féltem, teste a lassú hömpölygés közepette ketté talál törni. Híres fekete tincsei, e haragos fekete tincsek teljesen eltakarták a fülét; és az őket körülfogó arany pánton briliánsokból kirakott csillag ragyogott, mint Botticelli angyalainak homlokán. Bizonyára tudta, milyen ott-honosan mozog a 202-esben, mert ahogy elhaladt mellettem, mosolyt küldött felém, akár valami jótékony sugarat, melytől még nedvesebb lett amúgy is nedves szeme, és odasúgta:

- Ugye biztosan eljön a nagyherceg?
- Ó, természetesen, asszonyom, a halra!
- A halra? . . .

De ebben a pillanatban nagy dobpergéssel és győzedelmes csinnadrattával fölharant az előszobában a Rákóczi-induló. A nagyherceg! Dörgő hangú főkomornyikunk mindjárt be is jelentette a könyvtárban tartózkodóknak:

- Őfelsége Kázmér nagyherceg!

Madame de Verghane röpké, megindult sóhaja megemelte a keblét, mintha még jobban meg akarná mutatni pompás, elefántcsont-szerű szépségét. És a *Le Boulevard* első embere, a nagykeresztet viselő öregúr, meg Efraim oly mohón vágyott arra, hogy megpillanthassa a királyi személyt, hogy az ajtó megrohmozása közben kis híján feldöntöttek.

A nagyherceg Jacinto mögött lépett be. Tekintélyes megjelenésű, kissé kopaszodó férfi volt, őszbe csavarodó, hegyes kis szakállal. Egy pillanatig tétovázott, lassan egyensúlyozva lapos sarkú cipőbe bújtatott, aprócska lábán, mely alig látszott ki a nagyon bő szárú pantallóból. Majd súlyos léptekkel, mosolyogva sietett megszorítani a hölgyek kezét, akik mélyen bókoltak előtte, bársonyba és selyembe temetve arcukat. Aztán a jeles személy máris szeretetteljes jókedéllyel csapott Jacinto vállára:

- És a hal? . . . A szerint a recept szerint készült-e, amelyet magam küldtem?

Jacinto odasúgott valamit, amitől őfelsége megnyugodott.

– Még szerencse, még szerencse! – kiáltotta a nagyúr parancsoláshoz szokott, öblös hangján. – Mert én bizony nem vacsoráztam, nem vacsoráztam egyáltalán semmit! Joseph-nél vacsorázni ugyanis szánalmasan rossz. Miért is megy hát még mindig az ember Joseph-hez? Valahányszor Párizsba vezet az utam, felteszem a kérdést: „Hát ma hol vacsorázunk?” Joseph-nél! . . . Micsoda! Hisz ott nem lehet vacsorázni! Ma például szalonkája volt. . . Az ördögbe! Hisz fogalma sincs, fogalma sincs róla, mi az a szalonka!

Csak úgy csillogott a méltatlankodástól kékes, piszkos kékben játszó, tágra nyílt szeme:

- Párizsból kivész minden, amiben eddig jeleskedett. Már vacsorázni sem lehet Párizsban!

A körülötte álló urak ekkor hangot adtak fájlaló egyetértésüknek. Trèves gróf védelmébe vette Bignont, ahol még őrzik a nemes hagyományokat. A *Le Boulevard* igazgatója pedig, aki egészen őfelsége mellé nyomakodott, kijelentette, hogy Franciaországban a köztársaság felelős a konyhaművészet hanyatlásáért, a demokratikus közízlés ugyanis csak a hitványat, az olcsót kedveli.

– Paillard-nál azonban... – kezdte Efraim.

– Paillard-nál! – kiáltott azonnal a nagyherceg. – De hisz a burgundija pocsék! A burgundija pocsék!...

Csüggedten eresztette le karját, vállait. Aztán lassú, imbolygó léptekkel, akár egy öreg kormányos, kissé hátravetve szalonkabátja hajtókáját, Madame d’Oriol üdvözlésére indult, aki valósággal szikrázott egész valójában, mosolyával, szemével, éksze-reivel, lazacpiros selyem ruhája minden egyes kis redőjével. De a ragyogó, puha kis teremtés szinte még bele sem fogott a csivitelésbe, úgy verdesve a legyezőjével, mintha az vidám szárnyacska volna, őfelsége figyelmét máris a teatrofon keltette fel, amely egy asztalon állt, virágok között, és odahívta Jacinto-t a készülékhez:

– Összeköttetésben az *Alcazar*-ral?... A teatrofon?

– Úgy van, uram.

Kiváló! Micsoda sikk! És igen sajnálta, hogy nem hallhatja Gilberte-et a *Les Casquettes* című, új dalocskával. Fél tizenkettő! Pontosan ilyenkor szokott énekelni, a *Revue Électrique* utolsó felvonásában... – Avval fülére tapasztotta a teatrofon két „hallgató”-ját, és elmerülten figyelt; kemény homlokán komoly ránc jelent meg. Aztán hirtelen, parancsoló hangon:

– Ó az! Csitt! Jöjjenek, hallgassák!... Ó az! Jöjjenek mindannyian! Carman hercegnő, jöjjön ide! Mindenki! Ó az! Csöndet...

És mert Jacinto csodás előrelátással két teatrofont szereltetett be, s mindkettőhöz tizenkét zsinór tartozott, a hölgyek s az urak mind engedelmesen fülükre illesztettek egy-egy hallgatót, és mozdulatlanságba dermedve élvezték a *Les Casquettes* hangjait. Fenséges csend uralkodott el a hervadt rózsaszín szalon és a könyvtár felett, ahol immár csak én maradtam teatrofon nélkül, zsebre dugott kézzel, tétlenül.

Az irdatlan órán, amely megmutatta, hány óra van a világ összes fővárosában, és merre mozognak a bolygók, elaludt a csipkés mutató. A villanyfény oly szomorúan ragyogta be azokat a néma, elgondolkodón mozdulatlan hátakat és dekoltázsokat, akár egy fagyos nap fénye. És minden egyes tenyérrel betakart fülből fekete zsinór csüngött, mint egy bél. Az asztalra omló Dornan behunyt szemmel, elhízott szerzetes módjára merengett. Az Anjou hercegek történése, kényes ujjbegyein egyensúlyozva a hallgatót, magasra emelve hegyes, szomorú orrát, udvaronci kötelességet teljesített komoran. Madame d’Oriol epedőn mosolygott, mintha a zsinór becéző szavakat sugdosna a fülébe. Hogy úrrá legyenek zsibbadtságomon, félénken megkockáztattam egy lépést. De meg is kaptam tüstént a szigorú „csitt”-et a nagyhercegtől! Az ablakfüggönyök közé hátráltam, hogy háborítatlanul tétlenkedhessem tovább. A *Páncél* lélekbúvára, aki az asztaltól távolabb állt, s így hosszú zsinórja egészen megfeszült, az ajkát rágta buzgó igyekezetében, hogy felfogja a hallottakat. Az óriási karosszékbe süppedő felség átszellemült boldogsága tökéletes volt. Madame Verghane keble úgy pihegett mellette, mint a hullámzó tej. És az én szegény Jacinto barátom, lelkiismeretes odaadással hajolt a teatrofon fölé, olyan szomorúan, mintha sír fölé hajolna.

És ekkor, elnézve a felsőbbrendű civilizáció e lakóit, amint áhítatos csendben szürcsölnek Gilberte fülükbe mormolt trágárságait, melyek Párizs földjébe, csatornába sülyesztett vezetékeken át, szennyvízcsövek mentén jut el hozzájuk – nos, ekkor alvó falumra gondoltam. A növekvő hold, amely piciny csillaggal a nyomában a felhők között szaladt a Champs-Élysées háztetői és fekete kéményei felett, ott menekült futva,

de ragyogóbban s szelídebben, a fenyőfák csúcsa fölött is. A békák kuruttyoltak a távoli szurdokban. A Szent Joachim nevét viselő kis remetelak póré őszinteséggel fehérlett a dombtetőn...

Az egyik hölgy azt suttogetta:

– De hisz ez nem Gilberte!...

Az egyik úr pedig:

– Mintha kornett volna...

– Most tapsolnak...

– Nem, hisz ez Paulin!

A nagyherceg bőszen „csitt”-tel válaszolt... Házunk udvarán ugattak a kutyák. A patak túlsó partjáról João Saranda kutyái válaszoltak. Hogy kerültem ebbe a sikátorba, a lombtető alá, ahol vállamra vetett botommal ballagok? És a függöny selymei között, az illatos, lágy levegőben éreztem a tűzre tett, pattogó fenyőhasábok illatát, a karámok magas sövényeken áthatoló melegét, és a vízesések álmos suttogását...

Ordításra eszméltem, mely nem a kertből, de nem is az árnyékból jött. A nagyherceg állt föl karosszékéből, haragosan felvonva a vállát:

– Nem hallatsz semmi!... Csak nyikorgás! Meg valami zúgás! Micsoda bosszúság!... Pedig milyen remek kis dalocska:

Oh les casquettes,

Oh les casque-e-e-ttes!...

Mindannyian letették a hallgatót – és elragadónak kiáltották ki Gilberte-et. Ekkor a főkomornyik, áldott legyen érte, szélesre tárta a két ajtószárnyat, és bejelentette:

– *Monseigneur est servi!*

Az asztalnál, ahol a tündöklő orchideák kiérdemelték őfelsége lármás dicséretét, Dornan, az éteri költő mellé kerültem, másik oldalamon pedig az a szőke pihés fiatalember ült, aki úgy imbolygott, akár a szél lengette kalász. Dornan széthajtogatta a szalvétáját, élvezettel eligazgatta a térdén, majd leoldott egy óriási nagyítót az óraláncáról, hogy segítségével megtekintse a menüt – mely elnyerte tetszését. Aztán felém fordítva elhízott apostoli arcát:

– Ez az 1834-es portói, itt, Jacinto otthonában, bizonyára valódi... mit gondol?

Biztosítottam a metrumok mesterét, hogy a portói még „Csínom” nagyapa klasszikus borpincéiben öregedett meg. A költő a módszeres előkészület jegyében elhúzta a szája elől bajuszának hosszú, sűrű szárait, melyek addig eltakarták húsos száját. A komornyikok hideg erőlevest szolgáltak föl, szarvasgombával. És a kukoricaszín ifjú, körüljáratva az asztalon szelíd kék szemé pillantását, derűs elkeseredéssel jegyezte meg:

– Milyen kár!... Innen már csak egy tábornok és egy püspök hiányzik!

Valóban! E pillanatban az uralkodó osztályok mind az én Jacinto barátom szarvasgombáját ették... Ám ekkor a szemben ülő Madame d’Oriol felkacagott, mádarcicsérgésnél is dallamosabban. A nagyherceg ugyanis észrevette, hogy a terítékét díszítő orchidea-özön példányai közé egy zöldes színű skorpióhoz hasonló, csillogó szárnyú és méregtől kövér, duzzadt testű, ijesztően szörnyűséges virág keveredett: retentő udvariasan Madame d’Oriolnak ajándékozta a torzszülött virágot, melyet a hölgy ünnepélyesen, gyöngyözön kacagva helyezett a keblére. A selymes, tejfehér bőrre simulva megduzzadni látszott a skorpió, zöldebb lett, szárnyai remegtek. Fellobbant minden tekintet, és a gyönyörű kebelre tapadt, melyet a torz, mérgező színű virág csak kíváncsibbá tett. A hölgy hódítón sugárzott. Hogy megigazítsa az orchideát, ujjaival szélesebbre tágitotta ruhája kivágását, így további szépségek tárultak fel és irányították magukra a lángolón kíváncsi, vetkőztető pillantásokat. Jacinto összeráncolt arca

a tányér fölé hajolt. És a *Misztikus alkony* nagyérdemű lírikusa szakállát simogatva, megvetően dörmögte:

– Szép asszony... De ványadt csípejű, és fogadok, hogy semmi fara nincs!

A szőke pihés ifjú közben visszatért különös bánatához. Hogyan is hiányozhat körünkből egy tábornok a kardjával, meg egy püspök a püspökbotjával!...

– De hát miért, drága uram?

Az ifjú finoman legyintett, mozdulata megcsillantotta sziporkázó gyűrűit:

– Hogy bombát vethessünk rájuk... Gyönyörű csokrot kötöttünk itt a civilizáció virágaiból, közepén egy nagyherceggel. Képzeld csak el, hogy nyílik az ajtó, s berepül a dinamit!... Milyen nagyszerű vég egy századvégi vacsorának!

Látva, milyen döbbenet nézek rá, az ifjú sűrűn kortyolt Chateau-Yquem-jéből és kijelentette, hogy manapság az egyetlen valóban emelkedett érzés kizárólag a civilizáció megsemmisítésének vágya lehet. Sem a tudomány, sem a művészetek, sem a pénz, sem a szerelem nem adhatnak jóllakott lelkünknek erős és valódi gyönyörűséget. Kimerült már az *alkotás*-ból nyerhető minden élvezet. Immár csak a *pusztítás* isteni élvezete maradt meg!

Kifejtett még néhány egyéb szörnyűséget, világos pillantásában világos nevetés bujkált. Én azonban már oda se hallgattam a kényes okoskodóra, mert más vonta el a figyelmemet – észrevettem, hogy hirtelen megtorpant a kiszolgálás, akárcsak Csipkerózsika palotájában. Márpedig most lenne a sora a híres dalmáciai halnak, őfelsége hala, az ünnepi vacsorát ihlető hal következne! Jacinto idegesen szétnyomott ujjaiával egy virágot. És mintha a föld nyelte volna el a komornyikokat!

Szerencsére a nagyherceg éppen egy Sarvan vadaskertjeiben megesettől vadász-történetet mesélt egy hölgyről, egy bankár feleségéről, aki hirtelen, egy fátlan, kopár vidéken egyszerre csak leugrott a lováról. A bankár s a többi vadász is megáll – a kiváló hölgy pedig feltűrt lovaglórúhában szalad egy kő mögé... De sosem tudtuk meg, mit művelt a bankárné a pusztában, a kő mögé kuporodva – mert ebben a pillanatban izzadságtól csillogó arccal belépett a főkomornyik, és súgott valamit Jacinto fülébe, mire az szenvedőn az ajkába harapott. A nagyherceg elhallgatott. A vendégek derűs várakozással néztek össze. Hercegem ekkor hősies megadással, sápadtan mosolyt erőltetve:

– Barátaim, baj van... .

Dornan ugrott egyet a székében:

– Tűz?

Nem, nem volt tűz. Az étellift romlott el váratlanul, éppen akkor, amikor őfelsége halát szállította fölfelé, elakadt, nem mozdul!

A nagyherceg ledobta a szalvétáját. Udvariassága úgy pattogzott le róla, mint a rosszul kiégetett zománc:

– Ez már több a soknál!... Hisz mennyit vesződtem a hallal! Akkor ugyan minek vacsorázunk most itt? Micsoda ostobaság! Miért nem hozták fel egyszerűen kézben? Még hogy elakadt... Látni akarom! Merre van a tálaló?

És megdühödve csörtetett a tálalóba, a botladozó főkomornyik után, aki egészen meggörnyedt a megsemmisítő hercegi harag súlya alatt. Jacinto a nyomukban, akár egy árnyék, mely sodródik a felséges haraggal. Én sem türtőztettem magam, hanem ugyancsak a tálalóba siettem megtekinteni a szerencsétlenséget, míg Dornan a combját csapkodva erősködött, hogy vacsorázzunk hal nélkül!

A nagyherceg a sötét liftakna fölé hajolva állt, és egy gyertyát nyújtott lefelé, amely még vörösebbre festette már amúgy is parázsló arcát. Átkukkantottam az uralkodói vállak fölött. Odalent a sötétben egy széles deszkán, tálcára fektetve, citromkarikák között fehérlett a még párolgó, értékes hal. Jacinto oly fehérén, mint tulajdon nyakkendője,

elkeseredetten gyötörte a felvonó bonyolult rugóját. Aztán maga a nagyherceg veselkedett neki, és szőrös kezeinek irdatlan erejével megrántotta a lift gördülését irányító fogantyúkat. Mindhiába! A szerkezet oly mozdíthatatlan maradt, akár az örökéletű bronz.

Selyem suhogott a tálaló ajtajában. Madame d'Oriol, mögötte pedig Madame Verghane érkezett, csillogó szemmel, kíváncsian, hogy mi is lehet az, ami ilyen szenvedélyes érzelmeket váltott ki a nagyhercegből. Jóbarátunk, Marizac, szintén derűs arccal jelent meg, és javasolta, hogy hágsón ereszkedjék le valaki a liftaknába. Aztán a lélekbúvár somfordált oda, és a hal lelkében búvárkodva úgy vélte, az eszes jószág így kívánta elkerülni a sorsát. És a nagyherceg, skarlátvörösén, mindegyiküknek tragikus ujjal mutatta meg a mélység alján az ő halát! Mindannyian nyakukat nyújtogatva kémleltek lefelé, és úgy suttozták: – Ott van! – A szeleburdi Todelle kis híján belezuhant. A papagáj, akinek Coligny volt az őse, szárnyával csapkodva vonyította: – És hogy illatozik, micsoda gyönyörűség! – A zsúfolt tálalóban a hölgyek dekoltált ruhái a lakajok uniformisát súrolták. A púderrel bemeszelt öregúr belelépett egy jegesvödörbe, és vadállati ordítást hallatott. Az Anjou-ház történésze pedig mindannyiuk feje fölé tudta emelni hegyes, szomorú orrát.

Todelle-nek hirtelen támadt egy ötlete:

– Nagyon egyszerű... Ki kell halászni a halat!

A nagyherceg győzedelmesen csapott a combjára. Hát persze! Kihalászni a halat! És a mulatság, amelyet ez a különleges, új móka ígért, szerteoszlatta a haragját, újra a szeretetreméltó, pompás modorú herceg lett, és felkérte a hölgyeket, hogy foglaljanak helyet, úgy kísérik figyelemmel a csodás horgászatot! Ő maga lesz a horgász! A szórakoztató hőstett véghezviteléhez mindössze egy sétatotra, zsinogra és egy csatra lesz szüksége. Az izgatott Madame d'Oriol azonnal följánlotta egyik csatját. Körégyűlve, beszíva illatát, bőre melegét, versengve magasztaltuk mindannyian ezt az imádnivaló önfeláldozást. És a lélekbúvár kijelentette, hogy még sosem horgásztak ilyen isteni horoggal!

Mire a két komornyik betámolygott, kezükben zsinórral és egy sétatottal, a sugárzó nagyherceg már horoggá hajlította a csatot. Jacinto hamuszín türelemmel tartott egy lámpát a sötétlő, mély akna fölé. A komolyabb urak pedig, a történész, a *Le Boulevard* igazgatója, Trèves gróf, a Van Dyck-fejű úr, az ajtónál összezsúfolódva mosolyogtak, tisztelettudó érdeklődéssel szemlélve őfelsége ígyekezetét. Madame de Treves azonban okuláréján keresztül nyugodtan szemügyre vette a tálaló berendezését. Csak Dornan nem mozdult az asztal mellől; ökölbe szorított keze az asztalkendőn, kövér nyaka a gallérban, és komor csüggedése akár a táplálékától megfosztott vadállaté.

Őfelsége közben buzgón horgászott! De hiába! A csat nem volt elég hegyes, sem elég erős, így kótyagosan táncolt a laza zsinog végén, amely nem akart megfeszülni.

– Jacinto, világíts feljebb! – kiabálta duzzadt képpel, izzadtan. – Még!... Most! Most! A kopoltyúra! A horog csak a kopoltyúba tud beleakaszkodni. No, most... Ejnye! Az ördögbe! Nem megy!

Szuszogva, elgyötörten húzta ki a fejét a liftaknából. Nem lehet! Csak egy ácsnak sikerülne, emelővel!... És mi egy emberként kiáltottuk, hogy hagyja már a halat a csudába!

A nagyherceg mosolyogva, kezét rázogatva egyetértett, hogy valóban „mulatságosabb volt horgászni rá, mint megenni!” Ekkor a cigányok rázendítettek egy epedőn lángoló Strauss-keringőre, melynek hangjainál az elegáns, kiéhezett horda visszavonult az asztalhoz. Már csak Madame de Trèves maradt hátra, és tartotta vissza szegény Jacinto barátomat, hogy biztosítsa, mennyire csodálja tálalója berendezését... Ő, hiszen tökéletes! Íme, ha valaki megérti az életet, finom értelmével felfogja, mi a kényelem!

Őfelsége, akit megnyugtatott az erőlködés, nagy lendülettel lehajtott két pohár Chateau-Lagrange-ot. A vendégek egyhangú szavazással zseniális horgásznak nyilvánították. És a komornyikok végre felszolgálták a „Pauillac báró”-t, ezt a már-már szent rítusok szerint elkészített, zsenge bárányt, mely hangzatos nevével elfoglalhatja a helyét Franciaország nemeseinek sorában.

Jómagam homéroszi hőshöz méltó étvággal ettem. Poharamba és Dornanéba szüntelenül folyt, akár egy téli forrásból, a szikrázó pezsgő. Amikor felszolgálták a fagyos *ortolan*-t, mely elolvadt az ember szájában, az isteni költő nagy örömmre eldünnyögte nekem Szent Klárához írt, pompás szonettjét. És mert a másik oldalamon ülő szőke pelyhes ifjú továbbra is kitarott a régi világ lerombolása mellett, vele is egyetértettem, így hát, amíg szürcsölgettük a fagyalttá dermedt pezsgőt, együtt átkoztuk századunkat, a civilizációt és a tudomány összes büszkeségét! A virágokon és a fényeken át azért figyelemmel kísértem a bacchánsnő módjára kacagó Madame Verghane óriási keblének ziháló hullámzását. És még Jacinto-n se esett meg a szívem, aki a rönkre hajló Szent Jácint engedelmességével várta vértanúsága és vacsorája végét.

Véget ért. Emlékszem még, hogy a nagyherceg hajnali háromkor, nagyon kivörösödve, kicsiny lábán bizonytalanul egyensúlyozva az előszobában, ismételten elvétve kabátja ujját, melyet végül Jacinto és én segítettük rá – túlradó szívéllyességgel invitálta barátomat dalmáciai birtokaira, vadászni. . .

– Remek horgászkalandot köszönhetek Jacinto barátomnak, ezért cserébe én is szeretném megajándékozni egy remek vadászkalanddal! . . .

Amíg kifelé kísértük a komornyikok sorfala között, a széles lépcsősoron, ahol a főkomornyik ment előtte, háromágú gyertyatartót emelve magasra, őfelsége makacsul visszatért a témára:

– Remek kis vadászat lesz. . . És eljön Fernandes is! Fernandes, kedves Zé Fernandes! Kitűnő vacsora, Jacinto barátom! A „Pauillac báró” isteni volt! . . . Azt hiszem, már hercegnek kell neveznünk. . . Pauillac herceg úr! Még egy darabkát Pauillac herceg úr combjából. Ah! Ah! . . . Ne kísérjete ki! Még meghűltök!

És a már mozgó *coupé*-ből ordította:

– A halat, Jacinto, szabadítsd ki a halat! Hideg ebédnek is nagyszerű lesz, zöld mártással!

Fáradtan vánszorogva a lépcsőn fölfelé, elgyengülve a pezsgőtől, álmosan, bebecsukódó szemmel dünnyögtem hercegemnek:

– Jól mulattam, Jacinto! Micsoda pompás asszony madame Verghane! Milyen sajnálatos, a lift. . .

É Jacinto öblösen, egyszerre ásítva és morogva:

– Merő unalom! És csődöt mond minden!

Ez után a 202-esben rendezett emlékezetes vacsora után három nappal hercegem váratlan és nem mindennapi hírt kapott Portugáliából. Tormesi birtokán és házán, akárcsak az egész környező hegyvidéken, pusztító szélvihar, mennykő és felhőszakadás söpört végig. A hatalmas esőzésektől „vagy más okból, melyet a hozzáértők majd megállapítanak” (így fejezte ki magát kétségbeesett levelében Silvério, az intéző), lemálolt egy darab a hegyből, amely addig teraszosan ereszkedett a Carriça völgyéig, és magával sodorta az öreg templomot, azt a XVI. századi rusztikus templomocskát, ahol Manuel király kora óta nyugodtak Jacinto barátom ősei. Most hatalmas föld- és kőku-pac alatt feküdtek e régi Jacinto-k tiszteletre méltó csontjai. Silvério már nekilátott a birtok béreseivel kiásatni a „drága maradványokat”. Sóvárogva várta azonban a nagyságos úr parancsait. . .

Jacinto-t nem hagyta hidegen a hír, egészen belesápadt. Az a régi jó hegyvidéki föld, mely a gót időktől fogva sziklaszilárdan állt, most egyszerre megcsuszamlík! E kegyes békében szunnyadó sírokat most nagy robajjal taszítja a sötét vihar a völgy fekete mélyébe! Azok a csontok, amelyekhez egytől-egyik nevek, korok és történetek tartoztak, most romos törmelékekkel keverednek el!

– Különös, különös!...

És egész éjszaka a hegyvidékről és Tormesről faggatott, melyet én apró koromtól ismertem, mert a régi udvarháztól és az évszázados bükkfáktól szegélyezett nemes fasor mindössze kétmérföldnyire volt a házunktól, a régi út mellett, amely Guiãesből a vasútállomásra és a folyóhoz vezetett. A tormesi ház béresgazdája, a jó Melchior, roqueirinha-i intézőnk sógora volt – én magam pedig, miután közeli barátságba kerültem Jacinto-val, sokszor betértem a gránitkőből épült, tekintélyes udvarházba, hogy felbecsüljem a visszhangzó termekben felhalmozott gabonát, s megkóstoljam az újbort a tágas borpincékben...

– Hát a templom, Zé Fernandes?... Jártál-e valaha a templomban?

– Soha... De festői kis templom volt, négyszögletes, egészen megfeketedett kis harangtoronnyal, amelyet már sok éve lakott egy gólyacsalád... Szörnyű megpróbáltatás a gólyáknak!

– Különös! – suttogta még hercegem, telve balsejtelemmel.

És sürgönyözött Silvério-nak, hogy hordassa el a törmeléket a völgyből, kerestesse meg a csontokat, építtesse újjá a templomot, és mindezen jámbor, kegyes munkálatokra költse a pénzt számolatlanul, úgy, mintha bővizű folyóból merítene.

V.

Jacinto mindeközben megelégtelte a sok szégyenletes kudarcot – a forrasztásuknál szétváló csapatokat, a megátalkodott felvonókat, a meg-megcsappanó gőzt, az akadozó villanyáramot –, s ezért erősen megfogadta, megtöri az anyag és az erő végső ellenállását, még hozzá újabb s hatásosabb gépi szerkezetek beszerzésével. És míg tartott a rózsafakasztó április, és a Champs-Élysées csöndes házai lustán sütkéreztek, addig a miénken szüntelen volt a sürgés-forgás, a miénk szakadatlanul remegett a kőfaragás durva kopácsolásától, a kalapált vasak érces zengésétől, szállongó porba és mészbe burkolózva. A csöndes folyosókon, ahol oly szívesen szívtam el ebéd előtt egy töprengő cigarettát, most pirkadattól fogva fehér zubbonyos munkásemberek csapatai jártakeltek, a *Petit Bleu*-t füttyörészve, és persze korlátozva mozgásomat, valahányszor egy szál ingben s papucsban igyekeztem volna a fürdőszoba vagy más, menedéket nyújtó zugok felé. Alig került ki az ember ravaszul valamely ajtót eltorlaszoló állványzatot – máris egy halom deszkába, szerszamos kosárba, hatalmas veder habarcsba ütközött. És a fölszedett padlózat darabjai szomorúan tárták fel, akár egy fölnyitott tetem, a 202-es egész belsejét, csontozatát, érzékeny drót-idegeit, a fekete öntöttvas zsigereket.

Minden nap megállt a kapu előtt egy lomha szekér, melyről faládákat, vászon göngyölegeket emeltek le az ingujjas cselédek, majd egy aszfaltozott helyiségben, amely a kert végében, az orgonabokrok mögött volt, felnyitották és szétbontották őket. Én is lementem, hercegemet keresve, s hogy megcsodáljak egy újabb gépet, mely meg fogja könnyíteni az életünket, és biztosabbá teszi uralmunkat az anyag felett. A Mennybenmenetel napja után egyre erősödő hőségben nagy reményeket fűztünk három jégszekrényhez, hűtött ásványvízre, szódavízre és könnyű Medocra áhítózva, de hamarosan mindhárom a tálalóban kötött ki, mint hasznavehetetlen kacat. Az új eperrel együtt megjelent egy ravasz kis szerkezet, amely a gyümölcs szárát volt hivatott finoman kirántani. Aztán egy másik, csupa ezüst és kristályüveg szerkentyűt kaptunk, amely saláták szilaj kevergetésére szolgált; az első alkalommal, amikor kipróbáltam, az ecet mind szegény hercegem szemébe fröccsent, s barátom üvöltve menekült! Mégis macacsul próbálkozott tovább... Hogy megkönnyítse vagy meggyorsítsa az erőfeszítést kívánó cselekedeteket, Jacinto a legelemibb teendők esetében is a dinamikához folyamodott. Most egy gép segítségével gombolta be az alsónadrágját.

Egyidejűleg, engedelmességgel adózva eredeti elképzelésének, vagy éppen a zsarnoki szokás hatalma előtt meghajolva, a gépi eszközök mellett nem hagyott fel a műveltség halmozásával sem. Ő, micsoda könyváradat volt a 202-esben! Egyenként, párban, vagy csomagban és dobozban, vékonyak, vastagok és tekintélyesek, közönséges sárga kötésben vagy szattyánbőrbe kötve és aranybetűsen, széles ajtókon tódulva befelé, szüntelenül és viharosan áradtak a könyvek a könyvtárba, ahol aztán elterültek a földön, beletelepedtek a puha karosszékekbe, trónoltak a masszív asztalok tetején, mindenek előtt pedig fölmásztak az ablakok elé is, sóvár tornyok formájában, mintha önnön sokaságuktól fulladozva kétségbeesetten keresnék a teret és a levegőt! A műveltség e hajójában, ahol már csak a legmagasabb ablaküvegek maradtak a könyvből épült sövénytől szabadon, szakadatlanul sűrűsödött a méla őszi félhomály, míg odakint június tündökölt. A könyvtár kiöntött, és ellepte az egész 202-est! Nem lehetett úgy kinyitni egy szekrényt, hogy belsejéből ki ne zuhant volna nyomban egy támaszát veszített könyvoszlop! Nem lehetett úgy elhúzni egy függönyt, hogy ne feszített volna mögötte egy hetyke könyvrakás! És leírhatatlan volt megbotránkozásom, amikor

egy reggel sürgős dolgomra szaladva a nadrágtartómra tett kézzel, egyszerre csak azt tapasztaltam, hogy egy társadalomtudományi tanulmányokat tartalmazó, igen terjedelmes sorozatkiadás torlaszolja el a WC ajtaját!

Még keserűbben emlékezem azonban arra a történelmi éjszakára, amikor egy versailles-i kirándulás után fáradtan, elcsigázva, porosan és nagyon álmosan léptem be a szobámba, de mielőtt belezuhanhattam volna az ágyamba, azzal kellett kezdenem, hogy kilakoltatok belőle, sűrűn átkozódva persze, egy iszonytató, harminchét kötetes ipari lexikont! Irtózatossá éreztem, a túlhalmozott könyvek csömörét. Megöklöztem, megigazítottam a párnákat, s közben átkoztam a könyvnyomtatást, az ékesszóló emberi beszédet. . . És már elnyújtóztam, s kezdtem álomba merülni, amikor nekiütköztem, sőt kis híján kényes térdkalácsomat törtem egy könyv gerincén, mely komiszul meglapult a fal és az ágymatrac között. Dühvel, nagyot ordítva ragadtam meg és hajítottam el a pimasz kötetet – az pedig felborította a vizeskancsót, és eláztatta az értékes dagesztáni szőnyeget. Nem is tudom, hogy aludtam el utána – mert mintha szelíd szellő vinne magával, nem éreztem lábaim súlyát, sem lépteim zaját, mégis újra meg újra könyvekbe botlottam a sötét folyosón, aztán a holdfényben fehérülő, kerti homokon, aztán magán a Champs-Élysées-n, amely népes és lármás volt, akár egy népünnepélyen. És, ó, láss csodát!, kétoldalt egytől-egyig könyvekből voltak megépítve a házak. A gesztenyefák ágain könyvlapok susogtak. És a férfiak, a finom hölgyek, mind nyomtatott papírba voltak öltözve, címmel a hátukon, és az arcuk helyén nyitott könyv volt, melyet szelíden lapozgatott a lassú szellő. Az út végén, a Concorde téren ferde könyvhegyet pillantottam meg, és zihálva próbáltam megmászni, de hol petyhüdt versrétegbe süppedt a lábam, hol szövegmagyarázó és kritikai művek kőkemény könyvgerincébe ütközött. Oly rendkívüli magasságokba kapaszkodtam, túl a földön, túl a felhőkön, hogy egyszerre csak ámulva a csillagok között találtam magam. A csillagok hatalmasan, némán, derűs nyugalommal forogtak, és vastag könyvpáncél borította a felszínüket, ahonnan itt-ott, egy-egy résen át, vagy két rosszul illeszkedő könyv között félnék, elfojtott kis fénysugár pislákolat elő. És így szálltam föl a Paradicsomba. Bizonyos, hogy a Paradicsom volt – mert én, az agyagból gyúrt halandó, ekkor megpillantottam az agg örökkévalóságot, őt, akinek se reggele, se alkonya nincsen. A belőle kisugárzó világosságban, amely világosabb volt minden világosságnál, kódexekkel megrakott, széles aranypolcok között, őszög fóliánsokon üldögélve, végtelen szakálla pelyheivel, melyek szétterültek a ponyvák, fűzött könyvecskék, hírlapok és katalógusok rizsmáin – olvasott a Magasságos. A legistenibb homlok, mely megfoganta a világot, ráhajolt a leghatalmasabb kézre, arra, amely megteremtette a világot – a Teremtő olvasott és mosolygott. Szent borzadállyal eltelve merészen átkukkantottam tündöklő vállá fellett. Fűzött könyv volt, háromfrankos. . . Az Örökkévaló egy olcsó kiadású Voltaire-t olvasott, és mosolygott.

Ajtó szikrázott és nyikordult fel, mintha valaki bebocsátást nyerne a Paradicsomba. Azt gondoltam, új szent érkezhettek a földről. De Jacinto volt az, parázsló szivarral, szegfűcsokorral a hajtókéjén, három sárga könyvet cipelve, amelyeket Carman hercegnőtől kapott kölcsön elolvasásra!

E szorgos hetek során azonban egyszer csak, hirtelen elterelődött a figyelmem az én érdekes Jacinto barátomról. Mivel a 202-es vendége voltam, a 202-esben maradt továbbra is csomagom és minden ruhám; és mert hercegem zászlaja alatt horgonyoztam, olykor még az ő pompás kosztját ettem. De a lelkem, az én elvadult lelkem, és a testem, az én elvadult testem akkoriban a rue du Helder 16-ban lakott, a negyedik emeleten, a baloldali ajtó mögött.

A boulevard de la Madeleine-en sétáltam egy délután, szívemben és elmémben egyaránt derűs béke honolt, míg az omnibusz megállójánál meg nem pillantottam egy sovány, nagyon barna, szinte füstös képű teremtest, aki lassú nagymacska-léptekkel vonult az aszfalton, és mélyen ülő, hallgatag, szomorú szeme volt, valamint egész erdőnyi sárgás haja, csupa göndör, rakoncátlan fürt a fekete tollakkal díszített öreg kalap alatt. Megálltam, mint akit megtorpanásra kényszerít a zsigerein végigfutó rángás. A nő elvonult – soványan osonva, akár egy fekete macska az ereszen, januári holdfényben. Két mély kút nem tud feketébben és hallgatagabban fényleni, mint az ő hallgatag és fekete két szeme. Nem emlékszem (hála Istennek!), hogyan súroltam selyemruháját, amely a redőknél már el volt piszkolódva; és arra sem, hogyan préseltem ki csikorgó fogaim közül könyörgő szavakat; sem arra, hogyan mentünk föl együtt, lomhán és szótlanabul, mint az elítéltek, a Café Durand egyik kopott és langyos szeparéjába. A tükör előtt állva egy szomorú rítus lassúságával vette le a kalapját és üveggyöngyökkel díszített kabátkáját. Hegyes könyökénél már foszladozott a ruha kikopott selyme. Rengeteg haja volt, dús és erős szálú, akár a vad oroszlánsörény, a sárga kétféle árnyalatában, aranyszőke és napégette változatban, lévén az utóbbi éppen olyan színű, amilyen a sütőből forrón kivett sütemény ropogós kérge.

Ideges nevetéssel fogtam meg hosszú, hideg ujjait:

– No, és a neve, hm?

Mire ő komolyan, szinte komoran:

– Madame Colombe, rue du Helder 16, negyedik emelet, balra.

És én (szerencsétlen Zé Fernandes!) ugyancsak nagyon komolynak éreztem magam, hiszen átjárt egy súlyos érzelem, mintha csak abban a kávéházi zugban egy szentség malasztja vont volna be mindkettőnket. A könnyedén belökött ajtóban megjelent a pincér zsíros arca. Langusztát, zöldpaprikás kacsát és burgundit rendeltem. És csak akkor, amikor már a kacsával is végeztünk, akkor álltam föl, hogy görcsösen gyűrögetve szalvétámat és reszketve végre megcsókoljam a száját, egész testemben remegve, mélységes, rettentő csókkal, melybe a nyál és a paprikaíz mellé az egész lelkemet is beleadtam! Aztán nyitott bérkocsiba ültünk, és a vihart sejtető keleti fuvallatban nekivágtunk a Champs-Élysées-nek. A 202-es elé érve odasúgtam neki, hogy elkápráztassam fényűzésemmel: – Ott lakom, egész évben!... – Hogy jobban szemügyre vehesse a házat, kihajolt kissé, és közben göndör hajzatának erdeje a szakállamat súrolta – kétségbeesetten kiáltottam a kocsisnak, hogy ügessen máris a rue du Helder 16, negyedik emelet, baloldali ajtóhoz!

Szerettem azt a teremtest. Szerellemmel szerettem azt a teremtest, a szerelemben foglalt összes szerelemmel, isteni szerelemmel, emberi szerelemmel, állati szerelemmel, és úgy, ahogy szent Antal szerette a Szüzet, ahogy Rómeó szerette Júliát, ahogy a bak szereti a kecskét. A nő buta volt, és szomorú. Gyönyörűséggel oltottam el jókedvemet bánata hamujában; és elmondhatatlan élvezettel süllyesztettem értelmet ostobasága sűrűjébe. Hét őrjöngő héten át hagytam veszni Zé Fernandes-i lényemet – a Guiãesba való Fernandes de Noronha e Sande személyiségét! Hol úgy tetszett, viaszdarab vagyok, mely iszonytató gyönyörűséggel olvadozik egy izzó, mormoló tűzhelyen; hol úgy tetszett, éhes tűz vagyok, melyben lángol, pattog és hamuvá ég egy nyaláb száraz rőzse. Magasztos lealjasodásom napjaiból csak egy piszkos kretonnal kikapétázott alkóv rémlik, egy lila gyapjúkötös fekete pecsétekkel, halvány sörösüvegek egy mosdó márványkövén, és egy füstösbarna test, amely csikorgott és szőrszálak nőttek a mellén. Emlékszem arra is, hogy szakadatlanul áhítottam önnön kifosztásomat, mindig előre kiszámított gyönyörrel dobva oda egy ölbe, a horpadt has és a hegyes térdek közé, az órámat, óraláncaimat, gyűrűimet, zafír mandzsetta-gombjaimat és a százkilencvenhét aranyfontot, melyet egy bőrvöbe rejtve hoztam magammal Guiães-

ból. A megbízható, illedelmes és erőteljes Zé Fernandesből mindössze egy csontváz maradt, mely rogyadozó lábbal, nyálát csorgatva bolyong egy álomban.

Aztán egy napon, szokott mohóságommal kaptatva föl a rue du Helder-i ház lépcsőjén, zárva találtam az ajtót – az ajtófélfáról pedig leszedték a „Madame Colombe” feliratú kártyát, melyet mindig áhítattal olvastam, s mely cégtáblául szolgált... Egész valóm beleremegett, mintha rengene a föld Párizs alatt! Hisz a világ kapuja volt az, mely most bezárult előttem! E kapun belül voltak a népek, a városok, az élet, Isten, és ő. Ott maradtam hát egyedül a nemlét lépcsőpihenőjén, kívül a bezárt kapun, én, az egyetlen lény, akit kirekesztettek a világból! Zajosan bukdácsoltam le a lépcsőn, akár egy kiszámíthatatlanul görgő kő, a házmester fülkéjéig, ahol a házmesterné meg a férje boldog béketűréssel kártyázott, mintha ez a rettentő csapás meg se kottyanna az univerzumnak!

– Madame Colombe?

A szakállas asszonyság komótosan összeseperte elnyert lapjait:

– Már nem lakik itt... Ma reggel ment el, másik városba, egy másik néemberrel!

Másik városba! egy másik néemberrel!... Úr, fekete úr töltötte be gondolataimat, érzéseimet, akaratomat – bukdácsolva imbolyogtam, mint egy üres hordó, a boulevard sietős áramában, míg fenn nem akadtam a place de la Madeleine egyik padján, ahol aztán kezemmel eltakarva a szememet sírtam, nem érezve sem lázas kezeim forróságát, sem a könnyeket! Későn, nagyon későn, amikor már nagy robajjal lehúzták az üzletek vasredőnyeit, lényem zavaros törmelékéből előbukkant minden összeomlás örök túlélője – a vacsora gondolata. Zsibbadt tagokkal támolyogtam be Durandhoz, mint aki imént támadt föl. És egy lelkemet perzselő emlék hatására langusztát, kacsát, burgundit rendeltem! De ahogy meglazítottam a júliusi délután forróságában és a Madeleine porában átizzadt galléromat, hiányérzetem támadt, s gondolatban megállapítottam: „Szentséges Úristen! Milyen irtatlanul megszomjaztam ebben a nagy szomorúságban!...” Odaintettem a pincért: – A burgundi előtt egy üveg pezsgőt, sok jéggel és nagy pohárral!... – Hiszem, hogy az égben palackozták azt a pezsgőt, ott, ahol mindig üdén csobog a vigasztalás örök forrása, s hogy az áldott palackba, mely nekem jutott, még mielőtt bedugaszolták volna, bőven csorrant ebből a felbecsülhetetlen forrásvízből. Ó, Istenem! minő földöntúli gyönyörűség az a nemes pohár, oldalán a finom, havas pára, és benne a habzó, gyöngyöző, aranyfényű nedű! És aztán a flaska burgundi! És aztán egy üveg konyak! És aztán „borsmenta golyócskák jégen”! És aztán a hörgő vágy, hogy hosszú, kemény, guiãesi birsalmafa-botommal jól elnászpángoljam a némbert, aki megszökött egy másik néemberrel! A csukott bérkocsiban, amely hazaszállított a 202-esbe, nem rejtettem véka alá szent haragomat, és hegyvidéki ember ökleimmel döngő ütésekkel mértem az üléspárnára, ahol *láttam*, eszeveszett dühömben igenis *láttam* a rengeteg sárga sörényt, az erdőt, amelyben egy napon eltévedt és két hónapon át vergődött a lelkem, örökre beszennyezve magát! Amikor a bérkocsi megállt a 202-es előtt, én még mindig oly nekikeseredve püföltem a hálátlan nőszemélyt, hogy a bérkocsis kiáltására két cseléd sietett ki, és míg kiemelték a járműből, kénytelenek voltak eltűrni, hogy dühöm megfáradt maradékával csépeljem vállukat, szolgálja nyakukat.

Odafönt elkergettem a készsleges Tücsköt, mert oly égrekiáltó méltatlanságra próbálta rávenni Zé Fernandes úrfit, a guiãesi Zé Fernandest, mint a kamillatea! „Csínom úr” ágyán elterülve, a párnán nyugtatva cipőmet, fejembe húzva keménykalapot nevettem, nevettem fájdalmas nevetéssel a Jacinto-k és a Colombe-ok e kacagtató, hitvány világán! Egyszerre csak iszonytató szorongás rohant meg. Ő az! Madame Colombe volt az, ő süvített elő a gyertyalángból, átszökkenve az ágyamra, ő gombolta ki mellényemet és zúzta be a bordáimat, hogy egész testével, piszkos rokolyáival

együtt elmerüljön a mellkasomban, majd szívemre tapasztva a száját, lassú kortyokkal szürcsölje, akárcsak a rue du Helderben, szívem vérét! Ekkor, mert biztosra vettem már a halált, Vicência nénikém után nyöszörögve lecsúsztam az ágyról, hogy alábukjak a síromba, melyet a végső homályon át is jól láttam a szőnyegen – gömbölyded, tükröfényesen fénylő, füles porcelán tárgy volt. És fölébe hajolva síromnak, mely oly pimaszul hasonlított éjjeli edényemhez, kihánytam a burgundit, kihánytam a kacsát, kihánytam a langusztát. Aztán, míg úgy éreztem, nemcsak zsigereim, hanem a lelkem is kiürül belőlem, emberfeletti erőfeszítéssel, rémes bődülés kíséretében, kihánytam Madame Colombe-ot! Visszahanyatlottam „Csínom úr” ágyára. . . Ismét fejembe húztam a kalapot, hogy ne zavarják szememet a napsugarak. Új nap, szellemi nap pirkadt életem felett. Én pedig elaludtam, akár egy gyermek a vesszőfonatos bölcsőben, melyet maga az őrangyal ringat szelíden.

Reggel alaposan lemostam bőrömet az illatosított fürdőben, amely a 202-esben fellehető összes aromát tartalmazta, az indiai törpecitrom levelétől a francia jázminesszenciáig; a lelkemet pedig Vicência nénikém vaskos betűkkel rótt, drága levelében fűrésztöttem meg, amely beszámolt házunk életéről és a nagyon ígéretes szüreti kilátásokról, a meggybefőtről, amely még sosem sikerült neki ilyen finomra, és a vidám tűzről, melyet Szent János éjszakáján raktak az udvaron, valamint a nagyon kövér, csupa pihe leánycecsemőről, aki az égből szállt alá Joanhina keresztlányomhoz. Aztán, testben és lélekben alaposan megtisztulva, fehér selyembe burkolózva álltam az ablaknál, naipói teát szürcsölgetve, beszíva a hajnali esőtől felfrissült rózsabokrok illatát, és derűs döbbenettel állapítottam meg, hogy hét héten keresztül fetrengtem a rue du Helder-i fertőben egy nagyon sovány és nagyon füstös madárijesztővel! És arra a következtetésre jutottam, hogy hosszú váltólázban szenvedtem, a test lázában, a képzelet lázában, melyet egy párizsi pocsolyában kaphattam – valamelyikben a sok pocsolya közül, amely behálózta a várost egy rothadó civilizáció élettelen vizeivel, moszataival, szemetével, penészgombáival és minden férgével együtt.

Ekkor, immár gyógyultan, szellemem, akár egy északnak forduló iránytű, minden porcikájával bonyolult hercegem felé fordult, akit érzelmi fertőzésem utolsó heteiben mindig csak futólag, pamlagra omolva láttam, vagy amint könyvtárban bolyong harmincezer kötete között, hosszan ásítózva a tétlen ürességben. Méltatlan sietségtől úzva csak egy szórakozott „Mi baj?”-t vetettem oda neki. Ő mélabús csüggedéssel, szűkszavúan mormogva válaszolt: „Meleg van!”

Amikor szabadulásom napján, délelőtt felkerestem a szobájában, a pamlagon heverve találtam, hasán a *Figaro* szétterített példányával, teljesen árnyékba burkolódzó arccal, míg a naptárkönyv a szőnyegen hevert, hercegem lába pedig fenséges szomorúsággal engedte át magukat a pedikűrös gondjainak, aki éppen a körmöket reszelte. Újra fénylő, megtisztult pillantásom, flanel köntösöm fehérsége, mely érzékeim elcsitulását jelképezte, valamint az egész lényemet nyilvánvalóan átható, megnyugtató harmónia bizonyára nem kerülte el hercegem figyelmét – hiszen a búskomorság sosem tudta eltompítani éles elméjét. Ernyedten fölemelte egyik ernyedt karját:

– Hát a kis szeszélyed?

Győzedelmes nevetésem egész tündöklő ragyogását barátomra árasztottam:

– Meghalt! És, akárcsak Marlborough ura, „meghalt, s jól el van temetve”. Nyugszik már! Vagy inkább forog! Úgy bizony, alighanem forog a kanális csövében!

Jacinto ásítva dörmögte:

– Ez a Zé Fernandes de noronha e Sande! . . .

És abban, ahogy barátom ásítózva s közömbös iróniába csomagolva kimondta a nevemet, az én tiszteletre méltó nevemet, hercegem összegezte is minden érdeklődését

azon lealacsonyító kínok iránt, melyekben mindaddig vergődött a szívem! Én azonban füttyültem e hallatlan önzésre... Hisz világosan láttam, hogy Jacinto barátom a csömör sűrű felhőjében jár, és a felhő oly sűrű, ő maga pedig oly mélyre süpped e puha sűrűségben, hogy egy bajtárs diadala vagy gyötrelmei nem indíthatják meg, lévén távoliak s megfoghatatlanok, olyannyira, hogy vastag vattarétegek választják el barátom érzékeny érzékelőitől. Szegény „a sors kegyelt hercege”, a mozdulatlanság pamlagán hever, lábával a pedikűrös ölében! Miféle iszapos unalomba hullott, miután oly merész elszántsággal újította fel a 202-es gépi és egyéb berendezéseit, az erő és az anyag elleni harcában! – Ám tovább nemigen titkolhatta ezt az unalmat öreg Zé Fernandes barátja elől – most, hogy helyreállt közöttünk az élet s a lélek ama közössége, amelyből oly becstelenül vontam ki magam egy délután, a Madeleine mocsarában, az omnibusz megállójánál.

Természetesen szó sem volt vallomástételről. Elegáns, diszkrét Jacinto barátom nem tördelte a kezét nyögdecslve: „Ó, átkozott élet!” A csömör csupán jelekben mutatkozott meg rajta: egy haragos mozdulat, amellyel elhessegette a tolakodó dolgokat; olykor megátalkodott, tiltakozó mozdulatlanság, egy dívány sarkában, ahonnan nem tárgított, mintha örökre bevette volna magát a pihentető zugba; aztán az ásítózás, az öblös ásítások, melyek a lépteit kísérték, s melyek vagy gyengeségből, vagy kicselezhetetlen kötelességből egyre folytatódtak; mindenek előtt pedig immár örökös és természetessé váló dünnnyögése: „Minek?” – „Nem érdemes!” – „Ó, de bosszantó!...”

Egyik este, amikor éppen a csizmámat húztam le, Tücsöknek is szóvá tettem:

– Jacinto oly bágyadt, oly roskatag... Mi baja lehet, Tücsök?

A tiszteletre méltó szerecsen rettentő magabiztosan jelentette ki:

– A nagyságos úr szenved, mert elege van...

Elege van! Hercegemnek titkon elege volt Párizsból – és a városban, a jelképpé vált városban, melynek művelt, erőteljes életén kívül a tizenkilencedik századi ember sosem ízelheti meg maradéktalanul „az élet gyönyörűségét” (így hangoztatta egykor sugárzó hittel), most nem talált olyan életformát, szellemit vagy társaságít, amely érdekelni tudta volna, amely megérte volna, hogy fiákerbe szállva röpke utat tegyen meg érte. Szegény Jacinto! Egy hajtásainál egészen kikopott, régi újság, melyen szétmaszatolódott már az a nyomdafesték, és melyet a hírektől a hirdetésekig hetvenszer végigolvasott már az a magányos ember, akinek ez az egyetlen szellemi tápláléka, nem lehet unalmasabb, mint amennyire a párizsi világ untatta az én drága barátomat! Ezen a nyáron, ha valamely fortélyal magammal csaltam egy zenés kávéházba vagy a Pavillon d'Armenonville-ba, az én jó Jacinto-m ólomsúllyal süppedt a székbe, kabátján csodás orchideákkal, míg előkelő keze a sétatot gombján pihent, és oly elcsigázott komorsággal ülte végig az estét, hogy rendszerint megesett rajta a szívem, fölálltam, és elengedtem őt, élvezettel szemlélve, milyen sietősen távozik, éppen ahogy a szabadjára engedett rab madár menekül... Nagy ritkán (akkor azonban oly lendülettel, mint aki árkot ugrik át), betért valamelyik klubjába, a Champs-Élysées-n. A társaságokkal és a cégekkel már nem foglalkozott, ahogy a konstantinápolyi telefonokkal, az ezoterikus vallásokkal és a spirituális bazárral sem, melynek felnyitatlan levelei halomba gyűltek az ébenfa asztalon, ahonnan Tücsök szomorúan söpörte le őket, akár egy letűnt élet szemétjét. Apránként elhagyta minden korábbi társasági kötelezettségét is. A hervadt rózsaszín naptár lapjai betöltetlenül, fehérén virítottak. És ha olykor mégis hajlandó volt postakocsira szállni, vagy elfogadott egy meghívást valamelyik barátja Párizs-környéki kastélyába, oly megcsömörlött erőfeszítéssel öltötte fel könnyű kabátját, hogy az az ember jutott eszembe róla, aki egy kiadós falusi vacsora után, degeszre tömött hassal, udvariasságból vagy csak valamiféle dogma parancsára, kénytelen megenni még egy adag aranygaluskát is!

Csak heverni, heverni otthon, a gondosan bezárt ajtók biztonságában, amelyek kellő védelmet nyújtanak a külvilág mindenféle tolakodása ellen, ez lett volna hercegem számára a legkedvesebb, ha éppen a maga civilizációval agyonzsúfolt 202-ese nem lett volna számára oly fájdalmasan levegőtlen, roskadásig tele! A július perzselt: a brokátok, a szőnyegek, a sok gömbölyű, puha bútor, a fémtárgyak, a könyvei, mindez olyan fullasztóan nyomasztotta, hogy szüntelenül csak az ablakokat nyitogatta, szélesebbre tágítva a teret, a világosságot, az üdeséget. Csakhogy ekkor meg a piszkos, savanyú por pöfékelt be langyos löketekben, ami végképp kihozta a sodrából:

– Ó, ez a városi por!

– De Jacinto, mondd csak, miért nem megyünk ki Fontainebleau-ba, Montmorency-ba, vagy...

– Vidékre? Micsoda? Vidékre?

És e felkiáltás közben annyi méltatlankodás cikázott át ráncba gyűrődő arcán, hogy inkább alázattal görbítettem le a vállamat s bántam mélységesen, hogy ilyen durván megsértettem erősen szeretett hercegemet. Boldogtalan herceg! Füstölgő, aranyszínű Yaka cigarettájával úgy bolyongott hát lassan s fonnyadtan otthona termeiben, mint aki idegen földön jár, ahová sem vonzalom, sem elfoglaltság nem köti. A lélektelen s céltalan léptek minduntalan visszavitték a középpontba, a zöld dolgozószobához és a könyvtárhoz, melynek ébenfa polcain hatalmas mennyiségű civilizációt halmozott fel, hogy hatalmas arányokban élvezhesse az élet gyönyörűségeit. Körbehordozta unott tekintetét. Selyem pantallója zsebébe mélyesztett keze semmiféle érdeklődést nem árult el, csak a vereség dermedt mozdulatlanságát. Megsemmisülve, csüggedten, ernyedten ásítózott. És bizony mi sem lehetett volna tanulságosabb és fájdalmasabb, mint éppen ez a pompás tizenkilencedik századi férfiú, a szerveit erősebbé tevő szerkezetek és az egyetemes erőket szolgálatába hajtó vezetékek között, a maga harmincezer könyvével, melyekben csak úgy hemzseg az évszázadok tudása –, amint megáll, legyőzött kezével a zsebében, és egy ásítás puha tétováságában megjelenik az arcán az életundor!

VI.

Minden délután négy órakor, bensőséges parancsnak hódolva, olyan parancsnak, amely a sok fárasztó teendő között sosem fáraszt, Jacinto jámbor rendszerességgel, meglátogatta Madame d’Oriolt – mert Párizsban ez a virága még a Grand-Prix után is Párizsban maradt, hogy a kihalt, szennyes városban hervadozzék. Egyik délután azonban az idegesen csilingelő telefon arról tájékoztatta Jacinto-t, hogy kedves barátnéja Enghienben fog vacsorázni Trèves-ékkal. (Ez utóbbiak a tó partján töltötték a nyarat egy fehér házikóban, amelyet fehér rózsával futattak be, és amely Efraim tulajdona volt.)

A búskomorság kéjes örömeire hívogató, csöndes, ködös, puha vasárnap volt. És én (lelkem üdvösségét tartva szem előtt) azt javasoltam Jacinto-nak, hogy menjünk föl a Montmartre-on épülő Sacré-Coeur székesegyházhoz.

– Még azt az unalmat, Zé Fernandes. . .

– Az ördögbe! Hisz én még nem is láttam a székesegyházat. . .

– Jól van, jól van! Menjünk hát a bazilikához, te végzetes Noronha e Sande!

És végül, amint a Paulai Szent Vince templomot elhagyva egyre beljebb hatoltunk a negyed sikátoros, meredek részeibe, ahol vidéki nyugalom uralkodott, paraszti udvarok rejtőztek öreg kertfalak mögött, kócos asszonyok varrogattak a küszöbön ülve, szekerek és az előlük kifogott állatok pihentek a kiskocsmák előtt, kóbor tyúkrok kápirgáltak a szemétdombon, nedves pelenkák száradtak karókra tűzve – az én fényűző barátom bizony megmosolyogta e szabadságot s a dolgok végtelen egyszerűségét.

A *viktória* megállt a széles lépcsősor előtt, amely falusias utcácskákat átszelve vezetett föl egészen a teraszos magaslatig, ahol a hatalmas székesegyház állt a falait beborító, sűrű állványzat mögött. Minden lépcsőfordulónál jámbor kegyszerárusok, vörös vászonnal kibélelt bódékban, melyek roskadoztak a szentképek, szenteltvíz-tartók, feszületek, sodort selyemfonállal hímzett Jézus-szívek, rózsafüzérek súlya alatt. A sarkokba húzódva öregasszonyok mormolták üdvözlégeiket. Két pap jött lefelé, jókedvűen dohányozva. Lassú harang szava zengte be a délután szürke édességét. Jacinto jólesően dünnyögte:

– Különös!

De az odafönt emelkedő székesegyház nemigen érdekelt minket, hiszen deszka-kerítések és állványok torlaszolták el, és egészen fehér, dísztelen és nagyon új, még lélek nélküli kőből épült. És Jacinto, egy afféle nagyon is jacinto-s készletességnek engedve kíváncsian a terasz széléig merészkedett, hogy onnan vegye szemügyre Párizst. A szürke égbolt alatt a szürke síkon úgy feküdt a város, maga is egészen szürkén, mint egy mészből s tetőcserépből alkotott vastag, kiterjedt tömeg. Mozdulatlan némaságából úgy szállt föl olykor egy gyöngécske, ritkás füstkarika, mint ahogy a rosszul eloltott törmelékűz füstölög, ennyi volt nagyszerű életének egyetlen látható nyoma.

Ekkor mosolyogva csipkelődni kezdtem hercegemmel. Íme a város, az emberiség fenséges alkotása! Íme a lábaidnál, drága Jacinto barátom! A föld szürke kérgén – egy másik, kérges mészréteg, csak éppen még szürkébb! Mégis, néhány pillanattal ezelőtt, amikor otthagytuk, még varázslatosan élő volt, erős nép nyüzsgött benne, hatalmas szervei egytől-egyig buzgón működtek, és roskadozott a gazdagságtól, tündökölt benne a bölcsesség, oly büszke győzedelmes teljességben, akár a világ kegyelemmel koronázott királynője. És most, hogy én és drága Jacinto-m felmáztunk erre a dombra, széttekintettünk, és hegyeztük a fülünket – a város lármás és sugárzó civilizációjából egy pissenésnyit, egy villanásnyit sem érzékeltünk! Hát a 202-es, a pazar 202-es a

vezetékeivel, szerkezeteivel, gépezetének egész pompájával, harmincezer könyvével? Eltűnt, elenyészett a tetőcserép és a hamu zúrzavarában! Hát azért tőri-e magát oly kíméletlen erőfeszítéssel a munkás ember, hogy művének ilyen enyészetét tapasztalja meg, amint száz méter magasságból szemléli? Nos, Jacinto?... Hol vannak árucsermek, amelyekben háromezer árus dolgozik? És a bankok, melyekben a világegyetem aranya csilingel? Hát a könyvtárak, mélyükön évszázadok felhalmozott tudásával? Hisz mindez egyetlen szürkés foltta olvadt össze, amely beszenyezi a földet. Egy Zé Fernandes hunyorgó szemének, ahogy fölér egy félreeső dombra, és szippant cigarettájából – az idők nagyszerű temploma nem más, mint néma szemétdomb, éppoly sűrű, mint a végső por, és a színe is olyan. Milyennek láthatja hát akkor Isten szeme!

Sirámom hallatán, melyet ugyan szeretetre méltón, de kellő gonoszkodással adtam elő ahhoz, hogy bosszantsam vele, hercegem elgondolkozva dünyögte:

– Igen, talán káprázat minden!... És a város a legnagyobb káprázat!

Ilyen könnyű győzelmet aratván, megkésztettem ékesszólásomat. Úgy bizony, hercegem, káprázat! És ráadásul milyen keserves, hiszen az ember azt hiszi, hogy nagyságának alapja a város, pedig éppen belőle fakad minden nyomorúsága. Nézd csak meg, Jacinto! A városban elveszítette testének erejét, harmonikus szépségét, és zörgő csontú, szikkadt teremtmény lett belőle, vagy elhízott, hájlepte dagadék, rongypuha csontokkal s drótként vibráló idegekkel, orrán pápaszem, fején paróka, szájában műfogak, se vére, se izma, se virgonc életereje, hisz görbe és púpos – ő, akiben Isten alig ismerhet rá karcsú, inas, nemes Ádámjára! A város véget vetett erkölcsi szabadságának: minden reggel szükségletet kényszerít rá, s minden szükséglet újabb függőségbe taszítja: ha szegény és alantas, élete másból sem áll, mint hogy esdekel szüntelen, hízeleg, görnyed, csúszik-mászik és tűr; ha gazdag és felsőbbrendű, mint Jacinto is, a társadalom rögvest bevonja a hagyományok, előírások, illemszabályok, szertartások, szokások, rítusok és szolgálatok oly szigorú fegyelmű körébe, mintha börtönben vagy kaszárnyában élne... Nyugalma (amely oly magas kitüntetés, hogy Isten vele jutalmazza a szenteket) hová tűnt, Jacinto barátom? Nyoma veszett örökre ebben az elkeseredett harcban, melyet a kenyérért vagy a hírnévért vagy a hatalomért vagy az élvezetért vagy a csalóka arany korongért vívunk! Hogyan is létezhetne boldogság a városban e milliók számára, akik tülekedve hajszolják *vágyaik*-at – és mert sosem unnak rá a vágyakozásra, szakadatlanul el kell szenvedniük a csalódást, a kétségbeesést vagy a vereséget? A legőszintébben emberi érzelmek a városban azonnal embertelenné silányodnak! Lásd, Jacinto barátom! Olyanok, mint a fények, melyeket a társadalom goromba szele nem hagy nyugodt, tiszta lánggal égni; emitt süvít és megrengtet, ott durván kiolt, amott pedig természetellenes hevességű lobogásra kényszerít. A barátság sosem több, mint szövetség, melyet sietős zsinórral sietve köt meg az érdek, a védekezés nyugtalan óráján vagy az ellentámadás sóvárogva várt óráján, de a csomó a vetélkedés vagy a büszkeség legkisebb rántására azonnal szétbomlik. Hát a városi szerelem, drága Jacinto barátom? Gondolj csak azokra a tágas, tükrös csarnokokra, ahol fontjával számított áron mérik Éva nemes húsát, mint a szarvasmarháét! Nézd csak a nász régi istenségét, aki a szenvedély lobogó fáklyája helyett a hozomány szűk erszényét kezében tartva járkal itt közöttünk! Lesd meg a sokaságot, amely elhagyja a széles, napsütötte utakat, ahol a faunok a természet szava szerint szeretik a nimfákat, hogy szomorúan keresse Szodoma vagy Leszbosz sötét rejtekeit!... De amit az emberben leginkább megront a város, az az értelem, mert vagy banális együgyűségre kárkoztatja áldozatát, vagy különöztülzásokra ragadtatja őt! Ebben a sűrű, eszmékkel és képletekkel telített közegben, mely a városok gondolati légkörét alkotja, a benne lélegző ember csak olyat gondol, amit már gondoltak előtte, csak olyan kifejezésekkel él, amikkel már mások is kifejezték magukat – vagy pedig, hogy kiemelkedjék

a szürke, unalmas egyhangúságból, és meginduljon fölfelé kapaszkodva az érdemtelen dicsőség törekény állványzatán, nyögve s erőlködve addig facsarja az agyát, míg sikerül kiötölnie valamiféle idétlen újdonságot, olyat, ami megdöbbeneti s megállásra készíti a tömeget, akár egy vásári madárijesztő. Értelmüket tekintve mindannyian birkák, ugyanazt a csapást járják, ugyanazt a bégetést bégetik, és a pofájuk belélog a porba, melyet taposnak, sorban, egymás lábnyomába lépve; néhányan pedig majmok, akik látványosan ugrálnak egyik mászórúd tetejéről a másikra, miközben fintorognak s bohóckodnak. Így hát, Jacinto-m, a városban, e rettentő természetellenes képződményben, ahol a talaj fából, filcből s kátrányból van, és szén feketíti el az eget, az emberek úgy élnek egymás hegyén-hátán az épületekben, akár a boltban az egymáson heverő vég vásznak, és a világosság csöveken át érkezik, a drótokon keresztül pedig hazugságokat suttognak – és az ember immár embertelen lénynek tetszik, aki szépség, erő, szabadság, nevetés és érzelmek híján való, és oly passzív szellemet hordoz, akár egy rabszolga, vagy olyan oktalant, mint egy ripacs komédiás... Ez hát az én szépséges Jacinto barátom szépséges városa!

E tiszteletre méltó, élemedett kirohanások hallatán, melyeket Hésziodosz óta évszázadokon át egy bukolikus erkölcsprédikátor sem mulaszt el zengeni – hercegem oly szófogadón hajtotta le a fejét, mintha azok váratlanul s üdén pattantak volna elő egy hatalmas felismerés részeként a montmartre-i magaslaton:

– Igen, valóban, a város... Talán csak elvetemült káprázat az egész!

Helyesltem is rögtön, bőbeszédűen, ütve a vasat, amíg meleg, élvezettel adva át magam a könnyű fejtegetésnek. Hisz, ha legalább maradéktalanul boldoggá tenné a város káprázata mindazokat, akik fenntartják... De nem így van! Csak egy szűk, fényűző kaszt élvezi mindazon különleges gyönyöröket, amelyeket a város teremt meg. A többi, a köznép sötét tömege, csak szenved benne, és különlegesen az ő szenvedései is, mert csak a városban léteznek! Erről a teraszról, e nagyszerű székesegyház mellől, melyet a szent szívnek szenteltek, tudva, hogy ez a szív szerette a szegény embert, és érte ontotta a vérét, jól láthatjuk a búskomor háztömeget, ahol a szegénynép tovább görnyedezik régi gyalázatának súlya alatt, hiszen sem vallások, sem bölcseszavak, sem erkölcsstanok, sem a maga nyers ereje soha meg nem szabadíthatják tőle! Ott fekszik e tömeg a városban szétterülve, mint undorító trágya, mely termékennyé teszi. Múlnak az évszázadok, s ugyanolyan rongyok fedik a szegénynép testét, de a toprongyos férfiak mindig ugyanúgy végiggürcölik, a toprongyos asszonyok pedig végigsírják a hosszú nappalokat. Ebből, a szegénynép robotjából és könnyeiből épül föl ez a bőség, a város, Jacinto barátom! Íme a sok ház, amelyet ők nem lakhatnak; bennük puha, párnázott bútorok, ahol ők sosem foglalnak helyet; roskadásig megrakva élelmiszerekkel, amelyekkel ők sosem lakhatnak jól! Számukra csak a hó marad, ha hull a hó, és elszibbasztja, betemeti a gyermekeket, akik a terek padjain vagy a párizsi hidak alatt húzzák meg magukat... Némán hull a hó, fehérlik a sötétben – a gyermekek megfagynak rongyaikban, és a rendőrség nagy gonddal járőröz, nehogy bármi megzavarja a hó szerelmeseinek langyos álmát, akik háromezer frankos szőrmeabátban korcsolyáznak a Bois de Boulogne befagyott tavacskaín. Nocsak, Jacinto! Hisz a te civilizációd telhetetlenül követeli magának a jólétet és a pompát, melyet e keserű társadalmi disharmóniában csak úgy szerezhet meg, ha a tőke csupán krajcáros kis morzsákkal fizet a munkának minden ziháló erőfeszítésért. Orvosolhatatlan tehát, hogy szüntelen csak szolgáljon, gyötördjék a köznép! Az ő szélsőséges nyomora a város derűs tündöklésének feltétele. Ha az ő tálkáiba annyi párolgó leves kerülne, amennyi a jussa – akkor bizony nem jelenhetne meg az ezüst tányérok a fényűző adag libamáj meg a szarvasgomba, a civilizáció becses ínycségei. Rongyok tanyáznak manzárdszobákban – azért, hogy a selyemben-csipkében csillogó, szépséges Madame d’Oriolok lágyan

ringva suhanhassanak föl az Opera lépcsőin. Dermedt kezek nyújtóznak felénk, és elvékonyodott ajkak motyognak köszönetet egyetlen *sou* nagylelkű adományért – mert csak így lehet, hogy Efraimék tíz milliót halmozzanak föl a Banque de France-ban, illatos fa jóleső lángjánál melegedjenek, és zafír nyakláncokkal halmozzák el ágyasaikat, athéni hercegek unokáit. És a nép sír, mert éhes, mert éheznek gyermekei – azért, hogy a Jacinto-k januárban ásítózva csipegethessék szászországi tányérjukról a pezsgőben hűtött, étterrel frissített epret!

– És én ettem az epredből, Jacinto! Jaj nekünk, mindkettőnknek!

Jacinto vigasztalhatatlanul dűnnyögte:

– Rettenetes, ettünk abból az eperből... És talán csak egy káprázat kedvéért!

Elgondolkodva fordított hátat a teraszról elébe táruló látványnak, mintha megbotránkozthatná a lenti síkon elterülő város. Lassan ballagtunk tovább a délutáni szürke ernyedségben, filozofálgatva – s megállapítottuk, hogy e méltánytalanságra nincsen emberi igyekezettel megszerezhető, emberi gyógymód. Ó, hiszen az Efraimok, a Trèves-ek, az emberi tenger sötét, falánk cápái csak akkor szüntetnék meg vagy gyengítenék a szegénynép kizsákmányolását, ha valamilyen égi erő, valamely új, a régi csodáknál hatalmasabb csoda megtérítené a lelküket! A polgár győzedelmeskedik, mert nagyon erős, és egész valóját megkeményíti a bűn – hatástalan fegyver ellene az emberbarátok zokogása, a gondolkodók érzévei, az anarchista bombák. Ilyen kemény gránitot csak isteni jóság lágyíthat meg. Lám, a világ ismét egy Messiásba helyezi minden reménységét!... Egykor leszállt már egy Messiás a tágas egekből; s hogy mindenki jól lássa, milyen küldetéssel érkezett, vigyázva egy istálló kapuján át lépett a világba. De milyen röviden időzött az emberek között! Egy szelíd késődélután szelíd beszédet mondott egy hegyen; mértékletes megrovásban részesítette a farizeusokat, az akkori *Le Boulevard* szerkesztőit; néhány ostorcsapást mért a kufár Efraimokra; majd a halál kapuján át, dicsfénytől övezve mindjárt el is szökött tőlünk, egyenest a mennyekbe! Isten imádni való Fia túlságosan is sietve tért meg Atyja házába! Azok az emberek pedig, akikre műve folytatását bízta, azonnal átadták magukat az Efraimok, a Trèves-ek, a *Le Boulevard* befolyásának, igen hamar megfélelmezve a hegyen és a Genezáreti-tónál hallott tanításról – lám csak, most ők bújnak bíborba, lesznek püspökök és pápák, szövetségre lépve az elnyomókkal, velük együtt uralkodva, hogy tartós birodalmat építsenek az éhezők s a hajléktalanok nyomorán! Újra kell hát kezdeni a megváltás munkáját. Jézus, Gautama vagy Krisna, vagy Isten valamely más kiválasztott gyermeke, aki egy szűz kebelén, Ázsia békés gyümölcsöseiben látja meg a napvilágot, neki kell újra leszállnia e szolgáló földre. Eljön-e vajon ő, az áhított? Lehet, hogy egy komor napkeleti király már föl is eszmélt, megpillantotta a csillagot, mirhát fogott királyi kezébe, s töprengve fölkapaszkodott tevéje hátára? Lehet, hogy e kemény város környékén, éjszaka, midőn Kajafás és Magdolna langusztát vacsorázik Paillardnál, már megfordult egy figyelmes szemű angyal, és lassú röpte közben kiválasztotta az istállót! Ki tudja, hogy valahol messze, már előre örvendő az isteni találkozónak, nem siet-e máris ügetve a tehén, nem siet-e ügetve a szamár, jóllehet nem ösztökéli őket pásztor?

– Tudod-e, Jacinto?

Nem, Jacinto nem tudta – és szeretett volna szivarra gyújtani. gyufát nyújtottam hercegemnek. Még körbejártuk a teraszt, s elhintettünk néhány sziklaszilárd gondolatot, mely tüstént szertefoszlott a levegőben. Aztán betértünk volna a székesegyházba – ám ekkor egy hájas, bársonysapkás sekrestyés jó erősen becsukta a kaput, melyen egy pap lépett ki, és fáradt, mintegy végleges és örökre szóló mozdulattal zsebébe temette öreg breviáriumát.

– Szomjas vagyok, Jacinto... Megszomjaztam ebben a nagy bölcsekedésben!

Leereszkedtünk a kegyes vásárrá átalakult lépcsőn. Töprengő barátom vásárolt egy képet, amely a székesegyházat ábrázolta. És már éppen felpattantunk volna a *viktóriá*-ra, amikor valaki nagyot rikkantott ránk meglepetésében:

– Nicsak, Jacinto!

Hercegem ugyancsak meglepődve tárta szét a karját:

– Nicsak, Maurice!

Avval már sietett is izgatottan az utca túloldalára, ahol a kávéház csíkos ponyvafelületén alatt egy természetes, hegyes szakállú férfiú kevergette az abszintjét, hátratolt szalmakalapban, selyemingére vetett, kigombolt ingkabátban, nyakkendő nélkül, mintha saját kertjében, árnyas padon pihenne éppen.

És ahogy megszorították egymás kezét, mindketten szerfelett csodálkoztak, hogy épp e nyári vasárnap délután, a Montmartre dombján hozza össze őket a véletlen.

– Ó, ami engem illet, én itthon vagyok! – kiáltotta jókedvűen Maurice. – Családi körben, papucsban... Három hónapja költöztem fel ide, az igazság csúcsaira... De te, a sík vidék és Izrael utcáinak profán lelke, te mit keresel itt, a szent dombon?

Hercegem Zé Fernandes barátjára mutatott:

– Barátom és én elzarándokoltunk a székesegyházhoz... Barátom, Fernandes Lorena... Maurice de Mayolle, régi jó bajtársam.

Mayolle úr (aki a Valois-házi Ferenc királyra emlékeztetett széles arcával és nemesen vaskos orrával) megemelte szalmakalapját. Majd egy széket odahúzva, ragaszkodott hozzá, hogy foglaljunk helyet egy abszint vagy egy *bock* erejéig.

– Igyál egy *bock*-ot, Zé Fernandes! – juttatta eszembe Jacinto. – Az imént még szomjan akartál halni!

Lassan megnyaltam pergamennél is szárazabb ajkaimat:

– Későbbre tartogatom a szomjamat, hogy vacsoránál majd jó hús borocskával olthassam!

Maurice néma csodálattal adózott bölcs előrelátásomnak. Aztán nyomban herceghez fordult:

– Három éve nem láttalak, Jacinto... Hogy lehetséges, hiszen Párizs számodra apró falucska, melyet keresztül-kasul jársz?

– Az élet, Maurice, ez a szerteágazó élet... Úgy bizony! Három év telt el azóta, hogy Lamotte-Orceléknél jártunk. Te még látogatod azt a szentélyt?

Maurice széles, megvető mozdulattal legyintett, mint aki egy egész világot ráz le magáról:

– Ugyan! Több mint egy éve faképnél hagytam azt az eretnek gyülekezetet... Fegyelmetlen társaság, Jacinto! Semmi állhatatosság, szédült diletantizmus, mindenféle kísérleti megalapozás teljes és nevetséges hiánya... Akkoriban, amikor te látogattad Lamotte-Orcelékat, a Parola 37-est és az Esményi Sört, mi volt éppen divatban?...

Lassan morzsolgatva bajusza szálaát, Jacinto kutatott az emlékeiben:

– Tudom is én!... Wagner volt a divat, és az Edda mitológiája, Raganarock és a Norma... Pre-raffaelita eszmék is bőven, aztán Montagna és Fra Angèlico... Erkölcs terén Renan tanítása.

Maurice vállat vont. Ó, hiszen mindez már a régmúlté, szinte ósdi ásatag! Amikor Madame de Lamotte-Orcel áthúzatta a bútorait sáfrányszín Morris-bársonnyal, melyen jókora articsókák díszeltek, Renan tanait már meghaladta az idő, úgy elfeledték, mint Descartes-ot...

– Ott voltál-e még az Én kultuszánál?

Hercegem derűsen sóhajtotta:

– Bizony, azt még magam is kultiváltam.

– Nagyszerű! Nos, mindjárt utána Hartmann és a tudattalan következett. Aztán Nietzsche, a szellemi feudalizmus... Majd Tolsztoj hódított, s vele a neo-coenobita lemondás rettentő dühe. Emlékszem még egy vacsorára, amelyen egy piszkos sörényű szláv madárijesztő is megjelent, villámló pillantásokat vetett szegény Arche grófnő dekoltázsára, majd vádlón feltartott ujjal hörögte: „Keressük a fényt, alacsonyan, odalent, a föld porában!” És a desszertnél az alázatosság és a szolgálat gyönyörűségére koccintottunk, méghozzá avval a Marceaux pezsgővel, melyet matilde jeles alkalmakkor jégbe hűtve és Szent Grál formájú kelyhekben szokott felszolgálni! Aztán Emerson következett... De a legkegyetlenebb csapás az ibsenizmus volt! Egyszóval, gyermekem, etikák és esztétikák valóságos Bábele. Párizs mintha megtébolyodott volna. Akadt néhány boldogtalan, aki már erősen hajlott a luciferizmusra. És egyik-másik szerencsétlen kis barátnőnk kis híján megszedítette a fallizmus, ez a misztikusan zagyva tanítás, amelyet szegény La Carte hirdetett, az, aki később elment fehér csuhás szerzetesnek, és most a sivatagban kódorog... Borzalom! És egy szép napon ez a tömeg egyszerre csak epedve veti bele magát a ruskinizmusba!

Jómagam erősen markoltam földre támasztott sétabotomat, s közben úgy éreztem, örvénylő szélviharba kerültem, s mindjárt megpattan a koponyám! Még Jacinto barátom is elképedve hebegte:

– A ruskinizmusba?

– Igen, a jó öreg Ruskin... John Ruskin tanaiba!

Okos hercegem megértette:

– Ó, igen, Ruskin!... „Az építészet hét lámpása”, „Vad olajfák koronája”... A szépség kultusza.

– Úgy van! A szépség kultusza – értett egyet Maurice. – De ekkor én már megcsömöröltem, alászálltam a csalóka fellegekből... Biztosabb, termékenyebb talajra léptem.

Lassan, lehunyt szemmel kortyolt az abszintból. Jacinto várt; finom metszésű orrának cimpái kitégultak, mintha alig várná, hogy végre beszippanthassa az újdonság nyíló virágának illatát:

– No, és aztán? És aztán?...

De a másik csak dűnnyögött, szétszórtan, akadozva, leplezkedőn:

– Ideköltöztem a Montmartre-ra... Itt lakik egy barátom, zseniális ember, aki bejárta egész Indiát... Élt a toddákkal, járt Garma-Khian és Dashi-Lumbo kolostoraiban, Urga szent magányában pedig Dzsedszen-Chutunál tanult... Dzsedszen-Chutu Gautama tizenhatodik megtestesülése, vagyis Bodhiszattva volt... Dolgozunk, keresünk... Nem foglalkozunk látomásokkal. Csak tényekkel, réges-régi élményekkel, amelyek talán Krisna korából valók...

S miközben sorolta e neveket, melyek ősi rítusok szomorú illatát árasztották, elhúzta székét az asztaltól, s fölállt. Ezüst- és rézpénzeket ejtett szórakozottan az asztalra, az abszint árát, és tekintetét Jacinto barátomon nyugtatva, ám egy másik látomásban elmerülve suttozta:

– Hiszen végül minden leegyszerűsödik az akarat legfelsőbb rendű átalakulására, amely az élet legmagasabb fokú megtisztulását hozza létre. Ebben rejlik a nagy hindu tanítómesterek minden tudománya és ereje... De az élet abszolút tisztaságát elérni, az ám a harc, az akadályokkal teli küzdelem! Nem elég a sivatag, sem az erdő, a tibeti csúcsok legöregebb temploma... De még így is sikerült igen különös eredményekre jutnunk, kedves barátom. Bizonyára ismered Tyndall kísérletét az érzékeny lángokkal... Ó, az a szegény vegyész, csak hogy kimutassa a hanghullámok rezgéseit, már-már bekopogott az ezoterikus igazság kapuján. De csak majdnem! Hisz mivel a tudomány, tehát az ostobaság embere volt, kívül rekedt, a lemezei meg a retortái

között! Mi messzebb jutottunk. Megbizonyosodtunk az *akarat hullámzásáról*. Egy láng, amely tőlünk háromméternyire lobogott, társam energiájának kisugárzása következtében, és parancsának engedelmessé a szemünk láttára hullámszerűen kezdett, majd lelapulva kúszott, aztán lángnyelveket bocsájtott ki magából, egy magas falat nyaldossott, majd dühödten és feketén felmordult, utána felegyenesedve, csöndben tündökölt, végül hirtelen ellobbant, s hamvába holt!

A különös férfi hátratolt kalapban, mozdulatlanul, széttárt karral, döbbenet meredt maga elé, mintha a felidézett csoda újra ámulatba, önkívületbe ejtette volna. Majd gyorsan visszanyerve könnyed, derűs kedvét, lassú mozdulattal cigarettára gyújtott:

– A napokban benézek hozzád a 202-esbe, Jacinto, ebédeljünk együtt, elviszem a barátomat is. Csak rizst, kevéske salátát és gyümölcsöt eszik. Majd beszélgetünk... Neked volt egy példányod a *Sefer-Zerijah*-ból, meg a *Targum d'Onkelus*-ból. Szeretnék belelapozni ezekbe a könyvekbe.

Kezet fogott hercegemmel, elköszönt döbbszemélyemtől, és derűs nyugalommal, hátratolt kalapban, zsebre dugott kézzel vágott neki a csöndes utcának, ahogy egy természeti ember mozog természetes dolgok között.

– Ó, Jacinto! Ki ez a varázsló? Mesélj!... Ki ez, a szentséges Atyaisten szerelmére?

Miután helyet foglalt a *viktória*-ban és megigazította nadrágja élet, hercegem tömören tájékoztató. A nagyon gazdag, nagyon intelligens, nemes és hűséges fiatalember az ősi Mayolle-ház sarja, az egykori Septimania hercegeinek leszármazottja volt... És barátom megszokott ásitásával tette hozzá:

– Még hogy az akarat legfelsőbb rendű átalakulása!... Teozófia, ezoterikus buddhizmus... Becsvágatok, csalódások... Már kipróbáltam... Merő unalom!

Szótlanul keltünk át a morajló Párizson a füledten puha nyári szürkületben, hogy aztán a Bois de Boulogne-ban, a Pavillon d'Armenonville-ban vacsorázzunk, ahol a cigányok, mihelyt megpillantották Jacinto-t, rázendítettek a „Charta Himnuszá”-nak szenvedélyes és epekedő dallamára, amely fájdalmas, zaklatott csárdás-ritmusokban teljesedett ki.

Élvezettel hajtogattam szét a szalvétámat:

– Ide hát avval a jéghideg borocskával rendkívüli szomjam csillapítására! Szavamra, igazán megszolgáltam érte, oly pompásan bölcselkedtem!... És úgy hiszem, végleg sikerült Jacinto doktor szívében elültetnem az egészséges iszonyodást a város iránt!

Hercegem, bajuszát morzsolgatva, átfutotta a borok jegyzékét, míg a pohárnok töprengőn tiszteletteljes arccal várakozott:

– Tétessen jégre két palack St. Marceaux pezsgőt... De még előtte, egy öreg Barsacot, épp csak kissé hűtve... Eviani vizet... Nem, Bussangit! Jobban mondva, Evianit és Bussangit is! Mindenek előtt pedig egy *bock*-ot.

Aztán, ásítózva, komótosan kigombolva könnyű felöltőjét:

– Nos, kedvem támadt házat építtetni a Montmartre-on, a tetején csupa üveg és vas kilátóval, ahol délután megpihenhetnék, s uralhatnám a várost...

VII.

Frissítő, vigasztaló esővel ért véget a július – én pedig azt forgattam a fejemben, hogy végre tényleg elzarándokolok Európa nagyvárosaiba, hiszen, hála a meglepetéseknek, melyeket a világ és a test tartogatott a számomra, már tavasz óta halogattam ezt a tervemet. De Jacinto hirtelen unszolni kezdett, azt követelve az ő Zé Fernandes barátjától, vagyis tőlem, hogy kísérem el délutánonként Madame d’Oriolhoz! És én megértettem, hogy hercegem (akárcsak az isteni Akhilleusz, aki sátrában, a fehér, unalmas és engedelmes Briseisz mellett sosem vált meg Patroklosztól) arra vágyik, hogy a szerelem rejtekén maga mellett tudhassa a megnyugtató, segítőkész barátságot. Szegény Jacinto! Az volt a szokása, hogy telefonon mindjárt reggel megbeszélte Madame d’Oriollal, mikor kerüljön sor az aznapi nyugalmas, édes légyottra. Így látogatásunk sosem érte váratlanul a finom hölgyet, ő pedig mindig egyedül fogadott minket rue de Lisbonne-i lakása társalgójában, ahová Jacinto és én alig fértünk be, s fulladoztunk az összevisszaságban, a virágkosarak, arany füzérek, japán szörnyek, száz porcelán tárgyak kecses törekenysége, az álmosító pamlagok lábánál leterített vadállati bőrök és a hívogatón, epedőn csábos alkóvok között, melyeket aubussoni spanyolfalak segítségével alakítottak ki... A hölgy fehér lakkfestékkel lefestett, bambusz karosszékben üldögélve, indiai verbénával illatosított párnák közt, ölében pihenő regénnyel várta barátját, némileg passzív, szelíd tétlenséggel, amelyről mindig a távoli napkelet s egy hárem jutott eszembe. A friss Pompadour-selymekből ítélve azonban versailles-i márkinő is lehetett volna, aki bizony belefáradt a nagy évszázad tündöklésébe; máskor, ha sötét brokátokat és ékkövekkel kirakott, széles övet viselt, olyan volt, mint egy velencei hölgy, akit a dogénak szántak. Betolakodásom e meghitt délutánokba egy csöppet sem zavarta – éppen ellenkezőleg, hiszen szert tett egy új vazallusra és két új szemre, amely őt csodálhatja. Hamarosan az ő „cher Fernandez”-e lettem!

És amint szétnyitotta friss sebre emlékeztető, pirosra festett ajkait, és elkezdett csicseregni – minket máris rabul ejtett Párizs mormolása, suttogó titkai. Csak saját személyéről tudott csacsogni, mely egész osztályának összegzése volt, valamint saját létélményéről, mely az ő Párizsának tömör kivonatát adta: – az ő léte pedig, amióta férjhez ment, másból se állt, mint hogy magasrendű tudománnyal csinosítsa szépséges testét; tökéletesen lépjen be bármely szalonba és ott tündököljön; kelmék közt válogasson és elmélázva tanácskozzék az előkelő szabóval; a Bois de Boulogne-ban kocsizva úgy üljön *viktória*-jában, mint egy viaszbábu; mély dekoltázsokban mutogassa fehérre púderezett nyakát s keblét; roskadozó asztaloknál szalonka-combot csipegessen; zsúfolt bálokon utat nyisson magának a tarka tömegben; túltömjénezett hiúsággal térjen nyugovóra; reggeli csokoládéját szürcsölgetve átfussa a *Figaro* társasági és visszhangrovatát; s olykor halk mormolással a férjére is felfigyeljen: „Ó, te vagy az?...” Ezen kívül alkonyatkor, a pamlagon, rövid sóhajok valakinek a karjaiban, akihez hű volt. Ebben az évben az én hercegemnek jutott a pamlag. A hölgy pedig mosolyogva teljesített minden kötelességet, amelyet a város és a kaszt rárótt. Annyit mosolygott már, amióta férjhez ment, hogy a szája sarkában megjelent két kitörölhetetlen ránc. Azonban sem a lelkében, sem a bőrén nem mutatkozott más jele a fáradtságnak. Látogatásairól vezetett naplójában ezerháromszáz név szerepelt, egytől-egyig a nemesség köréből. E ragyogó társasági hajlam mellett azonban módot talált rá, hogy elhelyezzen az agyában (ahová egész bizonyosan behatolt némi púder is, mely a leányintézeti napok óta mindig beakartarta a homlokát) néhány alapeszmét. Politikában az uralkodókat pártolta; minden

más „rémség”, a köztársaság, a szocializmus, a mosdatlan demokrácia gondolatát nevetve, legyezőjét meglegyintve hessentette el. A nagyhéten komor töviskoronát tűzött kalapjának csipkéi mellé – hiszen e napok a jó házból való lények számára a bűnbánat s a fájdalom napjai. És bármely könyv olvastán, bármely kép láttán pontosan azt érezte, és azt az elmés ítéletet fogalmazta meg, amelyet az ő világában és éppen akkor elegáns volt megfogalmazni és érezni. Harminc éves volt. Sosem gyötörte viharos szenvedély. Kérlelhetetlen rendszerességgel jegyezte fel minden kiadását egy tengerzöld plüssbe kötött számlakönyvbe. Legbensőbb vallása (mely sokkal őszintébb volt, mint a másik, vagyis az, amely minden vasárnap a S. Philippe du Roule templomba vitte) a rend volt. Télen, mihelyst a szeretni való városban a hajléktalan gyermekek egymás után fagytak meg a hidak alatt – ő meghatott gondossággal csomagolta elő korcsolyázáshoz használatos ruháit. És előkészítette a jótékonykodás közben viseltekét is, hiszen jóságos volt, és látogatta a bazárokat, hangversenyeket és tombolókat, feltéve, hogy „magafajta” hercegnők védnökségével rendezték meg őket. Tavasszal aztán módszere-sen, és kitartó alkudozás kíséretében eladta egy zsidónőnek a téli köpenyeit. Párizs a párizsiasság legpompásabb virágát csodálta benne.

Nos, e lágy, finom virág illatát szíva töltöttük a júliusi délutánokat, míg más virágok tespedten, porosan kornyadoztak, fonnyadtak. Mégis úgy tetszett, Jacinto nem leli meg e virág bensőséges illatában azt a bizonyos lelki békét, amely minden fárasztó dolgok között az egyetlen, mely sosem fáraszt. Már oly türelmes lassúsággal kaptatót föl a Madame d’Oriol lakosztályába vezető, csöppet sem meredek, üde pálmákkal szegélyezett lépcsőn, ahogy az ember a Kálváriára megy föl, legyen az bár a legpuhább szőnyeggel borítva. Az étvágygerjesztő teremtes odaadó buzgalommal próbálta szórakoztatni vendégét, úgy bontván ki előtte lázas csapongását, akár egy páva farktol-lainak legyezőjét, szegény hercegem azonban ilyenkor csak tépdeste legörbülő bajszát, s maga is oly görbe testtartást vett fel, mint aki egy rigófüttyös májusi reggelen sötét templomban kuksol, s egy hercegért mondott gyászmisén hallgatja a hívők válaszé-nekét. A csókban pedig, melyet búcsúzáskor lehelt drága barátnője kezére, mindig derű és megkönnyebbülés bujkált.

Másnap koradélután azonban, ha már eleget kószált a könyvtárban és a dolgozós-zobában, kíváncsiság nélkül maga elé húzta a telegráf papírcsíkját, ernyedt üzeneteket hagyott telefonon, körbehordozta csüggedt tekintetét a harmincezer könyv mérhetetlen tudáshalmazán, beletúrt az újságok s folyóiratok dombnyi kupacába, végül mégis engem hívott, és míg arcára kiült az újfent vállalt hőstett szomorú lustasága:

– Elmegyünk Madame d’Oriolhoz, Zé Fernandes? Hat-hét teendő is felírtam mag-nak mára, de képtelen vagyok, oly unalmas! Menjünk Madame d’Oriolhoz... Nála legalább néha egy kis frissességet és békét is találunk.

És egy ilyen délután történt, amikor hercegem oly kétségbeesetten keresett „egy kis frissességet és békét”, hogy a lágyan emelkedő lépcsőn, a pálmácskák között öss-zetalálkoztunk Madame d’Oriol férjével. Már ismertem – mert Jacinto egy este meg-mutatta nekem a Grand Cafében, ahol éppen a Moulin Rouge táncosnőivel vacsorázott. Kövérkés, dologtalan fiatalember volt, nyersfehér, akár a szalonna, már tekintélyes tar-folttal a fején, mely kellőképpen fénylett is, hiszen szüntelenül simogatta gyűrűkkel megrakott, kövér ujjával. Ezúttal azonban vörösen, feldúltan közelgett, dühödten rán-cigálva föl a kesztyűjét. Jacinto előtt megtorpant – és kezét sem nyújtva, a lépcsőpihenő felé intett:

– Az emeletre igyekszik? Rettentő rossz kedvében fogja találni Jeanne-t... Borz-almasan hajba kaptunk.

Elkeseredve rántott még egyet a már felfeslett, szalmaszínű kesztyűn:

– Külön élünk, ki-ki úgy, ahogy neki jól esik, ragyogó! De mindenben kell legyen mérték és forma... Az én nevemet használja, nem tűrhetem, hogy Párizsban, egész Párizs tudtával a lakáj legyen a szeretője. Szerető a mi köreinkből, üsse kő! De egy lakáj, azt már nem!... Ha cselédekkel akar hálni, költözzön csak vidékre, az Isten háta mögé, corbelle-i birtokára. És ott akár az állatokkal is!... Hát ezt mondtam neki! Úgy támadt rám, mint egy fenevad.

Ekkor végre kezét rázott Jacinto-val, aki mégiscsak „az ő köreiből való” volt, és ledübörgött a virágdíszes, nemes ívű lépcsősoron. Hercegem mozdulatlanul, lehajtott fejjel állt ugyanazon a lépcsőfokon, és lassan simogatta lecsüngő bajszának szálait. Aztán rám nézett, úgy, mint aki rettentően telítődött mindenféle csömörrel, s így már nem maradt benne hely egyetlen új csömörnek sem:

– Azért fölme gyünk, nem?

Ekkor végre útnak indultam, boldogan, hogy oly nagyon áhított zarándoklatom során felkeressem Európa nagyvárosait.

Utazni fogok!... Utaztam. Harmincnégyszer csomagoltam ki, s csomagoltam össze sietve, fújtatva, vörösen égő arccal. Tizenegyszer töltöttem a napot vasúti kocsi-ban, por- és füstfelhőben fulladozva, hörögve, verejtékezve, minden állomáson leugorva a vonatról, hogy kétségbeesetten szürcsöljek langyos limonádékat, melyek egészen megbolygatták a zsigereimet. Tizennégyszer másztam föl kimerültségtől rogyadozva szállodák ismeretlen lépcsőjén egy szobainas nyomában; és hordoztam körbe bizonytalan pillantásomat egy ismeretlen szobán; furcsálltam ismeretlen ágyat, ahonnan álmomból felriadva pattantam ki, hogy ismeretlen nyelveken tejeskávét kérjek, melynek lóbab íze volt, vagy kádfürdőt, melyet iszapszagúnak éreztem. Nyolcszor voltam kénytelen visszataszító utcai civakodásba bocsájtkozni kocsisokkal, akik ki akartak fosztani. Elvesztettem egy kalapdobozt, tizenöt zsebkendőt, három hosszú alsót és két bokacipőt, egy fehérét meg egy lakkot, mindkét párból a jobblábast. Harmincnál is több kerek asztalnál vártam bánatosan, hogy rendelésem nyomán megérkezzék a *boeuf-à-la mode*, persze már hidegen, dermedt mártással – s hogy a pincér kihozza az üveg bordóit, melyet kóstolás után elkámpicsorodva küldtem vissza. A gránit s a márvány hús félhomályában, tisztelettudó, halk léptekkel huszonkilenc katedrálist látogattam meg. Ernyedten, tarkómban tompa fájdalommal tizennégy múzeum száznegyven termét jártam be, melyeket a mennyezetig elleptek a Krisztusok, hősök, szentek, nimfák, hercegnők, csaták, építmények, zöld növények, meztelen idomok kátránfestékek festett sötétlő foltjai, s a mozdulatlan formák szomorúsága!... Legszebb napom az volt, amikor a rendíthetetlenül ömlő velencei esőben összetalálkoztam egy lángoló orrú, öreg angollal, aki Porto-ban lakott, és ismerte Ricardo-t, José Duarte-t, Bom Successo vikomtját, és a boavista-i citromfákat... Elköltöttem hatezer frankot. Utaztam.

Végül, egy áldott októberi reggelen, az első hideg, ködös őszi napon elérzékenyült izgalmammal pillantottam meg 202-esem még összehúzott selyem függönyeit! Átkaroltam a portás vállát. Az emeleten, ahol ugyanolyan langyos, puha levegő fogadott, mint amelyet Firenzében hagytam, jól megropogtattam a kitűnő Tücsök csontjait:

– Hát Jacinto?

Magas, ragyogó gallér mögül szállt fel az érdeemes néger suttogása:

– A nagyságos úr már fent van... Nyűgös, rosszkedvű. Későn jött haza Loches hercegné báljából. Mademoiselle de Loches eljegyzése volt... Lefekvés előtt még ivott egy jeges teát... És fejét vakargatva csak azt hajtogatta, „Eh! micsoda unalom! Eh! micsoda unalom!”

A fürdő és a csokoládé után, tíz óraker, kellemesen beburkolózva a jó meleg bársony köntösbe, kitért karral rontottam be hercegem szobájába, alig várva, hogy megölelhessem:

– Ó, Jacinto!

– Ó, nagy utazóm! . . .

Kibontakozva a kiadós ölelésből hátraléptem, hogy szemügyre vegyem barátom arcát – és benne a lelkét. Szinte eltűnt mályvaszín, nyusztprémmelel szegett köntösében, bajuszának szálai hervadtan csüngtek, mélyebbnek tűntek a ráncái, széles válla erőteljesen esett előre; barátom mintha máris meggörnyedt volna az előtte álló nyomasztó, zsarnoki nap súlya alatt. Mosolyogtam, hogy ő is mosolyogjon:

– Derék Jacinto barátom. . . Hogy teltek napjaid?

Nagy nyugalommal válaszolt:

– Akár egy halottnak.

Könnyű kis kacagást erőltettem, mintha az ő baja is könnyű volna:

– Unatkoztál, igaz-e?

Hercegem a legyőzöttek végtelenül beletörődő mozdulatával oly végtelenül fáradt „Ó”-t hallatott – hogy szánakozva ismét megöleltem, magamhoz szorítottam, így juttatván neki is egy részt abból a biztos, tiszta boldogságból, mellyel az Úristen megajándékozott!

E naptól kezdve Jacinto világosan és egészen nyíltan kimutatta Zé Fernandes barátja előtt mindazt a telítettségig felgyülemlett csömört, melyet a pusztalelézés keltett benne. Minden érdeklődése, akárcsak minden erőfeszítése, valójában arra korlátozódott, hogy megvizsgálja és megfogalmazza e csömört – reménykedve, hogy amint jól megismeri az eredetét és a hatásfokát, azonnal úrrá is lehet rajta. Szegény Jacinto-m, voltaképpen nem túl szórakoztató komédiát adott elő, melyben egy búskomorságban szenvedő szereplő szakadatlanul igyekszik megfejteni önnön búskomorságát! Okoskodásában mindig abból a tagadhatatlan sziklaszilárd tényből indult ki, hogy az ő különleges, jacinto-i létformája rendelkezik minden olyan érdekes tényezővel és könnyebbéssel, amely csak lehetséges a XIX. században, egy olyan ember életében, aki nem lángelme, és nem is szent. Valóban! Jóllehet étvágyát eltompította az immár tizenkét éve fogyasztott pezsgő s a dús mártások, mégis megőrizte hegyvidéki fenyőhöz méltó, szálfakeményességét; értelmének fénye nem vált reszketőssé, és nem szennyezte korom foltja; a jó portugál föld és néhány megbízhatóan működő társaság mindig pontosan róttale számára a kellemesen megnyugtató száz millió reist; miközben őt magát s személyét mindig aktív, mindig hűséges rokonszenvvel övezte a különben oly szeszélyes és csúfondáros város; a 202-es telis-tele volt mindenféle kényelemmel; végül, szívbéli keserűség sem kínoztá hercegemet – mégis maga volt a testet öltött szomorúság. Miért? . . . És innét káprázatos bizonyossággal szökkent ahhoz a végkövetkeztetéshez, hogy az ő szomorúsága, ez a szürke kámsza, mely mint szemfedő borítja a lelkét, nem az ő egyéni Jacinto-ságából ered – hanem magából az életből, abból a sajnálatos, retentő tényből, hogy él! És így hullott mélységes borúlátásba az egészséges, értelmes, dúsgazdag s népszerű Jacinto.

S milyen ingerült volt ez a borúlátás! Mert (mint állította) ő arra született, hogy oly természetesen derűlátó legyen, akár egy veréb vagy egy macska. És tizenkét esztendőskoráig, vagyis amíg káprázatosan elkényeztetett kis lény volt, akít a széltől is óvtak, s mindig telerakták a tányérját, sosem érzett fáradtságot, búskomorságot, bosszúságot vagy szánalmat – és oly érthetetlenek voltak számára a könnyek, hogy már-már bűnös dolognak látszottak. Csak amikor felnőtt, és az állati létezésből átlépett az emberibe,

akkor kezdett erjedni benne a szomorúság kovásza, mely az első kíváncsiságok tülekedésében sokáig ki sem fejlődhetett, később azonban egyre inkább elhatalmasodott rajta, birtokába vette őt, s oly lényegi alkotóelemévé vált, mint az ereiben csorgó vér. A szenvedés tehát elválaszthatatlan az élettől. A szenvedés oly különböző, akár az emberi sorsok. A hatalmas emberi tömegekben elkeseredett harc képét ölti, melyet a kenyérért, a fedélért, a tűzhelyért vívnak; a magasabb rendű szükségletek kielégítéséért küzdő osztály a csalódások keserűségében tapasztalja meg, midőn kielégítetlen marad a képzelet, és a büszkeség akadályba ütközik; az ő esetében, aki bővelkedik mindenféle javakban, de nincsenek vágyai, csömörként mutatkozik meg. Testi nyomor, az akarat kínjai, az értelem fényűzése – íme, az élet! S most, alig harminchárom évesen arra ítéltetett, hogy az ásítózás legyen a fő foglalkozása, míg csüggedt ujjakkal simítja végig arcát, lehajtott fejének bőre alatt kitapintva koponyája csontjait.

Hercegem ekkor kezdte el szenvedélyesen olvasni a pesszimizmus összes költőjét és összes gondolkodóját, a salamoni *Prédikátor Könyvé*-től Schopenhauerig. Olvasmányaiiban megtalálta annak megnyugtató bizonyítékát, hogy baja nem szűkkeblűen jacinto-i – hanem igenis nagyszabású módon, egyetemes törvényből következik. Az élet már négyezer évvel ezelőtt, a messi Jeruzsálemben, a legnagyobb gyönyörűségek közepette is csak káprázat volt. Már a páratlan, istenien bölcs uralkodó, a leghatalmasabb győző, a legnagyobb építő is unatkozott, ásított zsákmányszerző hódításai közepette, templomainak új márványai, háromezer ágyasa és a királynők között, akik Etiópia legtávolabbi rejtekeiből jöttek el hozzá, hogy ő, a király megtermékenyítse őket, s méhükben isten fogadjon! Nincs új a nap alatt, és a dolgok örök ismétlődése egyben minden rossz ismétlődése is. Minél többet tud az ember, annál inkább szenved. És egyaránt porból vétetett az igaz meg a gonosz, és mindkettő porrá lesz. Jeruzsálemben vagy Párizsban, a tünékeny por felé törekszik minden! És ő, aki a 202-ben gubbasztott, azért sínylődött, mert ember volt, s mert élt – akárcsak arany trónusán, négy arany oroszlánja között Dávid felséges fia.

Nem vált meg hát a *Prédikátor Könyvé*-től. És úgy járta Párizst, hogy *coupé*jában mindig ott volt salamon, fivére a fájdalomban, akivel együtt ismételhette mindegyre a reménytelen kiáltást, a legnagyobb emberi igazságot – „Vanitas Vanitatum!” Hiúság minden! Máskor már reggel a pamlogon heverve, selyem köntösben találtam, amint egészen elmerül Schopenhauerben – mialatt a szőnyegen térdeplő pedikűrös tisztelettel s hozzáértéssel reszeli lábán a körmöket. Mellette a kisasztalkán szász porcelán csésze, tele mokkakávéval, melyet sivatagi emírek küldtek neki, s melynek erejével, aromájával sosem tudott betelni. Olykor mellé ejtette a könyvet, s együttérző pillantást vetett a pedikűrösre, mintha azt kutatná, vajon őt miféle kín gyötri – hisz az élet minden formájának megfelel valamilyen szenvedés. Bizonyára a tény, hogy örökké idegen lábakkal kell foglalkoznia. . . És amikor a pedikűrös felállt, Jacinto testvéri mosollyal bocsájtotta el – „Isten vele, barátom”, mondta, de úgy, hogy az „Isten veled, fivérem!”-et jelentett.

Ez volt csömörének ragyogó, pompásan szórakoztató szakasza. Jacinto végre hálás elfoglaltságot talált az életben – átkozni az életet! S hogy minél több, a lehető legszínesebb, legokosabb, legtisztább formában átkozhassa, a fényűzés új elemeivel gazdagította saját életét, szellemileg új területek iránt érdeklődött, sőt, még emberbaráti felbuzdulást is mutatott, és újszülött kíváncsisággal fordult a természetfeletti erők felé.

Ezen a télen káprázatos fényvel tündökölt a 202-es. Heliogabalus nyomán ekkor rendezte meg Jacinto a „színes lakomák”-at, éppen úgy, ahogy a *Császárok történetében* el van beszélt: fenséges rózsaszín vacsorára hívta barátait, ahol minden rózsás színben játszott, a falak, a bútorok, a fények, az edény, az üvegtárgyak, a fagyaltok, a pezsgők, sőt (az ínycukonyha találékonysága jóvoltából) még a halak, a húsok és

a zöltségek is, s mindezt rózsaszín libériás, rózsaszínű púderrel bepúderezett lakájok szolgálták fel, miközben odafentről, a rózsaszínű selyemből alkotott álmennezeetről üde rózsaszírmok hullottak alá... A város ámulva kiáltott fel: „Bravó, Jacinto!” Hercegem pedig, a csillogó estély végeztével, csípőre tett kézzel megállt előttem, és győzedelmesen kiáltotta: „No, ugye? Micsoda unalom!...”

Aztán az emberbarát korszak következett: menhelyet létesített magányos öregek számára vidéki, kertes környezetben, egy másikat pedig a Földközi-tenger partján, gyengeelméjű gyermekeknek. Aztán Dorchas ezredes és Mayolle, valamint Mayolle hinduja segítségével elmélyedt a teozófiában: nagyszabású kísérleteket rendezett, hogy megbizonyosodjék a mozgásképeség tárgyiasulásának titokzatos jelenségéről. Később elkeseredetten bekötötte a 202-esbe a *Times* telegráf-kábeljeit, hogy dolgozós-zobájában, mint valami szívben, ott lüktessen egész Európa társasági élete.

De akárhány erőfeszítést tett az elegancia, az emberbaráti elkötelezettség, a társasági élet vagy akár az örökké faggatózó emberi értelem érdekében, mindig visszatért hozzám, jókedvűen hadonászva, győzedelmes kiáltással: „No ugye, látod, Zé Fernandes? Micsoda unalom!” Avval előkapta a *Próféta Könyvé*-t, Schopenhauert, és a pamlagon elnyúlva kéjesen ízlelgette, mint vágnak egybe a tanok és a tapasztalat. Volt hite – a pesszimizmusé, melynek gazdag, igyekvő apostolául szegődött, s így mindent elkövetett, méghozzá ragyogó pompával, hogy bebizonyítsa hite igazát! Szegény hercegem, bizony sok mulatsága volt abban az évben!

Tél elején azonban nyugtalanul tapasztaltam, hogy Jacinto már nem lapozgatja a *Próféta Könyvé*-t, és elhanyagolja Schopenhauert. Úgy tetszett, sem az estélyek, sem a teozófia, sem a menhelyek, de még a *Times* drójtjai sem tudták felkelteni barátom érdeklődését, hiába igazolták dicsőn az ő hitét. Hálátlan, szűkre szabott szerep jutott neki: immár újból csak lehajtott fejjel ásítózott, míg erőtlen ujjaival végigsimított az arcán, koponyáját tapintva. Szakadatlanul úgy utalt a halálra, mintha az a szabadulást jelentené. Sőt, egy délután, a könyvtár búskomor félhomályában üldögélve, még lámpagyújtás előtt, bizony eléggé rám ijesztett, amikor fagyos hangon gyors, fájdalommentes halálnemekről beszélt, amilyen például az óriási villanyos elem segítségével mérhető villanyütés, vagy a jótékony gyorsasággal gyilkoló ciánsav. Az ördögbe! A borúlátás, amely elegáns eszmeként tűnt föl hercegem gondolkodásában – most hirtelen magát az akaratot támadta meg!

Ekkor már egész mozgása olyan volt, mint a járomba fogott, ösztökével hajtott, oktalan ökör ballagása. Már nem várt boldogságot az élettől – sőt, az önsajnálatot is elhagyta, amiért az élet csak csömört vagy fájdalmat tartogat. „Minden mindegy, Zé Fernandes!” És erkélyére kilépve ugyanolyan könnyel fogadott volna el egy uralkodói koronát, melyet a nép ajánl föl neki, mint amilyen szenttelenül vetette volna bele magát egy lyukas karosszékbe, hogy ott heverjen némán. Mivel minden haszontalan volt, és nem vezetett sehová, csak még nagyobb csalódáshoz, ugyan mit számíthatott, hogy fékevesztett tevékenykedéssel vagy a legunottabb mozdulatlansággal töltjük az időt? Állandó mozdulata, melyet bosszantónak találtam, a vállvonogatás lett. Ha két eszme, két út, két étel közül kellett választania, vállat vont! Kit érdekel?... És legkisebb mozdulatát is, akár gyufát gyújtott, akár újságot hajtott szét, oly vigasztalan búval kísérte, hogy úgy tetszett, mintha az ujjá hegyétől a lelkéig egy láthatatlan kötél hurkai kötnék gúzsba minden egyes porcikáját.

Igen kellemetlen emlékként idézem föl születésnapját, január 10-ét. Korán reggel, egy levélke kíséretében, virágkosarat kapott Madame de Trèves-től, amelyet kaméliák, azáleák, orchideák és gyöngyvirágok töltöttek meg. Csak ez a kényeztető figyelmesség

juttatta eszébe a jeles napot. A virágszirmokra fújta cigarettája füstjét, és vontatott, gúnyos vihogással dűnnyögte:

– Nos, hát már harmincnégy éve, hogy ebben az unalomban élek?

S mert javasoltam, hogy telefonáljunk a barátainknak, s hívjuk meg őket a 202-esbe, hogy koccintsanak pezsgővel az egészségére – ő orrát húzva és viszolyogva utasította el ötletemet. Ó! Azt már nem! Milyen rettentő megpróbáltatás!... És még Tücsöknek is szólt:

– Ma senkinek sem vagyok Párizsban. Vidékre utaztam, Marseille-be mentem... Meghaltam!

Iróniája még az ebédnél sem szünetelt az egyre csak érkező levélkék, sürgönyök, borítékok láttán, melyek dombbá nőttek az ébenfa asztalon, mintha csak a város iránta való megbecsülését fejeznék ki. A csinos kosárcákban érkezett, csinos szalagokkal ékes virágokat olyan csokrokhoz hasonlította, amelyeket síremlékekre szoktak tenni. És csupán Efraim ajándéka keltette föl az érdeklődését egyetlen pillanatig, egy ravasz kis asztal, amely le tudott ereszkedni a szőnyegig vagy ellenkezőleg, egészen a plafonig nyújtózkodott – ugyan minek, szentséges Úristen?

Mivel ebéd után is egyre csak komoran esett az eső, ki se mozdultunk a 202-esből, hanem a kandallónál melengetve a lábunkat csak ültünk a lusta csöndben. Én végül boldogító álomba merültem. Tücsök sietős léptei ébresztettek föl... Jacinto a karosszékbe süppedve, kezében ollóval egy papírdarabot nyesztelt! És én sohasem szántam annyira ezt a jóbarátomat, aki ifjúkorában fáradságos munkával kívánta felhalmozni elméjében az Arisztotelész óta megfogalmazott filozófiai elveket, összegyűjteni a Teramenész óta megvalósított emberi találmányokat, mint éppen ezen a születésnap délutánon, amikor az elképzelhető legnagyobb mérvű civilizációtól körülvéve, miáltal az élet gyönyöreit a legnagyobb mértékben élvezhetné, saját otthonában oly jelentéktelenné zsugorodik, hogy ollóval papírkivágásokat készít!

Tücsök a nagyherceg ajándékát hozta – egy cédrusfával bélelt ezüst dobozt, amelyet értékes tea töltött meg, leveleit egyenként szedték tiszta szűz kezek Kiang-Szu termékeny ültetvényein, majd karavánok szállították Ázsián át ereklyét megillető tisztelettel. Ekkor, hogy kimásszunk kábult állapotunkból, eszembe jutott, hogy ihatnánk az isteni teából – ez az elfoglaltság tökéletes összhangban volt a szomorú délutánnal, az üveget mosó esővel s a kandallóban táncoló, fényes lánggal. Jacinto beleegyezett – egy komornyik máris odatolta Efraim asztalát, hogy kipróbáljuk praktikus fűrfangjait. Csakhogy hercegem, miután nagy elképedésemre fölmagasította, hiába folytatott kétségbeesett, verejtékes küzdelmet a rugókkal, nem tudta elérni, hogy az ördögös asztalka ismét használható, emberi magasságba süllyedjen. A komornyik elvitte hát, azon magas állapotában, akár egy állványt, mely a maga valóságosságában kizárólag Adamastornak, az óriásnak felelt volna meg. Aztán megérkezett a teásdoboz, a kannák, szeszes égők, teaszűrők, szűrőbetétek, egyszóval mindaz a tekintélyes felszerelés, persze ezüstből, amely egy szertartás fenségével ruházta föl a nénikém otthonában még oly egyszerű és kedves *teázás* aktusát. Minthogy barátom előre felhívta figyelmemet a kiang-szui tea nagyszerűségére, hódolattal emeltem ajkaimhoz a csészét. Színtelen, mályva- és hangyaízű folyadék volt benne. Jacinto belekóstolt, kiköpte, átkozódott... Nem ittunk teát.

Újabb töprengő csönd után lángokba vesző tekintettel suttoztam:

– No, és a tormesi munkálatok? A templom... Van-e már új templom?

Jacinto ismét kezébe vette az ollót meg a papírt:

– Nem tudom... Nem kaptam újabb levelet Silvério-tól... Fogalmam sincs, hol lehetnek a csontok... Micsoda gyászos történet!

Aztán eljött a lámpagyújtás és a vacsora ideje. Tücsök közvetítésével nagy tál édes tejberizst rendeltem mesteri szakácsunktól, s hogy fahéjból rakja ki rá Jacinto nevének kezdőbetűit és az ünnepelt dátumot, szülőházánk kedves szokása szerint. És hercegem, amikor átfutotta az elefántcsont lapocskát, amelyre, mint mindig, most is piros tintával írták föl a menüt, forrón dicsérő szavakkal illette a régimódi ötletet:

– Tejberizs! Két *j*-vel van írva, de nem fér kétség hozzá... Kiváló gondolat! Ősidők óta nem ettem tejberizst! Nagyanyám halála óta.

De amikor győzedelmesen bevonult a tejberizs, ó, minő bosszúság! Monumentális alkotás volt, művészi csúcsteljesítmény! Az egyiptomi piramisnak megformázott rizshegy cseresznye-szirupból emelkedett ki, és igazából ki sem látszott az aszalt gyümölcsök tömege alól, mely egészen a csúcsaig beborította, ott pedig egy csokoládéból és jegelt mandaringerezdekből alkotott grófi korona egyensúlyozott! És a tálca peremén virító kezdőbetűk meg a dátum, melyek oly szépen s komolyan mutattak volna egyszerű fahéjból, csokoládéval bevont ibolyából készültek! Néma borzadályal toltuk el magunktól a zuhlott fogást. És Jacinto, fölemelve pezsgővel telt poharát, úgy dünyögte, mint egy pogány temetésen:

– *Ad manes*, halottainkra!

Visszamentünk a könyvtárba, hogy vidám kandallótűznél fogyasszuk el a kávé. Odakint úgy üvöltött a szél, mint elhagyatott, puszta hegyvidéken: a vízzel elárasztott ablaküvegek remegtek a haragos eső csapásai alatt. Micsoda gyötrelmes éjszaka a tízezer párizsi földönfutónak, akinek se kenyere, se fedél a feje fölött! Az én falumban, a domb s a völgy között talán ugyanígy tombol a vihar. De ott minden szegény a maga fedele oltalmában, színültig rakott kelkáposztás lábasa mellett, köpenyébe burkolózva üldögélhet a tűzhely melegénél. És akiknek még tűzifájuk és kelkáposztájuk sincsen, azoknak ott van João das Quintás vagy Vicência néni vagy a plébános úr, akik név szerint ismernek minden szegényt, és számolnak is velük, amikor a szekér fáért megy az erdőre, és amikor a sütnivalót beteszik a kemencébe. Ó, kicsiny Portugália, te még jól bánsz azokkal, akik maguk is kicsik!

Felsőhajtottam, Jacinto nyújtózkodott. Végül ernyedten lapozgatni kezdtük az ezüsttálcan tornyosuló újsághegyet, amelyet az imént hozott be a főkomornyik – párizsi újságokat, londoni újságokat, hetilapokat, magazinokat, folyóiratokat, képes lapokat... Jacinto széthajtotta, s már dobta is félre őket: a folyóiratokból csak a tartalmi kivonatot futotta át, máris megcsömörlött; s míg ásította a metszetek fölött, közömbös ujjal szétszakította a képes újságok lapjait. Aztán közelebb húzódkva a tűzhöz:

– Micsoda unalom... Minek is olvasni. – És hirtelen föllázadva a zarnoki fényűzés ellen, amely rabszolgasorba kényszerítette, egyetlen nagy ugrással föl pattant a karosszékéből, mint aki lerázza bilincseit, s villámlón kemény, parancsoló tekintetet vetett maga köré, mintha felszólítaná otthonát, a civilizációtól roskadozó 202-est, hogy legalább egy pillanatra gyűjtsen a lelkében valódi érdeklődést, adjon tünékeny ízt az életének! De a 202-es érzéketlen maradt: néma csillogását nem élénkítette életadó fény: csak az ablaküvegek remegtek a víz és a szél egyre gorombább ütlegei alatt.

Hercegem ekkor megtörten bevonszolta magát a dolgozószobájába, és megszemlélte mindazon szerkezeteit, amelyek kiegészítették és megkönnyítették az életet – a távíró, a telefon, a fonográf, a rádióméter, a graffon, a mikrofon, az írógép, a számológép, a villamos és a mágneses nyomtató, a sok cső, a rengeteg vezeték... Így járja sorba az esdeklő hívó az oltárokat, ahonnan segítséget remél. Ám az egész pompás gépezet rideg maradt, és elutasítón csillogott, nem fordult egyetlen kerék sem, nem rezdültek pengék a gazda mulattatására.

Csak a hatalmas falióra, mely megmutatta hány óra van a világ fővárosaiban, s hogy merre járnak éppen a bolygók, csak az szánta meg, és éjfél utott, így jelezve

barátomnak, hogy távozott még egy nap, s vele a súly – ennyivel könnyebb lesz az élet, melynek nyomása alatt görnyedezve nyög. „A sors kegyelt hercege” ekkor úgy döntött, lefekszik – egy könyv társaságában... Egy pillanatra megtorpant a könyvtár közepén, harmincezer kötetét szemlélve, melyek oly fényűző méltósággal sorakoztak a polcokon, mint a konzíliumra gyűlt orvosok – aztán az új könyvek rendezetlen tornyait, amelyek a sarkokban, a szőnyegen várták, hogy végre megpihenhessenek, s elnyerjék méltó rangjukat az ébenfa polcokon. Puhán csavargatva a bajuszát végül a történetírók felé vette az irányt; évszázadok közt kutatott, válogatott a népek között; egy pillanatig mintha a bizánci birodalom tündöklése vonzotta volna; majd behatolt a francia forradalomba, ahonnan csalódottan lépett tovább; tétova kézzel tapogatta végig az egész hatalmas Görögországot, Athén megalakulásától kezdve Korinthosz bukásáig. Hirtelesen ahhoz a polchoz fordult, melyen világos szattyánbőrbe kötve ragyogtak a költők, közszemlére téve a lelkiüket a könyvgerincek arany betűs, harsány vagy éppen sóvárgó címeiben. E hatezer lélek egyikéhez sem volt kedve az én hercegemnek – vigasztalanul lépett tovább a biológusokhoz. A biológia polca oly tömören és sűrűn állt előtte, hogy szegény Jacinto-m hátrahőkölt, akár egy bevehetetlen citadella előtt! Odahúzta a görögös létrát – és elmenekült: fölmászott a csillagászat magasába; csillagokat böngészett, világokat tett vissza a helyükre; egy egész naprendszer omlott össze ragyogva. Kábultan leereszkedett, s most a még felvágatlan, fűzött kötetek közt látott neki a kutatásnak, könnyű harci öltözékében. Fölemelt, lapozgatott, elhajított; hogy megkaparintson egy-egy kötetet, egész tornyokat dúlt szét; problémákon ugrándozott, taposta a vallásokat; és végigfutva egy-egy sort, kíváncsian belekóstolva egy-egy tartalomjegyzékbe, valatóra fogta mindahányat, s máris elveszítve érdeklődését, szinte a földön kúszva hanykolódott a könyvek széles hullámain, megállíthatatlanul, áhítózza, epedve egy könyv után! Ekkor megállt a hatalmas csarnok közepén, összekuporodva, kedveszegetten bámulta a könyvvel borított falakat, a harmincezres könyvtömeget, amely már a padlót is elárasztotta – és ő, noha bele sem kóstolt a tartalmukba, máris telítődött velük, jóllakott, émylygett bőségüktől. Legvégül visszatért a gyűrött újsághegyhez, búbánatosan kihúzott belőle egy öreg *Diário de Notícias*-t, a hóna alá vágta, és fölment a szobájába, hogy aludjon, hogy felejtse.

VIII.

Ennek a sötét, borúlátó télnek a vége felé, amikor egy reggel ágyamban nyújtózva, a napsütötte ablaküvegen keresztül megéreztem a még bátortalan tavasz első, sápadt legyintését – Jacinto jelent meg szobám ajtajában, liliumfehér, könnyű flanel öltözékben. Lassan közelített, majd megállt az ágyam mellett, és oly komoran, mintha nősülését vagy saját halálát jelentené be, a következő félelmetes közléssel lepett meg:

– Zé Fernandes, Tormesba utazom.

Olyan hirtelen ültem fel, hogy az öreg „Csínom úr” kemény, fekete fából készült ágya recsegve nyögött fel alattam:

– Tormesba? Ó, Jacinto, kit öltél meg?...

Élvezettel szemlélve felindulásomat, „a sors kegyelt hercege” levelet vett elő a zsebéből, és olvasni kezdte a következő, bizonyára már többször újraolvasott, áttanulmányozott sorokat:

– „Nagyságos és méltóságos uram! Nagy meglepéssel tudatom a méltóságos úrral, hogy ezen a héten befejeződnek a kápolna újjáépítési...”

– Silvério írta? – kiáltottam fel.

– Silvério írta. „... a kápolna újjáépítési munkálatai. Méltóságod kiváló s általában igen nagyra becsült őseinek tiszteletet érdemlő maradványai immár hamarosan áthelyezhetővé válnak a Szt. József templomból, ahol eddig nyugodtak, hála plébános urunk jóságának, aki különben buzgón ajánlja magát nagyságod figyelmébe... Alázatosan várom a méltóságos úr e pompás és egyben torokszorító szertartásra vonatkozó parancsait...”

Karomat fölemelve jeleztem, hogy értem már:

– Hát persze! Ott akarsz lenni az újratemetésnél...

Jacinto zsebre vágta a levelet.

– Nem tartanád illendőnek, Zé Fernandes? Nem a többi őszám miatt, hiszen ők csak kósza csontok, nem is ismertem őket. Hanem „Csínom” nagyapám miatt... Igaz, őt sem ismertem. De ez a ház, a 202-es tele van ővele; te az ő ágyában alszol; én még most is használom az óráját. Nem hagyhatom Silvério és az intézők gondjára, hogy új helyén ők helyezték nyugalomra. Az illendőség, az erkölcsi elegancia érvei készítetnek erre... Egyszóval, döntöttem. Öklömet a fejemhez szorítva kiáltottam – „megyek Tormesba!” És megyek!... És te is jössz!

Fölvettem papucsomat, és összehúztam magamon a köntöst:

– De ugye tudod, jó Jacinto barátom, hogy a tormesi ház lakhatatlan...

Rémült szemeket meresztett rám.

– Szörnyű?

– Szörnyűnek nem szörnyű... Szép ház, szép kőből épült. De a gondnokék, akik már harminc éve lakják, tábori ágyon alszanak, a tűzhelynél eszik a levest, és arra használják a szobákat, hogy kukoricát szárítsanak bennük. Azt hiszem, nincs is más bútor Tormesban, mint egy szekrény, ha jól emlékszem, és egy törött lábú, lakkozott spinét, amelynek már billentyűi sincsenek.

Hercegem sóhajtott, és lemondó mozdulatot tett, mint aki megadja magát a sorsnak:

– Már nincs mit tenni!... *Alea jacta est!* S mert úgyis csak áprilisban kelünk útra, lesz idő kifesteni, padlót javítani, beüvegezni... Majd innen Párizsból küldök szőnyeget és ágyakat... Lisszabonból kárpitost hívatok, ő majd bevon s eltünteti minden hibát... Viszünk könyveket és egy jégkészítő gépet... Különben is, itt az

alkalom, hogy legalább az egyik portugáliai házamba némi rendet s rangot vigyek. Nem gondolod? És éppen ebbe! Egy olyan házba, amely 1410-ből való... Hiszen akkor még megvolt a Bizánci Birodalom!

Pamacsommal lassú szappanhab-pelyheket kentem szét az arcomon. Hercegem mélyen elgondolkozva cigarettára gyújtott; és nem tágított a fésülködő asztalomtól, oly szomorkás figyelemmel kísérve készülődésemet, hogy az már zavart. Végül, mintha általam kimondott ítéleten kérődzne újra, hogy jól megjegyyezze erkölcsi tartalmát és leszűrje lényegét:

– Határozottan úgy érted hát, Zé Fernandes, hogy kötelességem, mulaszthatatlan kötelességem, hogy Tormesba menjek?

Elhúztam szappanos képeimet a tükörtől, hogy derűs csodálkozással tekinthessek hercegemre:

– Ugyan, Jacinto! Csak tebenned, egyedül tebenned született meg e kötelesség gondolata! És becsületedre váljék, barátom... Ne ruházd át senkire ezt a becsületet!

Eldobta a cigarettát – és nadrágja zsebébe dugott kézzel föl-alá járkált a szobában, székeknek ütközve, cipője orrával bele-belerúgva „Csínom úr” öreg ágyának csavart mintás, faragott oszlopaiba, kissé imbolyogva, mint egy hajó, mely már elhagyta a biztos kikötőt, de még nem találja az irányt a bizonytalan tengeren. Míg zátonyra nem futott asztalomnál, melyen ragaszkodásom fokozatai szerint rendbe állítva sorakoztak családi arcképcsarnokom darabjai, a papa dagerrotípiájától a „Kormos” nevű kopómról készült fényképig.

Az én hercegem (akit nadrágtartómat igazgatva szemmel tartottam) sosem látszott még ilyen hajlottnak, ilyen megfogyatkozottnak, mint akit reszelő koptat már régóta, egyre több darabot forgácsolva le róla. Így satnyult el végül a Jacinto-k bivalyerős fajtája, míg módfelett kifinomult, vézna, izom s erő híján való áldozattá nem tette a civilizáció! Azok a nagy sörényű, megtermett Jacinto-k, akik megtérve tormesi birtokaikra, miután Salado-nál ellátták a mórok baját, vagy valverde-nél a spanyolokét, le sem vetették vérfoltos fegyverzetüket, hanem máris hozzáláttak, hogy megműveljék lapályos földjeiket, kötözzék a venyigét, dárdával és ásóval egyaránt építve a királyságot, s mindkettőnek derekasan, keményen megfogták a végét! De most, íme az utolsó Jacinto, egy Jacinto-cska, akinek illatok itatják át a bőrét, gyöngécské lelke filozófiákba gabalyodik, s ő maga kátyúba szorulva, halk sóhajokkal panasolja a lét apró bizonytalanságait.

– Mondd csak, Zé Fernandes, ki ez a gömbölyű parasztleány?

Nyakamat nyújtogattam a fénykép felé, amelyet, skarlátvörös plüss keretével együtt kiemelt családi arcképcsarnokom többi tagja közül:

– Több tiszteletet, Jacinto méltóságos úr... Egy kicsivel több úri tiszteletet!... Joanhina unokahúgom az, Sandofimból, a Flor da Malva birtokról.

– Flor da Malva – dünnyögte hercegem. – De hiszen az Nun' Álvares, a Vezér birtoka.

– Az a Flor da Rosa, ember! A Vezér birtoka Alentejo-ban volt, és Flor da Rosa-nak hívták... Aggasztóan hiányosak az ismereteid Portugáliáról!

Hercegem ernyedttel csúsztatta ki unokahúgom fényképét az ujjai közül – s mindjárt a fejéhez is kapta őket, avval a borzalmas mozdulattal, amellyel a koponyáját szokta tapintani az arcból alatt. Aztán hirtelen bámulatos erőfeszítéssel pattant föl, szinte megnőve:

– Nos, jó! *Alea jacta est!* Induljunk hát a hegyvidékre!... És mostantól nincs több töprengés, nincs pihenés!... Munkára fel! Vár az út!

Keze máris az arany kilincsgombot szorította, mintha az lenne az a bizonyos, sorsot nyitó fekete lakat – és Tücsök után kiáltott, ki a folyosóra, oly sürgető hangon, amelyet

sosem hallottam tőle, s amely egy rangos katonát juttatott eszembe, amint pirkadatkor éppen parancsot ad a tábor felszedésére, s hogy a sereg, zászlóstud, csomagostul rögtön menetelni kezdjen . . .

Még ezen a reggelen (lázás tevékenységében fölismertem annak az embernek az émelygős sietségét, aki ricinusolajat ivott) megírta Silvério-nak, hogy meszeltesse ki a házat, javíttassa meg padlózatát és ablaküvegeit. Ebéd után pedig, miután barátom telefonon ellentmondást nem tűrve odarendelte, megjelent a könyvtárban az Univerzális Szállítási Társaság igazgatója, hogy a bútorokból és egyéb kényelmi cikkekből álló küldeménye kérdését megbeszélje barátommal.

Saját cége reklámplakátjának tetszett az igazgató, szűk, kétsoros öltönykabátban, fehér cipősen, kamásnival, vállán bőrtarisznya, a gomblyukában virító tarka díszrőzsa pedig mintegy összefoglalta azokat az egzotikus, madagaszkári, nicaraguai, perzsiai és egyéb elismeréseket, melyek szolgálatai egyetemességét bizonyították. Jacinto épp csak kimondta, hogy „Tormes, a Douro völgyében. . .” – s ő máris fölényes mosollyal, kezét föltartva jelezte, fölösleges minden további tájékoztatás, hiszen meghittebb alapossággal senki sem ismerhetné e vidéket.

– Tormes. . . Hát persze! Hát persze!

Térdére fektetett jegyzetfüzetébe lefirkantott valamit – míg én döbbsen csodálattal adóztam földrajzi tudása kiterjedtségének, mert lám, egy portugáliai hegyvidék minden zegét-zugát, sőt, öreg udvarházait is jól ismeri. Már zsebre is vágta noteszét. . . „És nekünk, az ő drága urainak, nem volt más dolgunk, mint ládába rakni a ruhaneműt, bútort, értékes apróságokat! Ő elküldi értük a kocsikat, a ládákra pedig nagy betűkkel, vastag ecsettel rápingáltatja a címet. . .”

– Tormes, hát hogyne! Észak-Spanyolország – Medina – Salamanca vasútvonala. . . Hát persze! Tormes. . . Nagyon festői! Régi, történelmi település! Hát hogyne, hát hogyne!

Alázatosan bókolva mélyen fejet hajtott – és szállítványozási fürgeségét előre jelző, mérföldeket faló léptekkel távozott a könyvtárból.

– Látod – dűnnyögte Jacinto elkomolyodva. – Milyen készségesen, milyen egyszerűen történik minden! . . . Bezzeg Portugáliában, rá gondolni is szörnyű. Hiába, Párizsban nincs párja!

Ekkor tehát megkezdődött a 202-esben mindazon kényelmi eszközök kolosszális méretű összecsomagolása, melyek nélkülözhetetlenek voltak hercegnek ahhoz, hogy a zord hegyek közt eltöltsön egy hónapot – tollágyak, nikkal fürdőkádak, Carcellámpák, öblös díványok, széles repedéseket takaró függönyök, kemény padlót lágyító szőnyegek. A padlástér, ahol „Csínom” nagyapa súlyos limlomjait tartották, egészen kiürült – mert az 1410-ből való középkori ház bizonyára befogadja az 1830-as évek romantikus, tükrös faliszekrényeit. Délelőttönként Párizs áruházaiából bálák, ládák, félelmetes csomagok érkeztek, melyeket a cselédség szétbontott, szalma- és barna csomagolópapír-hegyekkel torlaszolva el a folyosókat, ahol sietős léptekkel kerülgettek őket. A szakács buzgón szorgoskodott a sütők, jégkészítő gépek, szarvasgombás üvegek, konzervdobozok, hasas ásványvizes üvegek elküldése körül. Jacinto-nak eszébe jutottak a hegyvidéki viharok, és vásárolt egy óriási villámhárítót. Alig virradt meg, oly nagy buzgalommal kalapáltak, kopácsoltak az udvaron s a kertben, mintha egy város épülne. És a csomagok beáramlása a nagykapun olyan volt, mint egy lap Hérodotosz könyvéből, mely a perzsák vonulását beszéli el.

Jacinto kinyújtott kézzel, kedvtelve szemlélte az ablakból a fegyelmezetten folyó tevékenységet:

– Nézd csak, Zé Fernandes, milyen egyszerű! . . . Távozunk a 202-esből, megérke-zünk a hegyek közé, s megtaláljuk a 202-est. Párizsban nincsen párja!

Miközben exodusa előkészítésén fáradozott, hercegem újra szeretni kezdte a várost. Egész délelőtt sürgette a csomagolást végzőket, a kényelem új formáit agyalta ki az elhagyatott kúriába – párizsi üzleteknek telefonon, hosszú jegyzékben megrendeléseket adott le, mindezek után pedig élvezettel látott neki az öltözködésnek, illatosította magát, virágot tűzött a kabátjára, belesüppedt a *viktória*-ba vagy föl pattant a könnyű hintó párnázott ülésére, s futott a Bois de Boulogne-ba, hogy üdvözölje Efraim talmudi szakállát, Madame Verghane haragos-fekete hajtekerceit, a fiákeres lélekbúvárt, Trèves hercegnőt abban a vadonatúj, nyolc rugós kocsijában, mely a tőzsdén és a meghitt kis alkóvban folytatott hadműveletek együttes eredménye volt. Aztán meglepetésszerű vacsorákra csődítette össze barátait a Voisinbe vagy a Bignonba, ahol jókedvűen s éhesen hajtogatta szét a szalvétáját, buzgón ügyelve rá, hogy a bordói mindig megfelelően meleg legyen, a pezsgő pedig megfelelően jeges. És a *Théâtre des Nouveautés*, a *Palais Royal* vagy a *Bouffes* előadásain a térdét csapkodva kacagott őszög komédiák őszög viccein, melyeket avítas színészek adtak elő avítas taglejtésekkel, és melyek gyermekkorában, még a háború előtt, II. Napóleon alatt egyszer már ugyanígy megkacagtatták!

Két hét sem telt belé, naptára lapjain ismét hemzsegték a teendők. Cravon-Rogan hercegnő álarcos bálján (ahol magam is megjelentem aratólegénynek öltözve) mindenkiket elkápráztattott pompás jelmezzel, amelyben II. Frigyes sváb fejedelmet alakította. És az Ezoterikus vallások Társaságában beszédet mondott, keményen síkra szállva egy Montmartre-on építendő buddhista templom ügyéért!

Elképedésemre, újra emlegetni kezdte, mint amikor még iskolába jártunk, a híres „lehető legnagyobb arányú civilizációt”. Elcsomagoltatta öreg teleszkópját avval, hogy majd Tormesban használni fogja. Már-már attól tartottam, hogy lelkében megfogant egy város gondolata, melyet minden tartozékával együtt a hegy tetején lehetne fölépíteni. Jacinto mindenestre nem volt hajlandó a tormesi erdei hetek alatt felfüggeszteni eszmefogalmi gyarapodásának végtelen folyamatát – egy reggel ugyanis avval rontott be a szobámba, kétségbeesett jajveszékeléssel, hogy annyi kényelem és civilizáció közepette megfélekedtünk a könyvekről! És úgy is volt – micsoda bosszúság intellektusunknak! De hogy válasszunk a 202-es ékesen szóló könyveinek rettentő, sokezerszövegéből? Hercegem azonnal eldöntötte, hogy a természettudományok tanulmányozásának fogja szentelni hegyvidéki napjait – így mindjárt magunk láttunk munkához, s egy hatalmas, vadonatúj láda aljára elhelyeztük nehezéknek a huszonöt kötetes Plinius-t. Aztán a tetejébe szórtuk, ömlesztve s válogatás nélkül a földrajzot, az ásványtant, a botanikát. . . Föléje terítettünk egy réteg csillagászatot. S hogy szilárdan álljanak a ládában ezek az ide-oda lötyögő tudományok, oldalról s körben a metafizika ékeivel támasztottuk ki.

De amikor az utolsó leszögezett, vashevederrel lezárt láda is elhagyta a 202-est a Szállítványozási Társaság utolsó kocsiján, Jacinto lelkesedése úgy foszlott szerte, mint pezsgőspohárban a pezsgés. Langyos március közepe volt már. És barátom kellemtelen ásításai ismét betöltötték a 202-est, a pamlagok nyikorogtak a rájuk zuhanó test súlya alatt, mely újra a bőség halálos csömörét nyögte, miközben vágyakozott az örök nyugalomra, a magány s a csönd lágy ölelésére. Kétségbeestem. Micsoda?! Hát el tudom-e viselni továbbra is, hogy hercegem elkeseredve nyomkodja koponyáját, amikor pedig bealkonyul, és szomorúság üli meg a könyvtárat, rekedt hangan célozgat az édesen gyors halálra, amelyhez a jótékony gyorsasággal gyilkoló ciánsav segítheti? Nem, a teringettét, de nem ám! S egy délután, amikor ráletem díványon, ahol kereszt alakban kitárt karral feküdt, mintha önnön márványszobra lenne saját sírjának gránitkő fedőlapján, bizony megdühödve, ordítva rontottam rá:

– Ébredj, ember! Megyünk Tormesba! Az udvarház már bizonyára készen áll, csillog-villog, s roskadásig megtöltik a tárgyak! Óseid csontjai sóvárogva várják, hogy megpihenhessenek a sírjukban!... Útra fel, temessük el a holtakat, és éljünk mi, az élők!... Ejha! Hiszen már április ötödike van!... Ilyenkor jó ám csak a hegyekbe menni!

Hercegem lassan előbukkant a kőszerű mozdulatlanságból:

– Silvério nem írt, azóta sem írt nekem... De valóban, bizonyára készen áll minden... Cselédek is vannak, és lisszaboni szakács... Csak Tücsköt viszem magammal, meg Anatole-t, mert nagyszerűen ért a cipőfényezéshez, és pedikűrösnek is ügyes... Ma vasárnap van.

Hősiesen dobbantott a szőnyegen:

– Nos jó, szombaton indulunk!... Értesítsd Silvério-t!

Elkezdődött tehát a menetrendek hosszúságos és fáradságos tanulmányozása – Jacinto sovány ujja hol előre, hol hátrafelé araszolt a térképen Párizs és Tormes között. Amikor ki kellett választanunk, melyik szalonkocsiban fogjuk megtenni a félelmetes utat, az állomásfőnök vezetésével kétszer is végigjártuk az Orléans pályaudvar kocsisíkját, rogyadozva a sárban, kábán. Hercegemnek az egyik szalonkocsi a kárpitok szomorú színe miatt nem kellett; a másikban pedig nyomasztóan kicsinek találta a WC-t! Nagy nyugtalansággal töltötte el az a kérdés, hogy mi lesz a fürdéssel azokon a reggeleken, amikor éppen úton vagyunk. Hordozható gumikádat javasoltam. Jacinto tanácstalanul sóhajtozott... De semmi sem rémisztette oly nagyon, mint az átszállás Medina del Campó-ban, éjszaka, a kasztíliai sötétségben. Hiába igyekezett levélben és táviratilag is megnyugtanni barátomat az Észak-Spanyolországi és Salamancái Vasúti Társaság, azt bizonygatva, hogy amint vonata és szalonkocsija megérkezik Irúnból, a várakozó portugál vonatra kapcsolva máris egy másik szalonkocsi fogja várni, kellőképpen befűtve, kivilágítva, és benne a vacsorával, amely az egyik igazgató ajándéka – aki nem más, mint Don Esteban Castillo, a 202-es egyik lármás, pirospozsgás vendége! Jacinto aggodalmas ujjakkal babrálta az arcán: „És a zsákok, a szőrmék, a könyvek, azokat ki fogja átvinni az írúni szalonkocsiból a salamacaiba?” Kétségbeesve ordítottam, hogy a medinai hordároknál gyorsabb és ügyesebb nincs egész Európában! De ő csak dünyögött tovább: – No jó, de Spanyolországban, éjszaka!... – A várostól távol, telefon, villanyfény, rendőrőrszobák nélkül hercegem számára csupa meglepetés és váratlan támadás népesítette be az éjszakát. Csak akkor nyugodott meg, amikor az Observatóriumban meggyőződhetett róla, és a tudós Bertrand professzor is megerősítette, hogy utazásunk éjszakáján telihold lesz!

Pénteken végül befejeződött e történelmi utazás hatalmas szervezési munkája! A kitűzött szombati nap jóindulatú napsütéssel és barátságosan enyhe idővel köszöntött ránk. Én éppen eltettem a bőröndömbe azoknak a kedves kis teremtéseknek a barna csomagolópapírba csomagolt fényképét, akik e huszonhét, Párizsban töltött hónap alatt úgy szólítottak, hogy „*mon petit chou! mon rat chéri!*” – amikor egyszerre csak Jacinto rontott be a szobámba, felöltőjén pompás orchideákkal, sápadtan és rettentő idegesen.

– Elmegyünk még a Bois-ba, búcsúzóul?

Elmentünk – s micsoda búcsú volt az! Micsoda bűvölet! még a *viktória* üléspárnáit és rugóit is sokkal ringatóbban ruganyosnak éreztem! Az avenue du Bois után már-már elszontyolodva gondoltam rá, hogy miért is nem kocsizhatok már örökké, míg a csodálatos kancák jó ritmusban ügetnek, csillogó-villogó, fémes, lakkos ragyogás siklik a márványnál simább makadám-úton, a dúsán meglocsolt virágok s a hívogatón üde gyepszőnyegek közt, míg előkelő, tökéletes eleganciájú emberekkel találkozom, akik sevres-i vagy mintoni porcelánból fogyasztották el déli csokoládéjukat, és most, háromezer frankos selymek és szőnyegek közül kilépve lassan, ízléssel s könnyed gondo-

latok kíséretében szívják be április minden szépségét! A Bois a zöld, a kék és az arany tökéletes összhangjában tündökölt. Sem kátyú, sem földhányás nem bontotta meg a sima felszínű sétányokat, amelyeket a művészet vont s kanyarított a sűrű növényzetbe – egyetlen kócos hajtás sem csúfította el annak a lombzatnak a lágy hullámvázát, melyet az állam fésül és mosdat. A madárcsicsergés csak azért röppent föl, hogy hirdesse a szárnyas élet könnyű báját; – e barátkozásra csábító ligetben természetesebbnek tetszettek a csikorgó új nyergek, s a bennük ülő, Redfern-fűzőkben karcsún hajladozó amazonok. A Pavillon d'Armenonville előtt Madame de Trèves-vel találkoztunk, s ő mindkettőnk átölelt gyöngéd mosolyával, mely a nedves rúztól még valószínűbbnek tetszett. Mindjárt utána, egy csilingelő hintóban Efraim talmudi szakállá feketélt, ugyancsak frissen a reggeli brillantintól. Jacinto más barátai is ott kocskáztak az akácós sétaúton – és a lassú, kedves mozdulattal integető kezek szalmaszárga, gyöngyházfehér, orgonalila kesztyűket viseltek. Todelle egy óriási biciklin süvített el mellettünk. Dornan egy öntöttvas padon elterülve, egy virágzó tüskebokor alatt rágta hatalmas szivarját, mint aki egészen belefeledkezik az érzéki, zsíros rímek keresésébe. Kissé előrébb a lélekbúvárt láttuk, ő azonban nem vett észre bennünket, mert éppen epedő melankóliával beszélt egy hálófülke szagú, füledt *coupé* belsejébe, melynek egy elhízott kocsis adott méltóságot és feddhetetlen küllemet. Ahogy tovább gördültünk, Marizac herceg jelent meg, lóháton, s fölemelt sétapálcájával megállította *viktóriá*nkat, hogy megkérdezze Jacinto-t, megtekinti-e aznap este Verghane-ék „élőképeit”. Hercegem odamorgott, hogy „nem, délre utazom. . .”, de oly halkán, hogy hervadt bajuszán alig jutott túl a morgás. És marizac sajnálkozott – mert káprázatos estély lesz. Élőképek a Szentírásból és a Római Birodalom történetéből! . . . Madame verghane, mint Mária Magdolna, meztelen karral, meztelen keblekkel, meztelen lábakkal, amint a hajával megtörli Krisztus lábát! No, és Krisztus – egyébként egy káprázatos égimeszelő, Trèves-ék rokona, aki a Hadügyminisztériumban dolgozik –, amint nyögve, görnyedve viszi a kartonpapírból készített keresztet! Lesz Lucretia is az ágyban, és mellette Tarquinius, törrel a kezében, amint lerántja a lepedőt! Vacsora után pedig több különálló, kisebb asztalhoz ülnek, mindenki a maga történelmi öltözékében. Neki már meg is van a párja, Madame de Malbe személyében, aki Agrippina lesz! Az lesz ám csak a különleges kompozíció – Agrippina holtan hever, s ekkor belép Néró, szemügyre veszi, és elmerül idomai tanulmányozásában, megcsodálva némelyeket, másokat pedig, mint tökéletleneket, megvetően fitymálva. Az udvariasság kedvéért azonban megbeszéltek, hogy Néró fenntartás nélkül csodálni fogja Madame de Malbe összes idomát. . . Nos, egyszerűen kolosszális, és elképesztően tanulságos!

Hosszan integettünk a jókedvű Marizac után. És úgy húzódtunk be ismét járműünk belsejébe, hogy Jacinto továbbra is mélyeséges, töppedt csöndbe burkolózott, mereven keresztbe tett karral, mintha döntő s igen magvas gondolatokon kérődzne. Aztán a Diadalívnél végre megmozdította a fejét, és halkán kijelentette:

– Bizony nagyon súlyos dolog elhagyni Európát!

Elindultunk végre! A lány szürkületi fényben, mely alkonyi fátyollal vont be mindent, elhagytuk a 202-est. Tücsök és Anatole fiákeren jött utánunk, mely roskadozott a könyvek, tokok, kabátok, esőköpenyek, párnák, ásványvizek, bőrzsákok, összecsavart takarók tömege alatt; még hátrébb pedig egy omnibusz nyögte csikorogva további huszonhárom csomag súlyát. Az állomáson Jacinto még megvásárolta az összes napilapot, a képesújságokat, menetrendeket, további könyveket, valamint egy bonyolult és ellenséges formájú dugóhúzó. A főforgalomirányítónak és a vasúttársaság titkárnak útmutatása szerint teljes mértékben birtokba vettük szalonkocsinkat. Föltettem selyemsipkám, papucsot húztam. Füttyszó hasított az éjszakába. Párizs még egyszer, utol-

jára felragyogott, felcsillant az ablakokból kivetülő fényben. . . Jacinto, hogy magába szívja, a vagonajtóhoz tapadt. De ekkor már a vidék sötétségében jártunk. Hercegem visszahanyatlott az üléspárnákra:

– Micsoda kaland, Zé Fernandes!

Chartres-ig a képesújságokat forgattuk. Orléans-ba érve a társaság embere nagy tisztelettel nekiállt megvetni az ágyunkat. Tizennégy hónapnyi civilizációtól görnyedve elaludtam – és csak Bordeaux-nál ébredtem föl, amikor a gondos Tücsök felszolgált reggeli csokoládénkat. Odakint vékonyka eső szemerkélt a sűrű, piszkos vattára emlékeztető égből. Jacinto nem feküdt le, nem bízott a durva szövésű, nyirkos ágyneműben. Fehér flanel köntös volt rajta, arcán borzongás, berzenkedő fintor; s miközben a csokoládéba mártotta a kalácsot, gyászosan motyogta:

– Ó, micsoda borzalom! . . . S most még ez az eső is!

Biarritznál mindketten közönyös bizonyossággal állapítottuk meg:

– Ez Biarritz.

Jacinto, míg kifelé kémlelt a bepárasodott ablakon, egyszerre csak a történész Danjonra ismert rá valakiben, akinek lassú, nyakigláb járása és szomorú, csörszerű orra volt. Ő volt az, bizony, a tudós férfiú, kockás öltönyben, egy gömbölyded dáma oldalán, aki bolyhos kiskutyát vezetett pórázon. Jacinto heves mozdulattal rántotta le az ablakot, s a történész után kiáltott, mintegy rajta keresztül próbálva még kapcsolatot teremteni a várossal, a 202-essel! . . . De az eső és a köd időközben elnyelte vonatunkat. A Bidassoa hídján, már előre látva, hogy közeleg a könnyű élet vége, s a civilizálatlanság csak nehézségeket tartogat, Jacinto elszontyolodva sóhajtott fel:

– No, Isten hozzád, most kezdődik Spanyolország! . . .

Jómagam, minthogy máris kedvtelve szippantottam be az áldott föld levegőjét, méltatlankodva pattantam hercegem elé, és fergeteges *salero*-t rögtönözve, csípőmet riszálva, kasztanyett-szerűen pattogatva ujjaimat rázendítettem egy igazán odaillő *pe-tenera* dallamára:

A la puerta de mi casa

Ay Soledad, Soleda. . . á. . . á. . . á.

Barátom könyörgőn nyújtotta ki a karját:

– Zé Fernandes, könyörülj egy beteg és bánatos emberen!

– Irún! Irún! . . .

Irúnban ebédeltünk, méghozzá bőségesen – mert az Északi Vasúttársaság, akár egy mindenütt jelenlévő istennő, őrködött felettünk. Aztán a vámórség vezetője és az állomásfőnök bonyolította le átköltözésünket megkülönböztetett gonddal egy másik, egészen új szalonkocsiba, amelynek kárpitjai olajzöld szaténból voltak, de amely egyébként oly kicsiny volt, hogy a kényelmünket szolgáló takarók, könyvek, zsákok és esőkabátok java részét át kellett irányítani a hálókocsiba, ahol Tücsök és Anatole – mindketten skót sapkában és vastag szivarokkal pöfékelve – terpeszkedtek. – *Buen viaje! Gracias! Servidores!* – Azzal füttyülve megkezdtük bevonulásunkat a Pireneusok hegyei közé.

Az eső tompító hatása alatt, míg azok a mindig egyforma hegyláncok borzongva, ködbe oldva sorjáztak odakint, észrevétlenül édes álomba merültem; – és amikor ismét kinyitottam a szemem, azt láttam, hogy Jacinto az egyik sarokban ül, s teljesen megfélekedve az ölében heverő csukott könyvről, melyen sovány ujjai pihentek, oly mélabúival szemléli az elsuhanó hegyeket s völgyeket, mint aki száműzetésbe igyekszik! Aztán egyszerre csak bekövetkezett egy pillanat, amikor félredobta a könyvet, még jobban a fejébe húzta a puha kalapot, s oly nagy elszántsággal pattant föl, hogy attól féltem, menten megállítja a vonatot, leugrik róla, s már fut is az országúton, Vascongadas

és Navarra tartomány hegyein keresztül, vissza a 202-esbe! Lerázva kábultságomat, felkiáltottam: – Ó, úrfi!... – De nem! Szegény barátom csak más sarokban, más párnák közé süppedve, más csukott könyvvel akarta folytatni a tespedést. És ahogy növekedett a késő délutáni félhomály, s vele a szél és a víz dühöngése, úgy lett úrrá hercegemem egyre inkább valamiféle rettegő nyugtalanság, hiszen elszakították a civilizációtól és kiráncigálták a természetbe, amely máris vad, nyers erőszakkal vette körül. Vége-hossza nem volt, annyit faggatott Tormesról:

– Az éjszakák borzalmasak, igaz-e, Zé Fernandes? Vaksötét mindenütt, mérhetetlen magány... És orvos?... Van-e orvos?

A vonat hirtelen megállt. Most sűrűbb, zajosabb eső verte az ablakokat. Lakatlan vidék volt, s a mély sötétségben szilaj, heves szél tombolt és süvített át a tájon. A mozdony félve füttyült. Lámpás villant, szaladó fény. Jacinto toppantott: – Iszonyú! Iszonyú!... – Kinyitottam a fülke ajtaját. A vonatablakok bizonytalan világosságából ijedten kíváncsiskodó fejek bukkantak elő: – „*Que hay? Que hay?*” – Arcomba csapott a szél, csurom vizes lettem, be kellett húzódnom – lassan múló, néma perceket vártunk, elkéseredetten törölgetve a bepárasodott ablaküveget, hátha elárul valamit a kinti sötétség. A vonat hirtelen újra gurulni kezdett, lomha nyugalommal.

Hamarosan előtűntek egy düledező kis állomás pislákoló fényei. Egy esőkabátos kalauz kapaszkodott föl a szalonkocsiba, patakzott róla a víz – tőle tudtuk meg, miközben nagy sietve lepecsételte a jegyünket, hogy vonatunk, minthogy igen nagy késésben van, talán el sem éri Medinában a salamancai csatlakozást!

– S akkor mi lesz?...

Az esőkabát kifolyt a fülke ajtaján, és beleolvadt az éjszakába, nedvesség és olívaolaj szagát hagyva hátra. Új kínok elé néztünk... S ha a salamancai vonat előbb elmegy? A Medináig bérelt szalonkocsit Medinában lekapcsolják – becses testünk, becses lelkünk kidobatik a medinai sárba, huszonhárom csomagunk tetejébe, a legdurvább spanyol zűrzavarban, a szél és a víz ostorozása közepette!

– Ó, Zé Fernandes, egy éjszaka Medinában!

Hercegem el sem tudott képzelni nagyobb szerencsétlenséget, mint hogy Medinában töltsön egy éjszakát, egy fertelmes, fokhagymától bűzlő *fondá*-ban, ahol kövropoloskák vándorolnak át a szennyes kőcből szótt lepedőkön!... Onnantól fogva le nem vettem hát nyugtalan tekintetemet az óra mutatóiról – míg Jacinto a kitárt ablakban állt, és veretve magát a lármás esővel fürkészte a sötétséget, reménykedve, hogy egyszer csak megpillantja majd Medina fényeit, s egy türelmesen pöfékelő vonatot... Aztán visszahanyatlott az ülésre, megtörölte a szemét s a bajuszát, és átkozta Spanyolországot. A vonat hörögve hasított bele a kopár fennsíkon süvítő szélbe. És minden füttyszóra újabb izgatott mozgolódás. Medina?... Nem! Valami eldugott kis megálló, ahol a vonat kimerülten lihegve vesztegelt, míg csuklyás, köpenybe burkolózó alakok kószáltak álmosan a peron védőtetője alatt, és a homályos lámpások fényében csak még gyászosabban hatott a hodályszerű állomásépület. Jacinto öklével verte a térdét: – De hát miért áll meg ez a gyalázatos vonat? Nincs forgalom, nincsenek utasok! Ó, hogy ez a Spanyolország!... – A harang síri hangon megszólalt. Újra hasítottuk az éjszakát és a vihart.

Beletörődően lapozgatni kezdtem a *Kereskedelmi Hírlap* egy régi számát, amelyet Párizsból hoztam magammal. Jacinto dühödt léptekkel nyűtte a szalonkocsi vastag szőnyegét, morogva, akár egy vadállat. És így folyt el, cseppenként, egy örökkévalósággal teli óra. – Füttyentés, még egy füttyentés!... Távol most erősebb fények lüktettek a ködben. A kerekek nagyokat zökkenve kattogtak a síneken. Végre, Medina!... Odafehérlett az állomásépület piszkos fala – és hirtelen feltépik a fülke ajtaját, egy sz-

akállas férfi jelenik meg, vállán spanyolos köpeny, és Jacinto urat szólítja kiabálva!... Gyorsan! gyorsan! Máris indul a vonat Salamancába!

– *Que no hay un momento, caballeros! Que no hay un momento!*

Szédelegve felkapom felöltőmet és a *Kereskedelmi Hírlap*-ot. Rémulten ugrunk le – és át a peronokon, sínek fölött, tócsákon keresztül, báláknak ütközve, míg tovább lök a szél, meg a spanyol köpenyes ember, végül bebújunk egy másik ajtócskán, amely rettentő csattanással csapódik be mögöttünk... Mindketten lihegünk. A szalonkocsi falait zöld kelme borította, amely elnyelte az amúgy is gyér fényt. Nyújtottam a kezemet, hogy átvegyem a roskadozó hordároktól a poggyászatunkat, könyveinket, a takarókat – ám ekkor egy fütty hasított a levegőbe, a vonat elindult, s már robogott is. Mindketten az ablakhoz pattantunk, és dühösen ordítottuk:

– Álljon meg! A csomagjaink, a takaróink!... Ide velük!... Ó, Tücsök! Ó, Tücsök!

Egy hatalmas szellőkés elfújta kiáltásainkat. Ismét a félelmetes lakatlan pusztát vett körül, ömlött a víz, és Jacinto oly haraggal rázta az öklét, hogy valósággal fulladozott tőle:

– Ó, micsoda kiszolgálás! Ó, micsoda söpredék!... Csak Spanyolországban!... No, és most? Elveszett a poggyász!... Még egy ingünk, egy hajkefénk sincs!

Nyugtattam szerencsétlen barátomat:

– Idehallgass! Én láttam két hordárt, amint a holminkat markolják... Tücsök bizonyára intézkedett. De a nagy sietségben mindent a saját fülkéjébe hányatott... Hiba volt nem magunkhoz ültetni Tücsköt, ide hozzánk, a szalonba... Akkor még manilázhatnánk is!

A Társaság, a mindenütt jelenlévő istennő azonban itt is őrködött kényelmünk felett – a mosdó ajtajánál fehérlett a vacsoránkat tartalmazó kosár, fedelén Don Esteban cezurával írt kedves szavai – *a D. Jacinto y su egregio amigo, que les dé gusto!* Fogolysült illatát szimatoltam. És kissé megnyugodott a szívünk, mert éreztük, hogy poggyászatunk felett is gyámkodik a mindenütt jelenlévő istennő.

– Éhes vagy, Jacinto?

– Nem. Csak iszonyodom, mérgelődöm, dühöngök!... És álmos vagyok.

Valóban! E sok felkavaró élmény után leginkább már csak az ágyba kíváncsotunk, amely puhán, megvetve várt ránk. Amikor nyakkendő nélkül, hosszú alsóban a párnámra hanyatlottam, hercegem, aki le sem vetkőzött, csupán a lábát csavarta be az *én* felöltőmbé, egyetlen meleg holminkba, már fenségesen horkolt.

Aztán, nagyon későn és már nagyon messze arra eszméltem, hogy a zöld függönyökön átszűrte, hajnali derengésben egy egyenruha s egy sapka áll az ágyam mellett, s elmondhatatlanul szelíden, halkán suttogja:

– A nagyságos uraknak nincs vámolni valójuk?... Nincsen kézipoggyászatuk?...

Itthon vagyok! Magam is halkán, végtelenül szelíden súgtam vissza:

– Nincs nálunk semmi... Keresse uraságod Tücsköt... Ott hátul, valamelyik fülkében... Nála vannak a kulcsok, nála van minden... Tücsöknek hívják.

Az egyenruha, mint egy jötevő árny, nesztelenül eltűnt. És én újra elaludtam, míg gondolataim Guiãesban kószáltak, ahol Vicência néni, nyakában fehér kendővel és vállán a rengeteg dologgal, bizonyára nekilátott már a malacsütésnek.

Nagy, jóleső csöndbe burkolva ébredtem újra. Egy nagyon nyugalmas, nagyon tisztára söpört kis állomáson álltunk, ahol fehér rózsák kúsztak a falra – más rózsák bozóttá tömörültek a kertben, ahol egy moszatos poshadt kis úszató szunnyadt két lángoló virágú mimóزابokor alatt. Egy sápadt fiatalember mézszínű kabátban, földre szorított sétapálcával, elgondolkodva szemlélte a vonatot. A kerti rács mellett öregasszony kuporgott tojásos szakajtójával, és ölébe gyűjtve számolgatta a rézpénzeket. A

tetőn tők száradt. Legfölül a mélységes, csodás, puha kékség, amelytől könnybe lábadt a szemem.

Erősen megráztam Jacinto-t:

– Ébredj, ember, hazaérteztél!

Kigöngyölte lábait a kabátomból, megfésülte a bajsát, és sietség nélkül a nyitott ablakhoz lépett, hogy megismerkedjen a hazájával.

– Ez hát Portugália, igen?... Jó szaga van.

– Hát persze, hogy jó szaga van, te dúvad!

A harangocska epedve csilingelt. És a vonat úgy siklott tova, kényelmesen, mintha pihenőhely felé suhanna a két acél szalagon, füttyülve s dicsérve ég és föld szépségeit.

Hercegem kétségbeesve tárta szét a karjait:

– És még egy ing, egy hajkefe, egy csepp kölnivíz sincs nálam!... Mocskosan lépek Portugáliába!

– Régua-ban veszteglünk egy kicsit, lesz időnk előkeríteni Tücsköt, és felfrissíteni magunkat... Nézd csak a folyót!

Egy hegyoldalban gurultunk, sziklafalak fölött, melyek szőlővel beültetett, széles teraszok fölé nyúltak. Lent, egy kiszélesedő lapályon nemesi kúria fehérlett, hivalkodó otthon, nagyon fehérre meszelt kápolnával a liget érett narancsai között. A folyón, ahol a zavaros, lassú víz meg sem tört a sziklákon, dagadó vitorlával siklott lefelé egy hordókkal megrakott bárka. Arrébb újabb teraszok nyújtózkodtak fölfelé, halvány rezedazöldben, olajfákkal, melyek aprónak tetszettek a hatalmas hegyek mellett, míg el nem értek más sziklaképződményeket, amelyek fehérén fürödtek a napfényben s a mérhetetlen, finom kékségben. Jacinto megsimította bajsza selymes szálaait:

– A Douro, igaz-e?... Érdekes, van benne méltóság. No, de most már aztán tényleg éhes vagyok, Zé Fernandes!

– Én is!

Kinyitottuk Don Esteban kosarát, amelyből pompás lakoma került elő, sonka, bárnysült, fogolyhús és egyéb hideg étek formájában, amelyeket azonban az andalúz nap melegével melegített föl a két üveg nemes Amontillado aranya, valamint a két palack Rioja. Míg a sonkát fogyasztottuk, Jacinto bűnbánó sajnálkozással vallotta meg tévedését. Hogyan is hagyhatta magára, elhanyagoltan és üresen Tormest, ezt az ősi udvarházat! Hát nem nagyszerű egy ilyen ragyogó, langyos délelőtt megmászni a hegyet, s egy jól felszerelt, civilizált hajlékra lelni... Hogy lelkesítsem, emlékeztettem rá, hogy Silvério munkálatai és a Párizsból küldött megszámlálhatatlanul sok ládányi civilizáció következtében Tormes bizonyára elég kényelmes lenne magának Epikurosnak is. Ugyan! hisz Jacinto tökéletes palotára gondolt, egy 202-esre a pusztaságban!... S így csevegve nekiláttunk a fogolynak is. Éppen az egyik palack Amontillado dugóját húztam kifelé – amikor a vonat, szinte alattomban, besiklott egy állomásra. Régua-ban voltunk. Hercegem azonnal letette a kést, hogy szólítsa Tücsköt, s mihamarabb megkapja a tisztálkodás elengedhetetlen kellékeit rejtő csomagokat.

– Várj, Jacinto! Sok időnk van. Itt egy órát áll a vonat... Egyél nyugodtan. Ne rontsuk el ezt a kis ebédet poggyásrakodással... Tücsök úgyis mindjárt itt lesz.

Avval mindjárt el is húztam a függönyt, mert odekintől egy langaléta pap, szája szélére tapadt cigarettával, megállt, hogy tapintatlanul kilesse lakománkat. De amikor végeztünk a fogolypecsenyékkal is, és Jacinto, jóslatomban bízva, éppen kicsomagolt egy manchai sajtot, és közben sem Tücsök, sem Anatole nem jelentkezett, nyugtalanul a fülkeajtóhoz léptem, hogy megsürgessem a késlekedő szolgálatot... Ebben a pillanatban az induló vonat ugyanolyan alattomos csöndben siklott tovább. Hercegem siránkozva vette tudomásul:

– Na tessék, itt vagyunk újra fésű nélkül, hajkefe nélkül. . . S még én akartam inget váltani! Te tehetsz róla, Zé Fernandes!

– Döbbenetes! . . . Mindig egy örökkévalóságot vesztegel itt. Ma alig érkezik meg, már indul is! Türelem, Jacinto. Két órán belül a tormesi vasútállomáson vagyunk. . . Nem is lett volna érdemes inget váltani, míg meg nem másszuk a hegyet. Odahaza, mielőtt vacsoráznánk, úgyis megfürdünk majd. . . Bizonyára már beállították a kádat.

Mindketten egy kupica isteni Chinchon pálinkával vigasztalódtunk. Aztán, a pam-lagra dőlve, ízlelgetve a még megmaradt két utolsó szivart, nyitott ablakok mellett, ahol beáramlott a csodásan friss levegő, Tormesről beszélgettünk. Az állomáson bizonyára ott lesz silvério, a lovakkal. . .

– Mennyi idő alatt lehet fölérni?

Egy óra. Fürdés után marad még idő, hogy a béresgazda, a kiváló Melchior társaságában kiadós sétát tegyünk a földeken, hogy Tormes ura ünnepélyesen birtokba vegye a tulajdonát. És este az első hegyvidéki lakoma, a jó öreg Portugália helybéli finomságaiból!

Jacinto kedvtelven mosolygott:

– Meglátjuk, milyen szakácsot kerített nekem Silvério. Az volt a kívánságom, hogy kiváló és klasszikusan portugál szakács legyen. De azért ne fogjon ki rajta a szarvasgombával töltött pulyka, a zúzamártásban párolt marhaszelet, és más, egyszerűbb francia fogások sem! . . . Nagy kár, hogy nem maradsz, hanem máris utazol tovább, Guiãesba. . .

– Ó, kedves barátom, szombaton van Vicência néni születésnapja. . . Szent nap! De sietek vissza. Két hét sem telik belé, és újra Tormesban vagyok, hogy veled hódoljak a pásztori élet gyönyörűségeinek. És persze azért is, hogy jelen legyek az újratemetésnél.

Jacinto kinyújtotta a karját:

– Hát az a jókora ház ott, a dombtetőn, a toronnyal?

Nem tudtam, mi lehet. Bizonyára egy douro-i nemesúr kúriája. . . Tormes is ilyen-féle, zömök és erőteljes. Több száz éves, több száz évre szánt épület – de tornya nincs.

– És lehet-e látni Tormest az állomásról?

– Nem! Magasan áll, elbújik a hegy egyik redőjében, a fák között.

Hercegem lelkében szemlátomást kíváncsiság ébredt ősi hegyvidéki birtoka iránt. Türelmetlenül tekingetett az órára. Még harminc perc! Aztán, szürcsölve a levegőt s a fényt, a beavatott első elragadtatásával suttogetta:

– Ez a nyugalom, ez a béke. . .

– Fél négy, nemsokára megérkezőnk, Jacinto!

Eltettem a régi *Kereskedelmi Hírlap*-ot kabátom zsebébe, a kabátot pedig a ka-romra vetettem; – így, mindketten az ablaknál állva, izgatottan vártuk a kis tormesi vasútállomást, megpróbáltatásaink boldog végét. Végre fel is bukkant a maga egyszerű, egyértelmű módján, a folyóparton, sziklák között, apró kertjében mutató napraforgókkal, az udvart beárnyékoló két nagy fügefával, a háttérben pedig a hegyoldal, és a lejtőt beborító sűrű, öreg erdőség. . . Roppant meglepedésemre mindjárt meg is pillantottam a peronon az állomásfőnök, a szőke Pimenta hatalmas pocakját és gyermekin pufók orcáit; annak idején együtt tanultuk a retorikát a braga-i gimnáziumban. A lovak bizonyára az árnyékban, a fügefák alatt várakoztak.

Amint megállt a vonat, mindketten vidáman ugrottunk le róla. Pimenta gömbölyű tömege barátságosan hömpölygött felém:

– Isten hozott, Zé Fernandes komám!

– Remek színben vagy, drága Pimenta barátom!

Bemutattam Tormes urának. És rögtön utána:

– Hallgass ide, Pimenta. . . Nincs itt Silvério?

– Nincs. . . Silvério már csaknem két hónapja elutazott Castelo de Vide-be meglátogatni az anyját, akit felöklelt egy bika!

Nyugtalan pillantást vettem Jacinto-ra:

– Még illet! És Melchior, a béresgazda? . . . Hát nem várnak lovak, hogy fölvigyenek a birtokra?

A tekintélyes állomásfőnök meglepődve vonta föl kukoricaszín szemöldökét:

– Nem! . . . Se Melchior, se lovak. . . Ami Melchiort illeti. . . Hát, jó ideje már, hogy nem láttam Melchiort!

A hordár lassan megkongatta a harangot, jelezve, hogy indulhat tovább a vonat. Mivel a lapos, néptelen állomáson körülpillantva nem láttunk sem cselédet, sem csomagokat, ugyanazzal a rémült kiáltással kiáltottunk fel, hercegem és jómagam:

– És Tücsök? A csomagok? . . .

Szaladtunk a vonathoz, kétségbeesetten kiáltozva:

– Tücsök! . . . Ó, Tücsök! . . . Anatole! . . . Ó, Tücsök!

Abban a reményben, hogy Tücsök és Anatole talán öntudatlanul mély álomba merült, fölléptünk a hágsókra és bekukkantottunk az utasfülkékbe, mindenhol ugyanavval a dörgő kiáltással verve föl a békés utasokat: – Tücsök, itt vagy, Tücsök? – Egy harmadosztályú fülkéből, ahonnan gitár pengése hallatszott, tréfás kedvű, csúfondáros hang válaszolt vissza: – Nincs kéznél valahol egy tücsök? Ezek az urak itt egy tücsköt szeretnének! – És sehol Anatole, sehol Tücsök!

A harang ismét megszólalt.

– Ó, Pimenta, várj, komám, ne engedd elindulni a vonatot! . . . A csomagjaink, ember!

Kétségbeesésemben én magam löktem be a hatalmas termetű állomásfőnököt a tehervagonba, hogy nézzen szét, s lelje meg nyomban huszonhárom csomagunkat! Csak hordókat, vesszőkosarakat, olívaolajos kannákat, zsineggel átkötött ládát találtunk. . . Jacinto rágta a szája szélét, szürke volt az arca. És Pimenta rémülten:

– Jaj, gyerekek, nem tarthatom fel a vonatot! . . .

A kis harang megszólalt. . . És szép, fehér füstöt hagyva maga után, eltűnt a vonat a magas szirtfalak mögött. Még hangtalanabbnak, sivárabbnak tetszett minden. És mi ott maradtunk hoppon, elvesztem a hegyek közt, Tücsök, intéző, béresgazda, lovak és poggyász nélkül! Karomon még ott pihent a fehéres színű kabát, a zsebéből kikandikáló *Kereskedelmi Hírlap*-pal. Jacinto-nak megvolt a sétatálcája. Ez volt összes ingóságunk!

Pimenta szánakozón meresztette ránk apró, táskás szemét. Ekkor elmeséltem neki fejvesztett, viharos medinai átszállásunkat. Tücsök elsodródhatott, elakadhatott valahol a huszonhárom csomaggal, vagy Madrid felé tart éppen, míg nálunk még egy zsebkendő sem maradt. . .

– Még egy zsebkendő sincs! . . . Csak ez a *Kereskedelmi Hírlap*. Ez minden fehéreműm!

– Teringtét, micsoda bosszúság! – dűnyögte Pimenta mélységes döbbenettel. – S most mi lesz?

– Most – kiáltottam – szépen fölkaptatunk a birtokra, gyalogszerrel. . . Hacsak nem kerítünk hamarjában két szamarat.

A hordárnak ekkor eszébe jutott, hogy a közeli Rekettyés majorban, mely még Tormeshoz tartozik, a bérlőnek, aki meg az ő komája, van egy jó kancája meg egy öszvére. . . Avval a derék ember nyomban nekivágott a Rekettyés majorba vezető útnak – hercegem és jómagam pedig úgy roskadtunk le egy padra, lihegve s megadva magunkat a sorsnak, mint a hajótöröttek. A természetes Pimenta zsebre vágott kézzel

egyre csak nézett minket, s fáradhatatlanul dűnnyögte: – Micsoda bosszúság. – Szemben a folyó lustán ereszkedett alá, mintha elálmosítaná a már súlyos májusi nyugalom, és egyetlen csobbanás nélkül ölelte körül a csillogó kis kőszigetet. A túloldalon lágy domborulatokban rajzolódott ki az emelkedő hegyoldal, melynek egyik mély ráncában aprócska falu bújt meg, jól elrejtve a nagyvilág szeme elől egymáshoz simuló, fehér házacskáit. A hatalmas tágasság hatalmas csöndben pihent. Hegy és szikla e rettentő magányában jelentékeny madárnak tűntek a tető körül repkedő verebek. Pimenta kerek, pirospozsgás tömege pedig uralta, betöltötte a környező tájat.

– Minden rendben, uraim! Mindjárt jönnek az állatok!... Csak az öszvér hátára nem került sehonnan egy nyereg!

A hordár volt, ez a jóra való ember, aki már meg is járta a Rekettyés majort, s most két rozsdás, össze nem illő sarkantyút lóbálva közeledett felénk. És hamarosan előbukkant a szurdokból, hogy Tormesba szállítson minket, egy fakó kanca, meg egy málhanyerget viselő öszvér, kíséretnek pedig egy fiú és egy vadász. Megszorítottuk Pimenta izzadt, baráti kezét. Átengedtem a kancát Tormes urának. És nekivágtunk az útnak, mely sem simább, sem szelídebb nem lett azóta, hogy a XIV. századi Jacintok hegyen-völgyön s folyón át kitaposták kemény, vasalt sarkú csizmájukkal! Miután átkeltünk egy reszketeg fahídon, a köves mederben kacskaringózó folyócska fölött, hercegem, a birtokos hirtelen megélesedett tekintetével, észrevette, milyen erőteljes, dúsan termő olajfák közt vezet el utunk!... – És az áldott hegyvidék páratlan szépsége előtt hamarosan meg is feledkeztünk minden bajunkról!

Milyen okosan, milyen kifogyhatatlan ihlettel alkotta meg e művét a hegyek teremője, az Isteni Művész, aki féltő gonddal nevelte, gazdagon megajándékozta mindahány gyermekét szeretett Portugáliájában! Fenség és báj vetekedett egymással. Facsoportok siettek csapatostul lefelé a mélységesen mély völgyekbe, terebélyes, gömbölyű koronák, oly zsengén zöldek, hogy puha mohának tetszett az egész liget, melyen elterülni s hemperegni szottyán kedvünk. A köves út fölé hajló sziklaképződményekről széttáruló, lombos ágak emeltek fölénk kedves tetőt, mely az elröppenő madarak legkisebb érintésére illatáradatot hintett ránk. Az évszázados falakon, melyek a repkény indáival tartották össze a rögöket, vastag, kígyózó gyökerek törtek át, ezekre pedig újabb repkény tekeredett. A talajból mindenütt, minden egyes kis részből erdei virágok bújtak elő. Fehér sziklák illegették a hegyoldalon széltől s naptól simára csiszolt hasuk meztelenségét; mások zuzmóba s virágzó szederbozótba öltözve úgy nyomultak előre, akár a feldíszített gályák orra: az ormokon fennakadt sziklatömbök közül egy-egy magasra kapaszkodott, roskatag, görbe kis viskó leskelődött ki a fekete ablakrészen, a borzas, zöld növényi foszlányok alól, melyekkel a szél bevetette tetőcserepet. És mindenfelől a suttogó víz, a megtermékenyítő víz... A ló és a szamár patái között szemfüles kis erecskék szaladtak tova, együtt kacagva a kavicsokkal; bővizű, sietős patakok ugrándoztak robajlón körül kőre; egyenes, csillogó szálak, mint ezüst fonalak rezegtek szikrázva a magasság és a szurdokok mélye között; és az ösvények mentén számtalan forrás ontotta kifolyóba terelt, jótékony vizét, várva az emberekre és a jószágokra... A gabonaföld elborította egyik-másik dombtetőt is, amelyek tetején egy-egy ősi, magányos tölgy uralkodott és őrködött. Illatozó narancsligetek zöldelltek a hegyvidéki teraszokon. A kövér legelők körül, ahol juhok és tehének bóklásztak, kőlapokból hézagosan kirakott utak vezettek körbe – de akadtak keskenyebb, hegyfalba vágott utak is, amelyeket követve, a sűrű levelű szőlőlugas alatt, pihentető, üde félhomályba jutott az ember. Aztán egy falusi utcácskán kapaszkodtunk fel, vagy tíz-tizenkét kalyiba mellett, amelyek megbújtak a fügefák között, míg az ócska tetőcserepeken át kiszökött a szabadba a tűzhelyekre vetett fenyőtoboz fehér, illatos füstje. A távoli dombokon, a fenyvesek töprengő feketeségén túl, remetelakok fehérlettek. Az ízes, tiszta levegő a

lélekbe hatolt, vidámságot és erőt árasztva szét benne. Itt-ott kolompok és csengők hangja hallatszott, majd el is halt a környező szakadékokban. . .

Jacinto a fakó kancán, előttem baktatva suttopta:

– De gyönyörű!

Én pedig hátul, Sancho Panza szamarán ülve suttogtam:

– De gyönyörű!

Friss hajtások súrolták vállunkat családias, meghitt gyöngédséggel. A szedertől súlyos sövény mögül, a túloldalról, zöld almájukat kínálták az almafák, hiszen még nem érhetett meg rajtuk az alma. Egy öreg ház, melynek tetején kereszt ékeskedett, az összes üvegét barátságosan csillantotta meg, ahogy elhaladtunk mellette. Egy rigó sokáig követett minket, tölgyről szilfára szökkenve, és füttyszóval zengve dicséretünket. Köszönöm, rigó testvér! Almafaágak, köszönöm! Itt jövünk, itt jövünk! És maradjunk is veled örökre, te vendégszerető hegyvidék, a bőség és a béke hegyvidéke, te hegyek közt is áldott hegy!

Így, ráérősen s álmélkodva érkeztünk meg a bükkfákkal szegélyezett, egyenes úthoz, melynek nemes komorsága mindig elbűvölt. Vesszejével megcsapkodva a kanca meg a szamarát, sarkában a vadászkutyával, ekkor így kiáltott fel ifjú kíséronk: – Megérkeztünk, nagyságos uraim! – És valóban, a bükkös fasor végén már látszott a tormesi birtok kapuja, a sok száz éves, gránitkőből faragott családi címer, melyet belepattintott még öregebbnek mutatott a rátelepült moha. Odabent dühödten ugattak a kutyák. És amikor átléptük az udvarház birtokhatárát, Jacinto az izzadt kanca hátán, jómagam meg Sancho szamarán, a kopott kövű lépcső védőtetője alatt egy kövér ember jelent meg, majd futott le felénk, nyírott fejű, akár egy pap, mellény és zeke nélkül, csöndesítve a hercegemre acsargó kutyákat. Melchior, a béresgazda volt az. . . Amint megismert, fogatlan szája hatalmas, vendégszerető mosolyra nyílt. De amikor fölvilágosítottam, hogy a kancáról leszálló, csípőjét tapogató, szőke bajszos úr nem más, mint Tormes ura – a jó Melchior megdöbbenve, rémülten hátrált, mintha csak kísértetet látna.

– Még ilyet! . . . Az Úristen szentséges nevére! Nos, hát akkor. . .

És a kutyák csaholása közepette, szánalmasan hadonászva elhebegett egy történetet, amely úgy megrettentette Jacinto barátomat, mintha az épület fekete fala bármely pillanatban kidőlhetne. Melchior nem várta a méltóságos urat! Senki sem várta a méltóságos urat. . . (Ahogy ő mondta, a *méltóságos* urat. . .) Silvério úr már március óta Castelo de Vide-ben van, az édesanyjánál, akit lágyékon öklelt egy bika. És bizony tévedés lehet a dologban, elkallódhattak a levelek. . . Mert Silvério úr bizony csak szeptemberre, szüretre várta ám a méltóságos urat! A házon végzett munkálatok bizony lassan, nagyon lassan haladnak. . . A tetőn, a déli oldalon még tetőcserép sincsen; sok ablakból még hiányzik az üveg; és arra a célra, hogy itt éjszakázzunk, szentséges Szűz máriám, még egy tisztességes ágy sincs! . . .

Jacinto oly feltoluló haraggal tette karba a kezét, hogy egy hang se jött ki a torkán. Végül kirobbanó kiáltással:

– De hát a ládák? A ládák, amelyeket Párizsból küldtem februárban, négy hónapja már? . . .

A szerencsétlen Melchior kimeresztette apró, könnyektől elfátyolosodó szemét. A ládák?! Hisz ide semmi sem érkezett, színét se látták! . . . És zavarában az udvar árkád-jait méregette, végigtapogatta nadrágzsebeit. A ládák? . . . Nem, nála nincsenek ládák!

– És most, Zé Fernandes?

Vállat vontam:

– Most, fiacskám, hacsak velem nem jössz Guiãesba. . . De az bizony bő két óra lovon. És nincsenek lovaink! Legjobb lesz hát, ha szemügyre vesszük a házat, elfogyasztjuk a nyárson sült tyúkot, melyet Melchior barátunk készít nekünk, megalszunk

egy szalmazsákon, aztán holnap korán reggel, még a hőség előtt, szépen elügetünk Vicência nénihez.

Jacinto dühös eltökéltséggel vágott vissza:

– Holnap üetek, bizony, csak éppen lefelé, az állomásra!... És aztán meg sem állok Lisszabonig!

És keserű, haragos szívvel ment föl az udvarház lépcsőjén. A homlokzathoz tágas veranda tartozott, amelynek tetejét díszes, fekete gerendák és gránit oszlopok tartották, mellvédjéről pedig nyíló szegfűvel teli faládák lógtak. Letéptem egy sárga szegfűt – és Jacinto nyomában én is behatoltam a dísztermekbe, melyek állapotát barátom szörnyülködő dönnögéssel szemlélte. Oly hatalmasak és visszhangosak voltak, mint egy káptalani épület, az idő és a mellőzés pedig megfeketítette a falakat, és fagyossá hűtötte bennük a teret, mely amúgy is elkésérítően ásított, hiszen csak elvétve lehetett látni egy-két sarokba vágott fűzfakosarat, vagy egy szerszámnyelek közé keveredett kapát. A magas, tölgyfa borítású mennyezet hasadékein keresztül égdarabkák ragyogtak be. Az üvegtelen ablakokhoz masszív táblák tartoztak, reteszes zárral, s már ránézésre tudni lehetett, ha behajtják őket, teljessé válik a sötétség. Lépteink alatt hol itt, hol ott recscent meg vagy szakadt be egy korhadt padlódeszka.

– Lakhatatlan! – morogta tompán Jacinto. – Borzadály! Gyalázat!...

De arrébb, más termekben, új, világos színű padlódeszkákkal pótolták a padló hézagait. Ugyanolyan világos színű pótlások tarkították a mennyezet sötétre érett tölgy borítását. A falak bántóan fehérlettek a friss mésztől. És a nap alig tudott áthatolni az üvegtáblákon – oly homályosak és zsírosak voltak a kötőanyagtól és az üvegező munkások kezétől.

Beléptünk végre a legnagyobb, hat ablakos terembe, a legutolsóba, amelynek bútorzata egy szekrény és az egyik sarokba leterített, szürke, rövid kis szalmazsák volt: itt megálltunk, és szomorúan letettük rá mindazt, ami megmaradt huszonhárom csomagunkból – vajszerű kabátomat, Jacinto sétabotját, és a *Kereskedelmi Hírlap*-ot, amely közös tulajdonunk volt. A szélesre tárt, üveg nélküli ablakokon beáramlott a pompás hegyvidéki levegő, s úgy átjárta a helyiséget, mintha csak a szérűn lennének, meglocsolta kert üde illatát hozva magával. De amit a szalmazsákon kuporogva láttunk, az nem más volt, mint a dombtetőt borító fenyves, mely úgy ereszkedett alá a lágy lejtőn, mint valami menetelő horda, az élen nagyon magas, szálegyenes, fekete tolldíszes fenyőkkel; távolabb a folyón túli hegyvonulatok, finom, puha ibolyaszínben; aztán az ég fehérsége, a tiszta, felhőtlen, isteni fenségű boltozat. Odalentről, a völgyek irányából éneklő pásztor bánatos dala sodródott felénk.

Jacinto odavánszorgott az egyik ablakhoz, és szerencsétlensége súlyától megroggyanva omlott le az ablakmélyedés kő ülőkéjére, tehetetlenül nyugtázva, hogy a civilizáció bizony szőrén-szálán elillant mellőle! Én a szalmazsákot tapogattam, mely kemény és fagyos volt, akár egy gránittömb télen. És felidézve a fényűző, csupa toll, csupa rugó ágymatracokat, melyeket oly csodásan elcsomagoltak a 202-esben, magam is hangot adtam méltatlankodásomnak:

– De hát a ládák, teringtették!... Hogy tűnhet el csak úgy harminc-egynéhány hatalmas láda?...

Jacinto keserűen húzta föl a vállát:

– Elakadtak valahol, útközben, valami roskatag állomáson!... Medinában, talán abban a szörnyű Medinában. A Társaság közönyös, Silvério nem mozdul... Hisz ez az Ibériai-félsziget, a barbárság hazája!

Az ablakhoz léptem, s a másik ülőkére térdelve jártattam megvigasztalódó pillantásomat a hegyek és az ég között:

– Milyen gyönyörű!

Hercegem komoran hallgatott, majd kezébe támasztott arccal, dűnnyögve válaszolt:

– Csodálatos... És ez a béke!

Az ablak alatt dúsan termő konyhakert burjánzott, káposzta, bab, fejes saláta, tök földön kúszó levelei. Öreg, épp csak elegyengetett szérú uralta a völgyet, ahonnan finom pára szállt fel, mélyen csörgedező patakocskából. Az épület felénk eső sarka szinte beékelődött a narancsliget fái közé. És egy rusztikus kis forrásból, melyet szinte fojtogattak a mocsári rózsák, hosszú, szikrázó ezüstfonálként csorgott elő a víz.

– Mérheterlenül megszemjajztam arra a vízre! – jelentette ki Jacinto nagyon komolyan.

– Én is... Menjünk le a kertbe, mit szólsz hozzá? És útba ejtjük a konyhát, megnézzük, hogy áll a csirke.

Visszamentünk a verandára. Hercegem, immár kissé megbékélve a könyörtelen sorssal, leszakított egy sárga szegfűt. Majd egy másik, vaskos keretű, alacsony ajtón át bemelegedtünk egy másik terembe, melyet szinte elborított a mész hulladék, és hiányzott fölüle a tető; a megmaradt, vastag tetőgerendákról népes verébraj rebbsent föl.

– Nézd ezt a szörnyűséget! – suttogta Jacinto borzongva.

Ezután leereszkedtünk egy sötét várlépcsőn, és végigtapogatóztunk egy érdes kövekkel kirakott, félelmetes folyosón, melyet egészen eltorlaszoltak a feneketlenül mély ládák; oly nagyok voltak, hogy könnyűszerrel elért volna bennük akár az egész vidék gabonája. Az átjáró végén a hatalmas konyha, fekete formák roppant tömege, fekete fa, fekete kő, évszázados korom sűrű feketesége. És e feketeség egyik sarkában, a fekete földön vörös lángnyelvek nyalogatták ragyogva a vaslábasokat és vasfazekakat, füstfelhőt eregettek, mely a fal rácsos nyílásán keresztül nyomban kiszökött a szabadba, s elenyészett a citromfák lombja között. Az óriási tűzhelynél, ahol egykor megtermett sertéseket és ökröket sütöttek a középkori Jacinto-k, s amelyet nem tudtak használatba venni a szerény igényű bérlők, óriási, porlepte halomban kosarak és szerszámok tornyosultak; az összes világosság egy sarkig tárt, gesztenyefa ajtón keresztül érkezett, amely kelkáposztát és szépséges nárciszokat elegyítő, paraszti kertecskére nyílt. A tűz körül lázasan buzgólkodó, beszédes asszonyok sűrögtek-forogtak, tyúkot kopasztottak, kondért kevergettek, aprították a hagymát. Megjelenésünkre mindannyian elhallgattak – a szegény Melchior pedig, aki ugyancsak köztük volt, most kóvályogva sietett elénk, zsíros pap-képen a ráfröccsent tyúkvérrel, és megesküdtött, hogy „a mélcóságos urak vacsorája egykettőre kész lesz”...

– Hát az ágyak, Melchior barátom?

A derék ember mentegetőzve motyogott valamit, amiben „földre fektetett szalmazsákok” szerepeltek...

– Az éppen jó lesz! – siettem segítségére, hogy megvigasztalódjék. – Egy éjszakára, tiszta ágyneművel...

– No, a tiszta ágyneműről magam gondoskodom!... De még ilyen balszerencsét, uram! Hogy itt álljunk egy valamirevaló gyapjúpokróc, meg egy kis vesepecsenye nélkül... Hisz már gondolkodtam rajta, s mondtam is a komámasszonynak, hogy a mélcóságos urak alhatnának, Ninhosban, a Silvério házában. Ott igazi vaságy, meg mosdó is lenne... Csakhogy jó egy mérföld járás, s igen rossz az út...

Jacinto jóindulatúan közbeszólt:

– Ugyan, megoldódik minden, Melchior. Hisz csak egy éjszaka!... Még jobban is esik Tormesban, saját hegyvidéki otthonomban aludni!

Kimentünk az udvarra, a kertbe, amelyet termetes, zöld üstökű sziklák határoltak, a vele szomszédos lankán pedig szőkén lengett a rozs. Hercegem élvezettel ivott a forrás hóízű, csillogó vizéből, ajkait rátapasztva a csőre; megkívánta a pufók, göndör levelű

fejes salátát; és ugrálva próbálta elérni a sűrűn termő, dús lombú cseresznyefa magas ágait. Aztán, megkerülve az öreg présházat, melynek tetején galambsereg fehérlett, leereszkedtünk a hegyoldalba vágott földútig. Hercegem elgondolkodva bandukolt, s közben ámuló szemmel méregette a kukoricaföldeket, a Jacinto ősök ültette ősi tölgyfákat, és a dombtetőkön elszórt házacskákat a feketéllő fenyvesek szélén.

Újból rátértünk a bükkös útra, majd beléptünk az udvarház kapuján, és most is ugattak a kutyák, de már szelídebben, gazdát szimatolva. Jacinto úgy vélte, el kell ismerni, hogy „van valami nemesség” otthona homlokzati képében. De legjobban a hosszú, egyenes és széles fasor tetszett neki, melyet mintha azért találtak volna ki, hogy toll-díszes urak vonuljanak rajta lóháton, apródjuk kíséretében. Később, már a verandáról letekintve észrevette, hogy új tetőcserép fedi a kápolnát, és dicsérte „a semmirekellő” Silvério erényét, amiért legalább a Jóisten lakhelyére volt gondja.

– És ez a veranda is kellemes – dünnyögte, megmerítve arcát a szegfűillatban. – Nagy karosszékek, nagy vesszőfonatos pamlagok kellenek ide. . .

Odabent, a „mi termünkben”, mindketten az ablakfülke ülőkéjén foglaltunk helyet, és onnan szemléltük, mint veszi lassan birtokba hegyet s völgyet az alkonyi nyugalom. Fenn az égen gyémánt fényű csillagocska ragyogott, a Vénusz, az est és az esti örömek sóvárgó hírnöke. Jacinto még sosem vette alaposan szemügyre a szerelmetes tündöklésű esthajnalcsillagot, mely katolikus égboltunkon megőrizte a nagyszerű istennő emlékezetét – ahogy nem fordult elő az sem, hogy figyelmes lélekkel megtapasztalta volna a természet fenséges álomba szenderülését. És ahogy az árnyékba burkolódzó hegyek egyre feketébbek lesznek; ahogy a fehérló majorok ragyogása szelíden kihuny; ahogy a ködtakaró alatt befészkel, beburkolja magát a völgyek üde hűvössége; ahogy egy harang álmos kondulása legurul a hegyoldalban; ahogy titkokat sugdosnak a vizek és a sötét fűszőnyeg – számára mindez olyan volt, mint egy beavatás. Abból a hegyekre nyíló ablakból egy másik életbe nyerhetett bepillantást, amelyet nem egyedül az ember és a nyüzsgő emberi alkotás tölt be. Éreztem, hogy barátom úgy sóhajt fel, mint aki végre megpihen.

Elragadtatásunkból Melchior ébresztett fel, udvariasan jelezve, hogy elkészült „a mélcásos urak vacsorája”. Másik, még csupaszabb, még elhanyagoltabb szobában terítettek – túlcivilizált hercegem elszörnyedve torpant meg a küszöbön, amikor megpillantotta az étkezés siralmas, szegényes és barbár körülményeit. Az asztalt a megfeketedett, gyertyafüsttől csíkos falhoz támasztották, és egy darócdarabbal takarták le, majd két bádog gyertyatartóban két faggyúgyertyát állítottak rá, amelyek ormótlan, sárga cseréptányérokat világítottak meg, ezek mellett pedig ón kanalak és vasból készült villák feküdtek. A poharak vastag üvegfala megőrizte a megszámlálhatatlanul sok őszön, megszámlálhatatlanul sok, dús szüretkor beléjük töltött bor lilászörös árnyékát. A fekete olajbogyóval színültig teli cseréptál Diogenésznek is megfelelt volna. Egy óriási kenyer hűjába döfve óriási kés csillogott. És a hercegnek fenntartott, egyenes támlájú bőrszék, a régi Jacinto-k egyetlen megmaradt ékessége szüette falábakon állt, szakadt üléspárnája hasadékain pedig tincsekben csüngött kifelé a kóc.

Egy bámulatos cselédlány, hatalmas keblekkel, melyek rezegtek a keresztben megkötött, virágmintás kendő alatt, még izzadtan s áthevülve a tűzhely melegétől, rettentő padlónyikorgás közepette belépett, kezében párolgó leveses tál. Melchior a nyomában, magasra emelve a boros kancsót és esedezve, hogy reméli, a mélcásos urak megbocsájtják, de bizony a levesnek nem volt ideje tökéletesre főni. . . Jacinto helyet foglalt az ősi székben – és hosszú pillanatokon át (míg a derék bérlő szorongó döbbenettel leste) lendületesen dörzsölte az abrosz sarkába a fekete villát és a fénytelen ón kanalat. Aztán gyanakodva megkóstolta tyúkhúsleveset, és felragyogott az arca. Ismét megkóstolta – és csillogó szemmel, meglepetten pillantott fel rám, sorstársára a

nyomorban. Harmadjára alaposabban megmerítette a kanalát, és elmélyültebben ízlelt. Aztán ámulva mosolygott el: – Jó!

Remek volt a leves: volt benne máj, volt benne zúza: illata egészen meghatott: háromszor szedtem belőle lázas buzgalommal.

– Én is eszem még! – kiáltotta Jacinto mély meggyőződéssel. – Rettentő éhes vagyok... Uram Istenem! Évek óta nem voltam ilyen éhes.

Ő kanalazta ki önzőn az utolsó cseppet is a leveses tálból. És már az ajtó felé tekintgetve várta a finom falatok felszolgálóját, a rezgő keblű, erős leányt, aki végre meg is jelent, még kipirultabb arccal, mint az imént, megremegtetve a padlózatot – és letett az asztalra egy tálalt, melyet színültig töltöttek lóbabos rizzsel. Ezt a csapást! Hisz Jacinto Párizsban rá sem tudott nézni a lóbabra!... Mégis megkísérelt egy félénk villácskára való – s hirtelen ismét felragyogtak s a tekintetemet keresték azok a borúlátástól fátyolos szemek. Az újabb, most már púpozott villányit az ínycenc szerzetes lassúságával kóstolgatta. Aztán felkiáltott:

– Pompás!... Ó, ebből a lóbabból nagyon is! Ó, micsoda remek lóbab! Micsoda íz!

És szent mohósággal dicsérte a hegyvidéket, a lábasokat odalent kavargató, beszédes asszonyok tökéletes szakácsművészetét, és Melchiort, aki elnőkölt a lakománál... .

– Ilyen lóbabos rizs még Párizsban sincs, Melchior barátom!

A derék ember minden porcikájával mosolygott, mint akinek hatalmas kő esett le a szívéből:

– Nos, hát itt a birtokon ezt eszik a legények! s akkora tányérral, hogy a mélcásos urak csak nevetnék, ha látnák... De most, hogy itt van, bizony hogy Jacinto uram is meg fog hízni, megerősödik!

A derék béresgazda őszintén hitte, hogy Tormes ura ama távoli Párizsokban tévelygve, távol a tormesi bőségtől, bizonyára éheznek, s egyre fogy... És az is igaz, hogy úgy tetszett, mintha hercegем valami réges-régi éhséget csillapítana, mintha régóta vágyakozott volna rá, hogy végre jóllakhasson, s hogy ezért zengi oly szorgalmasan minden egyes fogás dicséretét. Az aranyszínűre pirult, nyárson sült csirke és az imént, a kertben megkívánt s hegyen termett olívaolajjal ízesített, Platón ajkaira is méltó feles saláta láttán már nem türtőztethette tovább a kiáltást: – Isteni! – De semmi sem lelkesítette annyira, mint a hasas, zöld kancsóból csordogáló tormesi bor – ez az üde, ravasz és zamatos bor, melyben több volt a lélek, mélyebben hatolt a lélekbe, mint sok vers vagy szent könyv. A fagygyúgyertya fényénél szemlélve a vastag üvegű poharat s rajta a rózsás habocskát, hercegем, arcán sugárzó derűvel, Vergiliust idézte:

– *Quo te carmina dicam, Rethica?* Ki tudna méltón megénekelni téged, hegyek szeretni való bora?

S minthogy nem szeretem, ha klasszikus műveltség tekintetében lehangolnak, tüstént leporoltam én is Vergiliusomat, dicsérve a falusi élet édes örömeit:

– *Hanc olim veteres vitam coluere Sabini.*... Így éltek a régi szabinok. Így Romulus és Remus... Így növekedett a bátor Etruria. Így lett Róma a világ csodája!

És Melchior mozdulatlanul, kancsóra forrt kézzel, szemében végtelen döbbenettel és vallásos tisztelettel meredt ránk.

Ah! Bizony pompásan vacsoráztunk Melchior védnöksége alatt – s még dohánnyal is ő látott el minket, akár egy gyámapa, aki mindenre gondol. S mert hosszú hegyvidéki éjszaka állt előttünk, a tágas terem üvegtelen ablakánál ismét elmerültünk a pazar nyári égbolt szemlélésében. Türelmesen s ékesszólón bölcselkedtünk.

A városban (állapította meg Jacinto) sosem nézzük a csillagokat, sőt, eszünkbe sem jutnak – mert a gázlámpák vagy a gömbforma villanyfények elhomályosítják őket. Ezért (állapítottam meg) sosem éljük át ezt a felemelő közösséget a világegyetemmel,

pedig ez az élmény az élet egyetlen dicsősége és vigasza. A hegyek között azonban, ahol nincsenek hat emeletes épületszörnyek, nincs kéményfüst, mely eltakarná Isten arcát, és nincsen mindenféle gond, mely ólomként húz le minket a porba – nos, ott szabadon, jól megvacsorálva, ablakban könyökölve s füstöt eregetve nézheti a csillagokat egy Jacinto, egy Zé Fernandes, s a csillagok visszanéznek rájuk. Némelyik persze fenséges mozdulatlansággal vagy fenséges közönnyel. Mások azonban kíváncsian, vágyakozva, integető fénnel, hívogató fénnel, mintha a roppant távolból titkokat kívánnának felfedni, vagy a messzeségből próbálnák megérteni a mi titkainkat. . .

– Nézd csak, Jacinto, milyen csillag az ott, az a tündöklőn fényes a tető széle pereme fölött?

– Nem tudom. . . Hát amaz, Zé Fernandes, ott messzebb, a fenyves fölött?

– Nem tudom.

Nem tudtuk. Én a tudatlanság vastag kérge miatt, amellyel elhagytam Coimbra, szellemi anyám méhét. Ő azért, mert könyvtárában háromszáznyolc csillagászati értekezést őrzött, és az így felhalmozott tudás oly magas hegyet alkot, melyet se megmászni, se elhordani nem lehet. De ugyan mit számított akkor nekünk, hogy az egyiket Szíriusznak hívják, a másikat pedig Aldebarannak? Mit számított nekik, hogy egyikünk Jacinto, másikunk pedig Zé? Ők hatalmasak, mi aprók vagyunk, de mindannyiunkat egyazon akarat alkotott. És mindannyian, Uránuszok vagy Lorena de Noronha e Sande-k, ugyanazon, egyetlen létezés különböző módozatai vagyunk, és szétszórt különbözőségeink egyazon tömör egységgé adódnak össze. Egyazon mindenség molekulái, melyeket ugyanaz a törvény kormányoz, s melyek egyazon vég felé igyekeznek. . . A csillagtól az emberig, az embertől a lóhere virágjáig, a lóherétől a dübörgő tengerig – minden egyazon test, amelyben, akár a keringő vér, ugyanaz az Isten van jelen. És az élet egyetlen, leggyöngébb rezdülése sem mehet végbe e fenséges test valamely rostjában úgy, hogy ne visszhangoznék az összes többiben, a legparányibb alkotórészben, még azokban is, melyek mozdulatlannak s élettelenek látszanak. S amikor egy nap, melyet nem látok, melyet soha nem fogok megpillantani, kihuny valahol a mérhetetlen messzeségben, odalent a kertben a citromfa vékony kis gallyacskája titkon beleborzong a csillag halálába – és amikor nagyot dobbantok Tormesban, amott beleremeg a rettentő Szaturnusz, és e reszketés bejárja az egész világmindenséget! Jacinto súlyosan ránehezedett kezével az ablak párkányára. Felkiáltottam:

– Nézd csak! . . . Megremegett a Nap.

És aztán figyelembe kell vennünk (állapítottam meg), hogy e csillogó porszemek mindegyike szüntelenül a teremtés állomásait járja, születik, elenyészik, újjászületik. Ebben a pillanatban más Jacinto-k, más Zé Fernandesek ülnek más Tormesok ablakánál, és fürkészik az éjszakai eget, s rajta azt a picinyke fénypontot, mely nem más, mint a mi hatalmas, felmagasztalt Földünk. Bizonyára nem mindannyian birtokolják ezt a formát, mely törékeny, kényelmetlen, s (hacsak nem a vatikáni Apollóról, a Milói Vénuszról, vagy esetleg Carman hercegnőről van szó) hihetetlenül csúf és nevetni való. De akár rútak, akár kimondhatatlanul szépek; akár hatalmasak s gránitkemény testűek, vagy esetleg könnyűek, mint a gázok, s hullámván lebegnek a fényben, bizonyos, hogy mindannyian gondolkodó lények, s tudatos bennük az élet – mert biztos, hogy minden világnak megvan a maga Descartes-ja, vagy a mi Descartes-unk járta be mindegyiket a maga *módszer*-ével, sötét köpenyben, elegáns éleslátásával, kimondva a talán egyetlen, nagy és biztos bizonyosságot, hogy *Gondolkodom, tehát vagyok*. Tehát mi mindannyian, a világok lakói, házaink ablakánál, amott a Szaturnuszokon, vagy itt, a mi kis Földünkön, állandóan egy szentséges feladatnak teszünk eleget, mely áthat és egyesít is minket – s ez nem más, mint hogy gondolatilag megérezzük megnyilvánulási

formáink közös magját, s ilyenformán egyszerre csak, tudatilag, meg is valósítsuk a világegyetem egységét! – Nem igaz, Jacinto?...

Barátom dűnnyögve válaszolt:

– Lehet... Mindjárt elalszom.

– Én is. „Messzire kalandoztunk, nagyságos uram!”, szokta volt mondani Pestaninha barátunk Coimbra-ban. De hát se szebb, se hiábavalóbb nincs, mint csevegni a hegyek közt, bámulva a csillagokat!... Elmész-e hát holnap reggel?

– El bizony, Zé Fernandes! Oly biztos ez, mint Descartes igazsága. „Gondolko-dom, tehát menekülök!” Mit akarsz, hogy időzzek itt, ahol még egy ágy, egy karosszék, egy könyv sincs?... Az ember mégsem csak lóbabos rizzsel él! Míg Lisszabonban időzöm, elbeszélgetek Sesimbra-val, a birtokigazgatómmal. S megvárom, míg itt befejeződnek a munkálatok, megérkeznek a ládák, s akkor majd illendően visszatérhetek, tiszta ruhákkal, hogy részt vegyek az újratemetési szertartáson.

– Igaz is, a csontok...

– És ott van még Tücsök is... A jómadár! Vajon merre kujtorog?

Komótosan bolyongva a hatalmas teremben, ahol a bádog gyertyatartóban megolvadt faggyúgyertya úgy világolt, mint cigaretta parazsa a pusztaságban, elmerengtünk Tücsök sorsán. A tiszteletre méltó szerezcsen vagy Medina sarában kötött ki a huszonhét csomaggal együtt, minden kiáltozás ellenére – vagy, mert az igazak álmát aludta, akárcsak Anatole, tovább gurult a vonattal Madrid felé. Bármelyik történt is, hercegem úgy vélte, lőttek a kényelmének...

– Nem, Jacinto, hallgass csak ide... Ha Medinában akadt el, Tücsök bizonyára a *fondá*-ban aludt, poloskára vadászott, ma hajnalban pedig sürgősen továbbindult Tormesba. Amikor holnap négykor lemész az állomásra, ott fogod találni felbecsülhetetlen emberedet, az összes felbecsülhetetlen csomagoddal együtt, azon a vonaton, mely Porto-ba, s aztán a fővárosba visz téged...

Jacinto úgy hadonászott, mint aki hálóba gabalyodva vergődik:

– És ha tovább ment Madridba?

– Akkor még ezen a héten megjelenik itt, Tormesban, ahol majd parancs vár rá, hogy folytassa az útját Lisszabonba, és csatlakozzék hozzád... Most már csak az én csomagjaim jelentenek érdekes kérdést. Ha holnap az állomáson találok Tücsköt, tedd félre az én fekete bőröndömet, a vászon zsákot és a kalapdobozt. Tücsök tudja, melyik az. És kérd meg azt a hájas Pimenta-t, hogy üzenjen nekem Guiãesba. Ha Tücsök végül Tormesban köt ki, egyenest Madridból, lélekszakadva és a rengeteg csomaggal együtt, akkor hagyja itt a csomagjaimat Melchiornál... Holnap majd beszéllek vele.

Jacinto dühösen ráncigálta az ingallérját:

– De vajon hogy induljak el holnap Lisszabonba ebben a kétnapos ingben, amelytől máris rettentően viszketek? És még egy zsebkendőm sincs... Sőt, még egy fogkefém se!

Mivel nem szűkölködtem ötletekben, szép, pártfogói mozdulattal nyújtottam ki a kezem:

– Minden megoldható, Jacinto, minden megoldható! Ha holnap korán reggel, hat óra körül elindulok innen, már tízkor, a nagy meleg előtt meg is érkezem Guiãesba. És még ebéd előtt, s mielőtt hosszú csevegésbe merülnék Vicência néniével, visszaküldök hozzád egy legényt, egy zsák fehérenművel. Lehet, hogy az ingeim és az alsóim nagyok lesznek rád. De hát egy ilyen koldus, mint te, ne akarjon minden áron elegáns, teste szabott ruhákban járni. Ha igyekszik a legény, két órákor itt lehet; neked pedig marad még idő, hogy átöltözz, mielőtt lemész az állomásra... Egy fogkefét is tehetek a csomagba.

– Ó, Zé Fernandes! Akkor tegyél már egy szivacsot is... És egy üveg kölnivizet!

– Szagos vizet levendulából, egészen kiváló, maga Vicência nénikém készíti!

Hercegem felsóhajtott, szájalmas nyomora és a kilátásba helyezett ruhaadomány hatása alatt:

– Nos, akkor hát aludjunk, mert egészen kimerítettek az érzelmek és a csillagok. . .

Melchior ebben a pillanatban nyitotta ki félénken a súlyos ajtót, és szólt, hogy „a mélcáságos urak” ágya meg van vetve. A derék ember gyertyát tartott a kezében, mi pedig követtük, s hát mit pillantunk meg mi ketten, hercegem és én, akik az imént még a csillagokkal tartottunk rokonságot? Két kisebb szobába lépve, melyeket egy kőből rakott, komor félköríves nyílás választott el egymástól – egy-egy földre fektetett szalmazsákot. A szélesebbikhez, amely Tormes uráé volt, éjjeliszekrény is tartozott: felfordított véka, rajta bádog gyertyatartó; a fekhely lábánál mosdótál háromlábú állványon. Lévén jómagam a hegyekből való hegylakó, nekem se mosdótál, se véka.

Túlcivilizált barátom a lábával tapogatta végig lassan a szalmazsákot. S bizonyára hajlíthatatlanul keménynek érezte, mert úgy is maradt, fölé hajolva, míg ujjai kétségbeesve simították meg félájult arcát.

– És nem is a szalmazsák a legnagyobb baj – suttogetta végül nagyot sóhajtva. – Hanem az, hogy nincs hálóingem, se papucsom! . . . Vasalt ingben pedig nem tudok lefeküdni.

Javasoltam, hogy ismét Melchiortól kérjünk segítséget. A jóra való ember most sem hagyott cserben, s először egy pár fapapucsot kerített Jacinto lábainak – majd a teste kényelméről gondoskodott, valahonnan előráncigálva egy roppant bő, darócból való, női ingvállat, melyet bábaasszonyok viselhetek, s amely oly durva szövésű volt, akár a vezeklők csuhája, oly sűrű és kemény redőkkel, mintha fából lettek volna. Vigasztalásul megjegyeztem hercegemnek, hogy nem aludt jobb fekhelyen Platón sem, amikor *A lakomá-t* írta, sem Vasco da gama, midőn megkerülte a Jóreménység-fokot! A kemény szalmazsák teszi erőssé lelket, Jacinto! . . . És csak darócruhában lehet bejutni a Paradicsomba.

– Van nálad valami – válaszolt kimerően barátom –, amit olvashatnék? Nem tudok könyv nélküli elaludni.

Nálam? Könyv? Csupán az öreg *Kereskedelmi Hírlap* volt nálam, amely valahogy megúsztta javaink szétszóratását. Kettéválasztottam a becses lapot, testvériesen megosztozva rajta barátommal. neki jutott az a fele, amely a hirdetéseket tartalmazta. . . És aki nem látta akkor Jacinto barátomat, Tormes urát, amint a szalmazsák szélén kuporog, közel hajolva a vékára csorgó faggyúgyertya lángjához, facipőbe rejtett lábbal, s szinte elveszve a hegyvidéki ing durva ráncai és kemény redői között, amint egy régi hírlapot böngész elgondolkodva, hajók menetrendjét – az nem tudhatja, hogy fest a legmegindítóbb és leghitelesebb, testet öltött csüggedés.

Visszavonulva spártai fülkémbe, jóleső fáradtsággal gomboltam ki mellényemet, amikor hercegem még egyszer szólított:

– Zé Fernandes. . .

– Mondd csak.

– Küldj a zsákban egy kamásnit is.

Kényelmesen kinyújtóztam a kemény szalmazsákon, és elsuttogettam, mint mindig, mielőtt átadnám magam az álomnak, a halál kistestvérének: „Istennek legyen hála!” Aztán fogtam a *Kereskedelmi Hírlap* rám eső felét.

– Zé Fernandes. . .

– Mi az?

– Tehetnél a zsákba fogport is. . . És egy körömreszelőt. . . Meg egy regényt!

Az újság már félig kicsúszott szibbadó kezeimből. De Jacinto, miután elfújta a gyertyát a maga fülkéjében, nagyot ásítva még hozzátette:

- Zé Fernandes...
- Hmm?
- Lisszabonban a Bragança szállodába írj nekem... A lepedők mindenesetre tiszták, egészséges, jó szaguk van!

IX.

Korán, még hajnalban, és nesztelenül, nehogy felébrezzem Jacinto-mat, aki mellén keresztbe tett kézzel, boldogító öntudatlanságban aludt a gránitkeménységű szalmazsákon – útnak indultam Guiãesba.

Egy hét múlva, amint éppen hazatértem, hogy megebédeljek, a folyosón áhított csomagjaimba botlottam, melyeket egy Rekettyés majorba való legény hozott szekéren, „ahogy Pimenta úr meghagyta”. Gondolataim nyomban hercegemhez száguldottak. És sürgöny útján rögtön menesztettem is Lisszabonba, a Bragança szállodába, egy a vídám rikkantást: – „Ott vagy? Tudom visszaszerezted Tücsköt és civilizációt! Hurrá! Öllelek!” – A következő hetet a spárgaszedés kényes feladatának szenteltem, egykor ugyanis e növényvel civilizáltam Vicência nénikém kertjét, és csak egy hét elteltével figyeltem föl Jacinto hallgatására. Postai levelezőlapon újítottam, ismételtem meg a baráti kiáltást: – „Ott vagy? A belváros gyönyöreitől lettél ilyen figyelmetlen és néma? Én elmerülök a spárgában! Válaszolj, mikor érkezel? Pompás idő van! 23°C árnyékban. És a csontok?...” – Aztán jámbor zárándokútra mentem, a Roqueirinha-i Szűzhöz. Újholdkor erdőt irtottam corcasi birtokomon. Vicência néni gyomorrontást kapott a véres hurkától, és hányt. Hercegem konok hallgatását hálátlanságnak véltem.

Aztán, egy délután éppen Flor da Malva-ból, Joaninha unokahúgom házából igyekeztem hazafelé, de megálltam Sandofimban, Manuel Rico üzleténél, hogy igyak egy bizonyos fehér borából, melyet jól ismer – és mindig kér is a lelkem.

Szemben a patkolókovács, Severo, a tormesi Melchior unokaöccse – mellesleg a legkiválóbb lódoctor az egész hegyvidéken – egy kis széken lovagolt a műhely ajtajában, és dohányt aprított. Még egy meszely bort töltettem magamnak; ő pedig megsimogatta kancám nyakát, hiszen jól ismerte: egyszer ő gyógyította ki a meghűlésből; s mert érdeklődtem Melchior barátunk felől, Severo elmondta, hogy éppen előző nap vacsorázott nála Tormesban, sőt, találkozott a nemesúrral is...

– Nocsak! Dom Jacinto akkor Tormesban van?

Meglepetésem mulattatta Severo-t:

– Nohát, méltóságos uram... Bizony hogy Tormesban van, már több mint öt hete, és ezalatt ki se tette onnan a lábát! És úgy látszik, szüretre is marad az uraság, és micsoda pompával!

Szentséges Úristen! Másnap, vasárnap, mise után izgatottan lóra pattantam, és fittyet hányva a fojtogató vasárnapi nyugalomnak, elügettem Tormesba. Amikor beléptem az udvarház nagykapuján, és a kutyák ugatni kezdtek, Melchior komaasszonya sietett elém a karám felől, csípőjére támasztott dézsával, amelyben frissen mosott ruha volt. – Hát Jacinto úr?... Jacinto úr valahol a freixomili földeket járja, Silvério-val meg Melchiorral...

– Hát Tücsök, a néger?

– Az előbb őt is láttam a gyümölcsösben, édescitromot szedett a franciával...

Az udvarház összes ablakában új, fényesre törölt üveg csillogott. Az udvar egyik sarkában meszes vödörket és festékes tálkákat vettem észre. Egy kőműveslétra pihent az Úr megszentelt napján a tetőnek támasztva. És a kápolna fala mellett két macska aludt jókora szalmazsupacok tetején, amelyeket bizonyára nagy méretű ládákból csomagoltak ki.

– Remek – gondoltam. – Íme, a civilizáció!

Kikötöttem a kancát, fölmentem a lépcsőn. A verandán, egy deszka alkotmányon cink fürdőkád ragyogott a napfényben. Odabent láttam, hogy mindenhol megjavították a padlót, és cirokkefével tisztára súrolták. Az alaposan lemeszelt, csupasz falak oly hűvösséget árasztottak, mintha kolostorban járnék. Az egyik szoba, ahová három, hegyvidéki jóhiszeműséggel tárva-nyitva hagyott ajtón keresztül jutottam, egész biztosan Jacinto-é volt: a ruha fa vállfákon lógott; a vaságy, rajta bordás szövésű ágycakróval, egy sarokban húzta meg szűzies ridegségét, a fal és egy kis zsámoly között, melyen egy bádog gyertyatartó a „Don Quijote” egyik kötete fölött ragyogott; a sárgára festett, bambuszt utánzó, mosdóállványon csak a korsó, a mosdótál és egy nagy darab szappan fért el; az aprócska polcon pedig éppen csak annyi hely volt, amennyi a gondosan egymás mellé helyezett kefének, ollónak, fésűnek és a vásári tükörnek, valamint a levendula illatú arcvíznek kellett, melyet még én küldtem Guiãesből. A három függönytelen ablak látni engedte a hegy szépségét, s oly finom, lágy levegőt engedett be, amelyet először a fenyvesek fűszeres gyantája járt át, aztán a kerti rózsabokrok illata. Szemben, a folyosó másik oldalán egy másik, ugyanilyen egyszerűséggel berendezett szoba volt. Bizonyára hercegem előrelátásának eredménye, és Zé Fernandes barátjának szánhatta. Mindjárt be is akasztottam a fogastra porfogó lüszter zekémet.

De abban a nagy szobában, ahol a csillagokat bámulva oly sokat bölcsekedtünk, pihenésre és tanulásra szolgáló teret rendezett be Jacinto – és ez volt az a „pompa”, amely oly mélyen hatott severo-ra. A kényelmes, vesszőfonatú, madeirai karosszékekben színes, nyomott mintás üléspárnák ígértek kényelmet. A tormesi faragású, hatalmas fehér fából ácsolt asztalon megcsodáltam egy háromkarú fém gyertyatartót, egy kacsatollakkal megtöltött szerzetesi tintatartót és egy templomi vázát, mely egészen tele volt szegfűvel. Két ablak között egy régi, berakásokkal és veretes fogantyúkkal ékes, fiókos szekrény állt, tetején pedig, a rózsaszínű márványlapon, egy jámbor betlehem-i jelenet, jászollal: a három királyok, díszes tarisznyájú pásztorok, borzasan gyapjas báránycák igekeztek szurdokon átkelve, nagy sietve a Gyermek látására, aki a sziklaodú mélyén, kitárt karral s fején hatalmas királyi koronával várta őket. A fal másik részét fa polcok sora töltötte be, két fekete keretbe foglalt, fekete arckép között; az egyik polcon két puska feküdt; a többin, akár tudós doktorok a konzílium padsoraiban, becses könyvek heverték, így egy Plutarkhosz, egy Vergilius, az *Odüsszeia*, Epiktétosz *Kézikönyvecskéje*, Froissart *Krónikái*. Aztán, szép katonás sorban, nagyon új, nagyon frissen lakkozott szalmafonatú székecskék álltak. Az egyik sarokban egész kötegre való hosszú bot.

Az egész környezet tisztaságot, rendet sugárzott. Az ablakok be voltak csukva, és az ablaktáblák megfelelően védték a szobát a naptól, mely éppen arra az oldalra sütött, és átforrósította a kőpárkányokat. A vízzel meghintett padlóról friss pára szállt föl a selymes félhomályban. A szegfűk tündököltek. Semmiféle nesz nem hallatszott, sem odakintről, sem a házból. Tormes aludt az úr reggelének ragyogásában. Átjárt ez a vidéki kolostorhoz méltó, vigasztaló nyugalom, és végül jóleső ernyedtséggel egy vesszőfonatú karosszékekben foglaltam helyet az asztal mellett, és találomra felütöttem Vergiliust, magamban mormolgatva az alkalomhoz illő verssorokat, melyekre véletlenül bukkantam:

*Fortunate Jacinthe! Hic, inter arva nota
Et fontes sacros, frigus captabis opacum. . .*

Szerencsés Jacinto, így igaz! Most, e földeken, melyek a sajátjaid, és e vizek közt, melyek szentek a te számodra, végre árnyékra és békére lelsz!

Olvastam még néhány sort. S mert kimerített a kétórányi lovaglás és a meleg, amely Guiãesből idáig kísért, tiszteletlenül elszundítottam az isteni bukolikus költő műve felett – míg csak egy baráti kiáltás fel nem ébresztett a szendergésből! Hercegem volt az.

És miután kibontakoztam szoros, baráti öleléséből, és szemügyre vehettem, határozottan az volt a véleményem, hogy hercegem olyan növényhez hasonlít, mely elsatnyult a sötétben, szőnyegek és selymek közt, de amikor egyszerre csak kiviszik a szabadba, a napra, a szélbe, és jól meglocsolják, akkor ismét kizöldül, hajtani kezd, a természet dicsőségére! Jacinto már nem volt görnyedt. A hegyvidéki levegő, vagy a valódibb élet hatására napsütötte barnaság váltotta fel hűvös, túlcivilizált sápadtságát, a megújult vér meleg pírja, amelytől káprázatosan megférfiasodott. Szeméből, mely a városban mindig tompa fényű tekintettel fordult el a világtól, most a déli óra csillogása áradt, tekintete pedig határozott és széles sugarú volt, és boldogan itta fel a dolgok szépségét. Még a bajusza is kackiásabb lett. És már az arcát sem simította végig csüggedt kezekkel – hanem győzedelmesen csapott a térdére. Mit is gondoljak? Hisz ez egy egészen új Jacinto. Szinte megrémültem a gondlattól, hogy most meg kell tanulnom, ki kell ismernem ennek az új hercegnek a hangulatait és minden új eszméjét.

– Teringettét, Jacinto, de hát hogyhogya... ?

Jókedvűen vonta föl újra megerősödött vállait. És míg fehér, porlepte cipői uralkodói léptekkel rótták a frissen megjavított padlót, mindössze annyit tudott elmesélni, hogy miután másnap fölébredt Tormesban, és egy dézsa vízében fürdőt vett, majd felöltötte a tőlem kapott inget s fehérenműt, hirtelen úgy érezte, *felhőtlenné, gondtalanná* vált! Ebédre jókora tányér kolbászos tojást evett, pazar volt! Bebarangolta a környéket, és míg e nagyszerű hegyeket járta, könnyűek voltak a gondolatai, csupa szabadság és béke. Ágyat, fogasokat vásároltatott magának Portóban... És maradt...

– Egész nyárra?

– Nem! De egy hónapot... Kettőt! Amíg van kolbász, és amíg ilyen fenséges ízűnek találok a forrásvizet, melyet cserépdarabból vagy kelkáposzta leveléből iszom!

Visszahanyatlottam a vesszőfonatos székbe, és jólesően, szinte elámulva néztem hercegemet! Cigaretta sodort durva, vágott dohányból, amelyet egy üvegtálcában tartott. És lelkesen magyarázta:

– Pirkadat óta a földeket járom! Ma már négy pompás pisztrángot fogtam... A Naveshez járok, ahhoz a kis folyócskához, amelyik a Sgranda völgyébe siet... Vacsorára meg is esszük azokat a pisztrángokat!

Én azonban leginkább a feltámadás történetére voltam kíváncsi:

– Akkor hát nem is voltál Lisszabonban?... Sürgönyöztem...

– Mit sürgöny! Mit Lisszabon! A Lira forrásnál időztem sokat, fenn a hegyen, egy nagy fa árnyékában, *sub tegmine* tudom is én, a csodás Vergiliust olvasgatva... És persze csinosítottam a palotámat! Hogy tetszik, Zé Fernandes? Három hét alatt megvolt a padló, az ablaküvegek, a meszelés, a székek!... Az egész falu itt dolgozott! Még én is festettem, egy hatalmas ecsettel. Láttad az ebédlőt?

– Nem.

– No, akkor gyere, és csodáld meg a szépséget az egyszerűségben, ember!

Ugyanoda vezetett, ahol annak idején a lóbabos rizst magasztaltuk – csak azóta alaposan felsúrolták, alaposan kimeszelték, és rikító kék szegélyt mázoltak körben a falakra, melyben rögtön felismertem hercegem munkáját. Az asztal guimarãesi lenvászon abrosszal volt leterítve, rojtjai a padlót söpörték. A cseréptányérok alján sárga kakas ékeskedett. Ugyanilyen cseréptányérban, ugyanilyen kakással tálalják a babot nálunk, Guiãesban, a földmunkásoknak...

Az udvaron ugattak a kutyák. És Jacinto olyan különös könnyedséggel szaladt ki a verandára, hogy nézni is öröm volt. Bizony végérvényesen szétszaggatta azt a láthatatlan hálót, mely azelőtt gúzsba kötötte mozdulatait! – Ebben a pillanatban lépett be Tücsök, könnyű vászon kabátban, s mindkét kezében egy üveg fehér borral. Igen örült, hogy „láthatja Fernandes urat a birtokon”. De az ő tiszteletre méltó képe már nem

tündökölt úgy, mint Párizsban, olyan derűs, boldog ébenfekete csillogással. Sőt, mintha görnyedtebb lett volna. . . Amikor megkérdeztem, mi az oka ennek a változásnak, kételkedve csücsörítette össze vastag ajkait:

– Az úrfi szereti, akkor hát én is szeretem. . . Mert itt csudajó ám a levegő, Fernandes úr, csudajó itt a levegő!

Aztán, csüggedt mozdulattal egybefogva a barcelosi cseréptányérokat, a csontnyelű késeket s a fenyődeszka polcokat, mintha ferences szerzetesek ebédlőjében lennének, halkabban fűzte hozzá:

– De nagy ám a szűkösség is, Fernandes úr, nagy a szűkösség!

Jacinto zsinórral átkötött újságnyalábbal tért vissza:

– A postás volt. Látod, nem veszem össze egészen a civilizációval. Íme a sajtó! . . . De semmi *Figaro*, vagy az a borzalmas *Deux Mondes*! Mezőgazdasági lapok! Hogy megtanuljam, mitől lesz bőséges az aratás, és milyen csillagjegyben telepítsek szőlőlugast a szilfák közé, mi mindenről gondoskodjék az előrelátó háziméh. . . *Quid faciat laetas segetes*. . . Egyébként e nemes okuláshoz nekem már elegendő volna a *Georgica* is, melyet te nem ismersz!

Nevettem:

– No, megállj csak!! *Nos quoque gens sumus et nostrum Virgilium sabemus!*

De minden porcikájában új barátom már az ablakban állt, s kihajolva tapsolt – akár egy Cato a régi, egyszerű Rómában, ha szolgálait hívta. És kiáltott:

– Ana Vaqueira! Egy pohár jó tiszta vizet az öreg forrásból!

Ez annyira mulattatott, hogy fölpattantam a karosszékből:

– De Jacinto! És a szénsavas vizek? és a foszfátosak? és a sterilek? és a szódák? . . .

Hercegem gőgös megvetéssel vont vállat. És ujjongva üdvözölte, amikor megjelent a sziporkázó, hús víztől harmatos, nagy pohár, melyet tálcán hozott be egy gyönyörű leány. Én leginkább a leányt csodáltam. . . Micsoda mélyfekete, komoly szem! Járásában, csípője ringásában mennyi harmónia, mennyi báj, a latin nimfa varázsa!

És alig tűnt el az ajtóban a ragyogó jelenés:

– Ó, Jacinto, egy perc és én is szeretnék vizet! És ha ennek a leánynak a dolga, hogy kiszolgáljon minket, én minden öt percben szeretnék valamit! . . . Micsoda szem, micsoda test. . . A mindenségit, komám! Ez itt maga a testet öltött hegyvidéki poézis. . .

Hercegem mosolyogva, de őszintén válaszolt:

– Nem! Ne ábrándozzunk, Zé Fernandes, ez itt nem Árkádia. Szép a leány, de faragatlan. . . Nincs benne több költészet, több érzékenység, de még több szépség sem, mint egy hollandi tehénben. Illik rá a neve, Ana Vaqueira. Jól dolgozik, jól emészt, jól fogan. Erre teremtette a természet ilyen egészségesnek és erősnek; ő pedig teljesíti a feladatát. Hanem a férje nincs vele megelégedve, mert veri. Ő is egy szép, faragatlan vad. . . Nem, barátom, a hegyvidék csodás, és én hálás vagyok neki. . . De itt a nőtény a maga állatiasságában, a hím pedig a maga önzésében teljesedik ki. . . Mindazonáltal igaziak, őszintén igaziak! És ez az igazság, Zé Fernandes, nagy megnyugvás nekem.

Az utolsó csöppig kiélvezve a tágas, hús épület csöndjét, a szabadságot, lassan visszafelé vonultunk abba a terembe, amelyet Jacinto már kinevezett „könyvszobá”-nak. Amikor az egyik sarokban egyszerre csak megpillantottam egy félig már felfeszített fedelű szállítóládát, úgy megrohant a kíváncsiság, hogy az indulattól kis híján torkomon akadt a kérdés:

– És a ládák? Ó, Jacinto? . . . Az az esztelenül sok láda, melyet teletömtünk civilizációval? Hallottál róluk? Előkerültek?

Hercegem megállt, s vidáman a combjára csapott:

– Káprázatos! Emlékszel még arra az emberkére a vállán átvetett zsákjával, akinek annyira csodáltuk az eszét, a földrajzi ismereteit?... Emlékszel? Alig mondtam ki, hogy Tormes, már kiáltott is, hogy ismeri, s lefirkantott valamit... Többre nem is volt szükség! „Ó, Tormes, hát hogyste, nagyon régi, nagyon különleges!” Nos, el is küldött mindent szépen a spanyolországi Alba-de-Tormesba! Minden ott van, Spanyolországban!

Vigasztalanul vakartam az államot:

– Ejnye, ejnye... Egy ilyen ügyes, ilyen szakértő férfiú, aki oly nagy becsületére vált a haladásnak! Az egészet Spanyolországba!... És idehozatod?

– Nem! Talán majd később... Egyelőre, Zé Fernandes, még gyönyörűségemet lelem benne, hogy reggel fölkelve csupán egy hajkefém van, amellyel lesimíthatom a hajam.

Emlékeimben kutatva fürkésztem barátom arcát:

– Volt neked vagy kilenc.

– Kilenc? Húsz volt! Vagy talán harminc is! De csak a bajnak voltak, nem találtam őket elegendőnek!... Párizsban sosem jártam jólfésülten. Ugyanígy volt a harmincezer könyvemmel is: annyi volt belőlük, hogy sosem olvastam végig egyet sem. Akárcsak az elfoglaltságaim: annyira megterheltek, hogy sosem tudtam hasznos lenni!

Délután, amikor enyhült a hőség, sétára indultunk, hogy barangoljunk a két mérföld hosszan, hegyen-völgyön áthullámzó, gazdag birtok kanyargós útjain. Azóta, hogy egyszer régen, egy távolba vesző közjáték során, amikor barátom oly sokat szenvedett Montmorency barátságos és civilizált erdejében, soha többé nem jártam Jacinto-val a természetben. És most, micsoda biztonsággal s idilli szeretettel mozgott a természetben, melytől éveken át távol tartották az elméletek és a szokás! Már nem rettegett a fűtakaró halálos nedvességétől; nem irtózott többé a hajtások pimasz érintésétől; a magasságok csöndje pedig nem töltötte el a kiüresedő világegyetem ijesztő érzetével. Élvezettel, a visszanyert biztonság vigasztaló érzésével sülyesztette vaskos bakancsát a puha földre, a természetes, atyai elembe: minden ok nélkül letért a könnyen járható ösvényekről, és kócos cserjék között ment tovább, élvezettel túrva arcán a zsenge levelek simogatását; a dombtetőkön megállt, s mozdulatlanul itta be a csöndet és a békét, bennem is megrekesztve minden mozdulatot, sőt, szinte a levegőt is: kétszer pedig rajtakaptam, amint egy fecsegő patakocská mellett mosolyogva hallgatózik, mintha titkokat sugdosna a fülébe...

Aztán megállíthatatlan bölcselkedésbe fogott, a megtértek buzgalomával, akik maguk is epedve téríteni vágnak:

– Ugye, hogy felszabadul itt az értelem, igaz-e? S mindent erősen, mélységesen áthat az élet!... Te persze most azt mondd, Zé Fernandes, hogy nincs benne gondolat...

– Én?! Hisz meg se szólalok, Jacinto...

– Nos, ez nagyon korlátolt, nagyon kezdetleges okoskodásra vall...

– Még ilyet! Hiszen én...

– Nem, nem érted. Az élet nem szorítkozik a gondolkodásra, drága doktorom...

– Nem vagyok az!

– Az élet lényegében akarat és mozgás: és abban a földdarabban, amelybe kukoricát vetettek, egy egész világra való lendület feszül, erők, melyek megmutatkoznak, majd elnyerik legpompásabb kifejeződésüket, a formát. Nem, ez a te filozófiád még elnagyolt és durva...

– A kutyafáját! de hát én nem...

– És aztán, öregem, milyen kimeríthetetlen, milyen csodásan változatos formák... És mind gyönyörűek!

Megragadta szegény karomat, és követelte, hogy figyeljek csak nagy tisztelettel. A természetben sosem fogok találni se csúfat, se olyat, ami ismétlődik! Soha két borostyánlevél, mely akár a zöld árnyalatában, akár a levélszél rajzolatában hasonlítana! A városban éppen ellenkezőleg, minden egyes ház szolgain utánozza a másikat; minden arcon ugyanaz a közöny vagy ugyanaz a nyugtalanság teremődik újjá; az eszméknek mind ugyanaz az értékük, ugyanolyan a jellegük, azonos a formájuk, akár az aranyfontnak; és még az is, ami a legszemélyesebb és legmeghittebb, vagyis az ábránd, az is azonos mindannyiukban, mindannyian egyformán belelegzik, és mindannyian elvesznek benne, mintha ugyanaz a köd nyelné el őket... *Az egyformaság* – íme a városok rettenete!

– Bezzeg itt! Nézd csak azt a gesztenyefát. Három hete minden nap figyelem, s minden nap másnak tetszik... *Az árnyék, a nap, a szél, a felhők, az eső* szüntelenül más, új, mindig érdekes kifejezést adnak neki. Sosem unom meg a látását...

– Kár, hogy nem beszél! – suttoztam.

Hercegem apostolhoz méltó, lángoló tekintettel lépett hátra:

– Hogyhogy nem beszél? Hisz éppen hogy nagyon is felséges beszélgetőtárs! Persze nem szól, nem hangoztat elméleteket, *ore rotundo*. De sosem megyek el mellette úgy, hogy ne sugallna gondolatot, vagy föl ne tárna előttem egy igazságot... Még ma reggel is, ahogy a pizstrángfogásból jöttem... Megálltam itt: ő azonnal éreztetni kezdte velem, hogy növényi élete egészen mentes mindenféle munkától, szorongástól és erőfeszítéstől, melyet az emberi lét parancsol ránk; neki nem kell aggódnia az élelem miatt, sem az öltözék vagy a hajlék miatt; lévén Isten szeretett gyermeke, Isten úgy táplálja, hogy neki közben el sem kell mozdulnia, s nincs nyugtalankodni valója... És ez a biztonság ad neki annyi bájt és annyi fenséget. Hát nem gondolod?

Mosolyogva helyeselt. Mindez persze mesterkéltségek és látványos volt. De mit számítottak a keresett metaforák és az egész, még éretlen filozófia, melyet sietve szedtek egy gesztenyefa ágairól? Hiszen az ideológia alól ragyogó valóság tündökölt át – hercegem megbékélése az étellel. Bizonyos volt feltámadása a sírban töltött hosszú évek után, ahol erőtlenség hevert pesszimizmusba pólyázva, akár egy golyocsokba pólyált múmia!

S bizony hercegem csöppet sem kímélt aznap délután! Kiapadhatatlan kíváncsisággal vizslatta át a hegyvidék minden zegzugát! Dombtetőkre futott fel, mintha azt remélné, hogy odafönről ismeretlen világ sosem látott ragyogását fogja felfedezni. Legnagyobb kínja pedig az volt, hogy nem ismeri a fák nevét, nem tudja, hogy hívják a legszerényebb kis kúszónövényt, amely egy szikla réséből tör elő... Úgy lapozgatott bennem, mint egy botanikai lexikonban.

– Tanultam mindenfélét, hallgattam Európa legjelesebb professzorait, harmincezer könyvem van, mégsem tudom, hogy abban az úrban ott egy égert vagy egy paratölgyet tiszteljek...

– Kocsánytalan tölgyet, Jacinto.

Már alkonyodott, amikor lassacskán hazafelé indultunk. És e csodás, valóban mennyei béke, mely az égből s a földekből áradt, s melyben minden apró levélke me-rengő megnyugvást érzött a szelíden hanyatló fényben, s mely sima, könnyű érintéssel cirógatta meg a tárgyakat, e béke oly mélyen áthatotta barátomat, hogy a csöndben, mely hirtelen megszállt bennünket, hallottam, ahogy mondhatatlan megkönnyebbüléssel felsóhajt.

Aztán, nagyon komolyan:

– Azt mondd, a természetben nincs gondolat...

– Már megint? Ejnye, de bosszantó! Én...

– De éppen, mert el van nyomva benne a gondolat, azért kíméli meg a szenvedés! Mi, boldogtalanok, nem tudjuk elfojtani magunkban a gondolatot, de kordában tartani biztosan tudjuk, és így megakadályozhatjuk, hogy a gondolat szédült, kimerítő iramot vegyen, mint a városok kemencéjében, ahol gyönyöröket ötlünk ki, melyek soha meg nem valósulnak, bizonyosságok után ácsingózunk, melyeket soha el nem érhetünk!... És azt tanácsolják ezek a dombok és ezek a fák a lelkünknek, mely virraszt és vergődik – hogy éljen egy távoli álom békéjében, ne kívánjon meg semmit, de ne is tartson semmitől, ne lázadjon semmi ellen, hanem csak hagyja menni a világot a maga útján, nem remélve többet tőle, mint az összhang zenéjét, mely majd elringatja, s kellemessé teszi álmát Isten kezében. Neked nem így tűnik, Zé Fernandes?

– Talán. De akkor bizony kolostorban kell élni, Szent Brúnó lelkületével, vagy kell hozzá évi száznegyven millió reis bevétel és az elrugaszkodás bizonyos képessége, miként bizonyos Jacinto-k esetében... Amúgy pedig úgy tűnik, mérföldeket tettünk meg. Nagyon fáradt vagyok. És milyen éhes!

– Annál jobb, már ami a pisztrángot és a sült kecskegidát illeti, mert ezek várnak ránk...

– Bravó! Ki főz neked?

– Melchior keresztlány. Pazar nőszemély! Majd meglátod, milyen húslevest főz! Milyen szárnyas aprólékot! Ő maga igen csúf, szinte törpe növésű, és az egyik szemé zöld, a másik meg fekete. De micsoda ízérzék lakik benne! Micsoda lángelme!

És valóban! Horatius ódát írta ahhoz a cseresznyefa nyárson sült gidához. És miután elfogyasztottuk a pisztrángot, Melchior borát és a szárnyas aprólékot, melybe földöntúli ihletet vitt a kétféle szemű, felséges törpenő, míg a nyitott ablakon át beáramló, lágy júniusi éjszaka fekete bársonya körülölelt minket, én oly boldog ernyedséget éreztem, hogy a másik terembe átvonulva, ahol várt a kávé, belezuhantam a legkényelmesebb, legpuhább párnázatú fonott karosszékbe, és hangos örömkialtással nyugtáztam elégedettséget.

Aztán, egy felmerülő emlék nyomán, letörölve bajuszomról a kávé:

– Jacinto, és amikor a pesszimizmus súlyától görnyedezve jártuk Párizst, és nyögünk, hogy minden csak káprázat és fájdalom?

Hercegem, aki még vidámabb lett a gidahústól, nagy léptekkel járkált fel-alá, s közben cigarettát sodort:

– Ó, hogy micsoda agyafúrt fajánkó az a Schopenhauer! És még nagyobb fajánkó voltam én, amikor magamba szívtam tanait, és őszintén átadtam magam a csüggedésnek! És mégis – folytatta kávéját kevergetve –, a pesszimizmus elmélete vigaszt nyújt a szenvedőknek, mert általánosítja a szenvedést, mert addig tágítja, míg egyetemes törvény nem lesz belőle, maga az élet törvénye; megfosztja tehát attól a fájdalmas jellegtől, hogy különleges, egyénre szabott igazságtalanság legyen, melyet ellenséges és elfogult végzet követ el a szenvedő ellen! Bajunk valóban akkor keserít el leginkább, amikor látjuk vagy elképzeljük vele szemben a szomszéd boldogságát – mert ilyenkor úgy érezzük, kiválasztottak, kiszemeltek minket a boldogtalanságra, pedig születhetünk volna szerencsésnek is, ahogyan ő. Ki panasznál, hogy sánta, ha az egész emberiség sántítana? S micsoda üvöltéssel, milyen böszön lázadna föl a sors ellen az az ember, akinek egyedül kell kiállnia a hó, a fagy és a vihar hidegét egy olyan télen, melyet csak neki rendezett az ég – míg körülötte mindenki más a jóindulatú tavasz tündöklő fényében fürdik?

– Igaz – dünnyögtem –, annak az embernek bizony rettentő nyomós oka lenne az üvöltésre...

– Meg aztán – fűzte tovább gondolatát barátom – a pesszimizmus kapóra jön a tétleneknek is, mert enyhíti tehetetlenségük otromba bűnét. Ha nem más a cél, mint

egy hegynyi fájdalom, melynek nekiütközve felbukik a lélek, akkor minek a világ sok akadályán átvergődve menetelni a cél felé? Egyébként a pesszimizmus összes költője és gondolkodója, Salamontól kezdve a rosszlelkű Schopenhauerig, csak azért alkotja meg énekét vagy doktrínáját, hogy leplezze önnön megalázó nyomorúságait, egytől-egyig alárendelve őket az élet valamiféle hatalmas törvényének, egy kozmikus törvénynek, miáltal szinte isteni eredetű dicsfényvel vonja be saját kis boldogtalanságait, holott azok önnön lelkületéből vagy szerencséje alakulásából fakadnak. A jó Schopenhauer akkor fogalmazza meg egész elméletét, amikor éppen kiadó nélküli filozófus, és tanítványok nélküli tanár, és szörnyű félelmektől, mániáktól gyöttrődve tengődik; a padlódeszka alá rejtja a pénzét; számláit görögül állítja össze, örökös gyanakvásban emésztődve; ha pincébe lép, tűzvészről retteg; és ha utazik, bádogpoharat tesz a zsebébe, nehogy olyan üvegpohárból kényszerüljön inni, melyet leprások ajka fertőzött meg!... Schopenhauer tehát a legsötétebben schopenhaueri életet éli. De amint ünnepelet gondolkodó lesz belőle, agyonkínzott idegei nyomban megnyugszanak, s oly jótékony béke veszi körül, hogy egész Frankfurtban nem akad nála derülátóbb polgár, az övénél nyájasabb arc, és senki, aki módszeresebben élvezné az értelem és az élet mindenféle áldását!... No, és a másik, a zsidó király, Jeruzsálem bölcselkedő ura? Amikor rádöbben ez a magasztos szónok, hogy a világ merő káprázat és hiúság? Hetvenöt évesen, amikor reszkető kezéből kicsúszik a hatalom, és nevetségesen fölöslegessé válik a szeráj is, melyben háromszáz ágyasa lakik? Bizony akkor törnek fel belőle a hangzatos sirámok! Minden csak hiúság és lelki bánat! nincs semmi állandó a nap alatt! Valóban, jó Salamonom, valóban elmúlik minden – főleg az az erő, mely megengedi, hogy háromszáz ágyasunk legyen! De térjen csak vissza a férfierő az irodalomhoz dörgölődő, öreg ázsiai uralkodó testébe – s lám, hová tűntek máris a *Prédikátor Könyvé*-nek sirámai? És ekkor felzeng, immár másodsor, győzedelmesen, az *Énekek éneké*-nek mámoros ujjongása!...

Így elmélkedett barátom a tormesi éjszaka csöndjében. Azt hiszem, még más, tréfás, mély értelmű vagy elmés megállapításokat is tett a pesszimizmusról; – csak-hogy én akkor már a boldog derülátás jótékony karjaiba hullva, álomba merültem.

Hamarosan azonban oly hangos, jóízű, egészséges és őszinte kacagást hallottam, hogy ernyedt szemhéjam tüstént felpattant, és tágra nyílt szemem. Jacinto nevetett, miközben egy karosszékből elnyúlva a *Don Quijoté*-t olvasta... Ó, szerencsés hercegem! Megőrizte rendkívüli képességét, hogy akár egy éretlen kukoricacső alapján is elméletet gyártson, másfelől, valami isteni kegyelem folytán, mely újra életet lehel a kiszáradt fatörzsbe, visszaszerezte azt az égi adományt, hogy nevetni tudjon Sancho bolondságain!

Kihasználva társaságomat s a jelenlétemmel szentesített, két heti bukolikus lustálkodást, Jacinto barátom felkészült az oly sokat emlegetett, sokat fontolgatott szertartásra, a hajdani Jacinto-k csontjainak újratemetésére – a „tiszteletre méltó csontok” áthelyezésére, dűnnyögte udvariasan a derék Silvério, barátom intézője, azon a bizonyos pénteken, amikor káprázatosan sárga, kék selyemmel szegett, kétsoros zekéjébe préselődve velünk ebédelt! A szertartásnak amúgy nagy egyszerűséggel kellett végbemennie, már csak azért is, mert oly bizonytalanok, szinte személytelenek voltak a maradványok, melyeket a Carriça-völgy újonnan épült, dísztelen és hűvös, Isten lelkét és melegét még nélkülöző kápolnácskájában készültünk elhelyezni.

– Mert ugye megérti a méltóságos úr – magyarázta Silvério, szalvétájába törölve széles, izzadt arcát és dús, fekete szakállát, melyet egy török is hordhatott volna –, hogy abban a kutyulékban... Ó! ezer bocsánat, méltóságos uram! Abban a zűrzavarban, ugye, amikor összeomlott az épület, többé nem tudtuk megállapítani, kihez tartoznak a csontok. Sőt, az igazat megvallva nem is tudtuk pontosan, kik azok a nagyra becsült

ősei a méltóságos úrnak, akik az öreg kápolnában nyugodtak, hisz oly régi volt minden, s már a felirat is lekopott, az alatt pihenő urak pedig, jóllehet megérdemlik minden tiszteletünket, engedje meg nekem a méltóságos úr, de mégiscsak eléggé szétporladtak. . . Aztán jött a szerencsétlenség, a kavarodás. Ezért hát, törtem a fejem, s ezt sütöttem ki: annyi önkoporsót csináltattam, ahány koponyát összeszedtek a Carriça-völgyben, a törmelék és a kavics közül. Hét és fél koponya volt. Akarom mondani, hét nagy és egy kis gyermekkoponya. Mindegyiket külön koporsóba tettük. Aztán. . . Mi kifogása lehet a méltóságos úrnak? Nem volt más választásunk! És Fernandes úr majd mindjárt megmondja, nem jártunk-e el elég ügyesen. Mindegyik koponya mellé raktunk néhány csontot, annyit, amennyi ésszerűnek látszott. . . Nem volt más megoldás. . . Meg se találtuk az összeset. Sípcsontból például nem volt elég! És bizony meglehet, hogy valamelyik uraság bordái egy másik koponyája mellé kerültek. . . De ki tudhatja azt? Csak Isten. Azt tettük hát, amit a józan ész parancsolt. . . Később, majd az Utolsó Ítélet napján, mindegyik nemesúr visszakapja a maga csontjait.

Mélységesen megilletődve, szinte ünnepélyesen adta elő rettentő, morbid beszámolóját, hol belém, hol hercegembe fúrva szúrós tekintetű, üveggyöngy módjára csillogó szemét.

Igazat adtam a festői férfiúnak:

– Helyes! helyesen járt el, Silvério barátom. Oly távoliak, oly ismeretlenek ezek az ősök! Csupán az a sajnálatos, nagyon sajnálatos, hogy „Csínom” nagypapa csontjai is elkeveredtek.

– Ő nem volt ott! – kiáltott közbe Jacinto. – Kifejezetten „Csínom” nagypapa miatt jöttem Tormesba, de kiderült, hogy az ő sírhelye soha nem is volt itt a carriça-i kápolnában. . . Szerencsére!

Silvério komoran csóválta barnára sült, kopasz fejét:

– Sosem pihent itt „Csínom” méltóságos úr. Száz éve már, Fernandes úr, hogy nem temettek házbéli nemesurat az öreg kápolnába.

– Hol lehet akkor?

Hercegем vállat vont. Valahol ebben az országban. . . Valamelyik falucska templomában, temetőjében, valamelyikben a sok közül, ahol földje volt. Hiszen nagyon kiterjedt birtokai voltak a családnak!

– Akkor hát világos! – állapítottam meg. – Mivel ismeretlen, név és évszám híján való csontokról van szó, úgy helyes, ha a szertartás nagyon egyszerű és nagyon mértéktartó lesz.

– És csöndes, csöndes! – dünnyögte Silvério, hangosan szürcsölve a kávéjából.

Úgy is lett: valóban csöndes, kedvesen falusias egyszerűséggel történt a néhai jeles uraságok újratemetése. Egy enyhén ködös hajnalon a tormesi sírásók és a birtokon dolgozó legények vállán elhagyta a Szent József templomot a nyolc kis koporsó, vörös bársonnyal letakarva, ami inkább ünnepre, mint temetésre emlékeztetett, a fedelükre szórt rózsacsokrokkal, belsejükben pedig mindegyik a maga kis csontkupacával, míg a templom könnyű kis harangjának csilingelése finom, könnyed hangzatokkal töltötte be az édesen ködös hajnali órát – mintha szomorú madárka csipogott volna. Legelől, karingben, egy deli legény vitte az ezüstözött régi keresztet; a hajlott hátú, öreg sekrestyés a nyakára terített hatalmas, kék kockás kendő oltalma alatt elgondolkodva szorongatta a szenteltvízes edénykét; és a Szent József templom jámbor plébánosa, a csukott breviárium lapjai közé szorítva ujjait, lassan mozgó ajkakkal, mormolva imádkozott, és a lágy levegőben szertefoszló fohászok csak még inkább megédesítettek mindent. Közvetlenül a legkisebb koponyát tartalmazó, utolsó kis koporsó után ment Jacinto; végül jómagam, miközben majd szétrepedt rajtam barátom egyik fekete öltönye, amelyet nagy sietve kaptunk elő az egyik párizsi csomagból, miután aznap reggel, vagyis már

túl későn, hogy Guiãesba küldessek, eszembe jutott, hogy összes ruhám derűs, pásztori színekben pompázik.

Aztán Silvério következett, nagyon ünnepélyes képpel, jókora ingmellben, amelynek felszínén éjfeketén terült szét roppant szakállá. Frakkban ernyedten lefittyenő vastag ajkával, maga is ernyedten a temetési mélabú és a hegyvidéki mélabú együttes hatása alatt, Tücsök menetelt egy karjára akasztott óriási, rózsából és borostyánból font koszorúval. Melchior zárta a menetet egy csapat asszony között, akik fekete kendőjük árnyékába rejtőzve, hosszú rózsafüzérek szemein araszolva, tompán mormolták az üdvözlégeket, és olykor-olykor fájdalmasan fölsóhajtottak, mintha ama Jacinto-k elvesztése vigasztalhatatlanul fájna nekik. Átvágva az öntözőcsatornácskák szabdalta pusztaföldeken, lelassulva az erdős lejtőkön, majd gyorsabban, nekilendülve a kavicsos szurdokokban, így haladt a menet, élén mindig a magasra emelt, ezüstösen fénylő keresztel, melyen néha megcsillant a ritkuló ködből tétován előtűnő, röpké napsugár. Mélyre hajló lótusz- és fűzfaágak még egy utolsó simogatással bocsájtották útjukra a bársonnyal letakart koporsókat.

Néha elkísért bennünket egy erecske, diszkrétén meg-megcsillanva a fűben, sutogva s mintegy ő is imádkozva, vidáman; és az utunkat szegélyező, árnyas kis udvarokon, a farakások tetejéről kakasok hallatták ujjongó szavukat. Később, a Lira-forrás közelében, minthogy hosszú volt még az út, és kímélni akartuk öreg plébánosunkat, átvágtunk egy szántóföldön, melyen már szárba szökött, sőt, kis híján be is érett a pipaccsal sűrűn tarkázott gabona. Tündökölt a nap: a könnyű szél eloszlatta a ködöt, és tájakat átfogó legyintése nyomán lassú, aranyló hullámot vetett a tábla, amelyen át imbolyogva haladtak a koporsók; s a napernyő, melyet a sekrestyés sietve kinyitott a plébános feje fölött, úgy rikített, mint valami hatalmas, pirosnál is pirosabb pipacs.

Jacinto megfogta a könyökömet:

– Milyen szép itt! Nézd a természetet... Csak néhány csontot fogunk eltemetni, mégis mennyi báj, mennyi szépség vesz körül!

A Carriça-völgyet uraló új kápolnánál, mely magányosan s dísztelenül álldogált a még csak helyel-közzel elsimított templomkert közepén, zöld gyep, üdítő bokrok nélkül, két legény állt a templomkapu mellett kétfelől, kezükben egy-egy köteg templomi gyertyával, melyeket Silvério kimérten lépkedve, szertartásos, rettentő ünnepélyes mozdulatokkal szétozott. Bent alig világotak a rövid lángnyelvek, alig-alig csorgatták szomorú, sárgás fényüket, mert egészen elnyomta őket a frissen meszelt falak tündöklő fehérsége és a magas, tisztára mosott ablakokon beömlő, derűs világosság. A koporsókat a súlyos bársonnyal leterített padokra fektették, és fölöttük most szelíd latin szavakat mormogott a pap, míg hátul, ahol az asszonyok álltak, határozott hangú ámenek hangoztak fel a fekete kendők árnyékából, olykor pedig egy illedelmesen elfojtott kis zokogás. A derék pap aztán könnyedén magasba lendítette a szenteltvíztartót, és még egyszer, az utolsó megtisztulás céljából, meghintette a kevésbé ismert Jacinto-k kevésbé ismert maradványait. Végül mindannyian elvonultunk hercegem előtt, aki félszegen állt az ajtófélfának támaszkodva, oldalán Silvério-val, aki viszont leszegett fejjel az ingéhez préselte roppant szakállát, és behunyt szemmel várt, mint aki visszatartja a könnyeit.

A templomudvaron hercegem élvezettel gyűjtött rá egy Melchiortól kért cigaretára:

– Nos, Zé Fernandes, hogy tetszett a szertartás?

– Nagyon szerény, nagyon egyszerű, nagyon lélekemelő... Igazi élvezet.

A plébános közben átöltözött a sekrestyébe, s most már rendes lüszter kabátjában és horpadt, öreg kalapjában jelent meg, melyet otthonról hozott utána vászonzsákban egy cselédfiú. Jacinto mindjárt meg is köszönte neki minden fáradozását, és a nyájas

vendégszeretetet, amellyel az új kápolna építése alatt befogadta a hajléktalan csontokat. Mire a kedves öreg pap, akinek teljesen ősz haja, és kislányosan rózsás orcája volt, nyíltszívű mosolya pedig egészséges fogakat villantott elő, dicsérettel illette barátomat, aki lám, eljött olyan messziről, megtette azt a hosszú utat, hogy eleget tegyen jó unokához illő kötelességének.

– Nagyon távoli ősök, és ma már a kilétük is igen zavaros! – dünnyögte Jacinto mosolyogva.

– Annál nagyobb a méltóságos úr érdeme. Egy elhunyt nagyszülő tisztelete szokványos dolog... De ötödik, hetedik felmenőnk csontjainak megadni a tiszteletet!

– Főleg, tisztelendő atyám, ha mit sem tudunk róluk, s ha semmi különöset nem cselekedtek.

Az öreg mosolyogva rázta meg kövérkés ujját hercegem felé:

– Nono, ki tudja, ki tudja! Lehet, hogy kiváló férfiak voltak! Különben is, aki hosszan időzik e világban, mint jómagam, előbb-utóbb meggyőződik róla, hogy nincs a világon haszontalan dolog vagy haszontalan lény. Éppen tegnap olvastam egy porto-i újságban, hogy a giliszták már azelőtt megtrágyázzák és fellazítják a földet, hogy a földműves az ökreivel meg az ekéjével munkához látna. Még a giliszták is hasznosak. Nincsen semmi haszontalan... A plébániakert egyik sarkában jó sok bogáncsnőtt, nem szívesen néztem őket. Gondolkoztam rajta, s végül úgy döntöttem, szörpöt készítek belőlük. A méltóságos úr ősei ezen a tájon jöttek-mentek, itt dolgoztak, itt szenvedtek. Vagyis: itt szolgáltak. S bárhogy volt is, ha elmondunk egy miatyánkot a lelki üdvösségükért, az csak jót tehet, nekik és nekünk egyaránt.

És így, e szelíd bölcsekedés közepette jutottunk el a tölgyfaligethez, ahol a plébános vénséges hátsóvá várakozott; az elmúlt tél reumás rohamai után a jámbor öreg már nem vágott neki olyan hetykén a nehéz hegyvidéki ösvényeknek, mint azelőtt. Jacinto fiúi előzékenységgel tartotta a kengyelt, míg a pap nyeregbe szállt. És miközben a kanca fölfelé kaptatott a szurdokban, szinte eltűnve az öreget védő, óriási piros napernyő alatt, mi a Lombinha lejtőin, a kukoricaföldeken keresztül indultunk haza, sietve, mert én bizony már erősen szenvedtem hercegem szoros fekete ruhájában.

– El vannak hát helyezve most már ezek a jóurak, Zé Fernandes! Már csak a lelki üdvösségükért mondott miatyánk van hátra, melyet a plébános úr ajánl... Csakhogy én már nem tudom, nem emlékszem a miatyánkra.

– Ne aggódj, Jacinto: majd megkérem Vicência nénikémet, hogy imádkozza el helyettem és helyetted. Az én miatyánkjaimat mindig vicência néni szokta elmondani.

A kéthetes tormesi lustálkodás alatt meghatott érdeklődéssel figyeltem azt a jelentős fejlődést, amely végbement Jacinto és a természet viszonyában. A kezdeti érzélgős szemlélődés szakasza után, amikor egy elmélet kifejtéséhez elég volt neki egy cse-resznyeág, és egész gondolati rendszereket épített vízesekek tajtékos habjaira, hercegemben lassan feltámadt a cselekvés igénye... Méghozzá a közvetlen, kézzel fogható cselekvés igénye, melynek során saját két kezével forgatja meg a földet, visszaadva e kezeknek eredeti, magasabb rendű feladatukat.

Miután oly sokat *magyarázott*, hercegem most egyértelműen *alkotni* kívánt.

Egyszer, késő délután vagy inkább estefelé, a gyümölcsösben üldögéltünk a víztároló medence peremén, miközben Manuel Hortelão egy magas narancsfának támasztott létra tetején állva narancsot szedett, hercegem pedig, inkább önmagának, mint nekem, megjegyezte:

– Különös... Sosem ültettem fát!

– Igaz, a faültetés azon három nagy cselekedet egyike, amelyek nélkül, már nem is tudom, melyik filozófus szerint, sosem lehet igazi férfi a férfiember... Gyermeket

nemzeni, fát ültetni, könyvet írni. Igyekezned kell, hogy férfi véljék belőled. Meglehet, sosem szolgálád úgy a javát egy fának, mint egy felebarátodnak!

– Így van... Párizsban, gyermekkoromban, orgonát öntöztem. És nyáron bizony szép szolgálat volt ez! De sosem ültettem.

S minthogy Manuel éppen leszállt a létráról, hercegem, aki sosem hitt egészen – szegény barátom! – mezőgazdasági tudományomban, rögtön kikérte e helybéli szaktekin-tély véleményét:

– Manuel, hallgasson csak ide, mit lehet ilyenkor vetni?

Manuel a csípőjéhez szorította a narancsos kosarat, és szélesen elmosolyodva, de-rülve, de azért tisztelettel rikkantott vissza:

– Vetni, gazdám? Most inkább aratni kell... Nézze, takarítják már a szérút, uram, csépléshez készülődnek.

– No, jó... Mégis, ha nem kukorica, és nem is árpa lenne az... Emitt a gyümölcsös-ben, az öreg fal mellé nem lehetne egy sor őszibarackfát ültetni?

Manuel még jobban nevetett.

– De bizony, uram! Minden Szentek táján, vagy karácsonykor. Most csak kelká-posztát a kertbe, porcsint, spenótot, egy kis babot a jó hűvös földbe...

Hercegem széles mozdulattal hessegette el magától ezeket a földön lakozó zöldsé-geket.

– Nos, akkor jó estét, Manuel. Ezek a narancsok arról a fáról valók, amelyiknek Melchior szerint igen ízes, édes gyümölcse van? No, akkor vigyen belőle a gyermek-einek. Vigyen sokat a gyermekeinek.

Nem! Ő arra vágyott, hogy fát neveljen. A fa, melyet a hegyvidéken, a maga igazi fenségében képzelt el, a fa jótékony árnyéka, a lombusogás ringató üdesége, a fát benépesítő madárfészkek kedves, szent bája, talán e dolgok vezették lassan, fokról fokra hercegemet a földnek ezen újfajta szeretetéhez. És most arról álmodott, hogy elborítják Tormest a fák, melyeknek gyümölcse és lombja, árnyéka és lágy susogása, védett kis fészkei mind-mind az ő atyai kezének, gondoskodásának a műve lesz.

Megtörve a sűrűsödő alkonyati félhomály súlyos csöndjét, dűnnyögve kérdezte:

– Ó, Zé Fernandes, melyik fa nő a leggyorsabban?

– Ugyan, Jacinto... A leggyorsabban növekvő fa az eukaliptusz, a csúf és nevétsé-ges eukaliptusz. Hat év alatt egész Tormest belepné az eukaliptusz...

– Minden olyan lassú, Zé Fernandes...

Mert az álma, melyet ekkor megértettem, az lett volna, hogy magokat ültet, melyek erős törzsbe szökkennek, zöld koronává terebélyesednek, mielőtt ő visszautazna, még a tél beállta előtt, a párizsi 202-esbe!

– Egy tölgy!... Harminc év kell, hogy szép legyen! Csüggesztő! Istennek könnyű, ő várhat... *Patiens quia aeternus*. Harminc év! Harminc év múlva csak a sírom fölé hajolhatnak a fák!

– Már az is nyereség. És aztán a gyermekeidnek, Jacinto...

– Gyermekeimnek? Hol vannak nekem gyermekeim?

– Ugyanúgy van az, mint a gesztenyefákkal. Ültess. Vonzó földekben nincs hiány... Kilenc hónap alatt elkészül a növényed. És minél, zsengebb, minél kisebb, annál elbűvölőbb az ilyen palánta.

Felhúzott térdét átkulcsolva dűnnyögte:

– Oly sokáig tart minden!...

És ültünk tovább némán a medence peremén, a frissítő, szelíd alkonyi órán, a fal felől érkező, erős loncillatban, s néztük a tormesi háztetők fölé emelkedő, növekvő holdkaréjt.

És mert immár nemcsak álmodó, hanem sürgősen alkotó részese akart lenni a természetnek, bizonyára ugyanez a sietség fordította érdeklődését hirtelen s élénken az állatok felé! A birtokon tett sétáink során ismételten megjegyezte, milyen magányos nélkülük az élet.

– Állatok hiányoznak ide, Zé Fernandes!

Azt gondoltam, kecses szarvasokat és díszes pávákat látna szívesen Tormesban. De egy vasárnap a ribeirinha-i földeket kerülve, ahol egyébként mindig kevés a víz, akkor pedig még jobban kiszikkasztotta a nagy nyári aszály, hercegem megtorpant, s hosszan elnézte a béres három, kínkeservesen keresgélő birkáját a gyér fűben.

S egyszerre csak, mint akinek fáj a felismerés:

– Hát persze! Íme a hely, ahol gyönyörű rét lehetne, egy hatalmas, nagyon zöld, nagyon dús rét, és rajta fehér birkák, kövérek, mint a gyepre gurított gyapjú gombolyagok!... Csudaszép lenne, ugye? És könnyű megcsinálni, nem igaz, Zé Fernandes?

– Igen... Idehozod a vizet a rétre. Itt, a hegyek közt van víz bőven.

De hercegem már tovább is fűzte ihletetett gondolatát, és egy másik, még becsúgyóbb ötlettel állt elő: milyen szép is lenne Tormes, ha rétjeit, zöld lugasait tehén-csordák népesítenék be, gyönyörű, kövér, csillogó szőrű angol tehének. Hm? Az ám a gyönyörűség. A becses gulya védelmére nagyszerű karámokat építtetne, könnyű, célszerű szerkezetű, csupa vas, csupa üveg karámokat, melyeket átjárna a friss levegő, és tisztára mosna a bőséges víz... Nos? Milyen szép is volna! Aztán, ha már itt lenne az a sok tehén, meg az a rengeteg tej, mi sem volna könnyebb s mulatságosabb, s egyben erkölcsösebb is, mint létrehozni egy sajtüzemet, a legújabb holland divat szerint, fényes, fehér, csupa csempe, csupa márvány berendezéssel, ahol majd a Camembertek, a Brie-k... a Coulommier-k készülnek... Micsoda kényelem a birtoknak! És micsoda fellendülés a hegyvidéknek!

– Mit szólsz hozzá, Zé Fernandes?

– Bizonyára. Bőségesen rendelkezésedre áll a négy elem: a levegő, a víz, a föld és a pénz. E négy elemmel könnyen lehet hatalmas műveket alkotni. Hát még egy sajtüzemet!

– Ugye, hát nem igaz? És még üzletnek sem rossz! Számomra persze a munka erkölcsi élvezete jelenti a hasznot, s hogy termékenyen tölthetem a napomat... De egy ilyen tökéletes sajtüzem hasznot hajt. Mesés hasznot. Neveli az ízlést, hasonló vállalkozásokra ösztönöz, és talán meghonosít egy új és jövedelmező iparágat az országban! Egy ilyen tökéletes üzemet feltételezve vajon mennyibe kerülhet nekem egy darab sajt?

Fél szemem becsukva számolgattam:

– Mindjárt megmondom... Minden egyes sajt, egy olyan kerek darab, mint a Camembert vagy a Rabaçal, belekerülhet neked, Jacinto sajtgyárosnak, mintegy kétszázötven-háromszázezer reisbe.

Hercegem hátrahőkölt, vidám szemében döbbszámolat:

– Hogyhogy háromszázezerbe?

– Legyen kétszáz... Győződj meg róla! Vedd számba a réteket, a vízvezetékeket, a hegy megváltozott arcúlatát, az angol tehéneket, a porcelánból s üvegből emelt épületeket, a gépeket, az egész hóbortot, s hogy dőzsölünk a pásztoridillben, nos, így minden darab sajt kétszázezer reisbe fog kerülni neked, a termelőnek. De Porto-ban bizonyosan el tudod adni száz reisért. Tegyéél még rá ötven reist, dobozra, címkére, szállításra, jutalékra, stb. Minden egyes sajton csupán százkilencvenkilencezer-nyolcszázötven reis veszteséged lesz!

Hercegem nem csüggedt.

– Nagyszerű! Hetente egyszer, szombaton készítek majd egy ilyen bámulatos sajtot, hogy vasárnap megegyük, mi ketten!

Új optimizmusa annyi energiával töltötte föl, oly sóvárogva kívánta az alkotást, hogy mindjárt magával rángatta Silvério-t és Melchiort, s dombokon, meredélyeken át bejárta velük az egész kiterjedt birtokot, hogy eldöntsék, hol nőjenek ihletett parancsára a zöld rétek, s hol épüljenek, csillogva a tormesi napsütésben, az elegáns karámok. Nem merülhetett fel olyan nehézség, akár Melchior dörmögte oda derűs kétkedéssel, akár Silvério kiáltotta közbe elhűlve, bár kellő tisztelettel, melyet hercegem, százkilencmillió reises évi jövedelme lenyűgöző magabiztosságával, szelíden el ne háritott volna, oly könnyedén, mint egy ösvényre behajló vadrózsa-gallyat.

Hogy azok a sziklák ott útban vannak? Hát törjék ki őket! Egy alkalmatlankodó völgy kettészeli egy földdarabot? Hát föl kell tölteni! Silvério nagyokat sóhajtott, törölgetve napégette, kopasz fejről a szinte hideglelés verejtéket. Szegény Silvério! Megháborították édes gazdatiszti tespedését, és oly léptékű kiadások mérlegelésére kényszerítették, amely, az ő garasoskodó hegyvidéki ember szemében, emberfelettinek tetszett; és kíméletlenül, a kifulladásig hajszolták a perzselő júniusi ég alatt, míg a szerencsétlen föl nem vette, itt, a hegyek közt, azt az ideges mozdulatot, amelyet Jacinto Párizsban hagyott – most Silvério szántotta vigasztalan ujjával hosszú, sötét szakállát. . . Egy délután aztán kifakadt nekem, a veranda egyik sarkában, míg Jacinto éppen levelet írt a könyvszobában, egy hollandi barátjának, egy bizonyos Rylant grófnak, aki udvari főintéző volt; rajzokat, alaprajzokat, költségvetési becsléseket kért tőle a tökéletes sajtüzemhez.

– Az ám, Fernandes úr, ha így megy tovább ez a nagyozolás, én bizony azt mondom, hogy Jacinto úr százezreket fog itt a hegyen eltemetni. . . Százezreket!

S minthogy ekkor céloztam hercegem vagyonaára, s hogy mindezen munkálatok, melyek majd átrajzolják a hegy ősrég arcát, barátomnak nem fognak többé kerülni, mint másoknak elegyengetni egy teraszt a hegyoldalban – a jó Silvério még nagyobb kétségbeeséssel lendítette előre hosszú karjait, kövér combjára csapva:

– Hát éppen ez az, Fernandes úr! Ha nem volna ilyen temérdek pénze Jacinto úrnak, bizony visszariadna. Hanem így, dirr-durr, mindig csak előre; s én nem kárhoztatom az elgondolásáért. Lenne csak nekem annyi jövedelmem, mint a méltóságos úrnak, magam is vállalkoznék erre-arra, csak, mert kedvem szottyan. De nem itt, Fernandes úr, a vad hegyekben, ahol csupa szikla minden. Hiszen egy földesúr, akinek olyan gyönyörű birtoka van Montemorban, a Mondego közelében, mint neki, ahol olyan kereteket ültethetne, hogy a porto-i Kristálypalota kertjei is megirigyelnék! No, és Veleira? Fernandes úr nem ismeri Veleira-t, Penafiel mellett? Igazi kis grófság! sík föld, jó föld, mind egy darabban az egész, az udvarház meg a torony körül. Kincs az, Fernandes úr. De legfőképpen Montemor! Ott volna helye a réteknek, az angol tehéncsordáknak meg a sajtüzemnek, a kifogyhatatlan konyhakertnek és vagy harminc pulykának a baromfióiban. . .

– De hát mit akar, Silvério? Jacinto a hegyvidéket szereti. Aztán, ez a családi kúria, itt kezdtek az első Jacinto-k a XIV. században. . .

Szegény Silvério, elkeseredésében megfélekezett róla, milyen tisztelet illeti meg a több évszázados nemesi házat.

– Ugyan! Egy csöppet sem illik Fernandes úrhoz, hogy a szabadság évszázadában ilyen eszméket hangoztasson. . . Hát olyan időköt élünk, amikor a nemességről kell beszélni, mikor aki él és mozog, mind csak a köztársaságot élteti? Olvassa a *Século*-t, Fernandes úr!, olvassa a *Século*-t, és meglátja! Különben is, megnézném én, mihez kezdene itt Jacinto úr télen, amikor mindjárt reggel sűrű köd száll fel a folyóról, s olyan hideg van, hogy a csontjáig hatol az embernek, a szél gyökerestül tépi ki az

öreg tölgyeket, és csak esik, esik, hogy szinte szétmállik a hegy!... Ha másért nem, hát Jacinto úr egészségére való tekintettel, mely bizony gyöngécske, hisz a városhoz szokott, hát már ezért is el kell hagynia a hegyvidéket. Montemorban, Montemorban lenne jó helye a méltóságos úrnak. És Fernandes úr, aki olyan jó barátja, s aki oly nagy hatással van rá, kérlelhetné, unszolhatná, míg rá nem veszi, hogy Montemorba menjen.

Jacinto azonban, és ez sajnálatosnak bizonyult Silvério lelki békéje szempontjából, gyökeret eresztett, szívós, ragaszkodó gyökereket a vad hegyvidéki tájba. Olyan volt, valóban, mintha elültették volna őt abba az ősi talajba, melyből az övéi sarjadtak, s az ősi humusz visszatért volna belé, egészen áthatva lényét, vidéki, szinte növényi Jacinto-vá formálva át, aki már olyannyira egy volt a földdel, oly nagyon hozzánőtt, mint a fák, melyeket annyira szeretett.

És éppen az láncolta őt a hegyvidékhez, hogy megtalálta benne, amit a városban soha nem talált, hiába vegyült el a legváltozatosabb társaságokban – eseménydús napokat, élvezetes elfoglaltságokkal kitöltött napokat, s mellé valami olyan jóleső érdeklődést, mely minden napját ünneppé tette vagy felmagasztalta.

Korán reggel, hat órakor, amikor én még élvezettel forgolódtam a ropogósan friss lepedők között, meghallottam kemény cipője kopogását a folyosón, és hogy énekel, hamisan ugyan, de boldogan, mint egy rigó. Néhány pillanat, és ajtómat szélesre tárva, zajosan berontott a szobámba, már lehajtott karimájú kalapban és jókora cseresznyefa bottal, készen rá, de önmérséklettel kordában tartva lelkesedését, hogy újra bejárja a hegy jól ismert ösvényeit. És mindig ugyanazt az újságot hozta, szinte büszkén:

– Nagyszerűen aludtam ma, Zé Fernandes. Olyan jól, olyan nyugodtan, hogy kezdem azt hinni, igaz ember vagyok! Csodálatos napunk van! Amikor kinyitottam az ablakot, öt óra tájban, hangosan ujjongani tudtam volna a gyönyörűségtől!

Annyira sürgetett, hogy nem henyélhettem a kádfürdő hűsítő vizében; és amikor újra húztam a félresikerült választékot a hajamba, harminckilenc hajkafés barátom tiltakozott e nőies időpocsékolás ellen, mely idő a föld férfias örömeit illetné meg.

Hanem, miután az udvaron megsimogatta a juhászkutyákat, és kiértünk a platánok közül, megpillantva magunk előtt a kora reggeli fényárban szerteágazó, kanyargós utakat, ezeket a birtok reggeli zöldjében még fehérebbnek tetsző ösvényeket, egy csapásra véget ért a nagy sietség, s barátom oly tisztelettudó lassúsággal hatolt be a természetbe, mint aki templomba lép. És ismételten kijelentette, hogy „ellentétes az esztétika, a bölcsélet és a vallás elveivel, hogy az ember gyorsan járja be a földeket”. A lényében kifejlődött és szüntelenül finomodó bukolikus érzékenység számára a legröpkébb, földi vagy légi szépség elegendő volt ahhoz, hogy barátom hosszú elragadtatásba essen. Felhőtlenül el tudott tölteni így akár egy egész délelőttöt, fenyvesben kószálva, törzstől törzsig, szóltanul, összeforrvan a csönddel, a frissességgel, a gyantaillattal, lábával félresöpörve a túleveleket és a száraz tobozokat. Minden kis patakocskánál megtorpant, hogy meghatottan nyugtázza szolgáltni vágyó törekvését, amint a víz dalolva sietett a szomjas röghöz, majd eltűnt, felszívódott benne. És emlékszem rá, amikor egy vasárnap, mise után, fél napot töltöttem vele egy régi, beomlott karámnál, egy hatalmas fa alatt – csak, mert köröskörül rezzenetlen nyugalom volt, lágy szellő fújdogált, és az ágak közül csodálatos madárcsicsergés, nádszálakat kerülgető patakocska csörgedezése hallatszott, míg a sövény fölött olyan finom, olyan üde illat felhője lebegett, amely rejtőzködő virágokat ígért.

Aztán ha én, a hegyek régi ismerője, nem adtam át magam ugyanannak a mámoros elragadtatásnak, mely az ő még novíciusi lelkében ébredt – akkor hercegem morgott, akár egy méltatlankodó költő, ha észreveszi, hogy Shakespeare vagy Musset fölött ásítozik a kalmár. Nevettem.

– Fiacskám, ne feledd, én csak egy kisbirtokos vagyok. Nekem nem azt kell tudni, hogy *szép*-e a föld, hanem azt, hogy *jó*-e. Hallgasd csak, mit mond a Biblia! „Orcád verítékével fogod megművelni birtokod!” Nem pedig ezt: „Képzeleted gyönyörével fogod szemlélni birtokodat!”

– Hát persze! – kiáltotta hercegem. – Egy olyan könyvben, melyet zsidók, zavaros tekintetű, kerges szemíták írtak, akik fél szemmel mindig a hasznot fürkészik! Nézd csak meg, ember, ott azt a darabka völgyet, és egy pillanatig próbálj ne gondolni arra a harmincezer reisre, melyet évente jövedelmez! Meg fogod látni, hogy szépsége és varázsa folytán több boldogságot ad a lelkednek, mint amennyit testednek a harmincezer reis. És az életben csak a lélek számít.

Visszatérve a házba, már félig behajtott ablakokat találtunk, a padlót pedig meghintették vízzel, hogy állja majd a júniusi nap forró nyalábait, melyek ebéd után szelíden a könyvtárszobában marasztaltak minket még egy kis nyújtózkodásra.

De igazából nem szűnt meg, nem is lanyhult hercegem jókedvű tevékenykedése a szieszta súlyától. Ekkor, míg a néma ligetben a legizgágabb verebek is aludtak, s úgy tűnt, a Nap megpihen útja felénél, mozdulatlanul függeszkedve tündöklése fénykörében, Jacinto szelleme kitárult – mindig sóvárogva az örömet most, hogy ismét képessé vált rá –, és nagy élvezettel nyitotta ki *a könyvet*. Mert önnön feltámadása után, a tormesi birtokon, olyan ember lett a harmincezer könyv gazdájából, aki már csak egy könyvet birtokolt. A természet, mely megszabadította a csüggedés halálos kötelmeiből, és hangos szóval kiáltotta el szép parancsát, hogy *ambula, járj!* – egész bizonyosan azt is kiáltotta, hogy *et lege*, és olvass. Megszabadulván könyvtára fojtogató burkától, szerencsés barátom megízlelhette végre, micsoda gyönyörűség *egyetlen könyvet olvasni*. Amikor Tormesba siettem (megtudván egyet s mást a patkolókovács Severo jóvoltából), Jacinto éppen a *Don Quijoté*-t fejezte be, s még tanúja lehettem néhány utolsó kacagásnak, melyet bizonyára a szamarán dörmögve gubbasztó Sancho jóízű, de mélyenszántó megjegyzései idéztek elő. Most azonban az *Odüsszeia* olvasásában merült el hercegem – és ámulva, megbabonázva élte át, most, hogy életútja feléhez ért, találkozását az öreg vándorral, az öreg Homérosszal!

– Zé Fernandes, barátom, hogy történhetett, hogy megértem ezt a kort, és még sosem olvastam Homéroszt?...

– Más, sürgősebb olvasmányok miatt... a *Figaro*, Georges Ohnet...

– Olvastad az *Íliász*-t?

– Öregem, én őszintén eldicsekedhetem veled, hogy sosem olvastam az *Íliász*-t.

Hercegem szeme lángokat szórt.

– Tudod-e, mit tett egyszer Alkibiádész az oszlopcsarnokban egy szofistával, egy szégyentelen szofistával, aki dicsekedett, hogy sosem olvasta az *Íliász*-t?

– Nem.

– Fölemelte a karját, és lekent neki egy rettentő pofont.

– Lassan a testtel, Alkibiádész! Hisz az *Odüsszeia*-t olvastam!

Ó, igen! olvastam, de bizonyára kutyafuttában, figyelmetlen lélekkel! És unszolt, hogy ő majd beavat, s végigkísér engem e páratlan alkotás lapjain. Nevettem. S nevetve, ebédetől elnehezülten, végül beleegyeztem, és ledőltem a vesszőfonatú pamlagra. Barátom egyenes derékkal ült a széknél, az asztalnál, és komor méltósággal nyitotta ki könyvét, akár miséző pap a misekönyvet, s lassan, ódai átéléssel olvasni kezdett. Az *Odüsszeia* tengere – ez a tündöklő és harsogó, mindig kék, egészen kék tenger a sirályok fehér rőpte alatt, amint kifut a partra és hullámai szelíden megtörnek a finom homokon vagy az isteni szigetek márvány szikláin – oly jóleső, üdítőn sós fuvallatot lehelt felénk azonnal, melyet csak örömmel lehetett fogadni a perzselő júniusi hőségétől kábult hegyek közt. Aztán a furfangos Odüsszeusz nagyszerű cselei, az emberfeletti

veszélyek, melyeket kiáll, magasztos sirámai és az elvesztett szülőföld utáni szüntelen vágyakozása, a rengeteg ármány, mellyel másoknak cselelt, vagy éppen istennők kedvében jár, vagy a sorsot játssza ki, nos, mindez egészen különleges zamatot nyert a tormesi környezetben, ahol sosem volt szükség furfangra vagy találékonyságra s ahol örök bizonyossággal folyt mindig ugyanúgy az élet, amint az is biztos, hogy minden reggel egyformán felkel a nap, s hogy a rozs meg a kukorica, ha ugyanannyi víz öntözi, ugyanúgy kicsírázik, szárba szökken, beérik... Hercegem komor, egyhangú felolvasása mellett szelíden becsukódott a szemem. De hamarosan eget s földet megmozgató, óriási tumultus rázott fel... Polüphémosz üvöltése, vagy Odüsszeusz társainak kiáltása, midőn Apollón teheneit lopják. Tágra nyílt szemmel meredtem Jacinto-ra, s úgy suttogtam: „Felséges!” És a furfangos, vörös csuklyás, vállán hosszú evezőt tartó Odüsszeusz mindig meg tudta lepni a kegyes uralkodókat ékesszólásával, máskor pedig egyenesen kikövetelte a vendégnek járó ajándékot, vagy ravaszul addig ügyeskedett, míg elnyerte az istenek jóindulatát. És Tormes aludt a júniusi ragyogásban. A szélesen hömpölygő homéroszi mese lágy simogatására ismét jólesően behunytam a szememet... És elálmosodva, elbűvölve láttam, messze, az isteni Hellász vizein, a nagyon kék tenger és a nagyon kék ég között a tétova fehér vitorlát, mely szüntelenül Ithakát keresi...

Szieszta után hercegem már szaladt is, újra ki a szabadba. Ilyenkor még lázasabb tevékenység vett rajta erőt, és lángoló buzgalommal adta át magát a „terveinek”, a fényűző kultúráknak és az elegáns üzemeknek, melyek majd pazarul felékesítik a hegyvidéket. Ekkor éppen egy pompás kert terve foglalkoztatta, melyet ő maga gondolt ki, s mely roppant méreteken egyesíti a virágkertet s a konyhakertet, otthont adva az összes, klasszikus és egzotikus zöldségnek, melyek mutatós kis parcellákban növekednek, a beültetett sávok közti részeken pedig rózsából, szegfűből, levendulából és dáliaiból való virágsövények virítanak. Az öntözőcsövek vize ide szép, mázas cserép lefolyókon keresztül jut majd el. Az utakat sűrűn beárnyékolja majd a muskotályos szőlővel befuttatott léckerítés, melynek lábazata csempeborítású támkövekbe illesztve nyugszik. Hercegem meg is rajzolta e nagyszabású kert tervét, piros ceruzával, lepedőnyi papírra, melyet, mint szaktekintély, Melchior és Silvério is alaposan tanulmányozott – az egyik mosolygós képpel vakargatva a tarkóját, a másik dacosan karba tett kézzel, drámaian felvont szemöldökkel.

De ez a terv, akárcsak a sajtüzemé, a baromfiházé, és egy másik, felemelő elgondolásé, melyben egy rettentő népes galambház szerepelt, oly népes, hogy délutánonként csapkodó fehér szárnyak özöne lepte volna el a tormesi eget – sosem jutott tovább kellemes beszélgetéseink küszöbénél, vagy a papírnál, melyre Jacinto fölvázolta, s mely a többi tervrajzzal együtt egyre nagyobb halomba gyűlt az asztalon, mozdulatlan eszményiségben, a réz tintatartó és a virágváza között.

Nem hasított kapa a földbe, nem forgattak ki köveket emelőrudak, nem vágott fát a fűrész, hogy elkezdődjék e csodák megvalósítása. Hercegem tervei úgy akadtak fenn, úgy futottak zátonyra Melchior gömbölyű, csúszós ellenállásán és Silvério illemtudó tehetetlenségén, mint szépséges gályák a sziklákon vagy az iszapban.

Nem ajánlatos megbolygatni a rendet (vélte Silvério) aratás és szüret előtt! Meg aztán (tette hozzá Melchior sokat ígérő mosollyal), „a jó munka januárban készül”, mert így tanítja a mondás is:

*Ha megjött a január – építőre munka vár
De míg nem ért idusához – ő se kezdjen a dolgához.*

A munkálatok kiállításának élvezete, s hogy sétabotját hegy és völgy fölött mozgatva megmutassa, hová képzelte szépítő buzgalma színhelyeit, egyelőre így is elegendőnek

bizonyult herceg számára, aki még mindig inkább a képzelet, s nem a konkrét cs-lekvés talaján állt. S miközben ezeken az átalakításokon törte a fejét, fokozatosan és egyre jobban megismerte, saját, nyájas indíttatásból, azokat az egyszerű embereket, akik megművelik a földet. Amikor Tormesba érkezett, herceg különös félnépséget mutatott, ha béresekkal, napszámosokkal akadt dolga, vagy ha csak összetalálkozott egy parasztfiúval, aki éppen a legelőre hajtotta a tehenét. Akkoriban sosem fordult elő, hogy megállt volna beszélgetni a legényekkel, ha azok az út mellett hajladozva vagy gyomlálás közben fölegyenesedtek, s levett kalappal, ősi, jobbágyi tisztelettel köszöntötték őt. Bizonyára közrejátszott benne a lustaság és talán valami szemérmes tartózkodás is, hogy áthágja azt a mérhetetlen távolságot, mely az ő bonyolult túlcivilizáltsága és e természetes lelkek faragatlan egyszerűsége között volt – de leginkább attól való félelme tartotta vissza, hogy kiderül, milyen tudatlan a földművelés terén, vagy hogy úgy vélhetik, lenéz sok olyan tevékenységet vagy érdeklődést, amely amazoknak mindennél előbbre való, szinte vallásos kötelesség. Temérdek mosollyal, nyájas biccentéssel váltotta hát meg ezt a tartózkodást, és kalapot emelve mélyeket hajolt, oly hangsúlyozott udvariassággal, hogy néha szinte hallani véltem, elszörnyedve, mit dünnyög oda a napszámosoknak: „Szép jónapot kívánok a nagyságos úrnak... Alászolgája, nagyságos uram!”

A hegyen töltött hetek után azonban, és már némi ismeret birtokában (igaz, még bizonytalan volt e tudás), már ami a vetések és a betakarítások idejét illeti, s hogy a gyümölcsfákat bizony télen ültetik, barátom kedvtelve állt meg a munkások mellett, elnézve szorgoskodásukat, amelyhez olykor kedves, semmitmondó megjegyzéseket fűzött:

– Nohát, jól halad-e a munka?... Derék dolog!... Jó kövér föld ez itt, ez a darab... Azt a rézsút ott, ni, meg kéne igazítani...

És mindegyik egyszerű kis megjegyzés örömmel töltötte el, mintha általuk mélyebben hatolhatna be a föld bensőséges titkaiba, s maga is egyre szilárdabban testet öltött „falusi emberré” válna, nem csupán árnyként bolyongana a való világ dolgai közt. Már nem ment el úgy a tehénpásztor fiúcska mellett az úton, hogy meg ne állította, ki ne faggatta volna: „Hová mész? Kié a jószág? Hát téged hogy hívnak?” Örült, s meg volt elégedve magával, ha látta, hogy a fiú félelem nélkül válaszol, vagy okos tekintettel néz vissza rá. És hasonlóképpen büszke volt herceg arra is, hogy ismeri mindegyik föld és az összes forrás nevét, valamint birtoka pontos határait.

– Látod amott, a folyócskán túl, azt a fenyvest? Az már nem az enyém, hanem az Albuquerque házé.

És Jacinto kifogyhatatlan jókedve mellett a hegyvidéki esték könnyen és gyorsan teltek a hatalmas udvarházban. Herceg lelke tovább egyszerűsödött – a legkisebb örömmel is beírta, hogyha az békét és nyugalmat adott. Kávészás után őszinte gyönyörűséggel foglalt helyet egy karosszékben, magába szívta a nyitott ablakon keresztül a hegyvidék éjszakai nyugalját, a csillagos ég csöndjét.

Azok a nagyon egyszerű, nagyon családias kis történetek, melyeket én meséltem neki Guiãesről, plébánosunkról, Vicência nénirol, Flor da Malva-i rokonainkról, olyan őszintén érdekelték, hogy belefogtam, nagy öröme, Guiães egész történetének elbeszélésébe, beleértve minden apró kis szerelmet, erők fitogtatását, és bizonyos viszályokat, melyek vitás szolgalmi jogok vagy vizek miatt törtek ki. Olykor nagy elszántsággal vetettük bele magunkat az ostábla-játékba is, melyet egy Silvério-tól kölcsön kapott, szép ébenfa táblán, régi elefántcsont kövekkel játszottunk. De egészen bizonyos, hogy semmi sem szerzett annyi örömet hercegnek, mint lábujjhegyen átosonni az udvarház termein, egészen egy kis szobácskáig, melynek ablaka a gyümölcsösre nyílt, s ott könyökölni az ablakban, gyertya nélkül, átszellemült békében, s hosszan, epedve hallgatni a narancsligetben daloló csalogányok hangját.

X.

Egy szép napon – éppen másnap készültem visszatérni Guiãesba – a mindaddig oly derűs időjárás, mely változatlan jókedvvel ragyogta be a hegyvidéki tájat, csupa kékbe s aranyba öltözve, felverve az utak porát s felvidítva az egész természetet, a madaraktól a csordogáló kis vizekig egyaránt, hirtelen, olyasféle váratlan kedélyváltozással, mely annyira hasonlónak teszi az emberhez, elkomorult, mogorva ábrázatot öltött, és egészen beburkolódzott szürke köpönyegébe, oly súlyos, oly ragályos szomorúsággal, hogy az egész hegyvidék elszomorodott tőle. Egy madár sem énekelt már, s még az erecskék is elnyújtott, mormoló zokogással menekültek be a füvek alá.

Amikor Jacinto reggel belépett hozzám, nem álltam meg, hogy gonoszul rá ne ijesszek:

– Északnyugati szél! Varjak kárognak mindenhol a gesztenyésben... Sok esőre van kilátásunk, Jacinto uram! Talán két hétig is eltart az eső! És most majd kiderül, ki szereti itt igazán a természetet, akkor is, ha így szakad az eső, ha szélvihar tombol, ha csuromvíz az egész hegyvidék!

Hercegem zsebre dugott kézzel az ablakhoz lépett:

– Valóban! Egészen beborult. Kinyitattam az egyik párizsi bőrdönt, és elővitettem magamnak egy vízhatlan esőkabátot... Nem baj! Legalább zöldebb lesz a liget. És jó, ha megismerem Tormes téli szokásait is.

De mert Melchior biztosította, hogy „csak délutánra jön meg az eső”, Jacinto úgy döntött, ebéd előtt elmegy a Corujeira dombra, ahol Silvério már várta, hogy döntsenek néhány nagyon öreg, nagyon festői, rettentő érdekes, de már korhadó, s ezért bármikor kidőléssel fenyegető gesztenyefa sorsáról. És bízva Melchior jóslatában, úgy indultunk útnak, hogy Jacinto nem öltött esőkabátot. Csakhogy még félúton se jártunk, amikor borzongás futott végig a fákon, majd hatalmas feketeség gyűlt az égen, melyből hirtelen szakadni kezdett az eső, sűrű, ferde, szélverte sugarakban, melyektől egészen megszedültünk, és kalapunkat fejünkhöz szorítva küzdöttünk a viharral. Ekkor valaki, akinek szavát rikácsolássá torzította a szél, hangosan a nevünket kiáltotta, s egy kissé följebb, egy fészertetőnél meg is pillantottuk Silvério-t, feje fölé tartott, vörös esernyővel, melyet ide-oda mozgatva igyekezett jelezni nekünk, hogyan juthatunk el a legrövidebb úton addig a menedékig. Nekiiramodtunk, miközben arcunkon végigcsorgott az eső, és hadonászva, dülöngélve evickéltünk a sárban, kábán az égszakadásban, mely egy szempillantás alatt elárasztotta a földeket, megduzzasztotta a patakokat, szétrombolta a földből formált teraszokat, elkeseredetten tépázta a facsoportokat, és fekete, vadul durva, ellenséges és lakhatatlan helyé tette a hegyvidéket.

Silvério a mező szélén várt ránk a hatalmas esernyővel, melynek védelmében végre sikerült futva elérnünk a fészertetőt, a nem várt menedéket, ahol csöpögve s kifulladásra meghúzhattuk magunkat, hercegem pedig, arcát s nyakát törölgetve kimerülten dörögte:

– A kutyafejét! micsoda szilaj erő!

Úgy látszott, megdöbbenette ez a hirtelen, heves dühkitörés, melyet az addig oly kedves és vendégszerető hegyvidék tartogatott neki, hiszen két teljes hónapon át mindig csak békét és árnyékot, nyugalmas égboltot és alig rebbenő ágakat, szelíd kis folyócskák tapintatos csobogását kapta tőle.

– Jóságos Úristen! Gyakran van errefelé ilyen vihar?

Silvério kapott az alkalmon, hogy megfélemlítse hercegemet:

– Ez, uram, most még csak nyári játszadozás! De télen nézze csak meg a méltóságos úr, ha ugyan kibírja itt addig. Akkor aztán olyan égszakadás-földindulás minden egyes vihar, hogy néha azt hiszi az ember, a hegyek is beleremegnek!

Avval elmesélte, hogy kapta el őt is a felhőszakadás, útban a Corujeira domb felé. Szerencsére még reggel, amikor érezte, milyen barátságtalan a levegő, s látta, hogy reszketnek a nyárfalevelek, elővigyázatosságból magához vette az esernyőt, és hosszú szárú csizmát húzott.

– Először arra gondoltam, hogy Esgueira, egy itteni bérlő házában húzom meg magam. Az a ház, ott lenn, ahol a fügefafa van... De az asszony már napok óta beteg... S mert ki tudja, nem ragályos-e a nyavalyája, himlő vagy valami ilyesmi, azt gondoltam magamban: „Ugyan, hiszen az él sokáig, aki a biztosra megy!” Inkább errefelé jöttem tovább... És szinte még magamhoz se tértem, amikor megpillantottam a méltóságos urat... Még ilyet!... Jacinto uramnak bizony haza kellene mennie, hogy átöltözzék, mert esős napunk és esős éjszakánk lesz.

De éppen ekkor kezdett függőlegesen hullani az eső, s noha az ég még fekete volt, a szél már elállt; a folyón és a hegyeken túlról világosság derengett át, mint széthúzódó, szürke függöny szárnyai között.

Jacinto pihent. Én egyfolytában ráztam magam, s toporogtam átázott cipőmmel, melyben egyre jobban kihűlt a lábam. A derék Silvério pedig, töprengő kézzel simítva végig szakálla dús feketeségét, gondolkodott, majd módosította prognózisát:

– Nos, mégsem, uram... Még kiderül! Nem hittem volna. Merthogy megfordult a szél.

A minket oltalmazó tető két, egymással derékszögű, kőből rakott falon nyugodott, melyeket egy összedőlt viskó romjaiból emelhettek, a sarokrésznel pedig dúc támasztotta alá. Most csak fát tároltak alatta, rengeteg feleslegessé vált, üres kosarat és egy ökrös szekeret, melyre hercegem leült, hogy sodorjon egy vigasztaló cigarettát. Az eső szorgalmasan esett, hosszú, csillogó fonalakban. S mi mindhárman hallgattunk, tehetetlenül és gondolatlanul bámulva a sűrűn hulló, csendes esőt, mely mindig ugyanígy bénítja meg s ejti rabul a szemet és a lelket egyaránt.

– Silvério uram – szólalt meg lassan hercegem –, mint mondott ez előbb a himlőről?

Az intéző meglepett arccal nézett vissza rá:

– Hogy én, méltóságos uram?... Ó, igen! Esgueira felesége! Mert lehetséges, lehetséges... Ne higgye, méltóságos uram, hogy errefelé nincsenek betegségek. A levegő jó. Nem mondom, hogy nem az. Egészséges a levegő, s könnyű a víz, de néha bizony, engedelmet kérek, méltóságos uram, sok erre a váltóláz.

– De hát nincs orvos, nincs patika?

Silvério fölényesen nevetett, mint olyasvalaki, aki civilizált, jól felszerelt vidéken lakik.

– Már hogy ne lenne? Van hát egy patika Guiãesban, egészen közel Fernandes úr házához. Érti a dolgát... Firmino, ugye, Fernandes úr? Ügyes ember. Orvos ide másfél mérföldre, Bolsasban van, Avelino doktornak hívják. De hisz látja a méltóságos úr, ezek az emberek szegények!... Örülnének, ha futná kenyérre, hát még orvosságra!

És újra csönd lett a tető alatt, ahová egyre jobban behatolt az esőáztatta hegyek növekvő hűvössége. A folyón túli, ígéretes világosság nem lett szélesebb a szürkésbarna függöny két szárnya között. Odakint, az előttünk látható lejtős terepen, sáros vízerek futottak hosszán. Végül magam is leültem egy gerenda végére, idegesen és a reggeli barátságtalan kalandtól csak még éhesebben. Jacinto pedig a szekér pereméről himbálta a lábát, nedves bajuszát igazgatva és tapogatva az arcát, melyen legnagyobb rémületekre megjelent az árnyék, az elmúlt napok szomorú árnyéka, a 202-es árnyéka!

Ekkor egyszerre csak előlépett a fal mögül egy gyöngécske, vézna fiúcska, akinek vékony kis arca sárgának tetszett a koszréteg alatt, és két hatalmas, fekete szem nézett ki belőle ránk, kissé csodálkozva és kicsit félve is. Silvério rögtön ráismert.

– Hogy van anyád? Nem kell ám közelebb jönnöd, maradj csak, ahol vagy. Így is jól hallak. Hát anyád hogy van?

Nem értettem, mit suttoztak a szegény, színtelen kis ajkak. De Jacinto-t érdekelte:

– Mit mond? Engedje ide a kisiút! Ki az édesanyád?

A tisztelettudó Silvério szolgált felvilágosítással:

– Az a bizonyos beteg asszony, az Esgueira felesége, a fügefás házból. És van neki még egy ennél kisebb is. Gyerekből aztán van neki bőven.

– De ez a gyermek is betegnek látszik! – kiáltotta Jacinto. – Olyan sárga, szegény. . . Te is beteg vagy?

A kisiú nem válaszolt, csak szopta az ujját, és szomorú, csodálkozó szemmel nézett. Silvério jószágon mosolygott:

– Ugyan, ez egészséges. . . Azért ilyen sárgás, ilyen kis véznácska szegény, mert. . . Mit vár a méltóságos úr? Keveset eszik, mert nagy a szegénység. . . Ha kerül egy falat kenyér, mindannyian osztoznak rajta. Éhezik ez uram, bizony éheznek.

Jacinto felpattant a szekérről.

– Éheznek? Szóval éhes? De hát itt éheznek az emberek?

Megindult döbbenettől csillogó tekintete ide-oda járt Silvério és énközöttem, mintha tőlünk várná e nem is gyanított ínség tényének megerősítését. Én világosítottam fel hercegemet:

– Hát persze, hogy éheznek, barátom! Azt képzelted, hogy itt, a hegyek közt megmaradt az Éden, ahol nincs munka, nincs nyomor? Mindenhol léteznek szegények, még Ausztráliában is, az aranybányákban. Ahol van munka, ott vannak proletárok is, akár Párizsban, akár a Douro vidékén. . .

Hercegem idegesen türelmetlen mozdulatot tett:

– Érdekel is engem, mi van a Douro-nál. Arra vagyok kíváncsi, hogy itt, Tormesban, az én birtokomon, ezeken a földeken, az én földjeimen, vannak-e nekem dolgozó emberek, akik éheznek, vannak-e kiéhezett gyermekek, mint ez a fiúcska? Én ezt akarom tudni.

Silvério tisztelettudón mosolyogva nyugtázta gazdája jóhiszemű tudatlanságát a hegyvidéki valóság terén:

– Hát, uram, bizony észre lehet venni, hogy sok béres van itt a birtokon, aki nagyon szegény. . . szinte mindegyik. És akkora a nyomor, hogy ha az ember nem segítené őket ezzel-azzal, nem is tudom, mi lenne. . . Ez az Esgueira is, avval a rengeteg gyerekével, kész szerencsétlenség. . . Látná csak a méltóságos úr, micsoda viskókban laknak. . . Mint a disznóól. Az Esgueira-é is amott, a fügefánál.

– Nézzük meg! – vágta rá Jacinto felbuzdulva, hirtelen elhatározással.

Avval kilépett a tető alól, füttyülve a továbbra is hulló, jóllehet már könnyebb, gyérülő esőre. Ekkor azonban Silvério kitárt karokkal, rémülten az útjába állt, mint aki meg akarja akadályozni, hogy gazdája a szakadékba zuhanjon.

– Nem! A méltóságos úr nem teheti be a lábát az Esgueira házába! Nem tudni, mi baja van az asszonynak, és csak az óvatos ember él sokáig!

Jacinto megőrizte türelmes pallérozottságát:

– Köszönöm, hogy aggódik értem, Silvério. Nyissa ki az esernyőt, és induljon!

Az intéző ekkor vállat vont, s ahogy a méltóságos úr mondta, nagy robajjal kinyitotta a hatalmas esernyőt, és tisztelettel tartotta Jacinto fölé, mialatt átkeltünk az ázott földeken. Nyomukban baktatva arra gondoltam, micsoda fölséges alamizsnát küldött

az Úr annak a szegény családnak egy távolról jött, városi uraság képében! A kisfiú jött leghátul, szemlátomást végtelen csodálkozással.

Mint az összes hegyvidéki parasztház, Esgueira-é is kőből volt rakva, vakolat nélkül, valami tetőfélével a tetején, mohos, megfeketedett cserepekkel, és egyetlen ablaknyílással az emeleten, míg odalent csupán az ormótlan ajtó szolgált levegőnek, fénynek, füstnek és embereknek egyaránt. A természet és a munka évek hosszú során át kúszónövényeket és erdei növényeket halmozott fel a ház körül, konyhakertnek megművelt kis sarkokat, illatozó sövényeket, mohos, málladozó, támlátlan székeket és földdel megtöltött lábasokat, melyekben petrezselyem nőtt, és daloló vizesárkokat, szilfát és vadszőlőt, árnyékokat és pocsolyát, csupa olyasmit, ami egy eklogában kívánatossa lehetné az ínség, a betegség és a szomorúság e lakhelyét.

Silvério óvatosan, az esernyő hegyével kopogott az ajtón, szólítva a háziakat:

– Adjisten! Maria asszony... Hé, te leány!

A résnyre nyitott ajtóban egy nagyon magas, sötétbőrű, mosdatlan fiatal lány jelent meg, és csodálkozva, de nyugodtan emelte ránk fáradt, szomorú tekintetét.

– No, hogy van hát az édesanyád? Nyiss ajtót, ezek az urak hozzátok jöttek.

A leány lassan tárta ki előttünk az ajtót, s vontatott, fájdalmas, de nem panaszos hangon, melyet valami halvány, lemondó mosolyféle kísért, mormogva válaszolt:

– Hát hogy lenne szegényke? Rosszul, rosszul.

És bentől nyögés hallatszott, mely mintha a fölből jött volna, majd az anya fojtott, álmos, vontatott hangján a vigasztalan panasz:

– Jaj! hisz itt vagyok, de milyen rosszul, rosszul!... Jaj, Uram Istenem!

Silvério nem került beljebb, csak szorongatta maga előtt a félig nyitott esernyőt, mint valami védőpajzsot a fertőzés ellen, s közben megpróbálkozott egy halvány vigasztalással:

– Biztos nem komoly, Maria asszony!... Csak meghűlt bizonyára! Meghűlhetett!

– És Jacinto felé fordulva, vállát vonogatva: – Látja, méltóságos uram... Rettentő nyomor! Még odabent is esik.

És a döngölt földpadlón, már amennyi látszott belőle, nedves folt csillogott, a lyukas tetőcserepeken át behullott eső maradéka. A tűzhelyről felszálló hosszú füstcsíkok nyomán korom lepte be a falat, mely ugyanolyan fekete volt, mint a föld. És e sötét mocsok félhomályában úgy tetszett, mintha sötét rendetlenségben zsúfolódnának össze rongyok, cserepek, maradványok, melyekből csupán egy fekete fából faragott láda bontakozott ki értelmezhető formaként, fölötte pedig, szögre akasztva, egy fűrész és egy gyertya között, durva kelméjű, skarlátvörös szoknya.

Jacinto mélységes zavarából csak röpke dünnnyögésre futotta:

– Jól van hát... jól van...

Avval máris nekivágott a mezőnek, vissza a fészertetőhöz, mintha menekülne, míg Silvério alighanem fölfedte a lány előtt a „nemesúr” felséges kilétét, mert a nyitott ajtón át odahallatszott hozzánk a fájdalmas hangú leány válasza:

– A mi Urunk áldása legyen rajta! Az Úr legyen övele!

Amikor Silvério, nagyokat lépve csizmájában, félúton utolért minket, Jacinto megállt, rám nézett, és miközben remegő kézzel tépdeste a bajuszát, mormolva ismerte be:

– Ez iszonytató, Zé Fernandes, iszonytató.

Mellettünk felcsattant Silvério haragos hangja:

– Mit akarsz már megint, te kölyök? Menj vissza anyádhoz!

A vézna, kiéhezett fiúcska volt az, ő szegődött a nyomunkba, valósággal rátapadt elkápráztató személyünkre, s talán zavarosan remélte, hogy e csodás lényektől, mint afféle istenektől, akikkel az úton szokott találkozni az ember, neki is származhat valami

jó vagy kellemes. De Jacinto, akire különösen meresztgette nagy, szomorú szemét, s akit az ő nyomora, néma alázata csak zavarba hozott és rettentő félszeggé tett, nem tudott mást, mint mosolyogni, s motyogva ismételni, hogy „jól van hát... , jól van...” Végül én nyomtam a markába egy százas érmét, hogy azzal beérve, végre váljon el tőlünk. De mert a gyermek, erősen szorítva az érmét, továbbra is követett minket, mintha nagyszerűségünk barázdájában lépegetne, Silvério kénytelen volt elkergetni, ahogy madarat hessent el az ember, tenyerét összeütve, hangos kiáltással:

– Mész rögtön haza! És add oda azt a pénzt anyádnak. Szedd a lábad!...

– Mi pedig ebédelünk – jutott eszembe az órára pillantva. – Lesz ma még szép idő.

S valóban, a folyó felett tisztulni kezdett, az ég egy ragyogó kék darabkája látszott; és a vastag felhőréteg lassan felgöngyölődött a szél söprögetése nyomán, mely az ég egy távoli csücskébe hajtotta a fáradt, kiürült gomolyokat.

Sietség nélkül tértünk vissza a házhoz, egy meredek ösvényen, melyet Silvério mutatott nekünk, s ahol még utolért minket egy könnyű, virgonc és beszédes zápor. Minden megérintett ágról könnyű permet hullt ránk. A bőséges víztől elégedetten ragyogtak a növények.

Amikor a keskeny ösvényről kiértünk egy szélesebb útra, mely egy terasz és egy sor szőlőtöke között vezetett, Jacinto hirtelen megállt, és lassú mozdulattal elővéve a cigarettatárcáját, kijelentette:

– Nos, Silvério, nem akarom többé ezt a rengeteg, szörnyű nyomort a birtokomon.

Az intéző vállat vont, és motyogott valamit, ami egyszerre volt engedelmesség és kétely.

– Mindenek előtt – folytatta Jacinto – még ma küldessen el Avelino doktorért, aki vizsgálja meg azt a szegény asszonyt... A gyógyszerekért menjenek el azonnal Guiãesba. Tanácsos, hogy az orvos holnap is eljöjjön, s minden nap, amíg a beteg jobban nem lesz... Hallgasson csak ide! Azt akarom, hogy vigyen pénzt is a szerencsétleneknek, levesre, diétára, úgy tíz-tizenötezer reist... Elég lesz?

Az intéző nem tudott visszatartani egy tisztelettudó kis kuncogást. Még hogy tizenötezer reis! Néhány száz is elég volna... Nem lesz jó hozzászoktatni azt a népséget, hogy nagy lábon éljen. Aztán majd mind akarnak, mind kérincselnek...

– De hiszen meg is fogják kapni – felelte Jacinto egyszerűen.

– A méltóságos úr parancsol! – dörmögte Silvério.

Görnyedten állt az út közepén, elhűlve ennyi különtség hallatán. Én azonban türelmetlenül sürgettem:

– Beszélgessünk menet közben! Dél van! Olyan éhes vagyok, mint egy farkas!

Közrefogtuk Silvério-t, úgy mentünk tovább; ő elgondolkodva baktatott közöttünk, ráncolva homlokát a kalap széles karimája alatt, mellkasán szétterülő, dús szakállával és hóna alá csapva az összetekert, hatalmas piros esernyőt. És Jacinto, idegesen ráncigálva a bajuszát, újabb jótékony ötleteket kockáztatott meg, óvatosan, hiszen még nem tudott felülkerekedni Silvério-val szembeni félelmén:

– És a házak is... Az a ház egy odú!... Szeretnék jobb hajlékot adni azoknak a szegény embereknek... És persze a többi béres háza is ugyanolyan odú... Reform kell ide! Új házakat építeni a birtok összes bérlőjének...

– Az összesnek?... – dadogta Silvério, majd elhallgatott.

Jacinto rémülten hebegte:

– Az összesnek, vagyis hát... Mennyien is vannak?

Silvério széles mozdulatot tett:

– Vannak vagy huszon-egynéhányan... Huszonhárman!, ha jól emlékszem. Hoppá! Hoppá! Huszonheten...

Jacinto ekkor elhallgatott, mintegy elismerve, hogy ez bizony nagy szám. De azért kíváncsi volt, mennyiből jönne ki egy ház!... Ó, csak egy egyszerű, de tiszta és kényelmes házikó, mint az, amelyikben Melchior nővére lakik, a présház mellett. Silvério ismét megállt. Egy olyan ház, mint az Ermelinda-é? Arra kíváncsi a méltóságos úr? És úgy bökte ki a számot, mely persze csak megközelítő érték volt, mint valami óriási követ, hogy összezúzza vele barátomat:

– Kétszázezer reis, nagyságos uram! És inkább több, mint kevesebb!

Nevetnem kellett a kitűnő intéző drámai fenyegetésén. Jacinto pedig nagyon szelíden, békítőleg jegyezte meg:

– Jól van, jól van, barátom... Azaz körülbelül hat millió reis! Mondjunk tizet, mert mindegyiknek szeretnék egy-két bútort és ruhaneműt is adni:

Silvério mélységesen elszörnyedve ordított föl:

– De hát akkor, nagyságos uram, ez valóságos forradalom!

S mert mindketten ellenállhatatlanul neveltünk borzadálytól tágra nyílt szemén, hátrafelé vetett, hosszú, széttárt karjain, mintha attól félne, mindjárt rázuhan a világ – a jó Silvério bizony megsértődött:

– Aha! Nevetnek a nagyságos urak? Mindenkinék házat, bútort, ezüstöt, asztal-neműt, tíz millió reist! Akkor hát nevetek én is! Ha! Ha! Ha! Ezt aztán a tréfa a javából!... Tessék csak nevetni szépen.

Majd hirtelen összeszedte magát, s mintha az egész felelősséget áthárítaná a birtok képtelenül hóbortos urára:

– Végül is a méltóságos úr parancsol!

– És ez parancs, Silvério. Meg akarom ismerni a béreket is, amelyeket ezeknek az embereknek fizetünk, és a létező szerződéseket, hogy jobbat csináljunk helyettük. Nagyon sok jobbítani való van. Jöjjön, ebédeljen velünk. S közben beszélgetünk.

Silvério olyannyira telítve volt ámulattal, hogy már el sem ámult a „bérek jobbításá”-nak szándékán. Megköszönte a meghívást, le volt kötelezve. De engedelmet kért a méltóságos úrtól, hadd nézzen be először a présházba, ahol ácsok javították éppen a présgerendát. Csak egy pillanat, máris a méltóságos úr rendelkezésére áll.

Avval átugrott egy kerítést, így is lerövidítve az utat. Mi pedig haladtunk tovább, méghozzá könnyű léptekkel, mert az ebéd öröme még előttünk volt, mert a derűs kékség újra előbukkant, mert a hegyvidéki szegénység oly sok tekintetben orvoslatot nyert.

– Nem vesztegetted el a mai napodat, Jacinto – mondtam, és nem titkolt szeretettel csaptam barátom vállára.

– Micsoda nyomor, Zé Fernandes, nem is álmodtam róla... Hogy látótávolságra az otthonomról létezzenek házak, ahol, éhező gyermekek vannak! Iszonytató!

Ekkor tértünk be a bükkfás fasorba. Egy napsugár, amely éppen két vastag, vattaszerű felhő közül bújt elő, lángoló aranycsíkot rajzolt az udvarház egyik sarka fölé. A kakasszó fennen, tisztán harsant. És a feltámadó, lágy szellő vidám, szelíd remegéssel vonta be a tisztára mosott, csillogó levelek felületét.

– Tudod, mire gondoltam, Jacinto?... Hogy megtörtént veled Szent Ambrus legendája... Nem, nem is Szent Ambrus volt az. Nem emlékszem, melyik szent volt. Akkor persze még nem volt szent, csak egy bűnös lovag, aki beleszeretett egy hölgybe, egész lelkét odaadta volna, csak hogy az utcán messziről megpillanthassa. Aztán egyszer, amikor így követte önfeledten, a hölgy bement egy templomba, s ott hirtelen fölemelte a fátylát, szétnyitotta a ruháját, s megmutatta a szegény lovagnak a keblét elcsúfító sebet! Te is úgy szerelmesedtél bele a hegybe, hogy nem ismerted, csak a nyári szépségét. És a hegy ma, puff neki!, egyszerre csak fölfedi az ő nagy sebet... Talán így készít elő a sors, hogy Szent Jacinto legyél.

Elgondolkodva megállt, hüvelykujját a mellény karkivágásába akasztva:
– Igaz! láttam a sebet! De ez a seb végeredményben olyan, Istennek legyen hála érte, melyet én is be tudok gyógyítani!
Nem ábrándítottam ki hercegemet. És mindketten igen jókedvűen szaladtunk föl az udvarház lépcsőjén.

XI.

E bőkezű jótékonykodás másnapján hazatértem Guiãesba. És azóta már oly sokszor ügettem végig azt a három mérföldet a mi fáink és a Jacinto-k öreg fasora közt, hogy ha letértem az ismerős útról, s egy ismerős lóistálló felé irányítottam kancámat (ahol ő mindig kitüntető barátságában részesítette Melchior zömök kis paripáját), hátsom merő nosztalgiából felnyerített. Még Vicência néni is kissé féltékeny lett Tormesra, hiszen mindig oda futottam, és hercegemre, akinek újjászületéséről, jótékonykodásáról, finom étkeiről, mezőgazdasági tiszavirág-álmairól nem győztem áradozni. Egyszer aztán, miközben a szokásosnál is virgoncabban táncoltak kezében a kötőtűk, egy csipetnyi sóval és iróniával, mert csak ennyi fért meg ártatlansággal teli szívében, kijelentette:

– Büszke lehetsz magadra! Olyan kíváncsivá tettél, hogy szeretném megismerni ezt a Jacinto-t... Hozd már el egyszer hozzánk, fiacskám!

Én csak nevettem:

– Legyen csak nyugodt, Vicência néni, mert el is hozom vacsorázni nemsokára, a születésnapomon... Ünnepséget csapunk, lesz tánc az udvaron, eljön az egész környékbeli hölgyvilág, s talán még menyasszonyt is szerzünk Jacinto-nak.

Az igazat megvallva, én már meg is hívtam hercegemet erre a „születésnapra”. Különbösen is, úgy volt helyénvaló, hogy Tormes ura végre ismerje meg a legjelesebb hegyvidéki családokból származó urakat... Főleg pedig, mondtam neki nevetve, helyénvaló lenne megismernie néhány hölgyet, afféle erős, hegyvidéki kúriába való leányzót, mert Tormes olyan magányos, mint egy szerzetesi rendház, s mert a férfi, ha egy csipetnyi sem jut neki az örök nőiségből, hamar megkeményszik, és olyan érdes kérget növeszt a magányban, akár a fák.

– Márpedig Tormes, Jacinto, megbékélése a természettel, és lemondásod a civilizáció hazugságairól, ez nagyon szép történet... De a mindenségít, hiányoznak innen a nők!

Barátom nevetve értett egyet, és ernyedten elnyúlt az egyik vesszőfonatos karosszékben:

– Valóban, hiányzik innen a Nő, nagy N-nel. De ezek a környékbeli házakba való hölgyek... Nem is tudom, de az az érzésem, hogy bizonyára olyanok, mint a zöldség. Épek, táplálók, kitűnőek a fazékban – de mégis csak zöldségek. Azok a nők, akiket virágokhoz hasonlítanak a költők, mind az udvarokban, fővárosokban élnek, ahol Hésziodosztól és Horatiustól kezdve végül minden költő kiköt... Az én hegyvidékem hölgyei aligha érdekesekek.

– No, majd én elmondom... Legközelebbi szomszédod, Dom Teotónio lánya, a jeles Barbedo-házat illető minden tisztelet mellett is, valóban egy madárijesztő! A kisebbik Albergaria-lány, a Loja-majorból, ugyancsak nem hozná kísértésbe még a kiéhezett Szent Antalt sem. Főleg, ha levetkőzne, mivel olyan, mint egy pokoli spenót! No, ő aztán tényleg zöldség, s még csak nem is tápláló.

– Nem! A spenót béltisztító zöldség.

– Aztán itt van Dona Beatriz Veloso... Csinos nő... De, barátom, oly rettentő szépen beszél! Úgy beszél, mint Camilo hősnői. Te persze sosem olvastad Camilo-t. S a tetejébe oly leírhatatlan hanghordozással, olyan hanghordozással, mint a Dona Maria Színházban, ha szentimentális darabot adnak elő. Te persze sosem jártál a Dona Maria Színházban. Mindegy, kész borzadály! És a rettentő kérdései. „Kegyelmességed, nem

talál-e ön rendkívüli élvezetet Lamartine olvasásában?” A szégyentelen, tőlem már megkérdezte!

– És te?

– Én! Rámeresztettem a szemem... „Ó, Lamartine!” De szegényke, azért remek lány! Másfelől viszont ott vannak a Rojão-lányok, João Rojão lányai, két üde, jókedvű, illatos virágszál, majd kicsattannak az egészségtől, és nagyon egyszerűek... Vicência nénikém odavan értük. Aztán ott van Alípio doktor felesége, kész gyönyörűség. Ó! ragyogó teremtés! De hát mégiscsak Alípio doktor felesége, te pedig lemondtál a civilizációs kötelezettségekről... Amúgy is igen komoly asszony, és teljesen a két gyermekének szenteli magát, akik olyanok, mint két Murillo-angyalka... Ki van még? Most már legyen teljes a lehetséges nőkről készített jegyzékem. Itt van még a Melo Rebelo-lány Sandofimból, igen bájos, és gyönyörű haja van... Mesterien hímez, és olyan édességeket készít, mint egy apáca az *Ancien régime* korában... Volt egy bizonyos nagyon szép Júlia Lobo is, de meghalt... Most nem emlékszem többre. De hátravan még a hegyvidék gyöngyszeme, vagyis az én Joaninha unokahúgocskám, Flor da Malva-ból! Maga a megtestesült tökély.

– És te, Zé barátom, hogy tudtál ellenállni neki?

– Olyanok vagyunk, mint a testvérek, kisgyermekkorunk óta együtt nevelkedtünk, s jobban ismerjük egymást, mint te meg én... A családi meghittség eltörli köztünk a nemeket. Az ő édesanyja Vicência nénikém egyetlen testvére volt, és nagyon fiatalon meghalt. Joaninha szinte a bölcsőtől kezdve nálunk, Guiãesban nevelkedett... Édesapja, Adrião bácsi jóra való ember. Művelt, szereti a régiségeket, és szenvedélyes gyűjtő... Mindenféle különös tárgyat gyűjt, csengettyűt, sarkantyút, harangocskát, csatokat... Érdekes gyűjteménye van. Régóta szeretne már eljönni Tormesba, meglátogatni téged... De szegényt hólyagbántalmak gyötrik, nem tud lóra ülni. Márpedig a Flor da Malva-i úton nem lehet kocsival járni...

Hercegem hosszan nyújtóztatta a karjait, miközben egész testével még jobban elnyúlt a székből, az illatos árnyék oltalmában:

– Nem, világos, hogy nekem kell látogatást tennem bácsikádnál és Vicência néninél... Szeretném megismerni hegyvidéki szomszédaimat is. De később, ha nyugodtabb leszek... Most nagyon el vagyok foglalva a béreseimmel.

És valóban! Olyan volt most Jacinto, mint egy államalapító király, mint egy nagy építő. Tormesi birodalmában mindenfelé építkezés folyt, átépítették a bérlők házait, némelyiket rendbe hozták, másokat leromboltak, hogy tágasabbat, kényelmesebbet építsenek helyette. Az utakon állandóan föl-alá nyikorogtak a kővel vagy a fenyvesben vágott fával megrakott szekerek.

Pedro faluszéli kocsmájában szokatlanul megnövekedett a forgalom, mert oda jártak az építkezéshez fogadott üvegesek, kőművesek, ácsok is – és Pedro, egyre följebb túrva az ingujját, nem győzte töltögetni hatalmas korsójából a decilitereket.

Jacinto, akinek most két lóva is volt, minden reggel nagy odaadással járta végig az építkezési színhelyeket. És én nyugtalanul tapasztaltam, hogy hercegemben ott lüktet, kitörni készen, régi, rögeszmés szenvedélye, a civilizáció halmozása! Az építkezés eredeti terve egyre bővült, szépült. Jacinto úgy döntött, mégis üveget rakat az ablakokba, melyeknek eredetileg és évszázados szokás szerint csak ablaktáblájuk lett volna, jól lehet a munkavezető bátorkodott megjegyezni, hogy ha majd laknak a házakban, egy hónap sem fog beletelni, és egyetlen ép üveg se marad. A klasszikus gerendák helyett be akarta vakoltatni a mennyezeteket – és nagyon is jól láttam, milyen erőfeszítéssel tartotta vissza magát, hallgatva a józan észre, pedig kedve lett volna villanycsengővel felszerelni minden egyes házat. A legkevésbé sem csodálkoztam, amikor egy reggel kijelentette, hogy a falusi emberek azért piszkosak, mert nincs hol kényelmesen meg-

fürödniük, ezért fontolgatja, hogy mindegyik házba fürdőkádat szereltet be. Amikor ezt mondta, éppen lóháton ereszkedtünk lefelé egy meredek, sziklás szurdokban; könnyű szél suhogtatta a lombokat, egy patak szökdécselt kőről-kőre, lármásan csobogva. Én nem csodálkoztam – de határozottan úgy tetszett, hogy a kövek, a csermely, a lombok és a szél jókedvűen kikacagják hercegemet. – És Jacinto nem csak a kényelem eszközeire gondolt, melyeket egyébként João mester, az építésvezető, képtelenül kiguvadt szemmel egyszerűen „fényűzés”-nek titulált, hanem a lelkek épülésére is. Párizsi építésztől már meg is rendelte annak az iskolának a terveit, melyet a Carriça, illetve „a csontok”-at befogadó kis kápolna szomszédságában kívánt építtetni. Idővel könyvtárat is létesít majd, képeskönyvekből, hogy vasárnaponként azok is okulhassanak belőlük, akiket már nem lehet megtanítani olvasni. Vállat vontam; „Na, tessék”, gondoltam, „megérkezett ide is az ismeretek rettentő halmozása! Íme a könyv, mely elárasztja a hegyvidéket!” De Jacinto más ötletei annál meghatóbbak voltak – én magam is lelkesedtem értük, és lelkesedésem Vicência néniére is átragadt: barátom egy bölcsőde létesítésére gondolt, s már el is képzelte, milyen élvezettel fogja majd nézegetni a négykézláb kúszó-mászó, labda után totyogó kisdedeket. Guiães-i patikusunk egyébként már szavát adta, hogy fióközletet nyit Tormesban, melyet inasa, Vicência nénikém keresztfia fog vezetni; a derék tanonc az „Emlékek Évkönyvé”-ben publikált, Douro menti népi ünnepeket ismertető cikkéről volt nevezetes. Orvosi állást is hirdettek Tormesban, évi hatszázezer reis díjazás fejében.

– Nem hiányzik már neked más, csak egy színház! – mondtam nevetve barátomnak.

– Színház, az nem. De egy vetítőterem gondolata igenis foglalkoztat, ahol meg lehetne tanítani ezeknek a szegény embereknek, milyenek a világ nagyvárosai, hogy fessék Afrika, s még a történelemből is ízelítőt kaphatnának.

Ez már döfi! Ez az ötlet engem is tűzbe hozott! Amikor beszámoltam róla Adrião bácsinak, a tiszteletre méltó antikvárius, fittyet hányva a reumának, nagyot csapott a térdére. „Úgy bizony! Nagyszerű gondolat! Hiszen így lehetne megtanítani annak az írástudatlan népségnek, méghozzá életteli képek segítségével, a Szentírást, a római történelmet, sőt, Portugália történelmét!...” Avval Joantina húgocskámhoz fordulva Adrião bácsi kijelentette, hogy Jacinto „jóérzésű ember!”

És úgy is volt, hercegem népszerűsége egyre nőtt a hegyvidéken. „Isten tartsa meg uraságodat!”, üdvözölték az asszonyok, ha összetalálkoztak vele az úton, s még meg is fordultak utána... ; üdvözlésükben az imádság komolysága egyesült avval az őszinte vággyal, hogy Isten tartsa meg őt valóban. A gyermekek, akik között százasokat osztogatott, messziről megéreztek a közeledtét – és ilyenkor mintha sötét hangyaboly gyűlt volna köré, csupa barna, maszatos arcocska, hatalmas, tágra nyílt szemek, melyek, ha csodálkoztak is még, félni már egyáltalán nem féltek. Egy délután, a fasorból kikanyarodva, Jacinto lova megcsúszott az úton heverő, ormótlán kövek egyikén, és elvágódott; nosza, mindjárt másnap egész kis csapat jelent meg a baleset helyszínén, pedig Jacinto nem is kérte, avval az eltökélt szándékkal, hogy beszórja kavicssal és elsimítsa a veszélyes útszakaszt, mely lám, milyen komoly bajt okozhatott volna „jó urunk”-nak. A falu öregjei, hacsak megpillantották, máris felkiáltottak, ki nagy komolyan, ki széles, fogatlan nevetéssel: – Itt jön a mi jótevőnk! – Előfordult, hogy némelyik öregasszony az udvar túlsó sarkából futott ki, vagy kiállt a viskója ajtajába, ha közeledni látta, hogy vézna karjával hadonászva onnan kiálthassa: „Hogy a Jóisten halmozza el minden jóval! Hogy a Jóisten halmozza el minden jóval!” Vasárnaponként ájtott fakó kancája hátán Tormesba a sandofimi pap, José Maria (jó barátom és szenvedélyes vadász), hogy misét mondjon a kápolnában. Jacinto saját páholyában vett részt a szertartáson, akár előző korok Jacinto-i, nehogy az egyszerű nép istentagadónak higgye. Ilyenkor szinte mindig megajándékozták valamivel, amit a béresek leányai vagy kisgyermekai adtak

át neki a verandán, nagy pironkodva; cserepes bazsalikomot, csokorba szedett szegfűszeget, sót, néha egy jó kövér kacsát. A leányok és a gyermekek közt ekkor guiaési süteményt és habcsókot osztottak szét – az udvarra gyülekező férfiak pedig egymásnak adták a fehér borral teli korsókat. Silvério, aki egyre növekvő ámulattal és tisztelettel tekintett rá, amondó volt, hogy Dom Jacinto hamarosan több szavazatot mondhatna magáénak a választásokon, mint Alípio doktor. És még nekem is leesett az állam, amikor Melchior elmesélte, hogy João Torrado, a környék leghóbortosabb, legtitokzatosabb figurája, akinek hosszú, fehér szakálla volt, értett a füvekhez, lódoktorkodott, egy kicsit jósolgatott is, és jó magasan, egy sziklaüregben lakott, széltében-hosszában híresztelte, hogy maga Sebestyén király tért vissza annak a jó uraságnak a képében!

XII.

Így jött el a szeptember, s vele a születésnapom, harmadika, mely éppen vasárnapra esett. Az egész hetet Guiãesban töltöttem, szüreti előkészületekkel – ezen a jeles vasárnapon pedig már jó korán kikönyököltem boldog emlékezetű Afonso bácsikám erkélyére, s onnan ki-kihajolva lestem, mikor bukkan föl az én hercegem, aki végre ellátogat Zé Fernandes barátja otthonába. Vicência néni már hajnal óta a konyhában s a tálalóban sürgött-forgott, mert fejébe vette, hogy összeismerteti hercegemet és a hegyvidéki „népeket”, és e célból meg is hívott vacsorára néhány ismerős környékbeli családot, olyanokat, akiknek volt hintajuk vagy kocsijuk, s így késő éjjel is hazamehettek a viszonylag biztonságosan járható kocsutakon, persze csak a falusi hangulatú táncos multság után, melyet az e célra lampionokkal már feldíszített udvarban készültünk megtartani. De nemsokára, tíz órákor, igencsak elkeseredtem, mert egy Flor da Malva-i legény levelet hozott Joáquina húgocskámától, s abban az állt, hogy „sajnos nem jöhet, mert a Papa tegnap óta egy csúf keléstől szenved, s ő nem akarja magára hagyni”. Felháborodva rohantam be a konyhába, ahol vicência néni elnökletével éppen tojássárgáját keverték szilajul egy óriási tálban.

– Joáquina nem jön! Már megint! Azt mondja, kelés nőtt az apján. . . Hogy Adrião bácsi is mindig a jeles napokat választja, ha kelése akar lenni, vagy szúr az oldala. . .

Vicência néni kerek, kipirosodott arca egészen ellágyult.

– Szegénykém! Biztos olyan helyen, hogy nem tud kocsiba ülni! Szegényke! Ha írsz neki, tanácsold, hogy borogassa rozmaringlevéllal. Bácsikádnak az mindig használt.

Csak az ablakból kiabáltam ki a legénynek, aki éppen a szamarát itatta az udvaron:

– Mondd meg Dona Joáquina-nak, hogy nagyon sajnáljuk. . . S hogy holnap talán meglátogatom.

Avval otthagytam az ablakot, türelmetlenül, mert már a folyosón lévő óra is, pedig az nagyon késett, elütötte a fél tizenegyet, és hercegem, akit ebédre hívtunk, egyre jobban késett. De alig értem ki az erkélyre, máris láttam felbukkanni barátomat az út kanyarában, fején jókora szalmakalappal, kancája hátán, mögötte Tücsök, görnyedten kuporogva Melchior öreg kancájának málhanyergében, az ő fején is szalmakalap, feje fölött pedig óriási zöld napernyő. Hátralátottam egy legény jött, bőrdöngőt cipelve a fején. És én, nagy jókedvemben, hogy végre megláttam hercegemet, amint falusi otthonom felé üget a harminchatodik születésnapomon, hirtelen egy másik születésnapra gondoltam, az övére, Párizsban, a 202-esben, ahol a civilizáció összes tündöklő kelléke közepette szomorúan *ad manes*, a halottainkra ittunk!

– *Salve!* – kiáltottam az erkélyről. – *Salve, domine Jacinthe!*

És a melegebb fogadtatás kedvéért vidáman dúdolgattam hozzá a „Carta Himnuszá”-t!

– Tifelétek is szép! – kiáltotta odalentről. – És pazarul fest a palotád. . . Hol a bejárat?

De már száguldottam is lefelé az udvarba – Jacinto leszállt, majd derülve ecsetelte Tücsök kínjait, aki sosem ült lovon, és szüntelen jajveszékeléssel nyugtázta a kaland veszélyeit.

A tiszteletre méltó néger lihegve, izzadságtól fényesen, tündöklő feketesége alatt igazából hamuszürkén és reszkető kézzel mutatott a szegény, magára hagyott, töprengőn

lógó fejű kancára, mely mintha kőből lett volna, úgy állt mérföldkőnél is mozdulatlanabb lábain:

– Az ám! – kiáltotta Tücsök. – Láta volna csak Fernandes úrfi! Ez egy vadállat, nem bír nyugton maradni. Hol balra húz, hol jobbra húz, hol itt a lába, hol meg amott! Csak hogy lerázzon engem! Csak hogy lerázzon engem!

Nem tudott ellenállni a bosszú csábításának. A napernyő hegyével, a nyeregtakarón keresztül jól megdöfkölte a kancát.

Ahogy fölment a könnyű lépcsősoron, és meglátta a vidám folyosót, végén a rózsával fölékesített, virágfüzérés ablakot, Jacinto nem győzte dicsérni a házunkat, mely pihentetően hatott rá Tormes vastag falai és erős, feudális kapui után. Szobájába lépve pedig megköszönte Vicência néni anyai gondoskodását, nénikém ugyanis két, virággal teli kínai vázát helyezett a fiókos szekrényre, az ágyat pedig az egyik legszebb, indiai ágytakarónkkal takarta le, mely kanárisárga alapon nagy, aranyszínű madarakat ábrázolt. Elérzékenyülve mosolyogtam. Összeöleleztünk, születésnapom alkalmából jól megropogtatva egymás csontjait. . . „Harmincnyolc, ugye, Zé Fernandes?” – „Harmincnégy, te csirkefogó!” Hercegem kinyitotta a bőröndöt, jobban mondva, a filozófushoz illő, dísztelen kis ládát, és elővette belőle a „nemes ajándékokat, melyek megilletnek”, ahogy a furfangos Odüsszeusz szokta mondani az *Odüsszeiá*-ban. Az egyik egy zafír nyakkendőű volt, a másik egy matt acél cigarettatartó, finom zománcból kirakott, virágzó almaággal a fedelén, a harmadik pedig egy könyvek felvágására szolgáló kés, régi, mívés kínai munka. Tiltakoztam e tékozlás ellen.

– Ez minden a párizsi csomagokból. . . Tegnap este nyitattam ki őket. És vettem magamnak a bátorságot, hogy elhozzam ezt az apróságot Vicência néninek. Nem értékes. . . Csak azért, mert Lamballe hercegnőé volt.

Aprócska szenteltvíztartó tégely volt, díszesen megmunkált ezüsből, szinte túlságosan is csinos darab.

– Vicência nénikém nem tudja ki az a Lamballe hercegnő, de el lesz ragadtatva! És remek biztosítéka vallásosságodnak, nénikémben ugyanis kételyek merültek fel, mivel Párizsba való vagy, az pedig az istentelenségek hazája. . . És most kézmosás, fésülködés, és ebéd!

Vicência nénikém őszintén meglepődött, és bajtársam, akit valóban szemtelen, nagyhangú, nehezen kezelhető, amolyan igazi hercegnek gyanított, azonnal meghódította. Amikor Jacinto átnyújtotta neki a szenteltvíztartó tégelyt, és szerényen azt kérte, hogy „emlékezzen meg róla az imáiban”, két nagy rózsza jelent meg a drága asszony kerek orcáin, rózsásabbak és üdőbbek, mint azok, amelyek az asztalt díszítették, mert sosem kapott még ilyen jámbor ajándékot ilyen szép szavak kíséretében. De ami végképp levette a lábáról, az Jacinto hatalmas étvágya volt, az a lelkenedző meggyőződés, amellyel dicsérte konyhánkat, miközben csirkeaprólék-hegyeket halmozott a tányérjára, aztán magas kupacokat a sütőben sült rizsből, hagymás hússzeletek tömegét, esküdözve, hogy sosem evett még olyan felségeset. Nénikém ragyogott:

– Még nézni is öröm, még nézni is öröm. . . No, csak még egy ilyen kis töltött burgonyácskát. . .

– Hogyne, asszonyom, akár kettőt is! Az efféle kiváló asztaloknál mindig akkora adagot eszem, mint Gargantua.

– Ne idézd Rabelais-t, Vicência néni nem ismeri a profán szerzőket! – kiáltottam közbe, magam is ragyogva. – És kóstold csak meg ezt a saját termésű fehér borunkat, dicsérve a Jóistent, hogy ilyen szőlőt érlel.

Az ebéd jókedvű, bensőséges hangulatban zajlott, és sokat beszélgettünk Jacinto tormesi építkezéseiről, a bölcsődéről, mely lázba hozta Vicência nénit, a szüreti kilátásokról, és Joaninha húgocskámról, akinek beteg volt a papája, valamint az utak gyászos

állapotáról. De a legmeghatóbb pillanat akkor következett be, amikor felszolgálták a kávé, és a cseléd behozta egy tányérkán barátom különös, de már megszokott fahéj-darabkáját, és letette mellé az asztalra.

Nem feledkezett meg róla Vicência néni! Hercegemnek itt is megvolt hát a fahéj-darabkája! – Nénikém gondoskodott róla, hogy Jacinto Guiãesban is megtartsa tornai szokásait... És egyúttal azt jelképezte az a darabka fahéj, hogy Vicência néni unokaöccsi rangban örökbe fogadta hercegemet.

Hamarosan visszavonult a konyhába, hogy megnézzze az esti lakoma előkészületeit. Mi elszívtunk egy lusta szivart a kertben, a szökőkút mellett, a cédrus megrövidült árnyékában. utána tulajdonosi hajthatatlansággal mutattam meg hercegemnek az egész birtokot, kíméletlenül aprólékosan, egyetlen földet, egyetlen patakocskát, egyetlen szőlőtőkét sem hagyva ki. Csak amikor homályosodni, sápadni kezdett az arca a telítettségtől, amikor agyonzsúfolt értelmétől már csak annyi telt, hogy tétován ismétlje – „nagyon szép! remek föld!” –, csak akkor indultam vissza, a ház felé, de még akkor is nagyobbacska kerülővel, hogy megmutassam neki a présházat, egy spárgaültetvényt, és azt a helyet, ahol egy ókori római erőd romjai állnak. Amikor a kert felől beléptünk a friss falak közé, még ellökdöstem, akár valami barmot, jó Afonso bácsikám könyvtáráig, hogy megmutassam neki az értékes darabokat, Fernão Lopes nagyszerű krónikáját I. János királyunkról, a *Clarimundo császár krónikájá*-nak első kiadását, egy *Henriade*-ot voltaire aláírásával, kiváltságleveleket Manuel királytól és egyéb csodákat. Sőhajtva hajtotta össze az utolsó pergament, ám akkor még elvonszoltam a borospincébe, hogy csodálja meg a híres hordót, melynek fedelébe domborműszerűen belefartagták a Sande család bonyolult címerét. Négy óra volt, hercegem elcsigázva, sápadtan várta a sorsát. Arcába fúrva vad pillantásomat, s érezve, hogy a szememben valóban vad, szilaj fény lakik, kijelentettem, hogy most „megnézzük a csúrt”. Ő azonban derekára szorított kézzel nyöszörögte, alázatos, gyermeki nyöszörögéssel:

– Mit nem adnék, ha egy kicsit leülhetnék.

Akkor megsajnálta, kiengedtem karmaim közül, és hagytam, hogy felvonszolja magát a szobájába, ahol azonnal levetette a csizmáját, és elterült egy vászonnal frissen áthúzott, kellemes kis kanapén, mélységes kimerültséggel dűnnyögve:

– Gyönyörű birtok!

Nagylelkűen hagytam, hogy elaludjon – jómagam pedig lementem megnézni, hogy Gertrudes megfélelően rakta-e ki a ruhakeféket és a hímzett törölközőket a meghívottak szobáiba, hiszen ők is nemsokára megérkeznek, kezét mosnak, és lekefélik ruhájukról az út porát. Ebben a pillanatban be is gördült egy hintó az udvarra, Dom Teotónio öreg hintaja, két fakó kancával. Az ablakból kukucskálva örömmel fedeztem föl, hogy egyedül érkezett, fehér nyakkendőben, porvédőbe bugyolálva, rettenetes lánya nélkül. Boldogan szaladtam Vicência nénikém szobájába, aki Catarina segédletével éppen a topázköves karkötői összekapcsolásával volt elfoglalva.

– Vicência néni, megérkezett Dom Teotónio! Szerencsére nem hozta a lányát... Igyekezzen, a többiek is mindjárt itt lesznek. Manuel vegyen tiszta ruhát, kösse meg rendesen a nyakkendőjét... Most majd kiderül, tudunk-e mulatni!

XIII.

Jaj nekem! Bizony nem volt se fényes, se vidám az a születésnap mulatság!

Amikor hercegem belépett, oly elegánsan, hogy rögtön megéreztem rajta az (előző nap kinyitott) párizsi csomagokat – fehér rózsza a fekete kabát hajtókáján, lyukhímzéses fehér mellény, fodros, fehér selyem nyakkendő, melynek redőit egy fekete gyöngy rögzítette –, a meghívottak már megtöltötték a termet – Dom Teotónio, Ricardo Veloso, Alípio doktor, a kövér Melo Rebelo Sandofimból, az Albergaria testvérek a Lojaudvarházból; mindannyian álltak, eléggé összezsúfolódva. A pamlag körül, ahol Vicência néni helyet foglalt, a hölgyek székei sorakoztak; ott volt Beatriz Veloso, selyemben és fehér muszlinban, melytől csak még légiesebbnek és soványabbnak tűnt, óriási tömegű, begöndörített hajával; Alípio doktor felesége feketében, s tündöklőn, akár egy rusztikus Vénusz. . . És olyan volt, mintha valóban egy herceg lépett volna a terembe, egy távoli, északi ország szülte, ahol a hercegek kápráztató messzeségben élnek az emberektől, és áhítatos félelmet keltenek. Oly nagy volt a csönd, mintha a tölgyfa mennyezet leereszkedett volna, hogy mindjárt összenyomjon minket: az összes tekintet szerencsétlen hercegemre szegeződött, mint egy indiai hajtóvadászaton, amikor az erdő szélén felbukkan a királytigris. Mit sem ért, hogy a zavart és sietős bemutatkozások alatt, míg végigvonszoltam a termen, képes volt rokonszenvvel és egyszerűséggel megtölteni a kézfogásokat, a mosolyt, a „megtiszteltetés számomra” és az „örvendek” formuláit. Az urak tartózkodóan hűvösek maradtak, úgy figyelték a hegyre fölkapaszkodott herceget; a hölgyek pedig egészen behúzódtak Vicência néni árnyékába, mint birkák a pásztor köré, ha egyszerre csak felbukkan a farkas. Nyugtalanság vett erőt rajtam, s úgy döntöttem, bevetem Dom Teotóniót, aki a legkivételesebbnek számított az urak között.

– Dom Teotónio nagyon kedves volt, hogy eljött, Jacinto. Ritkán hagyja el gyönyörű abrujeirai házát.

Az érdekes uraság egykori őrnagyhoz illő, fehér bajuszát simogatva mosolygott:

– A méltóságos úr egyenest Bécsből érkezett?

Ó, dehogya! Jacinto egyenest Párizsból érkezett, Zé Fernandes barátjával. Dom Teotónio azonban nem tágított:

– De bizonyára gyakran megfordul Bécsben. . .

Jacinto meglepetten mosolygott:

– Bécsben, miért? . . . Nem. Több, mint tizenöt éve nem jártam Bécsben.

A nemesúr egy megfontolt „Ah!” után elhallgatott, és lesütötte a szemét, mint aki mélységes elemzésekbe bocsájtkozik, kezét összekulcsolta a hosszú, kék felöltő alatt.

Én, aki lesben álltam, ekkor Alípio doktort vettem be:

– Kedves Jacinto pajtásom, doktorunk az egész vidéken a legbefolyásosabb személy.

Az orvos meghajtotta szépen formált fejét, melyet bámulatosan lenyalt, csillogó, gyönyörű fekete haj ékesített – Vicência néni pedig közben fölállt a pamlagról, és szólította hercegemet; a szalon ajtajában ugyanis megjelent a testes, vörösképzű Manuel, és úgy állt ott, némán, mint aki nyársat nyelt: ez volt a jel, hogy tálalva van a vacsora.

Az asztalnál (ahol a pudingok, az édes, tojásból kikevert csemegével megrakott tálak, a súlyos kristályüvegben várakozó, öreg madeirai és portói borok érett, meleg színei szerencsésen elegyedtek), Jacinto Vicência néni és az egyik Rojão-lány, Luisinha közé került; az utóbbi nénikém keresztlánya volt, és megszokásból, mint mindig,

ha Guiãesban ebédelt, közvetlenül keresztanya mellé ült. Oly nagy és súlyos csöndben fogyasztottuk el a tyúkhúsból készült, tésztával és rizzsel dústott levest, hogy elviselhetetlennek éreztem, és meg kellett törnöm: közbekiabáltam, csak úgy, végig sem gondolva, hogy saját otthonomban, saját asztalomnál ülök:

– Remek ez a leves!

Jacinto csatlakozott:

– Mennyei!

De mert bizonyára összes vendégünk furcsállta bekiabálásomat és Jacinto túlzó hódolatát, a furcsálgodástól súlyos csönd még súlyosabb, zavart csönddé alakult át. Szerencsére Vicência néninek eszébe jutott megjegyezni, avval a kedves mosolyával, hogy úgy látszik, Jacinto szereti a mi portugál étkeinket... És én, még mindig a társalgás élénkítésének szándékával, nem engedtem, hogy hercegem megvallja a népi konyha iránti szeretetét, hanem ismét közbeszólva helyeseltem:

– Még hogy szereti? Egyenesen odavan értük! Nem is csoda! Hiszen Párizsban oly sokáig kellett nélkülöznie őket!...

S mert szerencsére eszembe jutott a tejberizs, melyet a 202-es szakácsa készített Jacinto születésnapján, mindjárt el is meséltem a történetet, bő lére eresztve és jócskán eltúlozva, mert azt állítottam, hogy a tejberizs még libamáját is tartalmazott, és hogy a díszes piramis tetején nemzetiszín zászlócska lobogott, Chambord grófjának mellszobrára tűzve! De a messzi idegenben elrontott tejberizs esete igazából nem érdekelt senkit, így hiába fordultam felváltva hol egy úrhoz, hol egy hölgyhöz, kitartó szörnyűlködéssel: – Rendkívüli, nem igaz? –, be kellett érnem néhány udvariasan leereszkedő mosollyal, s csak Dom Teotónio jegyezte meg titokzatosan, hogy „a szakács tudta, kinek főz”. Alípio doktor szépséges felesége pirulva kockáztatta meg:

– Mutatós tál lehetett, s talán nem is volt olyan rossz!

Erre én (balgán, hogy jókedvre derítsem közönségemet), nyers vidámsággal támadtam Dona Luísa-ra, amiért így védelmébe veszi nagy nemzeti étkünk e megszenteltségtelenítését! De jaj nekem, oly hevesen és lármásan szólaltam fel ellene, hogy a szép hölgy egészen magába zárkózott, irult-pirult némán, amitől persze csak még szebb lett. Aztán újabb csönd telepedett az asztalra, mint valami köd, míg Vicência néninek gondviselészerűen eszébe nem jutott Jacinto elnézését kérni, amiért nincs hal! Hát persze! a hegyen lehetetlen, még aranyárban is lehetetlen halhoz jutni, ha csak nem szózott laposhal vagy tőkehal formájában. A jeles Rojão ekkor, a maga finom módján, mintha minden szava szent olajokkal lenne megkenve, hogy gördülékenyebben kövesse egymást, emlékeztetett rá, hogy Dom Jacinto a Douro folyó egy jókora szakaszán előjogot birtokol a csuka halászatára. Jacinto nem tudott róla, és nem is igen hitte, hogy lennének arrafelé csukák... Alípio doktor nem csodálkozott rajta, mert annak is már húsz éve, hogy a brazil Cunha rendszeresen vásárolta az itt fogott halakat, egyszóval akkor, amikor Dom Jacinto még gyermek volt. Ma pedig már kétezer reist sem érnének, vélte Dom Teotónio. Hisz már csukák se igen vannak!... E csukák körül bontakozott ki aztán lassan valami vidékies társalgásféle az egymáshoz közelebb ülő urak között – a hölgyek is felszabadultabb pusmogásba kezdtek, megtörve a szertartásos csöndet, amely egészen a párolt csirkéig megülte a légkört. Én ekkor, attól félve, hogy e csörgedező, sótlanul jellegtelen társalgás ismét eluralkodik, újra bevettem magam (hogy fölrázzam őket), és Jacinto-hoz fordulva eszébe juttattam híres kalandunkat a liftbe szorult dalmáciai hallal.

– Ez az egyik legjobb történet, amely Párizsban megesett velünk! Jacinto pompás vacsorát adott egy nagyon ritka hal kedvéért, melyet Kázmér nagyherceg küldetett neki... Kázmér nagyherceg, a császár fivére...

Az összes tekintet Jacinto-ra szegeződött, aki éppen borsót szedett magának; és Melo Rebelo-nak cigányútra ment egy sietős korty, mert kortyolás közben azt fürkészte, hagyott-e valami nyomot barátomon a nagyherceggel való kapcsolat. Én pedig részletesen elmeséltem a felvonóban elakadt hal történetét, a horgásszá átvedlett nagyherceget, a Carman hercegnő hajcsatjából készült horgot, Marizac herceget, aki kis híján belesett a liftaknába. . . De senki sem nevetett, sőt, mindenki kissé erőlködve, csak merő udvariasságból figyelt. Hiába dobálóztam káprázatos nagyhercegi és hercegi nevekkal, mulatságos részletek közé elegyítve őket. . . A vendégek nem értették, milyen lehet a felvonó és a sötét aknában elakadt tányér. . . Carman hercegnő hajcsatjáról hallva az Albergaria-testvérek lesütötték a szemüket. Remek történetem kínos csöndben ért véget, melyet csak fagyosabbá tett Vicência néni felkiáltása:

– Ó, fiacskám, micsoda dolgok!

De minthogy Jacinto hirtelen hosszúnak ígérkező beszélgetésbe bocsájtkozott Luisinha Rojão-val, aki ragyogó arccal kacagott és csacsogott hozzá – mindannyian, mintha felszabadultak volna felséges jelenlétének szertartásos súlya alól, kisebb csoportokban maguk is diszkrétan beszélgetni kezdtek, amit a sült hús után felszolgált pezsgő csak élénkített. Lemondtam hát róla, hogy mozgalmasabbá tegyem a vacsorát. Inkább magam is belemerültem a Guiãesban akkor éppen legfontosabb társadalmi esemény, Dona Amélia Noronha és a gazdatiszt házasságkötésének kimerítő megbeszélésébe, még hozzá a doktor szép felesége társaságában! Éppen Dona Améliát és a szerelem jogait vettem védelmembe, amikor egyszerre csak csönd lett – Jacinto emelkedett szólásra, pohárral a kezében.

– Öreg barátom, Zé Fernandes, egészségedre! Még sok szép hasonló születésnapot érj meg a nagyságos asszony, nagynénéd társaságában, akit ezennel is szívből köszöntök.

Zajos baráti és jószomszédi fogadalmak közepette emelkedett a magasba az összes pezsgős pohár, s bennük a gyorsan szertefoszto hab. Sietve intettem Manuelnek, hogy töltsön újra, majd kabátom szárnyait hátravetve magam is felálltam:

– Uraim, kérem, ürítsük poharunkat régi jóbarátom, Jacinto egészségére, aki most először tiszteli meg ezt a testvéri házat! . . . De mit is beszélek? Aki először tiszteli meg jelenlétével a hazáját! S hogy sok-sok egyszerű évet töltsön itt, a hegyek közt. Egészségedre, barátom!

Újabb mormogás futott végig az asztalon, de ezúttal szertartásosabb, komolyabb. Vicência néni Jacinto poharához koccintotta csaknem üres poharát, barátom pedig szomszédjával, Luisinha Rojão-val koccintott, aki tündökölt, és pirosabb volt, mint egy peónia. Aztán keresztül-kasul, összevissza köszöntöttük egymást, szinte üres poharakkal, nem feledkezve meg Adrião bácsiról és az ugyancsak furkulussal távolmaradt plébános úrról sem. És Vicência néni körbehordozta a tekintetét, azt a bizonyosat, amely után a vendégek rendszerint hátratulják a székeiket, és felállnak – ekkor azonban Dom Teotónio emelte fel porto-i borral telt poharát, és másik kezével az asztalra támaszkodva, félig-meddig felemelkedve, tiszteletteljes, szinte kongó hangon szólt Jacinto-hoz:

– Ez magántermészetű dolog, csak ránk, kettőnkre vonatkozik. . . A távollévőre!

Vallásos áhítattal itta ki poharát, mint egy miséző pap. Jacinto komor ábrázattal ivott, és semmit sem értett. Hátratulok a székeket – én Albergaria néninek nyújtottam karomat.

És már csak a dohányzószobában értettem meg, amikor Alípio doktor, kezében kávéscsészével és füstölgő szivarral, szemében pedig a közkeletű „Sasszem doktor” becenevét igazoló, éles pillantással odasúgta: – Remélem, hogy legalább itt, Guiãesban nem állítanak újra bitófát! . . . – És ugyanaz az éles tekintet Dom Teotónio-ra

irányította figyelmemet, aki időközben egy függöny szárnyainak védelmébe vonszolta Jacinto-t, és ott beszélt neki, láthatóan nagy hittel, de azért titokzatosan. Hát persze, a Mihály-párti, régivágású királyságról! A jó Dom Teotónio úgy vélte, Jacinto már csak származásánál fogva is bizonyára konok Mihály-párti – így ő politikai küldetést gyanított abban, hogy barátom váratlanul hazaköltözött tormesi udvarházába, egy energikus propaganda-hadjárat kezdetét, az első lépést a restaurációs kísérlet felé. És a többi vendég tartózkodásában, mellyel hercegemet fogadták, ekkor megéreztem a liberális gyanakvást, a félelmüket, hogy ez az új, gazdag befolyás hatni fog a választásokon, és azt is, ahogy lassan feltámad ingerültségük a régi eszmék ellen, amelyeket, úgy vélték a gazdag, náluk sokkalta civilizáltabb fiatalember személye képviselt. Derűs meglepetésemben majdnem felborítottam a kávémat, amikor ráébredtem e badarságra. Megérintve Melo Rebelo kezét, aki éppen visszatette a csészéjét a tálcára, és nevetős tekintettel fürkészve „Sasszem doktor” arcát, megkérdeztem:

– Őszintén, barátaim, csak nem képzelik, hogy Jacinto a Mihály-párti ügy felvirágoztatásáért jött Tormesba?

Melo Rebelo rettentő komolyan tolt a dús bajuszát a fülemhez:

– Sőt, az a hír járja, még hozzá mint bizonyosság, hogy Mihály herceg ott van vele Tormesban!

S mert elképedve bámultam rájuk, a rettentően éleslátó Alípio doktor is megerősítette:

– Ez a hír járja, valóban... Éspedig inasnak álcázva!

Inasnak? Szentséges Úristen! Baptista, az inas! Ekkor Ricardo Veloso lépett oda, s elővett egy cigarettát, hogy meggyújtja szivarom parazsáról. A derék Rebelo mindjárt felszólította, hogy igazolja állítását. Hát talán nem az a hír járja, hogy Mihály király fia Tormesban rejtőzködik?...

– Lakájnak álcázva – erősítette meg nyomban a tiszteletre méltó Veloso.

Meggyújtotta a cigarettát, kifújta a füstöt, és jó magasra vonva töprengő szemöldökét:

– Ha így van, nagy merészségnek tartom... Persze szívesen megnézném. Azt mondják, szemrevaló, jóvágású fiatalember. De legyen akármilyen, akkor is úgy igaz, hogy fejszével darabolták fel João Vaz Rebelo bácsikámat Almeida börtönében... S ha újra divatba jönnek ezek a dolgok, az nagyon rossz lesz! A maga barátja pedig...

Elhallgatott. Jacinto, akinek sikerült megszabadulnia az öreg Dom Teotónio-tól, most derűs borzadállyal, s a nevetés nyomait még őrizve az arcán, odalépett hozzám, hogy levonja a tanulságot:

– Rendkívüli! Úgy látom, itt a hegyvidéken még csorbítatlanul megőrizték a régi szép eszméket...

Melo Rebelo gondolkodás nélkül vágta rá azonnal:

– Attól függ, mit nevez a méltóságos úr *szép eszmék*-nek.

Igen megdühödve ezen az ostoba agyszüleményen, amely ellenséges érzülettel vette körül szegény Jacinto-mat, és tönkretette a kellemesnek ígérkező születésnap estét, gyorsan közbeavatkoztam:

– Szoktál *voltareté*-t játszani, Jacinto? Nem... Akkor két kártyaasztalt állítunk... Dom Teotónio biztosan szívesen kártyázik.

És már húztam is magammal Jacinto-t a hölgyekhez, akik ismét a pamlagon üldögélő Vicência néni köré gyűltek. Mindannyian elhallgattak, s mintha összehúzták volna magukat hercegem felbukkanására, mint a galambok, ha megpillantják a keselyűt. Akkor hagytam magára a rettegett férfiút, amikor éppen biztosította Alípio doktor feleségét (aki kissé elkülönült a félénk madárrajtól), hogy milyen nagy öröme szolgált megismerni szomszédait, akik Tormesban körülveszik... A hölgy idegesen kinyitotta a legyezőjét, mosolygott, és én biztosra vettem, hogy Jacinto sosem látott ahhoz hasonlóan piros száját és olyan ragyogó fehér fogakat a városban. De miután elrendeztem a

voltarete-asztalt, magam is kénytelen voltam odaülni, hogy mint bank helyettesítsem a diszpepsziás Manuel Albergaria-t, ő ugyanis kijelentette, hogy „gyengélkedik”, és szeretne egy kis friss levegőt szívni az erkélyen. A többiek is arra panaszkodtak, hogy melegük van – ki is nyitattam az udvari mimózákra néző ablakokat. Veloso fújtatva hagyta abba a keverést, mint akinek légszomja van:

– Ezt a fülledtséget... Még vihar lesz itt!

Alípio doktor nyugtalanul szaladt az ablakhoz, mivel őt jó órányi út választotta el az otthonától, és a hintójába befogott egyik kanca hajlamos volt megbokrosodni; az ablakon kitekintve látta, hogy súlyos, fekete tömegek úsznak az égen.

– Valóban, esni fog.

A mimózák lombja borzongva susogott: a függönyöket lágyan ringatta a langymele, súlyos szellő. A szalonban feltehetően hasonló a nyugtalanság vett erőt a hölgyeken, mert Albergaria néni átjött, hogy figyelmeztesse Jorge fivérét.

Okos lenne indulni, nemsokára beesteledik... És Alípio doktor javasolta, előhúzza a zsebóráját, hogy a parti végeztével készülődjenek az indulásra. Manuel Albergaria éppen ekkor lépett be az erkélyről, egy pohárka borókapálinkától megkönnyebbülve, lényegesen jobb színben: átvette a lapjait, és ő is bejelentette, hogy hatalmas vihar közeleg.

Visszamentem a szalonba, ahol igen vidám hangulatban találtam Jacinto-t a barátokozó kedvű hölgyek körében; kacagva, élvezettel hallgatták hercegemet, aki éppen arról mesélt, hogyan érkezett meg Tormesba csomagok és cselédek nélkül, olyan nincstelenül, hogy kénytelen volt a béresgazda feleségének ingében aludni! A szerencsétlen születésnap mulatság végül a legnagyobb kavargás közepette fejeződött be. Albergaria néni ablaktól ablakig futkározott, és a fülledt sötétséget szemlélve egyre rémültebben latolgatta a roqueirinha-i hazatérés esélyeit. Lassú mozdulatokkal felhúzza kesztyűjét, Alípio doktor szépséges felesége aziránt érdeklődött, hogy véget ért-e már a játszma. Vicência néni úgy döntött, előbbre hozza a teázást, így Manuel, és nyomában a süteményes tálcát egyensúlyozó Gertrudes máris nekikezdett a hölgyek kiszolgálásának. Jacinto állt; tréfálkozva kínálta a teáscsészéket:

– Mi ez a nagy sietség, ez a nagy ijedelem egy kis vihar miatt?

A hölgyek nem hagyták annyiban; megbarátkoztak hercegemmel, s iránta való rokonszenvük láthatóan egyre nőtt:

– Könnyen beszél uraságod, hiszen tető van a feje fölött, s itt is éjszakázik... .

– Megnéznénk mi azt... . Ahogy uraságod még ma visszamegy Tormesba, egy ilyen borús, sötét éjszaka!

A *voltarete* befejeződött a két kártyaasztalnál: az urak az ablakból szóltak le a sötét udvarba, ahol már befogva várakoztak a hintók:

– Csukd le a *viktória* tetejét, Diogo!

– Gyűjtsd meg a lámpást, Pedro! Azért csak segít az a kis lámpafény.

Cselédlányunk, Vicência, sálakkal, horgolt kendőkkel megpakolva állt az ajtóban. Minthogy az egyik Albergaria-lány a *viktória* első ülésén foglalt helyet, felszaladtam vízhatlan gumiköpenyemért, hogy azzal takarja be magát, ha jön az eső. Csak Dom Teotónio nem sietett, mivel ő alig fél mérföldnyire lakott, és jó út vezetett odáig – hanem ismét lecsapott hercegemre, egészen félrevonta, és mély értelmű diskurzusba fogott, melynek komolyságát feltartott mutatóujja jelezte. Albergaria néni ekkor elkiáltotta magát, hogy már esik is – mire a hölgyek nagy sietve végigcsókolták Vicência nénit, az előszobába siető urak pedig kapkodva magukra öltötték a kabátjukat.

Jacinto és jómagam lementünk az udvarra elbúcsúztatni a fejvesztetten menekülő vendégeket – egymás után gurultak ki az éjszakába, úti jókívánságainktól kísérve, Alípio doktor csészája, Albergaria-ék *viktória*-ja, Veloso-ék hatalmas hintaja. Végül

Dom Teotónio is felhúzta fekete kesztyűjét, és hintójába szállt, megjegyezve Jacintónak:

– Nos, öcsém és barátom, Isten adja, hogy e találkozásunkból s a még eljövendők-ből valami jó szülessék e föld számára!

A lépcsőn fölfelé menet hercegem kifakadt:

– Ez a Teotónio aztán csuda figura! Tudod, végül mire jöttem rá?... Hogy Mihály-pártinak néz, és azt képzelem, azért jöttem Tormesba, hogy előkészítsem Mihály király restaurációját!!

– És te?

– Én úgy megdöbbszem, hogy nem is ábrándítottam ki!

– Nos, tudj hát meg többet is, barátom. Mindannyian ugyanígy vélekednek, gyanakodnak, és attól félnek, újra bitófák állnak majd Guiãesban! És az a hír járja, hogy Tormesban rejtegeted Mihály herceget, még hozzá inasnak álcázva. Tudod-e, ki az? Hát a Baptista!

– Hát, ez felséges! – ámult barátom tágra nyílt szemekkel.

Vicência néni nekikeseredve várt ráuk a szalonban, ahol még égtek a fények a félbeszakított estély utáni, békés csöndben.

– No, de ilyet! Még egy kis gyümölcskocsonyára, egy pohárka portóira se maradnak!

– Mindenki nagyon kedvetlen volt, Vicência néni! – kiáltottam, hangot adva végre csalódásomnak. – Az asszonyok mind megnémultak, az urak meg tele voltak gyanakvással...

Jacinto jó hangulatban, őszintén tiltakozott:

– Nem! Éppen ellenkezőleg. Én nagyon élveztem. Nagyszerű emberek! És oly egyszerűek... Ezek a lányok is roppantul tetszenek. Oly üdék, oly vidámak! Ha meggyőződnek róla, hogy nem vagyok Mihály-párti, jó barátaim lesznek itt.

Elmeséltük Vicência néninek a tormesi udvarházban rejtegetett Mihály herceg elkövetett történetét... Nénikém nevetett! Még ilyet! Még csak az kéne...

– De Jacinto uram ugye nem az?

– Nem, asszonyom, én szocialista vagyok...

Segítségére sietve gyorsan elmagyaráztam Vicência néninek, hogy szocialistának lenni annyit tesz, hogy az ember a szegényekért küzd. A drága öreg hölgy úgy vélte hát, hogy akkor ez a párt lesz az igazi, a legjobb:

– Az én Afonso-m, Isten nyugosztalja, liberális volt... Apám is, sőt, ő még Terceira grófjával is barátságban volt...

De ekkor óriásit mennydörgött, dübörgéssel töltve be a fekete éjszakát – aztán mintha dézsából öntötték volna, a lezúduló eső szaporán kopogott az ablaküvegen és a veranda kövezetén.

– Szent Borbála, segíts! – kiáltotta Vicência néni. – Ó, jaj, szegény vendégek!... Aggódok... Főleg Rojão-ék miatt, akik a *viktória*-val mennek!

És már szaladt is a szobájába, hogy sietve meggyújtsa a szokásos két gyertyát a házi oltáron, még mielőtt Gertrudessel nekiállna eltenni az ezüstneműt, s elimádkozni egy rózsafüzért.

XIV.

Másnap ebéd után Jacinto meg én nyeregbe szálltunk, és felkerekedtünk Flor da Malva-ba, hogy a kiadós séta után megnézzük, hogy van Adrião bácsi meg a furunkulusa. Ami engem illet, már-már a nyugtalanságig furdalta az oldalamat a kíváncsiság, mit fog szólni hercegem Joaninha húgocskámhoz, akit családjunk büszkeségének tartottam. Még délelőtt, miközben mindannyian a kertben sétálgatva kerestük hercegem gomblyukába a legszebben odaillő tearózsát, Vicência néni annyi odaadással magasztalta szeretett kis unokahúga szépségét, báját, jó szívét és kedvességét, hogy kénytelen voltam tiltakozni:

– Vicência néni, vigyázzon, hisz ezek a dicsérő szavak csak Szűz Máriát illetik meg! Vicência néni a bálványimádás bűnébe esik! Nagyot csalódik majd az én Jacinto barátom, ha csak egy emberi lényt talál helyette!

S most, hogy a Sandofimbe vezető, könnyű úton ügettünk, eszembe jutott az a reggel a 202-esben, amikor Jacinto fölfedezte húgocskám fényképét a szobámban, és „gömbölyű parasztleány”-nak nevezte. Igaz, Joaninha valóban magas volt és erős. De a fénykép kibontakozó paraszti életereje virágjában ábrázolta, amikor még nem volt több egy szép, erős, egészséges hegyvidéki növénynél. Joaninha most a huszonötödik évében járt, már gondolkodott és érzett – egyre gyarapodó lelkének kisugárzása meglágyította, finomabbá tette, szellemivé lényegítette pirospozsgás tündöklését.

Az előző esti vihar megtisztította az eget, a könnyű esőpermettől pedig újra kiszökdültek a megmosdatott földek, így a reggel oly ragyogó frissességet hozott, amelyben, mint mondja az öreg Euripidész vagy az öreg Szophoklész, úgy a legkellemesebb a testnek mozogni, ha közben a lélek sietség vagy aggodalmak nélkül lustálkodhat. Az úton nem volt árnyék, de nem tűzött erősen a nap, sőt, szinte úgy súrolta bőrünket, mint valami szárnyas simogatás. Odalent a völgyben megindító szelídséggel hullámzottak a zöld földek, békésen és üdén szaladt a kacagó Serpão, és kedvesen, a bőség s a boldogság ígéretével fehérlettek a majorházak a zöld háttérben, úgyhogy Jacinto (aki sosem járt még erre) úgy érezte, leginkább tizennyolcadik századi francia festményre hasonlít a táj. Lovaink méla tempóban poroszkáltak, ők is élvezték a csodás reggel békéjét. És nem tudom, miféle rejtőzködő erdei növénykéik lehettek azok, amelyeknek különlegesen finom illatát oly sokszor éreztem azon az úton, ősz elején.

– Milyen csodás nap! – dünnyögte Jacinto. – Ez a Flor da Malva-i út az égbe vezet. . . Mondd csak, Zé Fernandes, mi illatozik ilyen finoman, ilyen édesen? . . .

Mosolyogtam, titkos gondolattal a szívemben:

– Nem tudom. . . Talán maga az ég!

Aztán megállítva lovamat, ostorommal a völgy felé böktém:

– Nézd csak, ott, ahol azt a szilfasort látod, s ahol a patak fut, az már Adrião bácsi birtoka. Olyan gyümölcsöse van ott, ahol Portugália legízesebb őszibarackja terem. . . Majd megkérem Joaninha húgocskámat, hogy küldjön neked egy kosár őszibarackot. És a baracklekvár, melyet ebből a gyümölcsből készít, az valami mennyei. Majd megkérem, hogy abból is küldjön neked.

Jacinto nevetett:

– Túlságosan kihasználod Joaninha húgocskádat.

Mire nekem eszembe jutott (miért vajon?), s mindjárt el is szavaltam hercegemnek, a következő sorokat egy lovagkort idéző balladából, melyet szegény Procópio barátom írt Coimbra-ban:

*Szolgát küld hozzá, ki így szól:
„Szépséges hölgy, légy üdvözölve!”
S ki eztán gyűrűt nyújt neki, s mellé
Rózsát, a gyűrűt rózsával tetézve.*

Jacinto vidáman nevetett:

– Nono, Zé Fernandes, ez azért túlzás mindössze fél tucat őszibarack és egy üveg baracklekvár fejében!

Így haladtunk nevetgélve, míg az út egyik kanyarában elő nem bukkant a Veloso család birtokának hosszú kőfala, majd pedig a sandofimi Szent József kápolna. És tüstént a tér felé vettem az irányt, a Torto kocsmájába, annak a jó kis fehér bornak a kedvéért, melyet mindig kér a lelkem, ha arra járok. Hercegem méltatlankodva rótt meg:

– Ejnye, Zé Fernandes, csak nem fogsz ilyenkor, ebéd után, még fehér bort is inni?

– Régi szokás. . . Itt, Torto kocsmájában. . . Egy decilitert. . . Ezt kéri a lelkem.

Megálltunk, s bekiáltottam Manuelért, aki gömbölyű pocakját rengetve mindjárt elő is sietett görbe lábán, kezében a zöld kancsóval és egy pohárral.

– Két poharat, Torto barátom. Ez az úr is megkóstolja.

Némi erőtlén tiltakozás után hercegem is fölemelte poharát, és a napfény felé tartva szemügyre vette a tiszta, aranyszínű bort, megkóstolta, majd élvezettel itta ki az egészet, s végül nagy elismeréssel csettintett.

– Remek bor! . . . Szeretnék belőle Tormesban is. . . Tökéletes.

– Ugye? Friss, könnyű, illatos, vidító, csupa lélek! . . . Tölts újra, Torto barátom. Ez a nemesúr itt Dom Jacinto, a tormesi birtok gazdája.

Ekkor hirtelen egy erős, öblös és ünnepléses hang szólalt meg a kocsmaház belsejéből:

– Áldott legyen a szegények oltalmazója!

Hosszú botra támaszkodó, különös öregember jelent meg az ajtónyílásban; hosszú, ősz haja volt, és téglaszín arcát csaknem egészen ellepő, ősz szakálla, a vállára vetve pedig, szíjon, egy ládikó; fekete fényű, szikrázó tekintetű szeme Jacinto barátomra szegeződött. João Torrado volt az, a hegyvidéki próféta. . . Kezet nyújtottam neki, s ő megszorította, de nem vette le egyre tágabbra nyíló, egyre feketébb szemét Jacinto-ról. Még egy poharat kértem, s bemutatam Jacinto-t, aki zavarában elpirult.

– Itt van hát Tormes ura, aki annyi jót tett a szegényekkel.

Az öregember hirtelen barátom felé nyújtotta a karját, mely szőrösen, csaknem feketén bukkant elő egy nagyon rövid ingujjból.

– A kezét!

Amikor Jacinto odanyújtotta a kezét, João Torrado heves mozdulattal lerángatta róla a kesztyűt, majd hosszan nézte, lassan, töprengően rázogatva, és úgy mormogta:

– Uralkodói kéz, olyan kéz, mely ad, és melyet fölülről nyújtanak felénk, ritka kéz az ilyen!

Aztán, rettentő lassan kiitta a bort, amelyet Torto töltött neki, majd megtörölte a szakállát, megigazította vállán a szíjat, amelyen a fémládikó lógott, és botja végével megkopogtatta a földet:

– A Mi Urunknak, Jézus Krisztusnak legyen hála, hogy idevezérelt engem, s így nem ment veszendőbe a napom, mert embert láttam!

Ekkor közelebb hajoltam az arcához, s inkább csak neki, bizalmasan:

– De hallgasson csak ide, João bácsi! Tényleg igaz, hogy kend széltében-hosszában híreszteli, hogy visszatért Sebestyén király?

A festői aggastyán mindkét kezét a botja végére támasztotta, szakállerdővel borított állát pedig a keze fejére, s úgy dűnnyögte, ránk se nézve, mintha tekintetével követné gondolatai sorjázását:

– Talán visszatért, talán nem tért vissza. . . Nem lehet azt tudni, ki megy, ki jön. Az ember látja a testet, de nem látja a lelket, mely odabent van. Vannak mai testek, melyekben más korokból való lélek lakik. A test ruha, a lélek pedig személy. . . Ki tudja, hány régi királlyal találkozik az ember a roqueirinha-i vásárban, amikor lökdösődve utat tör a tehénpásztorok között. . . Silány testben jóságos úr rejtőzik!

S mert utolsó szavai dűnnyögésbe fűltak, csak nem hagytam annyiban, pillantásommal jelezve Jacinto-nak, hogy élvezzük még egy kicsit a látnok különös, festői világát:

– De mondja csak, João bácsi, kend a lelke mélyén igazán azt gondolja, hogy Sebestyén király nem esett el a csatában?

Az aggastyán felém fordította bizalmatlan ráncokba gyűrt arcát:

– Ez csupa régi dolog. És nem való ide, Torto kocsmajtajába. Jó volt a bor, és kegyelmetek sietnek, fiatalúr! Flor da Malva virágának beteg az édesapja. . . De elvonnul már a baj, mely sosem jár egyedül. Öröm látni azt, aki örömet ad a szomorúaknak. Tormes felett fényes csillag világít. Rajta, lóra, lóra, míg tart a szép nap!

Sovány kezével intett, hogy menjünk tovább. Már túl voltunk a kereszteződésen, amikor szenvedélyes kiáltása újból fölzengett, öblös ünnepélyességgel:

– Áldott legyen a szegények oltalmazója!

Egyenesen állt az út közepén, s úgy emelte föl a hosszú botot, mintha a nép éljenzését vezényelné. És Jacinto álmélkodott, hogy létezhet még az országban olyan ember, aki visszavárja Sebestyén királyt.

– Portugáliában vagyunk, Jacinto barátom! A hegyen vagy a városban, mindegyikünk a maga Sebestyén királyát várja. Még a lottójáték is a Sebestyén-várás egyik formája. Én minden reggel, akkor is, ha nincs köd, kinézek, hogy nem jön-e az én királyom. Jobban mondva, királynőm, merthogy én azt várok. . . Hát te, szerencsefi?

– Én? Királynőt? Nagyon öreg vagyok, Zé Fernandes. . . Én vagyok az utolsó Jacinto, Jacinto, a mondatvégi pont. . . Hát az meg miféle ház a két toronnyal?

– Flor da Malva.

Jacinto elővette az óráját:

– Három óra. Másfél órába telt. . . De szép séta volt, és tanulságos. Gyönyörű errefelé.

Flor da Malva kis dombocskán állt, melyet facsoport választott el az úttól, és fal vett körül, hosszú homlokzata pedig keletre, a felkelő nap felé nézett, kétoldalt két nagy, szögletes toronnyal, melyeken az erkélyajtók szegélyét kék-fehér csempéből rakták ki. A nagy vaskapu a terecske túlsó végében volt, ahol egy óriási gesztenyefa zöld áradataot és árnyékot bocsájtott ki magából; a kapu mellett kétoldalt kőpadok. A fa erős gyökerein ülve fiúcska várakozott, zamara kötőfékjét tartva.

– Itt van-e valahol Manuel da Porta?

– Az imént ment a fason.

– No, nyisd ki nekünk a kaput.

Öreg fákkal szegélyezett, rövid fason mentünk végig, míg egy másik terecskéhez nem értünk; a fészert és a legényszállást egészen beborította a repkény, a kutyaházból pedig nagy láncsörgetéssel ugrott elő a hatalmas házörző, Triton, de mert fölismerte bennem régi barátját, Zé Fernandest, mindjárt le is csendesedett. Manuel da Porta futva jött a kútról egy nagy veder vízzel, hogy elvezesse lovainkat.

– Hogy van Adrião bácsi?

Mivel süket volt a kitűnő Manuel, boldogan mosolygott:

– No, és a méltóságos úr? Dona Joaninha az előbb még a narancsosban sétált a Josefa gyermekével.

Szellős kis utakon haladtunk tovább, melyeket kétoldalt levendula és magas puszpáng szegélyezett, s én útközben elmondtam hercegemnek, hogy a Josefa gyermeke nem más, mint unokahúgom kis keresztfia, pillanatnyilag szeme fénye és minden gyönyörűsége.

– Jóllehet hajadon ez az én szent húgocskám, de egész falura való keresztgyermeke van. És nem csak ruhát és ajándékokat ad nekik, nemcsak az anyákat segíti, hanem mosdatja, fésüli is a gyermekeket, s meggyógyítja őket, ha köhögnek. Sosem jöttem úgy, hogy ne találtam volna egy gyermeket az ölében. . . Most ez a kis José a legújabb kedvence.

De amikor a narancsoszhoz értünk, a víztároló medencéhez vezető, széles úthoz, hiába kerestem, kutattam, pedig még kiabáltam is: – Ejnye, Joaninha húgom! . . .

– Talán lent van a medencénél. . .

Leereszkedtünk az öreg fák szegélyezte úton, fejünk fölött sűrű lombú, egymást keresztező ágak. Friss, kristálytisza víz szaladt csillogva a kőbe vájt öntözőárokban. A fatörzsek közt a vadrózsák még nyári frissességükben pompáztak. És a kissé távolabb előbukkanó szelíd kis mező sárgán s fehérén tündökölt a kankalin és a százsorszép ragyogásában.

A kerek medence vizét leeresztették, hogy megtisztítsák a falait, és most újra tiszta, friss vizet engedtek bele, amely még sekély volt ugyan, de a kis piros halak így is boldogan fickándoztak, hogy visszakapják az aprócska óceánt. A medence körüli kőpadok egyikén frissen vágott dáliával teli kosár pihent. És egy legény, aki létra tetején állva kaméliákat metszett, látta Dona Joana-t a szőlőlugas felé menni.

Továbbmentünk a sötétkék szőlőszemektől még roskadozó szőlőlugasba. Kissé arrébb, magas bükkfák árnyékában, két nő fateknőben mosott. Odakiáltottam: – Látták-e erre felé Dona Joana-t? – Az egyik leány rikkantott valamit, de válasza elillant a fényes, lágy levegőben.

– No, ebből elég: menjünk be a házba! Nem szaglászhatunk itt napestig.

– Csinos birtok – dűnnyögte hercegem elbűvölve.

– Pompás! És szépen gondozzák. . . Adrião bácsinak remek gazdatisztje van. . . Nem olyan, mint a te Melchiorod. Figyelj, tanulj, gazda! Nézd azt a metélőhagymát!

A konyhakertben jártunk, s az éppen olyan volt – virágoskert és konyhakert egybe –, amelyet hercegem egyszer megálmodott, mert levendula szegélyezte a veteményes parcellákat, és lonc tekeredett a kőszlopokra, melyek szőlőlevelekkel sűrűn beárnyékolta, hús utcácskákat alkottak. Megkerültük a kápolnát; kapuja két oldalán tearózsabokrok nőttek, egyetlen, nagyon kinyílt rózsával, és egy vaníliacserje, melyről Jacinto letört egy gallyacskát, és azt szagolgatta. Aztán fölmentünk a ház előtti teraszra, melynek kő mellvédjét egészen benőtte a sárga jázmin. Az üvegezett ajtó nyitva volt: fölmentünk a kőlépcsőn, behatolva Flor da Malva roppant csöndjébe, egészen a magas, fatáblás mennyezetű előszobáig, ahol hosszú fapadok álltak, rajtuk a Cerqueira-k bonyolult címerpajzsát ábrázoló, régi, megfakult festés. Benyitottam egy másik szobába, melynek verandaablakai nyitva álltak, s mindegyikben egy kalitka, s benne egy kanári volt.

– Különös! – kiáltotta Jacinto. – Ez olyan, mintha az én betlehemi jászolom lenne. . . És ezek az én székeim.

Valóban. Egy régi, bronzveretes fiókos szekrényen jászol állt, hasonló ahhoz, amelyik Jacinto könyvtárát díszítette. És a díszes bőr széktámlák, akárcsak azok, melyekre Jacinto bukkant a padláson, címerpajzsot ábrázoltak egy érseki kalap alatt.

– Házia! – kiáltottam. – Hát nem fogad minket senki?

Tapsoltam, jó hangosan. De ugyanaz a puha csönd nyúlt még hosszabbra, fénylőn s a birtokról beáramló, lágy levegővel átszellőztetve, és e hosszú csöndet csupán a kalitkában szökdécselő kanárik neszezése törte meg.

– Íme, az alvó Csipkerózsika palotája! – dörmögte Jacinto, szinte méltatlankodva.
– Ordíts egy nagyot!

– Nem, a kutyafáját! Bemegyek!

Ekkor azonban hirtelen kinyílt egy ajtó, s megjelent benne Joantina húgocskám, kipirulva a sétától és a friss levegőtől, világos színű, nyakánál kissé nyitott ruhában, mely derűs, fényes összhangban egyesült bőrének fehér ragyogásával és gyönyörű, szőke haja hullámaival – a csinos, nevetős archoz meglepetéstől tágra nyílt, nagy, csillogó, fekete szempár tartozott; húgocskám karján egy kövér, rózsaszínű gyermek ült, akinek minden öltözéke egy ingecske és néhány hosszú, kék szalag volt.

És így esett, hogy e szeptemberi délután, Flor da Malva-ban, Jacinto barátom először pillantotta meg azt a lányt, akit aztán májusban, amikor már elborították a rózsák a természetes rózsabokrot, nőül vett a csempédíszes kápolnában.

XV.

És azóta, fészlő bimbójú rózsabokrok és szőlőt érlelő tőkék között, öt év telt el Tormes és a hegyvidék fölött. Hercegem már nem az utolsó Jacinto, azaz Jacinto, a mondatvégi pont – mert az egykor hanyatló udvarházban ma már egy élettől kicsattanó, kövér, pirosposzsgás kis Teresinha futkározik, a keresztlányom, és egy aprócska Jacinto úrfi, aki igen nagy barátom. Másfelől, erkölcsi szépségének tökélye folytán, már-már unalmasnak tetszik az a férfiú, akit egykor oly festőivé varázsolt a filozófiai nyugtalanság, s a kielégíthetetlen képzelőerő festői kínjai. Amikor most, hogy már igazi értője a földművelésnek, bejárta velem a birtokot, kifejtve okos és megfontolt gazdász nézeteit, melyekben nyoma sem volt hóbertos ötleteknek – szinte sajnáltam, hogy nincs már meg az a másik Jacinto, aki minden faágból elméletet gyártott, aki botjával a levegőbe rajzolt, kristályüveg s porcelán sajtüzemeket álmodva, ahol majd kétszáz ezer reis költséggel fog elkészülni minden egyes kerek sajt!

Az apaság meghozta neki a felelősséget is. Jacinto most már könyvelést vezetett, igaz, hogy még csak egy kicsi, ceruzával vezetett füzetbe, amelybe külön lapok, sőt, rongyos papírszeletké is belekerültek, de ahol a bevételek és a kiadások úgy sorakoztak katonás rendben, akár két fegyelmezett sereg.

Időközben felkereste montemori, beira-i, avela-i birtokait is, és rendbe hozatta, bebútoroztatta e birtokok régi udvarházait, mondván, hogy így „kész fészek” fogja várni felnövekvő gyermekeit. Akkor győződhettem meg róla, hogy hercegem lelkében véglegesen kialakult valamiféle tökéletes és szerencsés egyensúly, amikor – kilábalva a fanatikus egyszerűség kezdeti, lángoló szakaszából – megnyitotta Tormes kapuit a civilizáció előtt. Teresinha születése előtt két hónappal hosszú, csikorgó kocsisor gördült be a bükkös útra, lényegében a falu összes járműve, roskadásig megpakolva ládákkal. Azok a híres ládák voltak, melyek már több mint egy éve várakoztak Alba de Tormesban rekedve, s melyek most azért jöttek, hogy rázúdítsák a várost a hegyre. „Baj van!”, gondoltam, „szegény Jacinto visszaesett!” De a dobozrengetegben lapuló legrafináltabb kényelmi eszközök, nagy meglepetésemre, a tágas padláson kötöttek ki, hogy ott lepje őket a haszontalanság pora: az öreg udvarház mindössze néhány szőnyeget kapott a csupasz padlókra, függönyöket a fedetlen ablakokra, és öblös karosszékeket, öblös pamlagokat, amelyekben, úgy képzelte, bizonyára lágyabban s kényelmesebben lehet majd megpihenni. Joantina húgocskámnak tulajdonítottam ezt a mértékletességet, mert ő a maga dísztelen egyszerűségében szerette Tormest. Ő azonban megesküdött, hogy Jacinto akarta így. Néhány hét elteltével újból remegni kezdtem. Egy lisszaboni műszerész jelent meg Tormesban az embereivel, és további ládákkal, hogy beszerelje a telefont!

– Tormesba telefont, Jacinto?

Hercegem mentegetőzve magyarázta:

– Összeköt apósommal!... Lásd be.

Ésszerű, kedves gondolat. A telefon azonban észrevétlenül, suttymban, egy másik, hosszú vezeték is növesztett, amely elért Valverde-be. Jacinto szinte esdekelve tárta szét a karját:

– Az orvos házába. No, ugye. Megérted.

Bölcs előrelátás. Hanem aztán egy szép napon Vicência néni kiáltozására ébredtem Guiãesban! Egy titokzatos férfi állított be a társaival, meg mindenféle dróttal, hogy beszerelje hozzánk a telefont. Megnyugtattam Vicência nénit, esküvel állítva, hogy

ez a masina nem lármás, nem hoz ránk betegségeket, és nem vonzza a mennydörgő viharokat. De aztán futottam Tormesba. Jacinto mosolyogva vállat vont:

– De hát mit akarsz? Guiãesban van a patikus, a mészáros... Meg aztán ott vagy te!

Testvéri figyelmisség. De magamban azt gondoltam: „El vagyunk veszve! Egy hónap múlva gép fogja öltöztetni szegény Joana-t!” Nos, nem így történt! A haladás, amely Jacinto hívására feljött a hegyre, és otthagya egyik csodáját, talán abban a hitben, hogy új birodalmat hódíthat meg általa, nemsokára csöndben leereszkedett, hisz elbocsájtották, és többé nem láttuk a hegyen vas- és koromszínű, hegyes árnyékát. Ekkor megértettem, hogy Jacinto lelkében igazán létrejött az élet egyensúlya, s vele együtt beteljesedett a Jó Sors, melynek oly sokáig volt hercegség nélküli hercege. És egy délután, amikor a gyümölcsösben a jó öreg Tücsökre bukkantam, aki azóta már megbékélt a hegyvidékkel, főleg, mióta a hegyvidék gyermekeket is adott, s így Tücsöknek volt kit lovagoltatni a hátán – nos, megjegyeztem ekkor a tiszteletre méltó négernek, aki óriási, kerek pápaszemmel felszerelve éppen a *Figaro*-ját olvasta:

– No, Tücsök, most aztán már tényleg elmondhatjuk, hogy Dom Jacinto megtalálta a helyét.

Tücsök feltolta a szemüveget a homlokára, és fölemelte szétterpesztett ujjú kezét, akár egy ötszirmú tulipánt:

– A méltóságos úr kihajtott!

A mindig mély értelmű, érdemes néger! Igen! Az a kiszáradt városi gallyacska a hegy földjébe kerülve megeredt, magába szívta az örökölt föld humuszát, telítődött nedvekkkel, mély gyökereket eresztett, erős törzset, ágakat növesztett, virágot fakasztott, nagy lett, nyugodt, boldog és jótékony, nemes fajta, mely gyümölcsöt és árnyékot ad. És a nagy fa árnyékában, köröskörüli, belőle táplálkozva, száz bérlő áldotta a nevét.

XVI.

E hosszú évek során Jacinto sokszor beszélt örömteli várakozással arról a tervéről, hogy két-három hónapra visszatér a 202-esbe, és megmutatja Párizst Joanhia húgocskámnak. Én lennék a hűséges kísérő, és feljegyeznék mindent, ami csak a városban ámulatba ejti hegyvidéki testvércémet! De aztán ésszerűbbnek látszott megvárni, míg a kis Jacinto betölti a kettőt, hogy könnyebb legyen az utazás, és a gyermek is rá tudjon mutatni ujjacskájával arra, ami őt érdekli a civilizációból. De amikor októberben végre két éves lett, ahogy kívánatos volt, Joanhia húgocskámon hirtelen rettenetes, szinte ijesztő ódzkodás vett erőt, a vonattól, a városi lármától, a 202-estől és minden csillogásától. „Olyan jól megvagyunk itt! Olyan szép az idő!” mormogta, és mit sem lanyhuló szerelemmel fonta karjait Jacinto izmos nyaka köré; az elbűvölt férj azonnal sutba vágta a párizsi tervet. „Majd áprilisban megyünk, amikor virágzanak a gesztenyefák a Champs-Élysées-n!” Áprilisban azonban fáradtság rohanta meg Joanhia húgocskámat, aki mozdulni sem bírta a díványról, csak hevert rajta nagy boldogan, mosolygós arccal, néhány szeplővel a bőrén, és lazábbra kötött köntösben. Egy egész hosszú éven át szó sem esett a vidám kalandról. Ekkortájt erősen szenvedtem a téleneségtől. A márciusi esők bőséges termést ígértek. Egy bizonyos Ana Vaqueira, egy szép termetű, pirosposzsgás özvegy, aki megsajnálta szükségem szenvedő szívemet, ekkor távozott fivérével Brazíliába, ahol az utóbbi egy kis üzletet vezetett. A legutolsó tél óta úgy éreztem, a testemben is rozsdállni kezdett valami, s már nem működik úgy, mint régen, és egészen biztos, hogy a lelkem egyik csücskében apró penészfolt keletkezett. Aztán, kimúlt a kancám. . . Egymagam utaztam Párizsba.

Mindjárt Hendaye-ban, alig léptem drága francia földre, gondolataim máris a 202-esbe röppöltek vissza, ahogy galamb tér meg a régi galambházba – bizonyára azért, mert felfigyeltem egy hatalmas plakátra, melyen egy meztelen nő, hajfonatában bacchánsnői virágokkal, kitekert pózban tart egy üveg pezsgőt, míg a másik kezében, hogy hirdesse a világnak, újfajta dugóhúzót tart. És ekkor, micsoda meglepetés!, alig egy megállóval arrébb, a csöndes és világos Saint-Jean-de-Luz-i állomáson, egy karcsú, tökéletesen öltözött fiatalember lép be nagy lendülettel a fülkémbé, s amint megpillant, felkiált:

– Nicsak, Fernandes!

Marizac! Marizac grófja! No, ez már maga a 202-es. Milyen hálásan ráztam meg vékony kezét – amiért megismert! És, a fülke sarkába vágva felöltőjét és az inastól kapott újságokat – a jó Marizac ugyanavval jókedvű meglepődéssel kiáltott fel:

– És Jacinto?

Meséltem Tormesről, a hegyvidékről, Jacinto első szerelméről, mely a természetnek szólt, és a második, nagy szerelemről, akkor már unokahúgom iránt, és a két gyermekről, akiket a hátán lovagoltat.

– Ó, a hitvány fajtáját! – dörmögte Marizac, s merőn nézett. – Még képes rá, és boldog!

– Döbbenetesen, örülten. . . Nincs is rá szó, hogy mennyire. . .

– Illetlenül – vágta rá Marizac nagy komolyan. – A hitvány gazember!

Ekkor arról érdeklődtem, hogy alakult a 202-es baráti körének sorsa. Marizac vállalt vont, és cigarettára gyújtott:

– Mindenki színen van még. . .

– Madame d’Oriol?

– Ő is.

– Trèves-ék? Efraim?

– Megvannak, mind a hárman.

Ernyedt mozdulatot tett.

– Párizsban öt év alatt semmi sem változott. . . A nők egy kicsit több púdert használnak, a bőrük kicsit ráncosabb, petyhüdebb. A férfiak kissé nehezebben emésztenek. És minden megy tovább. Voltak anarchistáink. Carman hercegnő megszökött a téli cirkusznak egyik akrobatájával. . . És – *et voilà!*

– Dornan?

– Megvan. . . A 202-es óta nem találkoztam vele. . . De olykor látom a nevét a *Le Boulevard*-ban, cikornyás versek, gonddal válogatott, nagyon kifinomult trágárságok fölött.

– És a lélekbúvár? . . . Ejnye, hogy is hívták? . . .

– Ő is megvan. Még mindig női dolgokkal foglalkozik, három frank ötvenért. . . Hercegnők hálóingben, pucér lelkek. . . Csupa kelendő téma!

De amikor Todelle-ről, s a nagyhercegről kérdeztem volna, egészen belefeledkezve, a vonat befutott a biarritzi állomásra – kellemes útítársam gyorsan összekapkodta az újságait és a kabátját, majd kiugrott az ajtócskán, melyet inasa már kinyitott előtte:

– Vizontlátásra Párizsban! . . . Még mindig a rue Cambon-on!

Magamra maradva a fülkében, ásítanom kellett, és különös érzésem támadt, az egyhangúság és csömör érzése, mintha olyanok vennének körül, akiket már nagyon sokszor láttam, csupa nagyon jól ismert történet, nagyon sokszor elmondott pletyka, nagyon elhasznált mosolyok. A vonat mindkét oldalán egyhangú, sík vidék terült el hosszan, sehol semmi változatosság, csak az aprócska darabokra szabdalt, nagyon aprólékosan megművelt földek, az egyöntetű rezedazöld, ez a szürkés, kihunyt zöld, melyben sehol egy villanás, egy vidám színű virág, még egy kis földkupac sem, semmi, ami szertefoszlattá a diszkrét, rendezett közészerűséget. Sápadt, vézna nyárfák követték egymást szabályos, vékony sorokban, nagyon egyenes, nagyon tiszta csatornákat szegélyezve. Az egytől egyig szürkésbarna majorházak alig emelkedtek ki a talajból, s alig váltak el a kifakult zöld növényzettől, mintha középszerűn és óvatosan összehúznák magukat. A fölém boruló sima, felhőtlen égen fakó nap világított, s az egész boltozat olyan volt, mint egy rengeteg vízben kimosott, hatalmas takaró, melyről a sok mosás lemállasztotta a zománcot és a csillogást. Jóleső ízetlenségben aludtam el.

Annál szebb májusi reggelen érkeztem meg Párizsba! Oly üde, lenge, és puha volt a reggel, hogy bár fáradt voltam, undorral süppedtem bele Grand Hôtel-beli mély s komorágyamba, melyre úgy borultak a vastag bársonyok, vastag zsinórok és súlyos bojtok, mint valami ünnepi emelvény. E mélységes tollgödörben azt álmodtam, hogy Tormesban Eiffel-torony épült, s hogy a környék hölgyei, még a legnagyobb tiszteletnek örvendő is, mint Albergaria néni, meztelenül táncolnak a torony körül, hatalmas dugóhúzókat lóbálva. E lázálmom nagy megrázkódtatás volt, így mire fürdőt vettem, és kicsomagoltam bőröndömet, majd végre kiléptem a nagykapun, s öt év óta először tapostam a boulevard kövére, már csaknem két óra volt. És abban a pillanatban úgy éreztem, hogy az elmúlt öt év alatt el se mozdultam onnan, a grand hôtefőbejárattól, oly túlságosan jól ismertem a város csikorgó zaját, a sovány fákat, a hivalkodó cégtáblákat, a szőkére festett hajfonatokra boruló, hatalmas, tolldíszes kalapokat, a dolyfős szalonkabátokat és rajtuk a becsületrend jókora rozettáit, a fiúkat, akik halkán s rekedt hangon kínálnak disznó kártyapaklit, malac gyufásdobozt. . . „Szentséges Isten!”, gondoltam, „hány éve is vagyok Párizsban!” Újságot vásároltam egy kioszkban, a *Párizs hangját*, hogy ebéd közben megtudjam belőle, mi újság a városban. A kioszk pultja nem is

látszott, annyi képesűjság feküdt rajta – s mindegyik ugyanazt a nőt ábrázolta a címlapon, mindig meztelenül vagy félmeztelenül, vagy sovány bordáit mutogatva, akár egy kiéhezett macska, máskor roppant farát fordítva az olvasó felé... – Szentséges isten! – suttogtam. A Café de la Paix-ben azt tanácsolta a sápadt pincér, akinek csak egy kis maradék púder takarta a sápadtságát, hogy étvágyamat tekintve (későn ettem) fogyasszak először sült nyelvhalat, majd bordát.

– S milyen bort, gróf úr?

– Chablis legyen, herceg úr.

Elmosolyodott tréfámon – én pedig elégedetten hajtottam szét a *Párizs hangjá*-t. Az első hasáb rettentően cirkalmas prózája, mely tobzódott a talmi csillogásban, egy mezítelen hercegnő és egy zokogó dragonyos kapitány drámájába engedett bepillantást. Átugrottam más hasábokra, ahol zengzetes nevű *cocotte*-ok jeles cselekedeteiről lehetett olvasni. A másik oldalon ékes szavú írók magasztaltak emésztést segítő és erősítő hatású borokat. Aztán jöttek a bűnesetek. – Nincsen semmi új! – ráztam meg a *Párizs hangjá*-t –, majd félelmetes harc következett köztem és a nyelvhal között. A boldogtalan jószág, mely újsütetű, haragos ellenségemnek bizonyult, nem engedte, hogy lefejtsek a szálkáiról egy picinyke húsdarabot is. Teljesen kiszáradt, áthatolhatatlan, megperzselt cipőtalppá alakult át ugyanis, melyen tehetetlenül s reszketve vergődött a kés. Szólítottam a hamuszín pincért, és neki sikerült is – élesebb késével, és erősen megvetve a fölön csatos cipőjű lábát – megkaparintani a gonosz állattól két kis húsdarabot, olyan vékonyat és rövidet, akár egy fogpiszkáló; egyszerre kaptam be őket, de fél fogamra se volt elég. A bordával egy falásra végeztem. Egy jó Lajos-arannyal egyenlítetttem ki a tizenöt frankos számlát. A visszajáró pénzürmék között, melyeket egy világméretű civilizáció lefegyverző udvariasságával adott át a pincér, két hamis frank lapult. És mert oly kellemesnek ígérkezett a májusi délután, a teraszon kívántam elfogyasztani a kókuszhéj-színű kávét, amelynek lóbab íze volt.

Égő szivarral szemlélttem a boulevard-t, ahol éppen ebben az órában tetőzött a roppant társadalmi nyüzsgés, a sietség, a fülsüketítő láрма. Az omnibuszok, kordék, szekerek, fényűző fogatok sűrű folyamban, tempósan gördültek tova, míg a paták s a kerekék között sötét emberi tömeg verődött össze nyugtalan sietségben. A szakadatlan, kíméletlen mozgás gyorsan elszédítette szellememet, mely öt csöndes éven át megszokta az örök hegyek nyugalmát. Ekkor gyermeketegen avval próbálkoztam, hogy valamilyen mozdulatlan formába kapaszkodjam, egy omnibuszba, amely éppen megállt, vagy egy fiákerbe, amely hirtelen lefékezett, mert megcsúszott az egyik gebéje: de a fiáker ablakában tüstént megjelent egy türelmetlen emberi hát, vagy utasok sötét fürtje kapaszkodott fel sóváran az omnibuszra – és máris folytatódott a lármás tülekedés. A magas, gőgös épületek persze mozdulatlanok, ahogy gőgösek a kőből s mészből emelt folyópartok, melyek terelték, kordában tartották a ziháló áradatot. De az utcától a tetőkig minden erkélyen, minden homlokzaton cégtáblák lógtak cégtáblák felett, beszorítva más cégtáblákat – s csak még inkább kifárasztott, amikor megértettem, hogy a mutatós, néma homlokzatok mögött szakadatlan munka, a haszon kitartó hajszolása liheg. És ekkor, míg szívtam szivaromat, különös módon ugyanolyan érzések kerítettek hatalmukba, mint egykor Jacinto-t a természetben, s melyek akkor annyira mulattattak. Ott, a kávéházi teraszon, a város közönye és sietsége láttán én is, akárcsak ő a természetben, valami bizonytalan szomorúságot éreztem, mely törekenységemből és magányomból fakadt. Elveszettebb nem is lehettem volna ebben a világban, mely híján volt minden testvériességnek. Ki ismer? Kit érdekel Zé Fernandes? Ha éhes lennék, és bevallanám, senki sem adná nekem a kenyere felét. Bármilyen kétségbeesetten tükröznék aroom rettentő gyötrődésemet, egyetlen tovasiető járókelő sem állna meg, hogy megvigasztaljon. Különben is, mi hasznom a lélek azon kiválóságaiból, melyek csak a

lélekben virágnak? Ha szent lennék, ez a tömeg fütyülne szent mivoltomra; ha szét-tárnám karomat, s úgy kiabálnám a boulevard kellős közepén: „Emberek, testvéreim!”, akkor az emberek, akik vadabbak, mint az assisi szent gubbiói farkasa, kinevetnének, és közönyösen mennének tovább. A roppant sokaságban csupán két mozgatóerő mutatkozott meg, két ösztönből táplálkozó akarat – a haszon és a gyönyör hajszolása. E kettő közé beszorítva, környezeti hatásuktól megfertőzve, lelkem hamarosan összezsugorodna, és önzésből gyúrt, kemény kavics lenne belőle. A hegyvidékről hozott, tűrhető emberséggel felépített lényemből csupán az önzés e kavicsa maradna meg, benne mindössze két városi vággyal – hogy teletömjem a zsebemet, és hogy kielégítsem testem minden igényét! És az a túlméretezett szorongás, amely a természeti környezetben egykor megrohanta Jacinto barátomat, most, immár a városra vonatkoztatva, engem rohant meg. Megcsapott a boulevard halálos lehelete, melyet mikrobáinak milliói bocsájtottak ki magukból. Minden kapualjban kifosztásomra állított kelepcét gyanítottam. Minden bérkocsablakban megpillantott arc mögött üzelmeit folytató banditát sejtettem; a nők egytől-egyik meszes sírgödörnek tetszettek, melyek belsejében csak rothadás van. És kötéltáncosok mélabúval szemléltem e megszámlálhatatlanul sok arca feszülő bőrt, a testek formáit, a sokaság ügyes és mégis értelmetlen sietségét, modoros szerepjátékát, az óriási tollakkal ékes, hatalmas kalapokat, a felpolcolt keblek pompáját, a vénemberek görbe hátát, ahogy a kirakatokba tett obszcén képeket bámulják. Ó, nagyon is gyermeketeg volt ez az érzés, de így éreztem, akárcsak azt, hogy újra meg kell mártóznom a hegyvidéki világban, hogy a hegyek tiszta levegője átjárjon, és lefejtse rólam a város kérgét, s hogy újra emberin, Zé Fernandesként lépjek a világba!

Ekkor, hogy megszabaduljak a magány nyomasztó súlyától, kifizettem a kávé, és lassan elindultam, hogy megnézzem a 202-est. A Madeleine-hez érve, az omnibusz megállójánál eszembe jutott: „Vajon mi lett Madame Colombe-bal?” És ó, jaj, micsoda nyomorúság!, nyomorult lényem mélyéből, akár egy rövid, forró lehelet, hirtelen durva vágy tört elő e mosdatlan, vézna nőszemély iránt! Beleléptem a pocsolyába, mely egykor megmérgezett, és beburkolt mérge alattomos kipárolgásával. Aztán, ahogy befordultam a rue Royale sarkán, a Concorde-tér felé, egy erős, nagytermetű férfiúba botlottam; az illető megtorpant, fölemelte a karját, és nagy hangon, parancsoló modorban dörrent rám:

– Nocsak, Fernandes!

A nagyherceg! A szép nagyherceg, vajfehér kabátban és mézsárga tiroli kalapban! Tisztelettel hálával szorítottam meg az uralkodói kezét, hiszen gazdája megismert.

– És Jacinto? Párizsban?

Meséltem Tormesről, a hegyvidékről, barátom újjászületéséről a természetben, drága húgocskámról és az életrevaló kis gyermekekről, akiket a hátán lovagoltat. A nagyherceg csüggedten vállat vont:

– Ajjaj!... Nő, falun él, gyermekei vannak... Elveszett ember! Ejnye, ejnye!... Pedig hasznos ember volt!, tudott mulattatni, és jó ízléssel! A rózsaszínű estély! milyen nagyszerű ünnep volt... Azóta sem adtak Párizsban hozzá foghatót... No, és Madame d’Oriol... Néhány napja láttam a Jégpalotában... Fogyasztható, még nagyon is fogyasztható nő... Csak nem az én műfajom... Cukros, tejes és krémes, épp, mint a *neige à la vanille*!... De hogy ez a Jacinto!...

– És felséged, hosszabban időzik Párizsban?

A lélegzetelállító ember homlokát ráncolva hajolt le hozzám, mint aki bizalmába avat:

– Nem időzöm sokáig. Párizs már elviselhetetlen... Tönkretették, határozottan tönkretették... Már enni sem lehet! Most az Ernest a divat, a Place Gaillon-on, az Ernest, aki egyszerű főpincér volt a városházán. Evett már nála? Nem? Borzalmas.

Most mégis az Ernest a minden! Hol egyen az ember? Az Ernestnél. No hiszen! Ma is ott ebédeltem... Kész borzadály. Egy Chambord-salátát... el volt rontva, szégyenletesen el vont rontva! Fogalma sincs róla, azt se tudja, mi fán terem a saláta! Párizsnak vége! A színházak fabatkát sem érnek. Nők, multság, oda minden. Nincs itt már semmi! No, azért az egyik montmartre-i színházban, a Roulotte-ban még így is akad egy *revue*, azt érdemes megnézni: *Ide a nőkkel*, ez a címe, szórakoztató, és van benne bőven pucérság... Celestine egy félig érzélgős, félig malac nótát énekel benne, a *Szerellem a WC-ben* címűt; multságos és pimasz... Maga hol lakik, Fernandes?

– A Grand Hôtelben, uram.

– Tűrhető viskó... No, és a király jól van?

Meghajtottam a fejem:

– Őfelsége jó egészségnek örvend.

– Remek, Fernandes, nagyon örvendtem... De Jacinto bizony elcsüggeszt! Menj, nézze meg a *revue*-t... Celestine-nek jó lába van... És bájos kis nóta az a *Szerellem a WC-ben*.

Kőkemény kézszorítás – avval őfelsége nehézkesen felkapaszkodott a *viktória*-ra, majd még egyszer kedvesen odabiccentett, amivel belopta magát a szívembe... Kitűnő ember ez a nagyherceg! Kissé megbékélve Párizsral, tovább indultam a Champs-Élysées felé. A nagyszerűségében is szép, kizöldült, virágzó gesztenyefákkal ékes, tágas út teljes szélességében, mindkét irányban velocipédek futottak. Megálltam, úgy vettem szemügyre ezt az újkeletű csúfságot, ezt a megszámlálhatatlanul sok, meggörbült hátgerincet, a két kerék fölött pedálozó, pipaszár lábakat. Kővér, vörös tarkójú öregemberek pedáloztak kövéren. Vékony lábú, karcsú hivatali szolgák süvítettek tova szélvészfényként. A vasvázás járgányokon kuporgó hölgyek pedig erősen kifestve, rövid boleróban, buggyos térdnadrágban suhantak még gyorsabban, hódolva a száguldás kétes gyönyörének. És minden pillanatban újabb szörnyűséges járművek bukkantak fel, gőzzel járó *viktória*-k és hintók, bonyolult csőrendszerek, tartályok, csapok és kipufogók erdejében, lármás zakatolással gurulva, bűzös benzinszagot árasztva magukból. Folytattam utamat a 202-es felé, s közben azt gondoltam: „Ha egy görög, mondjuk Pheidiasz korából, látná, milyen új, szép és kecses módon tanult meg járni mostanában az emberiség!...”

A 202-es portása, az öreg Vian, megindító örömmel ismert rám. Nem győzött kérdezősködni Jacinto házasságáról és a bájos gyermekekről. S milyen boldog, hogy arra járok, éppen amikor már túl vannak a tavaszi nagytakarításon. de amikor beléptem a szeretett házba, még erősebben éreztem magányomat. A megszokott képből egyáltalán semmi nem maradt, ami feleleveníthette volna bennem a herceggel töltött bajtársi idők emlékét. Mindjárt az előszobában hatalmas leplek borították a faliszőnyegek hősi jeleneteit – és ugyanaz a szürkés vászon takarta a falak s a bútorok kárpitját, a könyvtár hosszú, ébenfa polcait, ahol a harmincezer kötet, mint nemes tanácskozársra felsorakozó tudósok, egészen elszakadni látszottak a világtól, mintha a rájuk ereszkedő lepel rekesztené ki őket, most, hogy a hatalmukról és tekintélyükről szóló komédia véget ért. Jacinto dolgozószobájában az ébenfa asztalról eltűnt az apró tárgyak serege, melyekre már régen nem is emlékeztem egyenként: csak a frissen leporolt, lábakon és emelvényeken nyugvó, fenséges gépezet csillogott továbbra is, a fogaskerekek, csövek, korongok, fémes ridegség halott hidegében, a használaton kívüli tárgyak végleges mozdulatlanságával, mintha már múzeumba került volna, hogy ott példázza egy letűnt kor elavult eszköztárát. Megpróbáltam megmozdítani a telefont, de nem mozdult; a rugós villanykapcsoló nem gyűjtött fényt: a világegyetem erői kiléptek a 202-es szolgálatából, akár az elbocsájtott cselédek. A szobákat bejárva valóban úgy éreztem most, mintha régiségekkel teli múzeumban járnék, s hogy majd egyszer mások is jönnek,

olyanok, akik tisztábban s pontosabban megértik az életet és a boldogságot, és ők is, akárcsak én, a szuper-civilizáció eszközeivel zsúfolásig tömött, hosszú termeket fognak bejárni, és, mint én, megvetően vonnak vállat a nagy illúzió láttán, mely véget ért, s mely már örökre haszontalan, nem több, mint vászonlepel alatt őrzött, féltett történelmi szemét.

A 202-esből távozva fiákerbe ültem, és a Bois de Boulogne-ba hajtattam. És alig néhány perce gurultam az akácok kocsiúton, az illedelmes csöndben, melyet csak a fékcsergés és a lomha kerekek alatt összepréselődő homok csikorgása tört meg, máris kezdtem fölismerni a régi arcokat, s rajtuk még mindig ugyanazt a mosolyt, a rezzenéstelenséget, és ugyanaz volt a púder, ugyanazok az álmos szemhéjak, ugyanazok a kutakodó tekintetek, ugyanaz a viasz-mozdulatlanság! A *Le Boulevard* igazgatója egy *viktória*-ban ült, és füstszínű szemüvegén keresztül szemügyre vett, de közönyös maradt. Madame Verghane fültre tapadó, fekete hajtekercei még dühödtebben feketéltetek, mert egyébként öltözékének minden alkotóeleme harmonikusan fehér volt, a kalap, a kalaptoll, a csipke és a ruhaderék, melyből hullámszón dagadt ki hatalmas keble. Az akácok alatt, a sétányon, egyszerre két széken elterülve rágta szivarja maradékát a neoplatóni költő. Madame de Trèves, aki egy nagy *landau*-ban ült, ugyanúgy mosolygott, mint öt éve is, csak száraz ajkai sarkában mélyült el két puha kis ráncocska.

Ásítózva indultam vissza a Grand Hôtelba – mint egykor Jacinto. A Varieté-színházban fejeztem be első párizsi napomat, kóválygósan az igen előkelő és sikeres vígjáték hatása alatt, melyben a legsziporkázóbb párizsi szellem nyilvánult meg, tekintve, hogy a cselekmény egy ágy körül bonyolódott, melybe felváltva vetették magukat hálósingés nők, kövér urak alsónadrágban, egy ezredes, lenmagos borogatással az ülepén, hímzett selyemharisnyás szakácsnők, és sokan mások, zajosan, hevesen, szerelemvágytól és jókedvtől felajzva. Juliennél elfogyasztottam egy mélabús teát, prédát szimatoló, siralmas és közönséges prostituáltaktól övezve. Kettőjük olajos, rézfényű bőrében, ferde szemében, sörényszerű, vastag szálú, fekete hajukban távol-keleti tájakat gyanítottam, és megéreztem a vadállati kihívást. Megkérdeztem a visszataszítóan puffadtra hízott, eunuchra emlékeztető, hamusziürke arcú pincért. A szörnyeteg tompa orrhangon válaszolt:

– Madagaszkári nők... Azután hozták be őket, hogy Franciaország elfoglalta a szigetet!

Vontatottan s végtelen csömörben teltek ezután párizsi napjaim. Újra végignéztem a boulevard fényűző kirakatait, melyeket már öt évvel korábban is untam, s melyekben nem volt semmi új, még egy röpké ötletnyi frissesség sem. A könyvesboltokban sárga fedelű ponyvák könyvek százait lapoztam végig, mégsem tudtam rálelni egyre sem, mert ahol csak felütöttem őket, langyos alkóvszag, púderszag áradt belőlük, ingcsipkéhez hasonlatos, nőies buzgalommal kicicomázott, sorok közé rejtett jelentések szaga. Akárhol vacsoráztam, ugyanaz a mártás álcázta a húsokat vagy a baromfit, amely már délben is felkavarta gyomromat színével, ízével és kenőcsös állagával, egy másik, tükrös és aranyozott vendéglőben, ahol halat és zöldséget fogyasztottam. Komoly árakat fizettem torresi karcos, paraszti borunk üvegeiért, melyeket *Château Ez-Meg-Az* feliratú címkéssel vélték megnemesíteni, az üveg nyakát pedig meghintették porral. Este a színházakban újra megtaláltam az ágyat, a megszokott ágyat, mint az élet központját és egyetlen értelmét, mely erősebben vonz, mint szemétdomb a böglyöket, mindenféle embert, erotikus izgalomtól szédült, reszkető, öreges tréfákat duruzsoló áldozatot. A sík, lapos város mocska készítetett rá, hogy szellemileg szellősebb tájak után nézek, Montmartre dombján – és ott, a hölgyek, hercegnők, tábornokok, a város elegáns színe-java között elvegyülve, vastag sugárban ontották rám a színpadról a trágárságot, mely kéjesen megrezgettette a bankárok szőrös fülét, és gyönyörteli, boldog pihegést

szabadított föl a nemes hölgyek műkebleit tartó, Worms és Doucet márkájú fűzők fogságából. Émelyegve tértem haza a túl sok alkív-illattól, emésztésemben némileg akadályoztatva a vacsorára elfogyasztott, kenőcsszerű mártás jóvoltából, főleg pedig elégedetlenül önmagammal, mert nem tudtam szórakozni, mert nem értettem meg a várost, és mert egy cenzor, egy szigorú Cato nevetséges fenntartásaival bolyongtam benne. „Ó, jaj, uraim!”, kiáltottam gondolatban, „hát sosem fogom jól érezni magam ebben a remek városban?”

Lehet, hogy megjelentek bennem az öregség penészfoltjai? Átmentem a hidakon, melyek Párizsban elválasztják a múlandót az örök szellemitől, belevetettem magam imádott *Quartier Latin*-embe, némely kávéházak előtt megidéztem Ninim emlékét; s mint egykor, ráérősen fölkapaszkodtam a Sorbonne lépcsőin. Egy előadóteremben, ahol hangos suttogást hallottam, egy sovány ember beszélt az óváros intézményrendszeréről; nagyon fehér és nagyon magas homloka volt, mintha kifejezettem arra formázták volna, hogy magasröptű, tiszta gondolatoknak adjon otthont. De alig léptem be, kiáltások, ordítások, lábdobogás fojtotta el az előadó elegáns, tiszta beszédét, vadállati gúnykacaj dühödt tombolása, mely a padokon összesereglett diákifjúság soraiból szállt fel; szent tavasz volt ez, melyben én magam hervadt virág voltam. A professzor megállt – körbehordozta hideg, nyugodt tekintetét, és rendezgette a jegyzeteit. Amikor a durva röhögés bizalmatlan suttogással szelídiült – derűs nyugalommal újra kezdte előadását. Eszméi hidegen lényegre törők voltak, kifejezése tiszta, erős – ám ekkor nyomban füttyögés, üvöltés, nyerítés, kukorékolás tört ki dühödten, és sovány kezek nyúltak a levegőbe, hogy torkon ragadják, megfojtsák az eszmét. Egy öregember ült mellettem, nagy galléros, kockás malaclopójába burkolózva; mélabúsan, náthától csöpögve nézte a kavarodást. Megkérdeztem:

– Mit akarnak? A professzort nem állhatják? . . . Politika?

Az öreg megrázta a fejét, és tüszentett:

– Nem. . . Mindig így van, bármit hallgatnak is. . . Nem akarnak eszméket. . . Azt hiszem, csak nótákat, malacságokat akarnak. És élvezetből kötekednek.

Ekkor méltatlankodva felkiáltottam:

– Csöndet, ostobák!

Mire egy sárgás bőrű, zsíros kis korcs, hosszú sörénnyel és csillogó szemüveggel, fölpattan, rám mered, és azt kiabálja:

– *Sale maure!*

Fölemeltem rettentő hegyvidéki ember öklömet – és a szétzilált sörényű, véres arcú szerencsétlen úgy rogyott össze, mint egy kupac rongy, kétségbeesetten nyöszörögve –, míg az ordítás, kukorékolás, vijjogás és füttyülés hurrikánja körbefogta a professzort, aki karba tett kézzel, egyszerűen s nyugodtan várta, hogy véget érjen a vihar.

Ebben a pillanatban határoztam el, hogy elhagyom az utálatos várost – és a benne töltött egyetlen vidám és szórakoztató nap éppen az utolsó volt, amikor igen jelentős és rettentően civilizált játékokat vásároltam szeretett tormesi apróságaimnak – acélból és rézből való gőzhajót, mely kazánnal is fel volt szerelve a medencében való utazáshoz; igazi bundájú oroszlánt, mely félelmetesen bőgött; Laferrière ruháiba bújtatott babát, fonográffal a hasában. . .

S végre egy délután útnak indultam, miután a Boulevard-ra nyíló ablakomból búcsút vettem a várostól:

– Isten veled hát, a soha viszont nem látásra! Bűnöd sarába, hiúságod porába többé le nem rántasz. Ami pedig jó benned, ami a te elegáns és tiszta szellemed, azt a hegyvidékre is elhozza nekem a posta!

A következő vasárnap délután, kihajolva a vonat ablakán, amely ráérősen siklott a lassú folyó mentén, a csupa napfényből és kékségből való csöndben, végre megpillantottam a csöndes kis állomás peronján Tormes urait, valamint Teresa keresztlányomat, aki nagyon kipirulva, csodás szemét tágra nyitva várt, és a bátor kis Jacinto-t, aki meg egy fehér zászlócskát szorongatott. Oly megindult boldogsággal öleltem-csókoltam az enyéimet, hogy az tökéletesen megfelelt volna egy távoli háborúból, mondjuk a Tatár-földről élve hazakerült katona esetében is. Szertelen örömben, hogy újra enyém a hegyvidék, még Pimenta-t is összezsókoltam, amikor a gurulósra hízott derék állomásfőnök sietve hívta a hordárt, hogy vegye gondjaiba a csomagomat.

Jacinto, aki remek színben volt, nagy hegyvidéki kalapot, zekét és lábszárvédőt viselt, újra megölelt:

– No, és Párizs?

– Borzalmas!

És ismét a keménykötésű kis Jacinto felé tartam a karjaimat:

– No, hát mire jó ez a zászló, lovagocskám?

– A várra! – jelentette ki, hatalmas szemében megható komolysággal.

Az anyja nevetett. Már reggel óta, amikor a kisfiú megtudta, hogy aznap érkezik Zé bácsi, mindenhová csak a Tücsök készítette zászlócskával ment, ki nem engedte volna a kezéből, vele ebédelt, s vele ereszkedett le Tormesből az állomásra!

– Bravó! Joaninha húgocskám, micsoda pompás színben van! No persze, az én színemet kifakította Párizs... Bezzeg húgocskám remekül néz ki! Hát Adrião bácsi, és Vicência néni?

– Mindenki jól van! – kiáltotta Jacinto. – A hegy virul, Istennek hála. S most irány fölfelé! Ma Tormesban alszol. Hogy mesélj a civilizációról.

A fügefás udvarban, melyet örömmel láttam viszont, három ló várakozott, és két szép fehér szamár, az egyik hátán kis ülőalkalmatosság Teresa-nak, a másikon fonott kosár a hősies kis Jacinto számára; két cseléd a gyeplőnél fogva vezette az állatokat. Éppen Joaninha húgomat segítettem fel a nyeregbe, amikor a hordár megjelent egy köteg újsággal és más papírokkal, melyeket a vasúti kocsiban felejtettem. Még az Orléans pályaudvaron válogattam össze őket; csupa meztelen nőszemély, mocskos kis ponyvák, párizsi fülleltség, erotika. Jacinto azonnal felismerte őket, és nevetve kiáltott oda:

– Dobd ki gyorsan!

Én pedig ki is hajítottam a civilizáció e rothadó melléktermékeit az udvar sarkában díszelgő szemétdombra. És nyeregbe szálltam. Amikor a meredek hegyvidéki út első kanyarához értünk, hátrafordultam, hogy búcsút kiáltsak Pimenta-nak, akiről teljesen elfeledkeztem. Az érdemes állomásfőnök éppen a szemétdomb fölé hajolva, nagy gonddal szedegette össze, tisztogatta meg és gyűjtötte egybe azokat a képeket, melyek Párizsból érkeztek, Párizs gyönyöreiről meséltek, és Párizs csábítását hirdették szerte a világban.

Libasorban vágunk neki a hegyvidéki kapaszkodónak. A délután meglágyította a nyári ragyogást. Egy szellőcske erdei virágok illatát hozta, mint valami adományt. A lombok barátságos fogadtatás gyanánt megbiccentették élénkzöld, csillogó leveleiket. Az egész madársereglet jókedvű sürgés-forgás közepette, dicsérő éneket zengve dalolt. A fürge, csillogó folyóvizek még fényesebben szíporkáltak, még lelkesebben siettek, mint előtte. Kedves házak messzi ablakai világoltak aranyfényű izzással. Az egész hegy kitárult, örök, igaz szépségét mutatta. És a sor elején, a zöld lombok között, mindvégig ott lengedezett a fehér zászlócska, amelyet a kis Jacinto a kosárban sem engedett el, szorosan fogva nyelét a kezében. A „vár zászlaja”, jelentette ki rettentő komolyan. És ekkor valóban úgy tetszett nekem, hogy azokon az utakon, a mezők s

a szelíd természet ösvényein mi mindannyian – tűző nap és hegyvidéki szél barnította hercegem, Joanhia húgocskám, e kedves, nevetős anya, az ő áldott törzsének első két hajtása, és jómagam –, megkeseredett illúzióktól és hamis gyönyöröktől távol, az örök földet, az örök szilárdságot érintve lábunkkal, lelki megelégedéssel, és tudva, hogy Isten is elégedett velünk – derűs nyugalommal és teljes bizonyossággal a „sors kegyelt várába” igyekszünk!